

שולחן ערוך כפשוטו

הלכות נשיאת כפים

הלכות סוף התפלה

הלכות קריאת ספר תורה

הלכות בית הכנסת

הלכות נטילת ידיים

הלכות בציעת הפת

הלכות דברים הנוהגים בסעודה

המוציא לאור:

הוצאת ספריית עץ חיים

עימוד: **אדרת מורגנשטרן**

הפקה: **שילה • ברכץ** בית אל 02-9973875

ניתן להשיג את הספר **בישיבת היכל אליהו**

כוכב יעקב 90622, טל' 02-9972023 פקס' 02-9972115

© כל הזכויות שמורות למחבר תשע"ז – 2016

חל איסור גמור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.
מותר לצלם חלקים מן הספר לצורך לימוד אישי בלבד.

לע"נ

פרופסור משה עזריה ז"ל

ו' טבת תרצ"ו – י"ב חשוון תשע"ה

1.10.1936 – 05.11.2014

איש מדע שהקדיש את חייו למחקר רפואי

תרם רבות דרך גילוי

הפגין רגישות רבה מול כאב הזולת

נרתם לעזרה לכל הזקוק לטיפול ותמיכה

פעל תמיד בצניעות וענווה

תוכן העניינים

1.....	הלכות נשיאת כפים.....
1.....	סימן קכ"ח דיני נשיאת כפים.....
37.....	סימן קכ"ט באלו תפלות נושאים כפים.....
39.....	סימן ק"ל תפלת "ריבונו של עולם" שאומרים בשעת נשיאת כפים.....
41.....	הלכות סוף התפלה.....
41.....	סימן קל"א דיני נפילת אפים.....
51.....	סימן קל"ב דיני קדושת "ובא לציון".....
56.....	סימן קל"ג דין ברכו בשבת.....
57.....	סימן קל"ד סדר "והוא רחום" וחגבהת התורה.....
60.....	הלכות קריאת ספר תורה.....
60.....	סימן קל"ה סדר קריאת התורה ביום ב' וז'.....
71.....	סימן קל"ו מי הם הנקראים לס"ת בשבת.....
74.....	סימן קל"ז כמה פסוקים צריכים לקרוא לכל עולה.....
81.....	סימן קל"ח שלא לשויר בפרשה פחות מנ' פסוקים.....
84.....	סימן קל"ט סדר קריאת התורה וברכותיה.....
94.....	סימן ק"מ דיני הפסק בברכת התורה.....
97.....	סימן קמ"א דיני הקורא והמקרא.....
103.....	סימן קמ"ב קרא וטעה, וכשאינן מי שיודע לקרות.....
105.....	סימן קמ"ג הלכות ספר התורה.....
111.....	סימן קמ"ד דילוג בקריאה ובהפטרה.....

116	סימן קמ"ה דיני המתרגמין
118	סימן קמ"ו שלא לדבר בשעת הקריאה
123	סימן קמ"ז דיני גלילת ספר תורה
129	סימן קמ"ח שלא יפשיט שליה צבור התיבה
130	סימן קמ"ט שהצבור לא יצאו מבחכ"נ עד שיצניע ספר תורה
132	הלכות בית הכנסת
132	סימן ק"נ בנין בית הכנסת, ושיחיה גבוה
138	סימן קנ"א דיני קדושת בית הכנסת
149	סימן קנ"ב שלא לסתור שום בית כנסת
151	סימן קנ"ג דיני בנין בית הכנסת
169	סימן קנ"ד דיני תשמיש קדושה בבית הכנסת
182	סימן קנ"ה לילך מבית הכנסת לבית המדרש
185	סימן קנ"ו סדר משא ומתן
188	הלכות נטילת ידים
188	סימן קנ"ז זמן הסעודה
189	סימן קנ"ח דיני נטילת ידים לסעודה
200	סימן קנ"ט באיזה כלי נוטלין הידים, וכיצד יבואו המים לידיו
216	סימן ק"ס אלו מים כשרים לנטילה
228	סימן קס"א דיני חציצה בנטילה
233	סימן קס"ב הגבהה ושפשוף הידים בנטילה
243	סימן קס"ג מי שאין לו מים, והמאכיל לאחרים
245	סימן קס"ד שיכול להתנות על הנטילה
247	סימן קס"ה העושה צרכיו ורוצה לאכול
249	הלכות בציעת הפת
249	סימן קס"ו דין הפסקה בין בציעה לנטילה
251	סימן קס"ז הלכות בציעת הפת

267	סימן קס"ח על איזה פת יבצע, ועל איזה פת מברכים "המוציא".....
286	הלכות דברים הנוהגים בסעודה.....
286	סימן קס"ט דין שמש הסעודה.....
289	סימן ק"ע דברי מוסר שינהג אדם בסעודה.....
299	סימן קע"א שלא לנהוג בזיון באוכלין.....
302	סימן קע"ב מי שהכניס אוכלין ומשקין לפיו בלא ברכה.....
304	סימן קע"ג דין מים אמצעיים.....
308	סימן קע"ד דין ברכת היין בסעודה.....
315	סימן קע"ה דיני ברכת 'הטוב והמטיב' על היין.....
320	סימן קע"ו שהפת פוטר את הפרפרת.....
322	סימן קע"ז דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה.....
327	סימן קע"ח איזה דברים קרויים הפסק בסעודה.....
337	סימן קע"ט היסח הדעת בסעודה.....
342	סימן ק"פ הלכות שאריות הפת.....
345	נספח: גזרת הנכנסים והיוצאים.....
349	קיצור ההלכות המעשיות שבשו"ע וברמ"א.....
379	מפתח נושאים.....

הלכות נשיאת כפים

סימנים קכ"ח – קל

סימן קכ"ח – דיני נשיאת כפים, ובו מ"ח סעיפים

סימן זה והסימן הבא אחריו דנים במצוות ברכת הכהנים, שהיא מצוות עשה¹ על הכהנים לברך את ישראל. הציווי ונוסח הברכה מופיעים בתורה (במדבר ו', כג-כז): "דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר, כֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם: יְבָרְכֶךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיְחַנֶּנֶךָ: יִשְׂאֵל ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיִשֶּׁם לָךְ שְׁלוֹם: וְשִׁמוֹ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם". במקדש נשאו הכהנים את כפיהם בסמוך להקרבת התמיד, וחכמים תיקנו ברכה זו בתפילת העמידה, בזמן חזרת הש"ץ. כפי שיתבאר, החיוב חל על הכהן כאשר שליח הציבור קורא "כהנים", ואז כהן שאינו עולה עובר על מצוות העשה.

סעיף א

^אאין נשיאת כפים בפחות מעשרה (א), והכהנים מהמניין. הגה: ואין ^אמגלה כ"ג ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **בפחות מעשרה** – כלל גדול אמרו חכמים: "כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה"². וברכת כהנים נחשבת לדבר שבקדושה כיוון שזו מצווה ציבורית, שנאמר בה "כֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וכשיש עשרה השכינה שורה

1. מצווה זו היא מהתורה גם בזמן הזה. כך דעת הרמב"ם (ספר המצוות עשה כ"ו), וכן בהלכות תפילה פרק טו הלכה ו'), וכן מפורש בספר החינוך שם, ובשולחן ערוך כאן בסעיף ב. ויש חולקים וסוברים שברכת כהנים מהתורה רק במקדש, ובזמן הזה היא מדרבנן. כך כותב ר"י מעמדין ("מור וקציעה" על שו"ע כאן), וכן ר"י פערלא בדעת רס"ג (עשה קנ"ה), וכן ב"קרו אורה" (סוטה לח) ועוד.

2. ראה דברינו בסימן נ"ה ס"ק ב.

לזר לישא כפיו (ב), אפילו עם כהנים אחרים (בפ' ב' דכתובות (דף כד ע"ב) דזר עובר בעשה, ותוס' פ' כל כתבי (שבת קיח ע"ב) לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה, ואפשר דעם כהנים אחרים שרי (ג), וצ"ע).

סעיף ב

¹כל כהן שאין בו אחד מהדברים המעכבים (ד), אם אינו עולה לדוכן, אף על פי שביטל מצות עשה אחת, הרי זה כעובר ²סוטה ל"ח ע"ב. ³רמב"ם סוף הלכות תפלה.

שולחן ערוך כפשוטו

והברכה חלה. ואם יצאו חלק מן הציבור באמצע חזרת הש"ץ, אף ששליח הציבור ממשיך את תפילתו³, לא יישאו הכהנים כפיהם ללא מניין⁴, אלא יאמר הש"ץ "א-להינו וא-להי אבותינו" וכו'⁵.

(ב) לישא כפיו - הציווי לברך את ישראל חל דווקא על הכהנים, והוא מעין עבודתם בבית המקדש, ואסור לזר⁶. ויש להעיר שכתבו הפוסקים שהאיסור הוא דווקא אם עולה לדוכן כדרך הכהנים, אבל לברך את בניו בנוסח ברכת כהנים אין איסור⁷.

(ג) שרי - יש הסוברים שאין איסור לזר להצטרף לכהנים ולברך. וגם לשיטה זו לא יברך זר לבדו, משום שברכת "אשר קדשנו בקדושתו של אהרון" תחשב כברכה לבטלה, וכן יש קצת חשש של "בל תוסיף", משום שנראה שעושה זאת כחובה ולא כרשות.

(ד) מהדברים המעכבים - כלומר: מהדברים האוסרים עליו לשאת כפיו. דברים

3. ראה סימן נ"ה סעיף ב.

4. כיוון שהוא עניין בפני עצמו. אולם אם התחילו הכהנים ואז יצא העשירי - יכולים להמשיך. וראה ביה"ל ד"ה "בפחות מעשרה".

5. משפט שאותו אומרים בכל תפילה הראויה לברכת כהנים כאשר אין כהנים העולים לדוכן, כפי שראינו בסוף הסימן הקודם.

6. לרש"י זהו איסור תורה הנלמד מהמילים "אמור להם".

7. על פי הב"ח. ועיין ביאור הלכה ד"ה "דזר עובר בעשה".

בשלושה עשה (ה), ¹אם היה בבית הכנסת כשקראו 'כהנים', או אם אמרו לו לעלות או ליטול ידיו (ו).

¹[רא"ש בשם הירושלמי, ושאר פסקים. ודין אמרו לו ליטול ידיו] במרדכי.

סעיף ג

^האם עלה פעם אחת ביום זה – שוב אינו עובר, אפילו אמרו לו: 'עלה' (ז).

^ההגהת מיימוני פרק ט"ז מהלכות תפלה.

שולחן ערוך כפשוטו

אלו מפורטים בסימן זה החל מסעיף ל'.

(ה) **בשלושה עשה** – משום שמנו חכמים שלוש לשונות של ציווי בפסוקים: "כה תברכו", "אמור להם", "ושמו את שמי". ואמנם אין כאן ממש שלוש מצוות עשה, משום שבמניין המצוות נמנית ברכת כהנים כמצווה אחת, אלא היא כעין שלש מצוות⁸.

(ו) **או ליטול ידיו** – מן הכתוב "אמור להם" למדו חכמים שיש לקרוא לכהנים לברך, ואז חל עליהם החיוב לעשות כן. ויש בכך כדי להראות שהכוהן אינו מברך על דעת עצמו, אלא כדי לקיים חובה המוטלת עליו; וכן שלא הוא המברך, אלא הברכה היא מאת ה', כפי שנאמר בסוף ברכת כהנים: "וְשָׁמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם". יש להוסיף שאף אם הכהן יכול להימנע מלעבור על עשה אם יעדר מבית הכנסת בשעה זו, טוב שישתדל להיות נוכח בבית הכנסת כדי לקיים מצוותו.

(ז) **עלה** – מפני שהחיוב על הכהן הוא לברך את ישראל פעם אחת ביום⁹. ויש שתמהו מה המקור לכך, ונראה שכל מצוות עשה שהתורה לא הגבילה את

8. על פי הבית יוסף.

9. ראה למשל לשון ספר החינוך (מצוה שע"ח) בהגדרתו את המצווה: "שנצטוו הכהנים שיברכו ישראל בכל יום". ולשון פרי מגדים כאן (משבצות זהב אות ל"ט): "שמצות עשה של תורה שכהן ישא כפיו פעם אחת בכל יום". אולם למרות שהחיוב הוא לישא כפיו ביום, הכהן מקיים מצווה בכל פעם שנושא כפיו. ראה בהמשך ס"ק פ"ד.

סעיף ד

יכשהכהנים אינם רוצים לעלות לדוכן, אינם צריכים לשהות חוץ מבית הכנסת אלא בשעה שקורא החזן 'כהנים' (ח), אבל כדי שלא יאמרו שהם פגומים (ט) נהגו שלא ליכנס לבית הכנסת עד שיגמרו ברכת כהנים.

יכתבי הר"ר ישראל סימן כ"ב.

סעיף ה

זלא יעלו הכהנים לדוכן במנעלים (י), אבל ייבבתי שוקים יסוטה דף מ' ע"א. יגהות מיימוני בסוף הלכות תפלה.

שולחן ערוך כפשוטו

זמנה מצוותה פעם ביום, כמו תפילה (רמב"ם ספר המצוות עשה ה) ותפילין¹⁰.
(ח) כהנים - דין זה נובע ממה שלמדנו בסעיף ב', שהחוב על הכהן חל כאשר קוראים "כהנים".

(ט) שהם פגומים - כהן פסול אינו עולה לדוכן. הפסולים יתבארו בהמשך הסימן, בעיקר בסעיפים מ-מב, והעיקריים הם כהן שנשא גרושה או שנולד מנשואי כהן וגרושה. בכמה מקרים חוששים שאם יראו הציבור אדם שידוע שהוא ממשפחת כהונה אך אינו נהג במנהגי כהונה, יחשבו שהדבר משום פסול.

(י) במנעלים - זו אחת מתקנות רבן יוחנן בן זכאי. הגמרא דנה בטעם התקנה, ולמסקנתה הטעם הוא שחוששים שרצועת סנדלו תיקרע וילך לסדר אותה, ויחשבו שהוא כהן פסול¹¹. טעם זה נראה לנו רחוק מאוד מהמציאות, ובכל זאת חששו לכך חכמים; ומכאן יש ללמוד שצריך להרחיק בכל דרך כל חשש שמא יצא לעז על יהודי, אפילו אם החשש רחוק. בגמרא מובא קודם טעם זה טעם נוסף, שהתקנה היא "משום כבוד הציבור", שלא ראוי שיעמוד הכהן בפני

10. ראה דיון לגבי תפילין בילקוט יוסף קצוש"ע סימן כה אות ג'.

11. לשון הדיון כולו (סוטה מ ע"א): "מאי טעמא? לאו משום כבוד צבור? אמר רב אשי: לא, התם שמא נפסקה לו רצועה בסנדלו והדר אזיל למיקטריה, ואמרי: בן גרושה או בן חלוצה הוא".

שרי (יא). ויש מחמירין אם הם של עור (יב) (אגודה פ' הקורא את המגילה), ונהגו להקל בקצת מקומות (יג).

סעיף ו

טאף על פי שנמלו הכהנים ידיהם שחרית, חוזרים ונוטלים
 טסוטה ל"ט ע"א לפי פרוש רש"י.

שולחן ערוך כפשוטו

הציבור עם נעליו, שהן בדרך כלל מלוכלות. ואפשר שטעם זה לא נדחה לגמרי¹². ואפשר להציע לתקנת ריב"ז טעם נוסף, שברכת הכהנים היא מעין העבודה במקדש, והכהנים חולצים נעליהם לפני שמברכים את העם זכר לכהנים במקדש שעבדו יחפים. ולטעם זה נמצאה תקנת ריב"ז זו זכר למקדש, כמו רוב תקנותיו. טעם זה הביא הרב חיים דוד הלוי בספרו מקור חיים¹³.

(יא) שרי - "בתי שוקיים" הם גרביים. ומותר הואיל והגזרה הייתה על נעליים וסנדלים דווקא. והאיסור על נעליים חל גם אם אין להן שרוכים.
(יב) של עור - כי אז הם דומים לנעליים. ויש להעיר שנעליים שאינן של עור הן בכלל האיסור.

(יג) להקל בקצת מקומות - בגרביים של עור. כתבו האחרונים שבמקום שאין נוהגים ללכת בלי גרביים, שלא יעלו הכהנים יחפים; ובמקומנו רבים לובשים סנדלים בלי גרביים, ולכן מותר לכהנים לברך יחפים.

12. ולפי זה הגמרא רצתה לטעון שאין להוכיח מתקנה זו שחוששים לכבוד הציבור, כי אפשר להסביר את התקנה בדרך אחרת. עיין פיסקי ריא"ז מסכת סוטה פרק ז' אות ח, וכן עיין בטורי אבן מגילה דף כד ע"ב ד"ה "מומים".

13. חלק ב' פרק ס"ב, הקדמה לסעיף כ"ה. ולשונו: "והנה אף שהטעם השני שמא תפסק לו רצועה אינו שייך בנעלים של זמננו, הטעם השני, מפני כבוד הציבור, הרי הוא בעינו. אך כיון שרבי יוחנן בן זכאי עצמו, מתקין התקנה, לא פירש לנו טעמה, וחכמי הש"ס נחלקו בכך, מעתה מותר לנו דרך השערה בלבד להוסיף טעם, שהיא זכר למקדש שבו עבדו הכהנים עבודת הקודש יחפים, לכן התקין רבן יוחנן בן זכאי שהכהנים העולים לדוכן יחלצו נעליהם, דוגמת עבודת המקדש. ודמות ראייה לזה שכן כל יתר התקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי קשורות הן לחורבן הבית, ומכאן שאף זו קשורה לחורבן על הדרך שביארנו".

ידיהם (יד) 'עד הפרק, שהוא חבור היד והזרוע. 'והלוי יוצק מים על ידיהם (טו), וקודם לכן יטול הלוי ידיו (טז). הגה: ולא נהגו הלויים ליטול ידיהם תחלה, רק סמכו על נטילתן שחרית (יז).

'טור בשם הרמב"ם [ומקום הפרק הוא בב"י בשם רש"י חולין דף קו ע"ב]. 'בית יוסף בשם הזהר פרשת נשא.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) חוזרים ונוטלים ידיהם - ברכת הכהנים היא המצווה היחידה שנשארה לנו מעבודות הכהנים ששירתו את ה' בבית המקדש, ובמקדש היו הכהנים חייבים ליטול ידיהם בכיור קודם העבודה¹⁴. חכמים סמכו את החיוב ליטול ידיים קודם נשיאת הכפיים על הפסוק (תהלים קל"ד, ב): "שָׂאוּ יְדֵיכֶם קִדְשׁ וּבָרְכוּ אֶת יי", שנדרש: קדשו ידיכם (על ידי נטילה), ואחר ברכו את ה'. ובכך ברכת כהנים דומה לעבודה בבית המקדש.

המחבר כתב כאן "אף על פי שנטלו הכהנים ידיהם שחרית", ובכך דחה מהלכה את שיטת הרמב"ם, הסובר שמי שנטל ידיו שחרית ולא לכלך אותן אינו צריך ליטול ידיים שנית.

(טו) על ידיהם - מקור דין זה בספר הזהר, האומר שראוי שאיש הקדוש בקדושת הלויים ייטול את ידי הכהן, וכך תתווסף קדושת הלוי לקדושת הכהן, שהרי גם הלויים היו משרתים בבית המקדש. ואם אין שם לוי, אין לישראל ליטול ידי הכהן, וגם לא כהן אחר, אלא הוא ייטול בעצמו. יש נוהגים שבמקום שאין לוי, בכור נוטל ידי הכהן. וכך נהגו בחלק מקהילות אשכנז¹⁵. וכן אם נטל הכהן את ידיו בעצמו, אף על פי שיש שם לוי - לא ייטול ידיו שנית.

(טז) יטול הלוי ידיו - כדי שידיו יהיו טהורות כשמטהר את ידי הכהן. לדעת המחבר גם הלוי ייטול ידיו, אף שכבר נטל שחרית.

(יז) על נטילתן שחרית - כי ידיו כבר טהורות, ורק הכהנים צריכים לחזור וליטול, כפי שנלמד מהפסוק "שאו ידיכם קודש וברכו את ה'". וכדעת הרמ"א

14. רמב"ם הלכות ביאת המקדש ה', א.

15. מנהג זה מוזכר בב"ח, והובא להלכה על ידי המשנה ברורה וערוך השולחן. גם כף החיים הביא מנהג זה, אלא שכתב שלא ראה שנהגו כך.

מע"ף ז

ז'אם נטל הכהן ידיו שחרית וברך 'על נטילת ידים', לא יחזור לברך כשנוטל ידיו לנשיאת כפים (יח).
 ל'בית יוסף.

מע"ף ח

ח'כשמתחיל שליח צבור 'רצה', כל כהן שבבית הכנסת נעקר ממקומו לעלות לדוכן, ואף אם לא יגיע שם עד שיסיים שליח צבור 'רצה', שפיר דמי; אבל אם לא עקר רגליו ב'רצה', שוב לא יעלה (יט).
 ס'סוטה ל"ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

נהגו האשכנזים.

(יח) **לנשיאת כפים** - לשיטות הראשונים שכהן ייטול ידיו גם אם נטל שחרית, צריך לברך גם על הנטילה השנייה. אולם ביארנו בסעיף הקודם שדעת הרמב"ם היא שכהן שנטל ידיו שחרית אין צריך ליטול ידיו שנית. ואף שלהלכה דעת השולחן ערוך היא שיש ליטול ידיים שנית, אין לברך על נטילה זו, משום שזו נטילה מספק, ו"ספק ברכות להקל".
 (יט) **שוב לא יעלה** - ברכת כהנים היא בקשת שפע מאת ה', ולכן היא שייכת לברכת ההודאה, שבה אנו מודים לה' על השפע שהוא מרעיף לעם ישראל; אך היא שייכת גם לברכת העבודה, משום שהברכה היא מעבודות הכהנים. לכן ראו חז"ל לחבר את ברכת כהנים גם לברכת העבודה, ותיקנו שעל הכהנים להתחיל ללכת אל הדוכן בברכת העבודה, ולברך בסיום ברכת ההודאה. תקנה זו מעכבת, וכדברי הגמרא: "כל כהן שאינו עולה בעבודה - שוב אינו עולה".

סעיף ט

יכשעוקרים כהנים רגליהם לעלות לדוכן* (כ), אומרים: 'יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה, ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם'. ומאריכים בתפלה זו עד שיכלה אמן של הודאה מפי הצבור (כא).

ישם ל"ט ע"א. רש"י ותוספות ור"ן כתבו דלא יאמר אותו עד עמדו לפני התיבה, וכ"כ הב"י. פוסטח רמב"ם בפרק י"ד מהלכות תפלה, והטור.

סעיף י

עומדים בדוכן פניהם כלפי התיכל ואחוריהם כלפי העם, ואצבעותיהם כפופים לתוך כפיהם (כב), עד ששליח צבור מסיים 'מודים', ואז פאם הם שנים (כג) קורא להם השליח צבור (כד) (רמב"ם):
 רמב"ם בפרק י"ד מהלכות תפלה, והטור. פוסטח לח ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כ) לעלות לדוכן - המחבר נקט כאן את לשון הגמרא, שהכהן אומר ברכה זו "כי עקר כרעיה". וביארו הראשונים שכוונת הדברים שהוא אומר זאת לאחר שהגיע למקום שבו עומד ומברך, כפי שהסביר באר הגולה. וכך נוהגים הן אשכנזים והן הספרדים.

(כא) מפי הציבור - וכתבו האחרונים¹⁶ שכך תעלה עניית "אמן" של הציבור גם על דברי הכהנים.

(כב) לתוך כפיהם - זו לשון הרמב"ם, והיינו שיהיו ידיהם כצורת אגרוף. ומצב זה אינו הכרחי, אלא שלא יפשוטו עדיין כפות ידיהם עד שיברכו.

(כג) אם הם שנים - בהמשך הסעיף מתבאר שיש לקרוא לכהנים, והדבר נלמד מהפסוק "אמור להם". אולם הקריאה היא דווקא כאשר יש שני כהנים, מפני שכתוב "אמור להם" בלשון רבים. מכאן למדו ראשונים רבים שהמצווה מהתורה לברך היא רק אם יש לפחות שני כהנים. ואולי טעם הדבר, שבכהן

16. מ"ב ס"ק לא.

'כהנים' (כה). הגה: ולא יאמר 'אלהינו ואֱלֹהֵי' וכו' (הגה"מ בשם מהר"מ); ויש אומרים שאומרים אותו בלחש עד מלת 'כהנים', ואז אומרו בקול רם (כו),

שולחן ערוך כפשוטו

אחד יש חשש שייראה כאילו הברכה באה ממנו, אולם כשנמצא יותר מכהן אחד ברור שהם מקיימים את מצוות הבורא, ואין הם מקור הברכה. ובכהן אחד המצווה היא מדרבנן¹⁷.

(כד) השליח ציבור – נחלקו הפוסקים אם שליח הציבור הוא שקורא "כהנים", או שאחד מהציבור קורא. השולחן ערוך והרמ"א פסקו כשיטה ששליח הציבור יקרא, ואין זה הפסק אלא חלק מהמצווה. וכך נוהגים ברוב הקהילות, בין אשכנזים ובין ספרדים. ויש קהילות שמקפידים בהם ששליח הציבור לא יקרא "כהנים", אלא אחד מהקהל. לשיטה זו קריאת "כהנים" נחשבת הפסק. ואף לשיטה זו שליח הציבור מקריא מילה במילה את ברכת הכהנים עצמה, וזה ודאי אינו נחשב כהפסק.

(כה) כהנים – החובה לקרוא "כהנים" לפני שהם מברכים נלמדת כאמור מהכתוב "אמור להם", ומכאן למדנו שהם אינם מברכים מיזמתם, אלא כי כך צו¹⁸.

(כו) בקול רם – התבאר בסוף סימן קכ"ז שאם אין כהנים העולים לדוכן, אומר שליח הציבור תפילה הפותחת במילים "אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ". היו מקומות באשכנז שנהגו שגם כשכהנים עולים לדוכן, שליח הציבור אומר

17. זו דעתם של התוספות ורבנו פרץ, וכך פסק המג"א. הטור חולק, וסובר שגם באחד המצווה מהתורה, אלא שאין קוראים לו, ובדרך זו הלך הט"ז. מהבית יוסף נראה יותר שסובר שהמצווה מהתורה היא רק כשישנם שני כהנים, כי בסעיף כ"א כותב שמעיקר הדין אין לקרות אלא כשיש שני כהנים, משום ש"אמור להם" הוא לומר לשני כהנים, ומקרים גם לאחד רק מכח המנהג. ואם "אמור להם" היה לכל אחד מהם, היה צריך לקרוא גם "כהן", אולם המחבר פסק שאין לקרוא כשנמצא שם רק כהן אחד.

18. ראה בירושלמי גיטין פ"ה ה"ט: "שאינו קורא אלא השבט, שלא תאמר איש פלוני מגלה עריות ושופך דמים והוא מברכנו, אמר הקדוש ברוך הוא: ומי מברכך, לא אני מברכך? שנאמר: ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם"

וחוזר ואומר: 'עם קדושך כאמור' בלחש (כז) (טור בשם מהר"מ), וכן נוהגין במדינות אלו (כח). ומחזירים פניהם כלפי העם (כט). ואם הוא אחד אינו קורא לו, אלא הוא מעצמו מחזיר פניו (ל).

סעיף יא

^זכשמחזירין פניהם כלפי העם (לא), מברכין: 'אשר קדשנו' ^זסוטה מ' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

תחינה זו¹⁹.

(כז) בלחש - נוסח הברכה הוא: "ברכנו בברכה... האמורה מפי אהרון ובניו כהנים עם קדושך כאמור". ולשיטה זו המילה "כהנים" בתחינה משמשת כקריאה לעליית הכהנים, ואומרה שליח הציבור בקול, ואחריה יש להשלים את המילים "עם קדושך כאמור" בלחש.

(כח) במדינות אלו - ומנהגים חלוקים הם אצל האשכנזים, וכל אחד ינהג כפי מנהג מקומו. וכשאינן מנהג עדיף שלא לומר זאת.

(כט) כלפי העם - בזמן הברכה צריכים הכהנים לפנות כלפי העם, שדרשו חכמים: "כה תברכו - פנים כנגד פנים".

(ל) מחזיר פניו - אמנם ראינו שלהרבה פוסקים אין חיוב מהתורה ליחיד לעלות לברך, אולם גם לשיטתם יש לכל הפחות חיוב מדרבנן. והרבה מוסיפים שאף אם אין לו חיוב מהתורה לעלות, כאשר הוא מברך הוא מקיים מצווה מהתורה.

(לא) כלפי העם - דעת המחבר היא שהכהנים עומדים ופניהם תחילה כלפי ארון הקודש, ולפני ברכת "אשר קידשנו בקדושתו של אהרון" הם מסתובבים. דעת הרמב"ם, לעומת זאת, היא שיש לפנות כלפי העם רק לאחר ברכה זו. לכן יש הנוהגים לפנות כלפי העם באמצע הברכה, לאחר אמירת המילים "בקדושתו של אהרון", ויש הנוהגים לפנות בסוף הברכה. ובכל מקום ינהגו כמנהג המקום.

19. תחילה הביא הרמ"א את המנהג לא לאומרה (בשם הגה"מ), אחר את המנהג לאומרה (בשם הטור), וסיים בשם עצמו שנהגו לאומרה. וגם היום יש הנוהגים לאומרה.

בקדושתו של אהרן, וצונו לברך את עמו ישראל באהבה' (לב).

סעיף יב

(לג) ¹⁷מגביהים ידיהם כנגד כתפותיהם (לד), ומגביהים יד ימנית קצת למעלה מהשמאלית (לה), ופושטים ידיהם, ¹⁸וחולקים ¹⁹סוטה ל"ח ע"א, [והגבהת הימנית] הגהות מיימוני שם פרק י"ד. ²⁰רא"ש על פי המדרש.

שולחן ערוך כפשוטו

(לב) באהבה - המפרשים מדגישים שעל הכהנים לברך באהבה, ולכן כהן השונא אחד מהציבור אינו יכול לברך את העם²⁰.

(לג) הקדמה לסעיף - סעיף זה עוסק במצב ידיהם של הכהנים בזמן הברכה. כל המנהגים בסעיף זה מקורם בהבנה שבנשיאת כפות הכהנים יש רמז לשכינה השורה בעת ברכת הכהנים. והביאו הראשונים כהסבר למנהגים אלו את דברי המדרש²¹ על הפסוק בשיר השירים (ב', ט) "הִנֵּה זֶה עֹמֵד אַחֵר כְּתִלְנוּ מִשְׁגִּיחַ מִן הַחֲלוֹנוֹת מִצִּיץ מִן הַחֲרָכִים": "הנה זה עומד אחר כתלנו - אחר כתלי בתי כנסיות ובתי מדרשות. משגיח מן החלונות - מבין כתפיהם של כהנים. מציץ מן החרכים - מבין אצבעותיהם של כהנים. ענה דודי ואמר לי - מה אמר לי, 'ברכך ה' וישמרך'". ואמנם, "מציץ מן החרכים" פירושו שאין בברכת כהנים בבתי הכנסיות גילוי שכינה שלם, אולם יש בה כעין הצצה של השכינה אלינו.

(לד) כנגד כתפותיהם - ויש בכך רמז שהשכינה מעלינו, שהיא דבר עליון ונשגב²².

(לה) למעלה מהשמאלית - הלכה זו נלמדת בראשונים מהפסוק (ויקרא ט', כב): "וַיִּשָּׂא אֶהֱרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרֶכֶם"; המילה "ידיו" כתובה חסר - "ידו" - ומכאן שיד אחת חשובה יותר, והיא יד ימין. ויש בכך רמז שהימין, המסמל את

20. ראה מג"א ס"ק י"ח; משנה ברורה ס"ק ל"ז. וכן עולת ראיה חלק ב' עמ' תי"ג אות ס"ג.

21. שיר השירים רבה פרשה ב, ב. ובמקבילות.

22. ובמקדש נשאו כפיהם מעל ראשם, כדברי המשנה (סוטה פ"ז מ"ו; תמיד פ"ז מ"ב): "במדינה כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן, ובמקדש על גבי ראשיהן".

אצבעותיהם ומכוונים לעשות חמישה אגידים: בין שתי אצבעות לשתי אצבעות אגיד אחד; ובין אצבע לגודל; ובין גודל לגודל (לו). ופורשים כפיהם, כדי שיהא תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים (לו).

סעיף יג

(לח) ^טמתחילים הכהנים לומר: 'יברכך' (לט). הגה: ויש אומרים שגם מלת 'יברכך' יקרא אותם שליח צבור תחלה (מ) (טור ור"ן פ' הקורא), וכן נוהגים בכל מדינות אלו. ואחר כך מקרא אותם שליח צבור מלה במלה, והם עונים אחריו על כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון, ואז עונים ^טבית יוסף בשם הרמב"ם בפירוש המשנה.

שולחן ערוך כפשוטו

החסד, הוא המנהיג את הדין המסומל בשמאל. וכך היא הנהגת ה' בברכת הכהנים, שמרחם בדין. (לו) **ובין גודל לגודל** - וחמשת הרווחים שבין אצבעותיהם מרומזים באות ה' בפסוק "מִצִּיץ מִן הַיָּרְפִּים". (לו) **כנגד השמים** - כלומר שכף היד מופנית כלפי מטה. דברים אלו הביא הבית יוסף בשם האורחות חיים. (לח) **הקדמה לסעיף** - סעיף זה עוסק בדין ההקראה לכהנים. שליח הציבור צריך להקריא לכהנים את הברכה מילה במילה, כדי שלא יטעו במילות הברכה. ויש לכך טעם נוסף, והוא לקיים את הכתוב בפסוק "אמור להם", כלומר שיש לומר להם מה לברך²³. (לט) **יברכך** - בלא שיקריאו להם אותה. כך פסק המחבר, כיוון שאין זה מצוי שיטעו במילה הראשונה. (מ) **שליח הציבור תחילה** - כך מנהג חלק מקהילות אשכנז, ובמקצת המקומות גם מנהג הספרדים.

23. ספרי במדבר פרשת נשא סוף פיסקא ל"ט: "ומנין שחזן צריך לומר להם אמור, ת"ל 'אמור להם'".

הצבור אמנ (מא); וכן אחר פסוק שני, וכן אחר פסוק שלישי.

סעיף יד

ת"אין מברכין אלא בלשון הקודש (מב), ובעמידה (מג), ובנשיאת כפים (מד), ובקול רם (מה).

ת"סוטה ל"ח ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(מא) אמנ - יש ספרדים הנוהגים לומר "ברוך הוא וברוך שמו" כשהכהנים מזכירים את שם ה'24; ובהם יש האומרים אותו בקול, ויש האומרים אותו בלחש. וכל אחד ינהג כמנהג המקום, היות שודאי שאין באמירה זו חובה25.

(מב) בלשון הקודש - הדבר נלמד מהמילים "כֹּה תְּבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". כלומר: במילים אלו בדיוק.

(מג) ובעמידה - כי ברכת כהנים היא כעין העבודה במקדש, שעליה נאמר (דברים י"ח, ה): "לְעִמְדָּה לְשִׁירַת בְּשֵׁם ה'". ואכן, העמידה מעידה שאין ברכת הכהנים נתינת כבוד לכהנים, אלא שירות שמשרתים הם את העם.

(מד) ובנשיאת כפיים - כמו שכתוב (ויקרא ט', כב): "וַיִּשָּׂא אֱהֲרֹן אֶת יָדָיו אֶל הָעָם וַיְבָרֶכֶם".

(מה) ובקול רם - גם דין זה נלמד מהמילים "אמור להם", המלמדות ששליח הציבור פונה אל הכהנים בקול ואומר להם לברך. הוא מבקש מהם "כה תברכו", היינו שכפי שאתם שומעים אותי כך הציבור צריך לשמוע אתכם, ועל כן צריך לברך באופן שהציבור ישמע. ומכאן נלמד גם שהמבורכים הם חלק מברכת הכהנים; הכהנים מברכים, והעם מקשיב ומכוון ואינו מסיח דעתו מהברכה, כדי להראות שהוא מכין את עצמו לקבל את השפע הא-להי.

24. על פי דברי הבן איש חי, שנה ראשונה פרשת תצוה ט"ו; וכן בקצשו"ע ילקוט יוסף קכ"ח ס"ו, שזהו "מנהגנו". וראה שו"ת דבר שמואל (לר' שמואל אבוהב) סימן רצ"ה; שיירי כנסת הגדולה סימן קכ"ח.

25. וגם הרא"ש, שהביא את ההלכה לומר "ברוך הוא וברוך שמו" כששומע אמירת "ברוך אתה ה'", לא חייב לומר זאת בכל אזכרת שם ה', אלא דווקא בעת ששומע ברכה.

סעיף טו

^אאחר כך מתחיל שליח צבור 'שים שלום', ואז כהנים מחזירים פניהם להיכל, ואומרים: 'רבון העולמים, עשינו מה שגזרת עלינו, עשה אתה מה שהבטחתנו: הַשְׁקִיפָה מִמַּעַן קְדֹשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל' (דברים כ"ו, טו) (מו). הגה: ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים שליח צבור 'שים שלום' ושיענו הציבור אמן על שניהם (רש"י סוטה ל"ט). ואם אינם יכולים להאריך כל כך, יאמרו 'אדיר במרום' וכו', כדלקמן סי' ק"ל (הגהות מיימוני).
^אסוטה ל"ט ע"א.

סעיף טז

^באין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל שליח צבור 'שים שלום' (מז); ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזרו פניהם (מח). ועומדים שם, ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיים שליח צבור 'שים שלום' (מט); ^גויש מי שאומר שצריכין להמתין עד שיסיימו הציבור לענות אמן אחר ברכת 'שים שלום' (ג) הגה: וכן המנהג (נא).

^בסוטה ל"ט ע"ב. יכתבי הר"ר ישראל סימן ק"ט.

שולחן ערוך כפשוטו

(מו) **את ישראל** - גם בתפילה זו מדגישים הכהנים כי לא הם המברכים, אלא ה' הוא המברך, והם הצינור שדרכו עוברת הברכה.
 (מז) **שים שלום** - שלא ייראה כאילו הם ממהרים לסיים את משימתם, ושהיא מכבידה עליהם.
 (מח) **שיחזירו פניהם** - אף זה כדי להראות שאינם מרפים מהברכה עד שנגמרה עמידתם בפני הציבור.
 (מט) **שים שלום** - שלא ייראה שהם רוצים לעזוב את המקום במהירות.
 (ג) **ברכת שים שלום** - הואיל וגם עניית האמן היא חלק מן הברכה.
 (נא) **וכן המנהג** - וכך נוהגים בכל הקהילות, כיוון שאין טרחה להמתין עוד

סעיף יז

^יכשמחזירין פניהם, בין בתחלה בין בסוף, לא יחזירו אלא דרך ימין (נב). הגה: כשיורדין מן הדוכן לא יגעו במנעליהם המטונפים, ואם נוגעים יטלו ידיהם לתפלה שיתפללו אחר כך (נג) (אגודה מגילה פ' הקורא עומד סי' לד).

^יסוטה ט"ו ע"ב, יומא י"ז ע"ב.

סעיף יח

^האין המקרא שקורא 'כהנים' רשאי לקרות 'כהנים' עד שיכלה מפי הצבור אמן שעונים אחר ברכת 'מודים'. ואין הכהנים רשאים להתחיל ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן' עד שיכלה דיבור קריאת 'כהנים' מפי הקורא. ואחר שברכו הכהנים 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן' אינם רשאים להתחיל 'ברכה' עד שיכלה מפי כל הצבור אמן שעונים אחר ברכת 'אשר קדשנו בקדושתו של אהרן'; וכן אינם רשאים להתחיל בתיבה, עד שתכלה התיבה מפי המקרא. ואין הצבור עונין אמן, עד שתכלה ברכה מפי ^הסוטה ל"ט ע"ב. ^יסוטה שם לדעת הרמב"ם פרק י"ד מהלכות תפלה. ^יסוטה שם לדעת הטור.

שולחן ערוך כפשוטו

שנייה.

(נב) דרך ימין – כפי שאמרו חז"ל על פניות הכהנים בבית המקדש: "כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין". וזאת משום שהימין מייצג את החסד, השולט על הדין שמיוצג על ידי השמאל.

(נג) אחר כך – לפי שהנוגע במנעליו צריך ליטול ידיים, כפי שלמדנו בסימן ד' סעיף יח.

הכהנים (נד). הגה: ולא יתחילו הכהנים 'רבון העולמים' כו' (נה), עד שיכלה אמן מפי הצבור (כ"י).

סעיף יט

^חאין שליח צבור רשאי לענות אמן אחר ברכה של כהנים (נו).

^חברכות ל"ד ע"א.

סעיף כ

^טאם שליח צבור כהן, אם יש שם כהנים אחרים – לא ישא את כפיו (נז). הגה: ולא יאמרו לו לעלות או ליטול ידיו (נח), אבל אם אמרו לו

^טברכות ל"ד ע"א ורמב"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

(נד) מפי הכהנים – לכל ההלכות הללו אותו שורש, והוא שעל הכהנים לברך במתינות, ועל כל הציבור להשתתף בברכת הכהנים, ולשמוע כל מילה וברכה עד סופן.

(נה) רבון העולמים כו' – תפילה זו התבארה למעלה בסעיף ט"ו.

(נו) ברכה של כהנים – מפני שהוא צריך להקריא את המילים, ולהמשיך בסוף "שים שלום", ואמירת אמן על ידו עשויה לגרום לו בלבול²⁶.

(נז) לא ישא את כפיו – אם יש בבית הכנסת כהן נוסף על שליח הציבור, לא יישא הש"ץ כפיו, משום שבברכה באמצע החזרה יש שתי בעיות: א. החזן צריך לעקור רגליו ולעלות לדוכן, ואסור לו לעשות זאת באמצע העמידה. ב. ישנו חשש שברכת הכהנים תבלבל את החזן, והוא לא יזכור להמשיך ב"שים שלום". החשש השני נראה לנו קצת רחוק, וכדי להבינו יש לזכור שבזמננו סידורי התפילה לא היו נפוצים, ובדרך כלל שליח הציבור היה אומר את כל העמידה בעל פה, כך שהיה מקום לחשש שמא שינוי מהרצף יגרום לו לטעות. ומעיקר הדין פטור שליח הציבור מלברך את העם, משום "העוסק במצווה פטור מן המצווה".

²⁶ המשנה ברורה כתב שאם בטוח החזן שלא יתבלבל, יכול לענות אמן. אולם נראה שהמנהג הוא שלא לענות, כפסק כף החיים אות קי"ב וערוך השולחן הלכה ל"א.

צריך לעלות, דהוא עובר בעשה אם אינו עולה (נט) (מרדכי מגילה פרק הקורא עומד, והגהות מיימוני פרק ט"ו דתפלה, ואגור). 'ואפילו אין שם כהן אלא הוא (ס) – לא ישא את כפיו אלא אם כן מובטח לו שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת (סא), שאם הוא מובטח בכך, כיון שאין שם כהן אלא הוא ישא את כפיו כדי שלא תתבטל נשיאות כפים (סב). וכיצד יעשה, יעקור רגליו מעט בעבודה (סג), ויאמר עד 'ולך נאה להודות', ברכות ל"ד ע"א. ²⁷הגהות מיימוני.

שולחן ערוך כפשוטו

(נח) לעלות או ליטול ידיו – ראינו (בסעיף ב') שהחיוב לעלות ולברך חל על הכהן רק כאשר קוראים לו לקיים את המצווה. על כן כשהוא אינו עולה אין לקרוא לו.

(נט) אם אינו עולה – דברי רמ"א אלו, ששליח הציבור יעלה אם קראו לו, מובאים בבית יוסף (בשם הגהות מיימוניות), וגם הפוסקים הספרדים הביאום להלכה.²⁷

(ס) אלא הוא – ואז אם לא יישא כפיו יפסיד הציבור את הברכה.

(סא) בלא טירוף דעת – כאמור, שליח הציבור היה מתפלל בעל פה, ושינוי מהרגלו היה עלול לבלבל אותו.

(סב) שלא תתבטל נשיאות כפים – לדעת המחבר והרמ"א אם יש שם עוד כהנים לא יישא את כפיו, ואף אם בטוח שלא יתבלבל. ויש נוהגים שהכהן יעלה אם רוצה, כי לדעתם כל האיסור הוא משום בלבול, וכיום שיש סידורים אין חשש בלבול. אמנם אין זו דעת המחבר והרמ"א, ואין לנהוג כך אלא במקום שזהו המנהג.

(סג) בעבודה – כפי שראינו בסעיף ח', שכהן שלא עקר את רגליו בברכת

27. כגון כף החיים אות קטז. ואני בעניי נראה לי שהמחבר בכוונה לא הביא דין זה בשולחנו הגדול, מכיוון ששליח הציבור פטור מלעלות משום "העוסק במצווה פטור מן המצווה". ולשיטתו לא ישנה מהדין בגלל אחד שטעה וקרא לו שלא כדין. אמנם אם אין כהן אחר ומובטח לו שלא יתבלבל אמרו חכמים שיעלה, אולם זה רק כדי שהציבור לא יפסידו את הברכה, למרות שאין על שליח הציבור חיוב.

ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים; ויקרא לו אחר (סד); 'ומסיים החזן (סה) 'שים שלום' (סו).²⁸ 'ואם המקרא (סז) כוון לתפלת שליח צבור מתחלה ועד סוף, עדיף טפי שיסיים המקרא 'שים שלום' (סח).

²⁸רש"י ברכות שם. ²⁹אגור לדעת רש"י ומהר"מ.

סעיף כא

'אין הכהנים רשאים לנגן בברכת כהנים שנים או שלשה נגונים, משום דאיכא למיחש לטירוף הדעת, ואין לנגן אלא נגון אחד מתחלה ועד סוף (סט).
יתרומת הדשן ח"א סימן כו.

שולחן ערוך כפשוטו

העבודה לא יעלה.

(סד) אחר - שהלא אינו יכול לקרוא לעצמו²⁸.

(סה) החזן - כלומר הכהן שליח הציבור, שעתה עלה לדוכן.

(סו) שים שלום - כלומר ששליח הציבור אינו חוזר למקומו, אלא מסיים את התפילה מהמקום שבו בירך. דברי המחבר "ויעלה לדוכן" מתאימים בבתי כנסת שבהם החזן עומד בבימה שבמרכז, והדוכן נמצא בקדמת בית הכנסת. אולם במקומות שבהם החזן עומד בקדמת ההיכל, הוא אינו צריך ממש לשנות את מקומו, ומספיק שיעקור רגליו מעט.

(סז) המקרא - היינו המתפלל המקריא את הכהנים כאשר החזן הוא כהן.

(סח) שים שלום - הואיל וכך אין חשש לבלבול. ואמנם למעשה אין נוהגים כך היום, ייתכן מפני שקשה למצוא מי שהקשיב לחזרה מילה במילה עד סופה.

(סט) מתחילה ועד סוף - טוב לפאר מצווה חשובה זו בניגון נאה, שיוכלו העם

28. מכאן ראייה שבמקרה רגיל, גם לשיטת המחבר שליח הציבור קורא לכהנים, כפי שהסברנו בס"ק כ"ד.

מע"ף כב

משתדלין שיהא המקרא ישראל (ע), וכשהחזן כהן יעמוד ישראל אצלו ויקרא 'כהנים', ויקרא אותם (עא), והחזן עומד ושותק.
 טור בשם הרמב"ם [ודין "וכשהחזן כהן" מקורו בהגה"מ ובהגהות המרדכי].

מע"ף כג

ע"בשעה שהכהנים מברכים העם, לא יביטו ולא יסיחו דעתם (עב), אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמי שעומד בתפלה; והעם יכוונו לברכה, וייהיו פניהם כנגד פני הכהנים, ואלא יסתכלו בהם (עג).
 הגה: וגם הכהנים לא יסתכלו בידיהם; על כן נהגו לשלשל הטלית על פניהם, וידיהם חוץ לטלית (ד"מ). ויש מקומות שנהגו שידיהם בפנים מן הטלית, שלא ע"רמב"ם פרק י"ד מהלכות תפלה. פסוטה ל"ח ע"א. צחגינה ט"ז ע"א²⁹.

שולחן ערוך כפשוטו

לכוון לקבל את הברכה. אולם אין להגזים ולהפוך את ברכת הכהנים למעין קונצרט, כדי שלא יתרכזו רק בניגון, וכדי שלא יבואו לידי טעות.
 (ע) **ישראל** - שהלא אם הוא כהן, הוא צריך גם לברך בעצמו. וסמכו זאת הפוסקים למילים "אמור להם". נקט המחבר בלשון "משתדלין" משום שאין בזה איסור, ואם אין בקהל ישראל שיכול להקריא, יקריא שליח הציבור אף אם הוא כהן.
 (עא) **ויקרא אותם** - כלומר: יקריא להם כל מילה ומילה במקום שליח הציבור.
 (עב) **ולא יסיחו דעתם** - הכהנים.
 (עג) **ולא יסתכלו בהם** - העם בכהנים, כדי שגם הם לא יסיחו דעתם, אלא יכוונו להיות "כלי" הראוי לקבל את הברכה.

29. [שם הטעם הוא משום שענינו כהות. אולם בבית יוסף כתב במפורש שטעם זה שייך רק בכהנים המברכים את העם בבית המקדש. ראה ב"י אות כ"ג; ד"מ אות ו'; ט"ז ס"ק י"ט; הגהות שו"ע השלם אות פ"ג].

יסתכלו העם בהם (עד) (ב"י).

סעיף כד

^קעם שאחורי הכהנים – אינם בכלל ברכה (עה), אבל מלפניהם ובצדיהם – אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת (עו). ולאחריהם נמי, אם הם אנוסים, כגון עם שבשדות, שהם טרודים במלאכתן ואינם יכולים לבא, הם בכלל הברכה (עז).

^קסוטה ל"ח ע"ב.

סעיף כה

^יבית הכנסת שכולה כהנים (עח), אם אין שם אלא עשרה – כולם

^יסוטה ל"ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(עד) העם בהם – המשנה ברורה כתב שהמנהג אצלם כדעה הראשונה, שידי הכהנים מחוץ לטלית. ויש שהסבירו שלכן יש הנוהגים שגם הקהל מכסה את ראשו בטלית, שלא להסתכל בידי הכהנים³⁰. ונראה שהיום המנהג הנפוץ בכל העדות כדעה האחרונה.

(עה) אינם בכלל ברכה – ראינו שהכהנים עומדים בשעת הברכה אל מול הקהל, וגבם לצד ארון הקודש. מתפללים העומדים בשעה זו מאחורי הכהנים מראים בכך שאינם מעוניינים בברכה, ולכן אינם מתברכים בה.

(עו) אינה מפסקת – משום שהמצויים שם אינם מראים שאינם מעוניינים בברכה; ולכן גם הנמצא בעזרת נשים מעבר למחיצה הרי הוא בכלל הברכה.

(עז) בכלל הברכה – כלומר: אנשים שאינם נמצאים כלל בבית הכנסת מפני שהם טרודים בעבודתם, אף הם מתברכים בברכת הכהנים, שהרי הם אנוסים.

(עח) שכולה כהנים – ראינו בתחילת הסימן ש"כהנים מהמניין", כלומר שמותר לברך ברכת כהנים אם יש בבית הכנסת עשרה אנשים, כולל הכהנים.

³⁰. ויש בכך גם מעין זכר למקדש, שבו מפורש שהשכינה שורה בין אצבעותיהם של הכהנים, ואין להסתכל בהן.

עולים לדוכן (עט); למי מברכין, לאחיהם שבשדות (פ); ומי עונה אחריהם אמן, הנשים והטף (פא). ואם יש שם יותר מעשרה – היתרים מעשרה יעלו ויברכו; והעשרה עונים אחריהם אמן (פב).

סעיף בו

^ש בשעה שמברכין אין לומר שום פסוק, אלא ישתקו ויכוונו לברכה (פג). הגה: ומכל מקום, עכשיו שהכהנים מאריכין הרבה בנגונים, נהגו גם כן לומר פסוקים (פד), וכמו שנתבאר לעיל סי' נ"ז לענין ברכו; אך יותר טוב שלא לאמרם (ד"ע).

^ש סוטה מ ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

שם דובר על מניין מצומצם שיש בו גם ישראלים; סעיף זה עוסק במציאות של בית כנסת שכולו כהנים, ובו יש לדון אם הכהנים מברכים גם כשבבית הכנסת אין ישראלים המתברכים על ידיהם.

(עט) **כולם עולים לדוכן** – בהמשך הסעיף יבואר שאם יש יותר מעשרה כהנים, יברכו היתרים על עשרה; העשרה נקראים ציבור, ולכן הם מתברכים כמייצגים של ישראל. אבל אם יש שם רק עשרה כהנים, הם אינם יכולים ליצור ציבור מתברכים, ולכן כולם יעלו.

(פ) **לאחיהם שבשדות** – כפי שהתבאר בסעיף הקודם, האנשים שלא יכלו להגיע לבית הכנסת מפאת עבודתם נחשבים כאנוסים, והם בכלל הברכה. מכאן למדנו שברכת הכהנים אינה מיועדת רק לקהל המצוי בבית הכנסת, והיא נצרכת לכלל ישראל. ולכן יש לברך אותה אפילו אם בבית הכנסת אין אף מתברך.

(פא) **הנשים והטף** – אם ישנם. וגם אם לא, אין נמנעים מלברך.

(פב) **עונים אחריהם אמן** – שכאמור, עשרה כהנים מייצגים את ישראל.

(פג) **ויכוונו לברכה** – כי העוסק בעניין אחר בשעה זו מזלזל בברכה. ויתבאר בסימן ק"ל שיש יוצא מן הכלל לדין זה.

(פד) **לומר פסוקים** – כך נהגו בחו"ל, כאשר היו מברכים ברכת כהנים רק בימים טובים. ובארץ ישראל לא נהגו להאריך בניגונים ואף לא לומר את

סעיף כז

תכהן אינו רשאי להוסיף מדעתו ברכה יותר על השלשה פסוקים של ברכת כהנים; ואם הוסיף, עובר על בל תוסיף (פה).
 תראש השנה כ"ח ע"ב.

סעיף כח

אכהן שנשא כפיו, ואחר כך הלך לבית הכנסת אחר ומצא צבור שלא הגיעו לברכת כהנים, יכול לישא את כפיו פעם אחרת (פו).
 תראש השנה כ"ח ע"ב.

סעיף כט

בכהן שלא התפלל עדיין ומצא צבור מתפללין, נושא כפיו, ואין התפלה מעכבתו (פז).
 בהגהות מימוני ור"ד אבודרהם.

שולחן ערוך כפשוטו

הפסוקים.

(פה) **בל תוסיף** - לאיסור "בל תוסיף" ישנם שני סוגים: האחד הוא לבדות מצווה מהלב ולומר שה' ציווה זאת³¹, והשני הוא להוסיף פרט על מצווה מהתורה (למשל הוספת מין חמישי על ארבעת המינים). כאן מדובר על הסוג השני: בברכת כהנים יש שלושה פסוקים, ואם יוסיף על כך במסגרת הזו, אף שלא יאמר בפירוש שה' ציווה להוסיף, הרי הוא עובר על "בל תוסיף".

(פו) **פעם אחרת** - אולם אינו חייב בכך (כפי ראינו למעלה בסעיף ג'), מאחר שהחובה על הכהן לעלות קיימת רק פעם אחת ביום. ומכל מקום הוא מקיים מצווה בכל פעם שעולה.

(פז) **ואין התפילה מעכבתו** - ברכת כהנים היא מצווה בפני עצמה, אלא

31. ראה למשל רמב"ם הלכות ממרים פ"ב ה"ל.

סעיף ל

גמי שיש לו מום בפניו או בידיו, כגון שהם בהקניות או עקומות או עקושות (בהקניות פירוש מין נגע לבן, ורש"י פירש לנטי"ש בלעז. עקומות - כפופות. עקושות - לצדדיהן. והר"ן פירש: עקומות - שנתעקמה ידו אחורנית, עקושות - שאינו יכול לחלק אצבעותיו), **לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בו (פח).** והוא הדין למי שיש מומין ברגליו, במקום שעולים לדוכן בלא בתי שוקים; וכן מי שריריו יורד על זקנו; או שעניו זולפות דמעה; וכן סומא באחת מעיניו, לא ישא את כפיו. ואם היה דש בעירו, דהיינו שהם רגילים בו ומכירים הכל שיש בו אותו מום, ישא כפיו ואפילו הוא סומא בשתי עיניו (פט). ¹וכל ששהה בעיר שלושים יום, מקרי מחלה כ"ד ע"ב. ²תרומת הדשן.

שולחן ערוך כפשוטו

שתיקנוה חכמים בחזרת העמידה³². לכן גם אם הכהן עצמו לא התפלל, אין בכך כדי לעכבו מלברך.

(פח) מסתכלין בו - ראינו (בסעיף כ"ג) שבזמן ברכת כהנים צריכים המתברכים להתכוון לקבל את הברכה. לכן כהן שהופעתו אינה רגילה והוא מסיח את דעת הציבור אינו יכול לעלות לדוכן. ואין לחשוש שהלכה זו מונעת מבעל מום לקיים את המצווה ועלולה לפגוע ברגשותיו, שהלא ברכת כהנים היא שרות לישראל, ולא כבוד לכהן. וכשם שישראל אינו יכול לעלות לדוכן, ואין בכך פגיעה בכבודו, כך גם בעל המום, ואין בכך פגיעה בזכויותיו. בנוסף, דין זה למעשה מצומצם מאוד, כי רוב הכהנים מתפללים בעירם, ואף כהן בעל מום יכול לעלות אם הוא מכסה את מומו בטלית, כמבואר בסעיף הבא.

(פט) בשתי עיניו - שכאמור, הטעם הוא רק משום הסחת דעת הציבור; ואם רגילים בו, אין בכך הסחת דעת מהברכה.

³². ירושלמי תענית ריש פרק ד': "מצאנו תפילה בלא נשיאת כפים, ולא מצאנו נשיאת כפים בלא תפילה". ויעויין בביאור הלכה כאן סעיף א', ד"ה "דזר עובר".

דש בעירו (צ); ודוקא בעירו, אבל אם הולך באקראי לעיר אחרת, ושהה שם שלושים יום, לא (צא); ואפילו לא בא לדור שם להיות מבני העיר, אלא בא להיות שם מלמד או סופר או משרת שנה או חצי שנה, חשוב דש בעירו בשלושים יום (צב).

סעיף לא

האם מנהג המקום לשלשל הכהנים טלית על פניהם, אפילו יש בפניו ובידיו כמה מומין, ישא את כפיו (צג). הגה: ודוקא אם היו ידיו בפנים מן הטלית, אבל אם הם מבחוץ - לא מהני הטלית לידיו (צד).
 ה' בית יוסף.

סעיף לב

היו ידיו צבועות אסטים ופואה (פירוש: מיני צבעים), לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בהם (צה); ואם רוב העיר מלאכתן בכך, ישא את כפיו (צו); וכן אם הוא דש בעירו, ישא את כפיו (צז).
 ימגלה כ"ד ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(צ) דש בעירו - רגיל בעירו, ומוכר על ידי התושבים.
 (צא) לא - שאם הוא כעין תייר, שאינו מתערב בציבור, אין הם רגילים בו כל זמן שאינו מתיישב בעיר.
 (צב) בשלושים יום - שאז הוא מוכר על ידי הבריות.
 (צג) את כפיו - כיוון שאז אין רואים את המום, ואין בזה היסח הדעת.
 (צד) טלית לידיו - מחלוקת מנהגים זו התבארה בסעיף כ"ג, וכתבנו שם שהמנהג הרווח כיום הוא שהכהנים מכסים בטלית גם את ידיהם.
 (צה) מסתכלין בהם - מפני שגם הלכלוך גורם להיסח הדעת.
 (צו) ישא את כפיו - שכיוון שכולם רגילים לכך, לא יסיחו דעתם.
 (צז) ישא את כפיו - כפי שראינו בסעיף ל'.

סעיף לג

^אמי שאינו יודע לחתוך האותיות, כגון שאומר לאלפי"ן עייני"ן (צח) ולעייני"ן אלפי"ן וכיוצא בזה (צט), לא ישא את כפיו.

^אמגלה כ"ד ע"ב.

סעיף לד

^חקטן שלא הביא שתי שערות, אינו נושא את כפיו בפני עצמו כלל (ק); אבל עם כהנים שהם גדולים, נושא ללמוד ולהתחנך (קא). ומשהביא שתי שערות, נושא את כפיו אפילו בפני עצמו, ומיהו דוקא באקראי בעלמא ולא בקביעות, עד ^טשיתמלא זקנו, שאז יכול לישא כפיו אפילו יחידי בקבע (קב). ^אוכל שהגיע לשנים שראוי ^חמגלה כ"ד ע"א לפירוש התוספות. ^טסוף פרק קמא דחולין. ^אבית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(צח) לאלפי"ן עייני"ן - אולם במקומות שבהם הציבור עצמו אינו מבדיל בין הגיית א' לע', יכול הכהן לברך גם אם אינו מבדיל, כל עוד אינו מחליף ביניהן³³.

(צט) וכיוצא בזה - כגון מי שאינו מבדיל בין ש' ימנית לשמאלית, או בין ה' לח'.

(ק) כלל - משום שאין זה מכבוד הציבור שקטן יברך אותו. והיות שאינו מחויב במצוות, אין סיבה לאפשר לו לברך.

(קא) ולהתחנך - מפני שאין פגיעה בכבוד הציבור כשניכר שבא ללמוד ולהתחנך.

(קב) בקבע - כי כל זמן שלא נתמלא הזקן שבפניו הוא עדיין נחשב צעיר, ואין זה מכבוד הציבור שהוא יברך אותו בקביעות לבדו. ואולם מצד שני הוא מחויב במצוות ברכת כהנים; לכן יברך, אבל לא כמברך קבוע. מושג של מברך קבוע בברכת כהנים אינו קיים בימינו, ולכן נהגו שלא להקפיד על גיל המברך,

33. כך כתבו כאן כל המפרשים. וראה מ"ב ס"ק ק"כ, וכף החיים אות קכ"א.

להתמלאות זקנו (קג), אף על פי שלא נתמלא, קרינן ביה נתמלא זקנו (ועיין לעיל סימן נ"ג סעיף ח').

סעיף לה

כֹּהֵן שֶׁהֵרֵג אֶת הַנֶּפֶשׁ, אִפִּילוּ בִּשְׁוֹגָג – לֹא יֵשֵׁא אֶת כַּפּוֹ (קד).
אִפִּילוּ עֹשֶׂה תְּשׁוּבָה הֵגָה: וַיֵּשׁ אֹמְרִים דָּאם עֹשֶׂה תְּשׁוּבָה נוֹשֵׂא כַּפּוֹ (קה) (הגה"מ ומרדכי); וַיֵּשׁ לַהֲקֵל עַל בְּעָלֵי תְּשׁוּבָה, שֶׁלֹּא לַנְּעוּל דֶּלֶת בַּפְּנִיָּהם, וְהַכִּי נֶהוּג (קו) (דלע גרע ממומר).
בְּרִכּוֹת ל"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

ומגיל מצוות עולה ומברך³⁴.

(קג) **שראוי להתמלאות זקנו** – היינו גיל 18.

(קד) **את כפיו** – אף שבשאר המצוות לא מצאנו שאדם שחטא נפסל מלקיים מצווה אחרת, את ברכת הכהנים, שכל מהותה היא אהבת הבריות, מי שהרג את הנפש אינו יכול לברך. חכמים סמכו הלכה זו לפסוק (ישעיהו א', טו):
”וּבְפָרְשֵׁיכֶם פְּיִיכֶם אֲעֵלִים עֵינֵי מִפֶּם, גַּם כִּי תִרְבּוּ תִפְלֶה אֵינֶנִּי שְׁמַע, יְדִיכֶם דָּמִים מְלֹאוֹ”³⁵. פשט הכתוב אומר שהקב"ה אינו מקשיב לתפילות של רוצחים, אלא שיש בו גם רמז לברכת כהנים, במילים ”וּבְפָרְשֵׁיכֶם פְּיִיכֶם”. ואף אם עשה תשובה עדיין הוא אחראי על הנפש שהרג, כרוצח בשגגה.
(קה) **נושא כפיו** – לשיטה זו גם מי שהרג במזיד וחזר בתשובה יכול לשאת כפיו. וקל וחומר בשוגג.

(קו) **והכי נהוג** – לעתים אנו מקלים בהלכה כדי ”שלא לנעול דלת” – היינו כדי לעודד חזרה בתשובה; וכן נוהגים האשכנזים. אולם לפי המחבר והפוסקים על פיו, מי שהרג בשוגג, כגון שנהג ברכב וגרם לתאונה שיש בה הרוגים, אינו נושא את כפיו. ורק אם האסון לא היה באשמתו, כגון שאדם השליך עצמו לפני המכונית שבה נהג, אזי נחשב כאנוס ולא כשוגג, וגם לספרדים יכול לשאת את כפיו. וטוב שייצא מבית הכנסת כאשר קוראים ”כהנים”, מפני

34. עיין ביאור הלכה ד"ה ”ומיהו”, וכף החיים אות ר"ב.

מעיקף לו

למל תינוק ומת, נושא את כפיו (קז); ואם העם מרגנים אחריו שהוא שופך דמים, כיון שלא נתברר הדבר, ישא את כפיו (קח). למדכי פרק הקורא את המגלה, ושאר פוסקים. כן מוקים רמב"ם להיהא דירושלמי.

מעיקף לז

למומר לא ישא את כפיו (קט); ויש אומרים שאם עשה תשובה, למנחות ק"ט ע"א. רש"י ורבינו גרשון.

שולחן ערוך כפשוטו

שיטות הראשונים הסוברים שאם חזר בתשובה נושא את כפיו³⁵. ומי שהרג במלחמות ישראל יכול לשאת כפיו, כי כל פועלו מצווה. (קז) נושא את כפיו - שכיון שהוא עוסק במצווה נחשב אנוס³⁶. (קח) ישא את כפיו - שאין בריון זה כלום, ואינו אלא לשון הרע. אולם אם התברר שהתרשל במילתו - לא יישא כפיו. (קט) את כפיו - הואיל וברכת כהנים היא כעין עבודת המקדש, וכהן ששירת לשם עבודה זרה נפסל מלשרת בבית המקדש, משום שעבודה זרה היא ניגוד גמור לעבודת ה' שבמקדש. ולדעה זו הפסול הוא עולמית, גם אם עשה תשובה.

מובא בגמרא שמחלל שבת ברבים הרי הוא כמומר לעבודה זרה³⁷. ועל פי זה פסק המשנה ברורה (ס"ק קל"ד) שאינו יכול לשאת כפיו. אולם למעשה אפשר לסמוך על הפוסקים הסוברים שכיום המושג "מחלל שבתות בפרהסיה" אינו קיים, כי כולם נחשבים כתינוקות שנשבו³⁸. כמובן שאם מדובר על חילול שבת אידיאולוגי, כלומר של אדם שמחלל שבת מתוך הצהרה שאינו מאמין, דברי

35. עיין יחוה דעת חלק ה' סימן טז.

36. והוסיפו הראשונים עוד טעמים: אי אפשר לקבוע בוודאות שתינוק מת מחמת המילה, וכן יש ספק אם כלל לתינוק חודשיו.

37. עירובין סט ע"א: "אמר רב הונא: איזהו ישראל מומר, זה המחלל שבתות בפרהסיה".

38. הדברים ידועים בשם החזון איש (יו"ד ב', כח).

נושא כפיו (קי) הגה: וכן עיקר **(קיא)**; ואם נאנס, לדברי הכל נושא כפיו **(קיב)**.

סעיף לח

עשתה רביעית יין **(קיג)** בבת אחת, לא ישא את כפיו **(קיד)**; שתאו בשני פעמים, או שנתן לתוכו מעט מים, מותר. ואם שתה יותר מרביעית, אף על פי שהוא מזוג **(קטו)** ואפילו שתאו בכמה פעמים, לא ישא את כפיו עד שיסיר יינו מעליו **(קטז)**.

^{לשון הרמב"ם פרק טו מהלכות תפלה ממשמעות הגמרא דכריתות י"ג ע"ב.}

שולחן ערוך כפשוטו

המשנ"ב שרירים וקיימים.

(קי) נושא כפיו - כי לאחר שאדם חוזר בתשובה הרי הוא כבריה חדשה, וכן הביא הבית יוסף³⁹: "דבכל עוז יש להפך בזכות בעלי תשובה". ואין זה דומה להורג נפש, שבו לדעת המחבר אין התשובה מועילה, שאיך ישא כפיו לאחר שהרג אדם כאילו לא אירע דבר.

(קיא) וכן עיקר - וכך ההלכה הן לספרדים⁴⁰ והן לאשכנזים.

(קיב) נושא כפיו - כיוון שהאנוס אינו נחשב כעובד עבודה זרה.

(קיג) רביעית יין - ושיעורה 86 מ"ל.

(קיד) את כפיו - ראינו שחכמים השוו את ברכת הכהנים לעבודת הכהנים בבית המקדש; ואיסור העבודה במקדש על כהן שתוי יין מפורש בתורה, שנאמר לאהרון (ויקרא י', ט): "יין וְשֵׁכָר אֶל תִּשְׁתֶּה אֶתָּה וּבְנֶיךָ אֶתָּה בְּבִאֲכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תִמָּתוּ".

(קטו) מזוג - מעורב במים.

(קטז) שיסיר יינו מעליו - שיעור השתייה המינימלי הנחשב למשכר הוא רביעית. לכן אם שתה רביעית בלבד הוא נחשב לשתוי רק אם הרביעית שלמה, ושתאה בבת אחת ובלי מזיגה. אך אם שתה יותר מרביעית, נחשב

39. אלו דברי הגהות מיימוניות בשם רבנו גרשום.

40. כך משמע מלשון הבית יוסף, וכן כתב כף החיים, אות רי"ט.

סעיף לט

^פלא היו בו מהדברים המונעים נשיאת כפים, אף על פי שאינו מדקדק במצות וכל העם מרננים אחריו, נושא את כפיו (ק"ז) הגה: שאין שאר עבירות מונעין נשיאת כפים (ק"ח).

^פשם רמב"ם על פי ירושלמי דגיטין פ"ה ה"ט.

שולחן ערוך כפשוטו

לשתוי יין אף אם הוסיף מים או שתה בכמה פעמים, כי אי אפשר לדייק בכל מקרה כזה האם שתה בדיוק רביעית יין. האיסור כולל כל יין משכר, ולכן הוא חל גם ביין מפוסטר או מבושל, אך לא במיץ ענבים.

אם שתה משקה משכר שאינו יין, הסכמת הפוסקים שאסור בנשיאת כפיים. אולם כאן השיעור אינו רביעית, אלא כמות של משקה המפריעה לו לדבר בצורה מכובדת⁴¹.

(ק"ז) נושא את כפיו - מקור דברים אלו ברמב"ם, ונביא כאן את לשונו: "כהן שלא היה לו דבר מכל אלו הדברים המונעין נשיאת כפים, אף על פי שאינו חכם ואינו מדקדק במצות, או שהיו הבריות מרננים אחריו או שלא היה משאו ומתנו בצדק - הרי זה נושא את כפיו ואין מונעין אותו, לפי שזו מצות עשה על כל כהן וכהן שראוי לנשיאת כפים. ואין אומרים לאדם רשע: הוסף רשע והמנע מן המצות. ואל תתמה ותאמר מה תועיל ברכתו של זה, שאין קבלת הברכה תלויה בכהנים, אלא בהקב"ה, שנאמר: 'ואני אברכם'" (הלכות תפילה ונשיאת כפים ט"ו, ו).

(ק"ח) מונעין נשיאת כפיים - אלא עבודה זרה, כפי שראינו בסעיף ל"ז.

41. המחבר לא הביא כאן את דין שאר המשקים. הרמב"ם בתחילת הלכות ביאת המקדש הכריע שכהן אסור בעבודה מהתורה גם אם שתה שאר משקים המשכרים (אף שאין בכך חיוב מיתה, אלא מלקות). וכיוון שבבית יוסף כאן הסביר שהאיסור לשתוי לשאת כפיו נלמד מהאיסור לשתוי לעבוד, נראה שדינם זהה, וגם אם שתה משאר משקים לא יישא כפיו. ואולי הדברים נרמזים בכתוב בסוף הסעיף: "עד שיסיר יינו מעליו", שמשמע שההקפדה היא לעמוד בפני הקהל ולברכו כשהוא שתוי. הכרענו כאן כדעת המג"א המובאת במשנ"ב ובכף החיים.

סעיף מ

³ לכהן שנשא גרושה – לא ישא כפיו, ⁴ ואין נוהגין בו קדושה אפילו לקרות בתורה ראשון (ק"ט); ואפילו גירשה או מתה, פסול עד שידור הנאה על דעת רבים מהנשים שהוא אסור בהם (קכ).

³ בכורות מ"ה ע"ב. ⁴ קרשב"א ומהר"י אבוהב מסוגיא דבכורות שם.

סעיף מא

¹ נטמא למת שאינו משבעה מתי מצוה (קכא), פסול מן הדוכן וכל י"י אבוהב בשם דמר שמואל.

שולחן ערוך כפשוטו

(ק"ט) ראשון – אסור לכהן לשאת גרושה לאישה, ואם נשאה הוא נשאר כהן. אולם אין זה כשאר החטאים, שבהם ראינו בסעיף הקודם שעל אף שחטא יכול לשאת כפיו; שכיוון שהוא עצמו מחלל את כהונתו, אינו יכול לשאת כפיו.

(קכ) שהוא אסור בהם – לאחר ששב בתשובה מחטאו מותר לו לשאת כפיו. מובן שכל עוד נשוי לאישה האסורה עליו, הרי הוא עומד בחטאו; אבל גם אם גירשה או מתה, אין בכך ראייה שחזר בתשובה, עד שיידור בפני הציבור ועל דעתם⁴² שלא יישא נשים האסורות לו, ואז תתברר תשובתו, ויוכל לשוב ולשאת כפיו.

(קכא) משבעת מתי מצוה – אסור לכהן להיטמא למתים, ובכלל זה לנגוע במת או להימצא עימו תחת אותו גג. ואם נטמא, אסור לו לעבוד בבית המקדש ולאכול מהקודש עד שיטהר. ויוצאים מכלל זה שבעת קרוביו (אשתו, אביו ואימו, בנו ובתו ואחיו ואחותו), שלהם מותר להיטמא, וכן למת שאין מי שיתעסק בקבורתו. כיום אמנם אין השלכה מעשית לכך שנטמא, אולם האיסור להיטמא עומד בעינו.

42. נדר שנעשה על דעת רבים אי אפשר להתירו אלא על דעת אותם רבים (שו"ע יו"ד רכ"ח, יא. וכתב הרמ"א: "ויש מחמירין דאפילו עם דעתם אין להתיר לדבר הרשות").

מעלות הכהונה (קכב), עד שישוב ויקבל שלא יטמא עוד למתים (קכג). הגה: יש אומרים דמי שיש לו בת שהמירה או זנתה, אין מחוייבים עוד לקדשו, 'כי אביה היא מחללת' (קכד) (מרדכי סנהדרין פרק נגמר הדין).

שולחן ערוך כפשוטו

(קכב) וכל מעלות הכהונה - מאחר שהוא עצמו מחלל את כהונתו, כפי שראינו בסעיף הקודם בכהן שנשא גרושה.

(קכג) למתים - ואינו צריך לידור, כי דווקא בעריות חייבו לידור, משום שיצרו תוקפו⁴³.

(קכד) היא מחללת - בתורה נאמר (ויקרא כ"א, ט): "וּבֵּת אִישׁ כֹּהֵן פִּי תַחַל לְזָנוֹת, אֶת אִבִּיהָ הִיא מְחַלֶּלֶת, בָּאִשׁ תִּשְׁרֹף". ר' מאיר הבין שלמילים "את אביה היא מחללת" יש השלכה הלכתית, וכך דרש (סנהדרין נב ע"א): "היה רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר 'את אביה היא מחללת', שאם היו נוהגין בו קודש - נוהגין בו חול, כבוד - נוהגין בו בזיון. אומרים: ארור שזו ילד, ארור שזו גידל, ארור שיצא זו מחלציו". יש כאן אחריות על האב למעשי בתו, שכנראה לא חינוך אותה כראוי למעמדו, ולכן אינו יכול לזכות בכבוד שמגיע לכהן. דברים אלו אינם מוסבים על נשיאת כפים, שזו מצווה שהכהן מחויב בה, אלא על הכבוד שניתן לכהן על ידי אחרים, כגון לעלות ראשון לתורה. המחבר לא הביא דין זה, ולדעתו אין זה להלכה. וזו לשון כף החיים: "ובשו"ת מהרא"פ מסיים: חלילה לן להורות לבייש ברבים מי שמוחזק בכהן כשר כל ימיו ולהורידו אפילו ממקצת כבודו אפילו בנו או בתו לישמעאל, אלא כל קדושת כהונה עליו כבראשונה". וגם לשיטת הרמ"א אין כאן איסור לכבדו, אלא שאין מחויבים לכבדו. המשנה ברורה (ס"ק קנ"ד) כותב בשם אחרונים: "דבזמן הזה אין מנהג לפסול כהן בשביל זנות או המרת דת של בנו או בתו". ואף שלמעשה אין לפסול כהן זה, מדברי הרמ"א יש ללמוד עד כמה יש להקפיד לתת חינוך הגון ומתאים לילדינו.

43. על פי בכורות מו ע"א.

סעיף מב

ש'חלל אינו נושא את כפיו (קכה).

ש'רמב"ם.

סעיף מג

ת'אחר שבעה ימי אבלות, נושא כפיו (קכו); ובתוך שבעה ימי אבלות, יצא מבית הכנסת בשעה שקורא 'כהנים' (קכז). הגה: ויש אומרים דכל זמן האבילות, אפילו עד י"ב חדש על אביו ועל אמו, אינו נושא ת'בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(קכה) **אינו נושא את כפיו** - "חלל" הוא הנולד מנישואי כהן עם גרושה⁴⁴, וכן צאצאיו. לחלל אין מעמד של כהן כלל, ופטור מכל מצוות הכהונה.

(קכו) **נושא כפיו** - אבל חייב בכל המצוות, ואין מניעה שיישא כפיו. ובהמשך יתבאר שהרמ"א חולק על כך.

(קכז) **בשעה שקורא כהנים** - הבית יוסף הביא בשם המרדכי מנהג שאבל אינו נושא כפיו, וכתב שיש שהסבירו את טעם המנהג בכך "שכל מי שעומד לברך ראוי לו שיהא שרוי בשמחה". וכתב על כך הבית יוסף: "ואיני יודע שום טעם למנהג זה, ואפילו בתוך שבעה ימי אבלות נראה שנושא את כפיו, שהרי אבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה", אך למסקנה כתב "מכל מקום אפשר לסמוך על טעם זה ... בשבעת ימי אבלות". פטור זה אינו מובהק, ולכן על הכהן לצאת מבית הכנסת קודם שקוראים לכהנים לעלות⁴⁵. ואם יקראו לו לעלות - יעלה, שלא יעבור בעשה⁴⁶. לכן המחבר לא כתב שאבל פטור מנשיאת כפים בשבעת ימי האבלות, אלא לשונו היא שצריך לצאת מבית הכנסת. למעשה, הן האשכזים והן הספרדים נהגו בחלקם לעלות גם תוך

44. או פסולים נוספים, כגון חללה וזונה.

45. המנהג הוא לצאת לפני "רצה".

46. מ"ב ס"ק קנ"ז.

את כפיו (מרדכי מגלה סוף פרק הקורא עומד, והגהות מיימוני), וכן נוהגין במדינות אלו (קכח).

סעיף מד

^אכהן, אף על פי שהוא פנוי, נושא את כפיו (קכט). הגה: ויש אומרים דאינו נושא כפיו, דהשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה, והמברך יש לו להיות בשמחה (מרדכי פרק הקורא עומד); ונהגו שנושא כפיו, אף על פי שאינו נשוי, ומכל מקום הרוצה שלא לישא כפיו אין מוחין בידו (קל), רק שלא יהא בבית הכנסת בשעה שקורין 'כהנים' או אומרים להם ליטול ידיהם (קלא) (כ"י). נהגו ^אמשמעות תשובת הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

שבעה, כעיקר הדין⁴⁷, ויש שנהגו שלא לעלות. ובמקומות שאין עולים, המנהג המקובל הוא שאף כהנים אחרים אינם נושאים כפיהם בבית האבל, אלא אומרים "אֲלֵהֵינוּ וְאֲלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ" וכו'. וכל אחד יעשה כמנהג מקומו, ואם אין מנהג ידוע לא יישאו כפיהם תוך שבעה, כפסק השולחן ערוך. וכהן אונן וביום הקבורה לא יישא כפיו.

(קכח) במדינות אלו – כך מנהג אשכנז בחוץ לארץ, אבל בארץ ישראל המנהג הוא להימנע רק בשבעת ימי האבלות. כדאי לשים לב לעקביות במנהג אשכנז, המדגיש את עניין השמחה במצוות נשיאת כפים. ומפני זאת נהגו גם שלא לישא כפים אלא ביום טוב, וכן שפנוי אינו נושא את כפיו, כפי שנראה בסעיף הבא.

(קכט) נושא את כפיו – לכאורה דין זה פשוט, וכבר ראינו בסעיף ל"ד שאין להרחיק מהמצווה צעירים; והמחבר כותב זאת כדי להוציא מן השיטה שדווקא נשואים כשרים לנשיאת כפיים, משום שהרווק שרוי בלא שמחה, דעה הנמצאת בראשונים והביאה הרמ"א.

(קל) אין מוחין בידו – כי יש לו על מי לסמוך.

(קלא) ליטול ידיהם – כיוון שאז הוא חייב לעלות כדי שלא לבטל מצוות עשה, כפי שהתבאר בסעיף ב.

47. מנהג האשכנזים מובא בגשר החיים כ"מנהג ירושלים", ומנהג הספרדים מובא בכף החיים.

בכל מדינות אלו שאין נושאים כפים אלא ביום טוב (אגור בשם מהרי"ל), משום שאז שרויים בשמחת יום טוב, וטוב לב הוא יברך; מה שאין כן בשאר ימים, אפילו בשבתות השנה, שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם. ואפילו ביום טוב, אין נושאים כפים אלא בתפלת מוסף, שיוצאים אז מבית הכנסת וישמח בשמחת יום טוב (קלב) (דברי עצמו). וכל שחרית ומוסף שאין נושאים בו כפים, אומר השליח צבור: 'אלהינו ואלהי אבותינו' וכו' (קלג), כדלעיל סוף סי' קכ"ז. ויום הכפורים, נושאים בו כפים כמו ביום טוב, ויש מקומות שנושאים בו כפים בנעילה, ויש מקומות אפילו בשחרית (קלד).

סעיף מה

^באלו תיבות שהכהנים חופכים בהם לדרום ולצפון (קלה): 'וברכך',
^ברוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

(קלב) בשמחת יום טוב - וכך מנהג אשכנז בחוץ לארץ. אולם בארץ ישראל רוב רובם של האשכנזים נוהגים לקיים את המצווה בכל יום.
(קלג) ואלהי אבותינו - הואיל ומעיקר הדין חייבים בהם בנשיאת כפיים.
(קלד) אפילו בשחרית - במקומות שאין מנהג ברור יישאו כפיהם גם בחול בשחרית, שזהו עיקר הדין. ובמקומות שנהגו לשאת כפיהם רק ביום טוב, יש שנהגו שלא לשאת כפיהם ביום טוב שחל להיות בשבת, כדי שלא להבדיל בין שבת לשבת. והיכן שאין מנהג ברור יישאו כפיהם⁴⁸.
(קלה) לדרום ולצפון - ההתייחסות כאן היא למקומות הנמצאים ממערב לירושלים, וכיוון התפילה שלהם מזרחה. במקומות אלו הכהנים עומדים עם פניהם מערבה לכיוון הקהל, ולכן במילים "לדרום ולצפון" כאן הכוונה לתנועה לימין ולשמאל, שנועדה להראות שהכהנים מברכים את כל הקהל שעומד בפניהם, ולא רק את אלו שמולם. וכמובן שבכל מקום יפנו הכהנים לימין ולשמאל, ללא קשר לרוחות השמים.

48. משנ"ב ס"ק קס"ה.

'וישמרך', 'אליך', '[ויחונך', 'אליך', 'לך', 'שלום' (קלו). הגה: ונוהגין שמאריכין בניגון אלו תיבות, כי כל אחת מהן היא סוף ברכה בפני עצמה; ואומרים 'רבון', כמו שמפורש בסי' ק"ל בשעה שמאריכין בניגון התיבות שבסוף הפסוקים, דהיינו: 'וישמרך', 'ויחונך', 'שלום' (קלז). והמקרא לא יאמר 'רבון' וכו' (קלח) (תשובת מהרי"ל סי' קמ"ח). אסור להשתמש בכהן, אפילו בזמן הזה, דהוי כמועל בהקדש אם לא מחל על כך (קלט) (מרדכי בהגהות דגיטין).

שולחן ערוך כפשוטו

(קלו) שלום - בכל מילים אלו יש פנייה לציבור, ונוספה עליהם המילה האחרונה של הברכה. צריך להוסיף על הרשימה את המילים "אליך", "ויחונך". וכך כתוב בספרים המדויקים.

(קלז) שלום - בחוץ לארץ (שם מברכים רק ביום טוב) נוהגים האשכנזים להאריך בניגון בברכת כהנים, ובעת שמאריכים אומר הקהל את התפילה הפותחת במילים: "ריבוננו של עולם"⁴⁹, אני שלך וחלומותי שלך", המבוארת בסימן ק"ל. אולם מנהגנו הוא שלא להאריך בניגון, ושלא לומר תפילה זו, אלא להתכוון לנאמר בברכת הכהנים. זאת לבד מאדם הצריך לומר תפילה זו, כפי שיתבאר בסימן ק"ל.

(קלח) ריבון וכו' - כדי שלא יתבלבל, וכן משום שהוא עוסק במצווה, ואין לו להפסיק למצווה אחרת. ואם המקרא הוא שליח הציבור, זהו גם הפסק באמצע התפילה.

(קלט) מחל על כך - חכמים דרשו את הציווי (ויקרא כ"א, ח) "יִקְדְּשֶׁתָּו", הנאמר ביחס לכהן: "וקדשתו - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון". מכאן שצריך לכבדו שיקרא ראשון ויברך ראשון, וכל שכן שלא להשתמש בו⁵⁰. ומותר לו למחול על כבודו⁵¹. ואפשר לשתף כהן

49. הרמ"א קורא לתפילה זו "ריבון"; כנראה גרס בתחילתה "ריבון העולמים". אולם אנו גורסים בתחילת תפילה זו (שנזכרה בגמרא) "ריבוננו של עולם", ולא "ריבון". "ריבון" בגרסתנו זו תפילת הכהנים לאחר הברכה, כפי שהתבאר בסעיף ט"ו.

50. ובירושלמי ברכות פרק ח ה"ד: "ואמר שמואל: המשתמש בכהונה מעל".

51. חוץ מלקרוא ראשון בתורה, שזו תקנה קבועה, והכהן אינו יכול למחול על כך.

בתורנות שבה אחד עובד עבוד השאר, מפני שביום אחד הכהן עושה עבוד האחרים, אולם ביום אחר עושים בשבילו, ולכן אין זה נקרא להשתמש בכהן, אלא הכהן עושה זאת בעבור עצמו.

מעילה בהקדש היא האיסור להשתמש וליהנות לצרכי עצמו מדברים המיועדים לבית המקדש. והלשון כאן "כמועל בהקדש" היא בהשאלה, ואין זו מעילה ממש.

סימן קכ"ט**באלו תפלות נושאים כפים, ובו ב' סעיפים.**

ראינו בהקדמה לסימן הקודם שתיקנו חכמים לשאת כפיים בחזרת הש"ן. סימן זה מפרט באלו תפלות נושאים כפיים.

סעיף א

^אאין נשיאת כפים אלא בשחרית ומוסף ובנעילה, ביום שיש בו נעילה כמו ביום הכיפורים (א). אבל לא במנחה, משום דשכיחא שכרות (ב) באותה שעה, שמא יהא חכהן שכור; וגזרו במנחה של תענית (ג), אטו מנחת שאר ימים (ד); אבל בתענית שאין בו נעילה, הואיל ותפלת מנחה סמוך לשקיעת החמה, היא דומה לתפלת נעילה ואינה מתחלפת במנחה של שאר ימים, הלכך יש ^אתענית כ"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) **ביום הכיפורים** - למעשה נושאים כפיים בכל התפלות שיש בהן חזרה, מלבד בתפילת מנחה.
- (ב) **דשכיחא שכרות** - כי זמן המנחה הוא סמוך לארוחת הצהריים, ויתכן שהכהנים שתו יין. שתיית רביעית יין פוסלת לנשיאת כפים, כפי שראינו בסימן הקודם בסעיף ל"ח.
- (ג) **של תענית** - מדובר כאן על תעניות שהיו קובעים בזמן עצירת גשמים או צרה אחרת שבאה על הציבור. ובתעניות אלו היו מתפללים גם תפילת נעילה, כפי שאנו נוהגים כיום ביום כיפור.
- (ד) **אטו מנחת שאר ימים** - כלומר: גזירה משום שאר הימים; שאם יישאו כפיהם בתענית כזו, יחשבו שמותר לשאת כפיים בכל תפילת מנחה.

בה נשיאת כפים (ה) (והמנהג שלנו כבר נתבאר לעיל סימן קכ"ח) (ו).

סעיף ב

^בכהן שעבר ועלה לדוכן ביום הכיפורים במנחה, כיון שהדבר ידוע שאין שם שכרות, הרי זה נושא את כפיו, ואין מורידין אותו מפני החשד, שלא יאמרו: פסול הוא ולכך הורידוהו (ז). הגה: ולכן אומרים במנחה ביום כפורים: 'אלהינו ואֱלֹהֵינו אֲבוֹתֵינו', אף על גב דאין ראוי לנשיאת כפים, מכל מקום הואיל ואם עלה לא ירד מיקרי קצת ראוי (הגהות מיימוני), וכן נוהגין במדינות אלו אף על פי שיש חולקים (ח).
 ירמב"ם פרק י"ד מהלכות תפלה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) נשיאת כפיים - וכך מנהגנו, לשאת כפיים במנחה של תענית ציבור אם מתפללים אותה סמוך לשקיעה.
 (ו) סימן קכ"ח - שם הביא הרמ"א (בסעיף מד) את מנהג חוץ לארץ לשאת כפיים רק במוסף של ימים טובים.
 (ז) ולכך הורידוהו - כאשר מורידים כהן ישנו חשש שמא יאמרו שהוא פגום. חשש זה נאמר בכמה הלכות, והתבאר בסימן הקודם¹. ואף שעשה שלא כדין, החשש שייחשד גובר על החובה למנוע את "חוצפתו" של הכהן, משום שהוא עובר רק על גזירה רחוקה; שהרי כל הסיבה שאין עולים לדוכן במנחה בכל השנה היא משום גזירה, והאיסור ביום כיפור הוא גזירה לגזירה².
 (ח) שיש חולקים - אף המחבר חלוק על כך. ולהלכה, הספרדים אינם אומרים "אֱלֹהֵינו וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינו" וכו' במנחה של יום הכיפורים, והאשכנזים אומרים.

1. ראה דברינו שם בס"ק ט'.

2. שהלא הסיבה שאין נושאים כפיים במנחה של יום הכיפורים היא "גזירה לגזירה": אין עולים בתפילה זו שמא יבוא לעלות במנחה של שאר ימים, ובשאר ימים אין עולים במנחה גזירה שמא שתה יין.

סימן ק"ל

תפלת "ריבונו של עולם" שאומרים בשעת נשיאת כפים,

ובו סעיף אחד.

סעיף א

^אמאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא, ניקום קמי כהני בשעה שעולים לדוכן ונימא הכי (א): 'רבונו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך' וכו' (ב), ויכוין דלסיים בהדי כהני, דעני צבורא אמן (ג); ואי ^אברכות נ"ה ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ונימא הכי - בסעיף זה הביא המחבר את לשון הגמרא, ולכן הוא בארמית. תרגום המשפט עד לכאן (הערותינו בסוגריים): הרואה חלום ואינו יודע מה חלם (והדבר מטרידו. וכל שכן אם זוכר את החלום ומודאג ממנו), יקום לפני הכהנים בשעה שעולים לדוכן (כלומר: בעת ברכת כהנים), ויאמר כך...

(ב) וחלומותי שלך וכו' - נוסח התפילה במלואה: "רְבוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֲנִי שְׁלֶךְ וְחִלּוּמוֹתַי שְׁלֶךְ. חֲלוֹם חֲלַמְתִּי וְאִינִי יוֹדֵעַ מֶה הוּא. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲבוֹתַי, שִׁיְהִיו כָּל חֲלוּמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה, בֵּין שְׁחַלְמְתִי עַל עַצְמִי וּבֵין שְׁחַלְמְתִי עַל אֲחֵרִים, וּבֵין שְׁחַלְמוּ אֲחֵרִים עָלַי. אִם טוֹבִים הֵם - חֲזַקְם וְאִמְצָם, וְיִתְקַיְמוּ בִּי וּבְהֵם כְּחִלּוּמוֹתַי שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק. וְאִם צָרִיכִים רְפוּאָה - רְפְּאֵם כְּחֻזְקָהּוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מַחֲלִיו, וְכַמְרֵם הַנְּבִיאָה מְצַרְעָתָהּ, וְכַנְעֲמָן מְצַרְעָתוֹ, וְכַמִּי מָרָה עַל יְדֵי מִשֶּׁה רַבְּנוֹ, וְכַמִּי יִרְחוּ עַל יְדֵי אֱלִישֶׁע. וְכֵשֶׁם שֶׁהִפְכָּתָ אֶת קַלְלַת בַּלְעָם הָרָשָׁע מִקַּלְלָה לְבִרְכָּה, כֵּן תִּהְפֹּךְ כָּל חֲלוּמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה, וְתִשְׁמְרֵנִי וְתִחַנְּנֵנִי וְתִרְצֵנִי".

ואין באמירה זו הפסק או פחיתות כוונה בברכת כהנים, כי מתפלל כתקנת חז"ל.

(ג) אמן - תרגום: ויכוון לסיים יחד עם הכהנים, כשעונים הציבור אמן. וכן מסיים במילה 'שלום', בסמיכות להמשך התפילה "שים שלום".

לא (ד), לימא הכי: 'אדיר במרום שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יהי רצון שתשים עלינו שלום'. הגה: ובמקום שאין עולין לדוכן (ה), יאמר כל זה (ו) בשעה שהשליח צבור אומר 'שים שלום', ויסיים בהדי שליח צבור, שיענו הקהל אמן (רבנו יונה פ' הרואה).

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) ואי לא - אם לא סיים את תחינתו יחד עם הכהנים, אלא סיים לפני כן, יאמר גם את "אדיר במרום" - תחינה קצרה המסתיימת אף היא במילה "שלום". ברוב הסידורים לא נדפסה תחינה זו, כפי שלא נדפסה התפילה על החלומות, שהן אינן שייכות לנוסח הרגיל של ברכת כהנים. ויש שנהגו לומר תחינה זו לאחר ברכת הכהנים אף אם לא אמרו "ריבוננו של עולם".

(ה) שאין עולים לדוכן - בחוץ לארץ זו מציאות נפוצה, כיוון שמנהגם לשאת כפיים רק בתפילת מוסף של חג.

(ו) כל זה - עוד נהגו בחוץ לארץ להאריך הרבה בברכת כהנים, בייחוד בסוף כל פסוק, ותוך כדי כך מתפלל כל הקהל תפילה זו, ואף מי שאינו נזקק להטבת חלום. ויש שנהגו לומר תפילה זו פעמיים, בסוף שני הפסוקים הראשונים של ברכת הכהנים, ובברכה האחרונה לומר במקומה תפילה על הפרנסה. ובארץ ישראל אין מתפללים תפילה זו אלא אם ברצונו להטיב חלום, ואומר את תפילת "ריבוננו של עולם" פעם אחת.

הלכות סוף התפלה סימנים קל"א – קל"ד

סימן קל"א – דיני נפילת אפים, ובו ח' סעיפים.

סימן זה עוסק בנפילת אפים. במקור, נפילת אפים היא תחינה שאדם אומר בהשתחויה גמורה, כלומר בשכיבה על הרצפה. דרך זו של תחינה מסמלת את הרגשת הביטול הגמורה שלנו מול הבורא, וגם הכרה על כך שאנו מלאי חטאים ועוונות, ומבקשים עליהם סליחה וכפרה. כך עולה שיש שלושה מצבי גוף שבהם אנו פונים אל הבורא: ישיבה, שבה אנו מקבלים את עולו של הקב"ה בחיינו בלי לוותר על הצרכים שלנו ועל חיינו; עמידה, זמן שבו אנו עומדים בפני הקב"ה בקשר ישיר ובלא כל מחשבה זרה, ובהיותנו עומדים אנו מקבלים אחריות כלפי ה' לעשות רצונו; והשתחויה, שבה אנו מבטאים את ביטולנו אל מול הבורא יתברך. תפילה זו נחשבת כקדושה מאוד, ורמוז בה שהאדם מביע הסכמתו למסור את נפשו כדי לתקן את מה שעיוות. למעשה, היות שאיננו יכולים לכוון באמת למדרגה זו, בטלה מ ישראל ההשתחויה האמיתית בעת התפילה: האשכנזים יושבים בזמן נפילת אפים ונוטים על צידם, והספרדים מסתפקים בישיבה, ודווקא כזו שיש בה הכנעה. כאשר נדון בסימן זה על הנפילה עצמה נכנה אותה "נפילת אפים", וכשנדון בנוסח התפילה בזמן הזה, נקרא לכך "תחנון". עוד יש להעיר ש"נפילת אפים" יכולה הייתה להשתנות כך במהלך הדורות מכיוון שנפילת אפים ואמירת התחנון אינם מעיקר תקנת התפילה, אלא מעיקרם הם מנהג שנהגו ישראל¹. ובנוסח ה"נפילה", יש מנהגים שונים איזה פרק לומר בנפילת אפים. אשכנזים אומרים מזמור ו' (ה' אל באפך תוכיחני" וכו'), וספרדים אומרים פרק כ"ה ("לדוד אליך ה' נפשי אשא" וכו'). בנוסף נוהגים ברוב המקומות להקדים לנפילת אפים וידוי ואמירת י"ג מידות של רחמים.

1. בשו"ת הריב"ש סימן תי"ב כתוב: "דבר זה, של נפילת אפים, אינו חובת התפלה, אלא שהיה מנהג גם בימי רז"ל". וכן עולה גם מדברים שהביא הבית-יוסף בשם רב נטרונאי גאון.

סעיף א

^אאין לדבר בין תפלה לנפילת אפים (א). כשנופל על פניו (ב), נהגו להטות (ג) על צד שמאל (ד). הגה: ויש אומרים דיש להטות על צד ימין (ה) (ריב"ש סי' תי"ב, וב"י בשם הרוקח), והעיקר להטות, בשחרית, כשיש לו תפילין ^אתלמידי הרשב"א בשמו, ושאר פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **לנפילת אפים** - כי ה"תחנון" הוא המשך תפילת העמידה, מעין סיום לתפילה הנעשה בהכנעה גמורה. לכן גם את חצי הקדיש המציין את סיום התפילה אומרים רק לאחר ה"תחנון".

(ב) **על פניו** - כאן הכוונה לנפילה ממש - של כל גופו על הרצפה, או ל"קידה" - היא כריעה על הברכיים כשהראש על הרצפה, ולא להטיה הנהוגה כיום. (ג) **להטות** - כלומר שראשו ייטה הצידה, ולא יצמיד פניו לרצפה. החובה להטות נובעת מהאיסור להשתחוות על רצפת אבנים חוץ לבית המקדש², וכאשר מטים אין איסור.

(ד) **על צד שמאל** - נאמרו בכך שני טעמים: א. מפני שהטיה לצד שמאל היא כדרך המלכים (כפי שבפסח מסבים לצד שמאל, דרך חירות). "הילכך באותו הצד שנראה כבן מלך ואיש חורין צריך ליכנע לפני המקום, ועל כן נופלים בצד זה להכניע גאוותנו" (לשון ב"י בשם רב האי). ב. שהשכינה כביכול מול המתפלל, על כן נוטה לשמאלו, שהוא ימין השכינה³.

וכאמור בהקדמה, דין זה אינו שייך כיום, שאיננו משתחוים מלבד בראש השנה וביום כיפור. וכאשר קדים בימים נוראים מומלץ אכן להטות לצד שמאל.

(ה) **על צד ימין** - הכוונה אינה לנפילה על הארץ ממש, כדברי המחבר, אלא

2. מאיסורי העבודה הזרה המגויים בתורה הוא "אבן משכית" (ויקרא כ"ו, א); ובכלל זה כל השתחויה על אבן. וקידה על אבן אסורה מדרבנן, ואסרו אף שלא על אבן (ראה רמ"א כאן סעיף ח') שמא יש אבן תחתיה (וראה מג"א ס"ק כ"ב).

3. ב"י בשם שבולי הלקט, שהביא בשם ר' בנימין (וראה סימן קכ"ג סעיף א'. ראה גם בסימן צ"ז סעיף ב', ודברינו שם בס"ק ז).

בשמאלו, על צד ימין משום כבוד תפילין; ובערבית (ו), או כשאין לו תפילין בשמאלו, יטה על שמאלו (ז) (מנהגים). ולאחר שנפל על פניו יגביה ראשו ויתחנן מעט מיושב, וכל מקום ומקום לפי מנהגו. ומנהג פשוט לומר: 'ואנחנו לא נדע' (ח) כו', וחצי קדיש (ט), 'אשרי', 'למנצח' (י) (טור); ואפילו בימים שאין אומרים תחנון אומרים 'למנצח' (יא), מלבד בראש חדש וחנוכה

שולחן ערוך כפשוטו

להטיה הנעשית כאשר המתפלל יושב, כפי שנוהגים היום האשכנזים.

(ו) ובערבית – כלומר לעת ערב, בנפילת אפיים של תפילת מנחה.

(ז) יטה על שמאלו – ובדרכי משה (הקצר אותיות א', ד') הביא רמזים על דרך הקבלה מדוע להטות בשחרית על צד ימין ובמנחה על שמאל, וסיים "כידוע למבינים".

(ח) ואנחנו לא נדע – "וְאֵנְחֵנוּ לֹא נֵדַע מֶה נַעֲשֶׂה כִּי עָלֵינוּ עֲיִינֵנוּ" הוא פסוק בתפילת יהושפט (דבה"ב כ', יב). ונאמר כאן במובן של: "פנינו אליך ה' הן בישיבה והן בעמידה והן בהשתחויה, ואין אנו יודעים מה לעשות עוד" (טור). כוונת הרמ"א אינה לפסוק זה בלבד, אלא ללקט פסוקי רחמים שיסודם בסדר רב עמרם גאון, ונהוג לאמרם לאחר הנפילה, הן בנוסח אשכנז והן בנוסח הספרדים. האשכנזים נוהגים לעמוד בתפילה זו⁴ עד אחר הקדיש, ולמנהג הספרדים נשארים לשבת, ורק שליח הציבור עומד.

(ט) וחצי קדיש – ובכך מסמל שליח הציבור שסיים את התפילה והבקשות, וכעת הוא חוזר לאמירת שבחים.

(י) למנצח – ואחריו "ובא לציון".

(יא) אומרים למנצח – הימים שאין אומרים בהם תחנון יתבארו בהמשך הסימן, בסעיפים ד-ו. האשכנזים נוהגים להבחין בין אמירת תחנון לאמירת "למנצח", כדברי הרמ"א. אולם מנהג הספרדים שלא לומר "למנצח" ביום שאין אומרים בו תחנון⁵, משום שנאמר בו "יענך ביום צרה", וימים שאין אומרים בהם תחנון אינם ימים של צרה.

4. הביא מג"א (ס"ק ד) שבמילים "ואנחנו לא נדע" עדיין יושבים, ונעמדים באמירת "מה נעשה".

5. ראה כף החיים כאן אות ל"ז.

ופורים וערב פסח וערב יום כפורים וט' באב (יב) (מנהגים. וע"ל סי' תקנ"ט).

מע"ף ב

^בנפילת אפים מיושב ולא מעומד (יג). הגה: יש אומרים דאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וספר תורה בתוכו (ב"י בשם רוקח סי' שכ"ד), אבל ^בבית יוסף בשם חכמי הקבלה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) וט' באב - אלו ימים המיוחדים בשמחה שבהם. חנוכה ופורים הם מועדים מדרבנן; בראש חודש אומרים מוסף כבשבתות ובימים טובים; בערב יום הכיפורים יש מעט מיום הכיפורים עצמו, שהרי "כל האוכל ושותה בתשיעי, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי"⁶; בתשעה באב אין אומרים תחנון כי נאמר עליו "כי קרא עלי מועד" (שו"ע תקנ"ט, ד), ונדרש שהוא כעין חג, ונקרא מועד כי הקב"ה הבטיח שיהפוך יום זה ליום שמחה. אבל בט"ו באב, בט"ו בשבט, בחודש ניסן ובין יום הכיפורים לסוכות אין אומרים תחנון, אך לפי הרמ"א אומרים למנצח, כיוון שאינם ממש ימי שמחה. בבית החתן ובבית כנסת שיש בו ברית מילה אין אומרים תחנון אך אומרים "למנצח", שאין אלו ימים הקובעים את השמחה, אלא אירוע הפרטי שייחודו מבטל את אמירת התחנון⁷. והספרדים נוהגים בימים אלו שלא לומר לא "תחנונים" ולא למנצח.

(יג) מיושב ולא מעומד - כאמור, עיקר נפילת אפיים היא בפשוט ידיים ורגליים, או בכריעה על הברכיים והרכנת הראש. בבית יוסף הביא שכתב הריב"ש שהיות שנפילת אפיים אינה חיוב מעיקר הדין, אלא רק מנהג שנהגו, אפשר להסתפק בהרכנת הראש בעמידה; והמחבר לא פסק כמותו ולא חשב שאפשר לשנות מהמנהג המובא בגמרא. אולם כאמור בהקדמה, היום אין משתחוים ואין קדים, אלא יושבים, והאשכנזים וחלק מהספרדים מרכינים ראשם על השולחן שלפניהם. והלשון "מיושב" בדברי המחבר עיקרה להוציא מעמידה, שיש להשתחוות או לקוד בישיבה.

6. יומא דף פב ע"ב.

7. ובבית האבל נוהגים גם אשכנזים שלא לומר למנצח (גשר החיים עמוד ר"ד).

בלא זה אומרים תחינה בלא כיסוי פנים, וכן נוהגים (יד); וחצר בית הכנסת הפתוח לבית הכנסת (מהרי"ל), או בשעה שהצבור מתפללין אז, אפילו יחיד בביתו אומר תחינה בנפילת אפים (אגור).

סעיף ג

¹ אין נפילת אפים בלילה (טו). ובלילי אשמורת נוהגים ליפול על פניהם, שהוא קרוב ליום (טז).
² מהר"י אבוהב בשם ספר צרורות.

סעיף ד

³ נהגו שלא ליפול על פניהם (יז) לא בבית האבל (יח), ולא בבית ⁴שבולי הלקט.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) וכן נוהגים - מפאת חשיבותה של נפילת אפיים, אין לעשותה אלא במקום קדוש. אבל אין נמנעים מאמירת "תחנון" במקום שאין בו ספר תורה, ולכן כשמתפללים במקום כזה (כגון בתפילת מנחה בטיול), יאמרו "תחנון", אולם יאמרו אותו ללא נפילת אפיים.

(טו) בלילה - כי הלילה מסמל את מידת הדין, ואין זה מתאים לגלות את קלונו בזמן דין. ולא רק שאין מרכינים את הראש בלילה, אלא שאין אומרים כלל את התחנונים⁸.

(טז) קרוב ליום - לפני ראש השנה ובעשרת ימי תשובה קמים בעוד לילה ואומרים סליחות, ובסופן נופלים נפילת אפיים. ומותר לעשות זאת אף שעדיין לא עלה עמוד השחר.

(יז) על פניהם - התחנון הוא מנהג ולא חובה, ומשום כך הוא מתבטל לעתים, כפי שיתבאר.

(יח) בבית האבל - מפסוק הפורענות "וְהִפְכֹּתִי חֲגִיגָם לְאֵבֶל" (עמוס ח', י) למדו חכמים כי ניתן להקיש מהלכות אבלות לחגים, הואיל ובאופן מסוים דומים

8. כך נוהגים. אולם במ"ב ס"ק ט"ז כתב שאפשר לומר, כי אין איסור באמירת תחנונים; וגם הוא כתב שאפשר לומר, ולא שחייבים בכך.

החתן (יט), ולא בבית הכנסת ביום מילה, ולא כשיש שם חתן (כ).
הגה: ודוקא שהמילה או החתן באותו בית הכנסת, אבל אם אין המילה בבית
הכנסת, אף על פי שהיא בבית הכנסת האחרת, אומרים תחנון (כא) (פסקי
מהרי"א סי' פ"א); וביום המילה אין אומרים תחנון, דוקא שחרית שמלין אז
התינוק, אבל במנחה, אף על פי שמתפללין אצל התינוק הנימול, אומרים
תחנון; מה שאין כן בחתן, שאין אומרים תחנון כל היום כשמתפללין אצל
החתן (הגהות מיימוני פ"ה מהלכות תפלה), ולא מקרי חתן אלא ביום שנכנס לחופה
(כב).

סעיף ה

האם חלה מילה בתענית צבור – מתפללים סליחות, ואומרים
השבולי הלקט בשם ר' יצחק בר יהודה.

שולחן ערוך כפשוטו

ימי האבל דווקא לחגים (מו"ק כ' ע"א). ועומק הדבר הוא שאנו מאמינים
שהאבלות תיהפך ליום מועד, ובזה מבטאים את אמונתנו שהמוות אינו כליון,
ואין לאבל להתייאש⁹.

(יט) בבית החתן – כי הזכרת העוונות אינה מתאימה בזמן שמחה.

(כ) חתן – כל אלו הם זמנים של שמחה יתירה, ואין זה הזמן להזכיר עוונות.

(כא) אומרים תחנון – ונוהגים כיום שלא לומר תחנון בבית הכנסת שאבי הבן
או הסנדק מתפללים בו, אף שהמילה לא תתקיים באותו בית כנסת¹⁰.

(כב) שנכנס לחופה – ונוהגים כיום שלא לומר תחנון כל שבעת ימי המשתה
בעת שהחתן מתפלל עם הציבור¹¹.

9. וכתב הלבוש (והובא במשנ"ב בשמו) טעם נוסף: "שלא להגביר כח הדין ח"ו, כי האבל כבר
מדת הדין מתוח כנגדו".

10. ראה משנ"ב ס"ק כ"ה.

11. ראה משנ"ב ס"ק כ"ו.

וידוי (כג), ואין נופלים על פניהם, ואין אומרים 'והוא רחום' (כד).
הגה: בשחרית, אפילו במקום שנהגו לאומרו בלא זה (כה).

סעיף ו

נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב (כו), ולא בט"ו בשבט (כז).
בית יוסף [ור"ח, חנוכה ופורים מקורם בשבולי הלקט].

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) ואומרים וידוי - המנהג שהובא בסעיף הקודם, שאין נופלים על פניהם במקום שיש בו חתן או ברית מילה, עוסק בווידוי המלווה את אמירת התחנון שאחרי העמידה, ולא נאמר על הוידוי המלווה את הסליחות.
(כד) והוא רחום - היינו הפסוקים והתחינות שנוהגים להוסיף בימי שני וחמישי, כמבואר בתחילת סימן קל"ד. ויש מקומות שנוהגים להוסיף גם בתענית ציבור.

(כה) לאומרו בלא זה - כלומר: אפילו במקום שנהגו לומר "והוא רחום" בתענית ציבור (אף שאינה בשני ובחמישי) לולי הברית, יש לבטל אמירתו במקום שיש בו ברית¹².

(כו) בט"ו באב - כיוון שיש ביום זה קצת שמחה. המשנה אומרת שט"ו באב היה מעין יום של שידוכים¹³, והגמרא (תענית ל' ע"ב) מוסיפה שביום זה התרחשו כמה אירועים שרובם קשורים לשלום ולאהבה, כגון שהותר לשבטים להתחתן זה בזה, וש"כלו בו מתי מדבר", כלומר שדור המרגלים פסק למות.
(כז) בט"ו בשבט - גם בו יש קצת שמחה. יום זה הוא "ראש השנה לאילנות", תאריך הקובע לכמה דינים התלויים בארץ, ועם הדורות הפך יום זה למציין את הקשר עם ארץ ישראל.

12. המילה "בשחרית" שכתב הרמ"א כאן תמוהה מעט; ואולי כיוון שאף הנוהגים להוסיף בתענית "והוא רחום" בתחנון בשחרית, אינם מוסיפים זאת במנחה.

13. לשון המשנה בסוף מסכת תענית: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל פחמשה עשר באב וכיום הפפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין ... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בפרמים ...".

ולא בראש חודש (כח), ולא במנחה שלפניו (כט), ולא בחנוכה (ל), ויש אוסרים גם במנחה שלפניו. הגה: וכן נוהגין (לא). בפורים (לב) אין נופלים על פניהם (לג). הגה: בל"ג בעומר אין נופלין (לד), בערב יום

שולחן ערוך כפשוטו

(כח) בראש חודש - שבזמן בית המקדש היו מקריבים בו קרבן מוסף, כמו במועדים. והוא גם יום סליחה וכפרה.

(כט) במנחה שלפניו - שלפני ראש חודש¹⁴.

(ל) בחנוכה - שהוא יום שמחה לישראל, ואף אומרים בו הלל.

(לא) וכן נוהגין - כיוון שהשמחה מתחילה כבר משעת המנחה שלפני אותו יום. מהלשון כאן נראה שזה הדין רק בראשי חודשים ובחנוכה, אולם היום נוהגים הן האשכנזים והן הספרדים שבכל יום שאין אומרים בו תחנון, אין אומרים גם במנחה שלפניו.

(לב) בפורים - כולל "שושן פורים" (ט"ו באדר), ו"פורים קטן" (י"ד-ט"ו באדר ראשון).

(לג) על פניהם - משום שמחת הפורים. אף ביום זה ישנה חובת הודאה, וקריאת המגילה נחשבת גם כאמירת הלל.

(לד) בל"ג בעומר אין נופלים - כמה אירועים מנו בעלי הקבלה ביום זה, וביניהם שפסקו תלמידי רבי עקיבא מלמות ויום ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי, ולכן קבעו ביום זה מעין חג של תורת הקבלה. וגם הספרדים אין אומרים בו תחנון.

14. כתב הבית יוסף את הטעם: "דהא קיימא לן (ר"ה דף ל ע"ב): אם באו עדים מן המנחה ולמעלה, נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש". הסבר דבריו, שבעת שהיו מקדשים את החודש על ידי הראייה, הייתה אפשרות שהעדים יבואו להעיד אחרי שעת המנחה, ואז אמנם ראש החודש היה חל בלילה וביום הבא, אבל דיני ראש חודש היו נוהגים כבר משעת העדות. וזכר למצב זה נוהגים שלא לומר תחנון בערב ראש חודש.

כיפור אין נופלין (לה), (מנהגים) וכן בערב ראש השנה אפילו שחרית (לו).

סעיף ז

וּמִנְהַג פְּשׁוּטָא שְׁלֹא לִיפּוּל עַל פְּנֵיהֶם בְּכָל חֹדֶשׁ נִיסָן (לז), וְלֹא בִּט' בֶּאֱב (לח), וְלֹא בֵּין יוֹם הַכִּיפּוּרִים לְסוּכּוֹת (לט). הַגָּה: וְלֹא מִתְחִילָת ר"ח סִיוֵן עַד אַחֲרֵי שְׁבֻעוֹת (מ) (הַגְהוֹת מִיִּמּוֹנוּת).
י"שם [בשבולי הלקט].

שולחן ערוך כפשוטו

(לה) בערב יום הכיפורים אין נופלים - גם בתפילת שחרית, משום שבערב יום הכיפורים יש קצת מן החג, ויש בו מצוות לאכול וכן להתכונן ליום הכיפורים. אבל במנחה של היום שלפניו אומרים תחנון.

(לו) אפילו בשחרית - כי קדושת ראש השנה חלה כבר מהבוקר. וכך נוהגים גם הספרדים. אבל במנחה של היום שלפניו אומרים תחנון.

(לז) חודש ניסן - מפני שמתחילת החודש עד י"ב בו אלו ימי חנוכת המזבח, שבהם הביאו הנשיאים את קרבנותיהם, ובהמשך החודש ישנם שבעת ימי הפסח; ואם כן רובו של החודש יש בו שמחה, ופטרו את כולו מליפול אפיים.

(לח) בט' באב - כי מובטח שיום זה ייהפך ליום טוב, ועל ידי הימנעות מאמירת תחנון אנו מעידים שאנו מאמינים בהבטחה זו, כפי שראינו למעלה בס"ק יא.

יש עוד ימים שלא הובאו בשולחן ערוך, והמנהג הנפוץ הוא שלא לומר בהם תחנון, והם פסח שני והימים שבין סוכות לראש חודש חשוון. וכן אין לומר תחנון ביום העצמאות וביום ירושלים, ובמנחה שלפניהם.

(לט) לסוכות - כי בימים אלו נשלם בניין בית המקדש.

(מ) עד אחר שבועות - משום שבראש חודש הגיעו להר סיני והתכוננו עד שבועות למתן תורה. כתבו הפוסקים שיש שנהגו שלא לומר תחנון גם ב"ימי התשלומים", והם הימים שאפשר עדיין להקריב בהם את עולת הראייה של חג השבועות, ימים הנמשכים עד י"ב בסיוון. וכן המנהג הרווח הן אצל האשכנזים והן אצל הספרדים.

סעיף ח

^חאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו כשמתפלל על הצבור, אלא אם כן הוא בטוח שיענה, כיהושע בן נון (מא). הגה: וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפשוט ידים ורגלים, אפילו אין שם אבן משכית (מב); אבל אם נוטה קצת על צדו, מותר אם אין שם אבן משכית (מג) (הגהות אשרי סוף פ' תפלת השחר, וריב"ש סי' תי"ב); וכן יעשו ביום כיפור כשנופלין על פניהם, או יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע (מד) (מרדכי), וכן נוהגין (מה).
^חמגילה כ"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(מא) כיהושע בן נון - מדובר כאן על נפילת אפיים ממש, שאינה נהוגה בימינו. בזמן שנהגו בכך היה אסור לאדם גדול ליפול על פניו כשהתפלל בציבור, כיוון שאם אדם גדול מתפלל בצורה עצמתית כזו ייתכן שהציבור סבור שהקב"ה חייב להיענות לתפילתו, ואם התפילה לא תיענה אנו חוששים לשבר בציבור, ושיעלה חשד שאותו אדם אינו ראוי. לכן תיקנו בזמנם שהגדול בתורה לא ייפול על פניו כשמתפלל על הציבור.

(מב) אבן משכית - היינו אבן המיועדת להשתחויה. וכן הדין בכל אבן, כפי שראינו לעיל בהערה 2. וגזרו אף במקום שאין בו אבנים, שמא תחתיו יש אבנים.

(מג) אם אין שם אבן משכית - כלומר: על אבן ממש אסור גם בהטיה על הצד, וכשאינן אבן די בכך.

(מד) להפסיק בין הקרקע - ובהפסק כזה מותר. כיום גם ביום הכיפורים מנהגנו לא בנפילה ממש אלא בקידה, ואף בה אנו מפסיקים בין הקד לבין הרצפה. בדרך כלל אנו מניחים בד כלשהו, ודי בכך.

(מה) וכן נוהגים - אצל האשכנזים וחלק מהספרדים.

סימן קל"ב

דיני קדושת "ובא לציון", ובו ב' סעיפים.

לאחר התחנונים חוזרים לשבחי ה' יתברך, בדומה לשבחים שנאמרו בפסוקי דזמרה ובברכות קריאת שמע שלפני העמידה. תחילה אומרים "אשרי", כפי שאמרנו בפסוקי דזמרה, ואחריו "למנצח", וממשיכים בקטע המתחיל בפסוק "ובא לציון". קטע זה קרוי גם "קדושה דסידרא", היות שנאמרים בו פעם נוספת פסוקי ה"קדושה", כפי שנאמרו בברכת "יוצר אור" ובחזרת העמידה. לקדושה זו כמה דינים, המתבארים בסימן זה. וכן מוסיף כאן הרמ"א כמה הלכות הקשורות לסיום התפילה.

סעיף א

^אמתרגמינן קדושת 'ובא לציון' (א); בוצריך לזוהר בו מאד לאומרו בכוונה. הגה: ולענין אם היחיד אומרה, דינה כדין קדושה שביוצר, ועייין ^אסוטה מ"ט ע"א. ^בטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **קדושת וּבָא לְצִיּוֹן** - כלומר: מתרגמים לארמית את שלושת פסוקי הקדושה. פסוקי הקדושה הם: "וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ ייִ צָ-בָאוֹת מְלֹא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" (ישעיהו ו', ג); "וְתִשְׁאַנִּי רוּחַ וְאֶשְׁמַע אַחֲרֵי קוֹל רִעַשׁ גָּדוֹל: בְּרוּךְ כְּבוֹד ייִ מִמְּקוֹמוֹ" (יחזקאל ג', יב); "ייִ יְמַלֵּךְ לְעֹלָם וָעֶד" (שמות ט"ו, יח). טעם התרגום לארמית הוא שבעבר השפה הארמית הייתה שפת הדיבור, ועברית הייתה שפת הלימוד, ותיקנו לתרגם קדושה זו כדי שיבינו אותה גם עמי הארצות.

התרגום למילים "קדוש קדוש קדוש" אינו תרגום מילולי, אלא יש בו פרשנות שונה לכל אחת מהקדושות. נסביר כאן בעברית את התרגום הארמי שאנו אומרים בתפילה לכל אחת משלוש הפעמים שהמילה "קדוש" נאמרת: קָדִישׁ בְּשֵׁמִי מְרֻמָּא עֲלָאָה בֵּית שְׁכִינְתָּהּ - קדוש, בשמיים המרוממים העליונים נמצאת שכינתו.

לעיל סי' נ"ט (ב); ובקדושה שבתרגום, יחיד אומרה ולא שנים, ואין לאומרה בקול רם (ג) (בית יוסף סימן נ"ט).

סעיף ב

יאסור לאדם לצאת מבית הכנסת קודם קדושה דסידרא (ד).
י"ר עמרם גאון.

שולחן ערוך כפשוטו

קדיש על ארעא עובד גבורתה - קדוש, על העולם מראה גבורתו.
קדיש לעלם ולעלמי עלמא - קדוש לנצח נצחים.
אנו למדים כאן על שלשה יסודות אמוניים: הקב"ה נפרד מאתנו, ואי אפשר להשיגו כלל; הוא המשגיח על העולם; הוא היוצר את הזמן.
(ב) סימן נ"ט - ושם (בסעיף ג') מסקנת הרמ"א שיחיד אומרה, ולמחבר טוב שהיחיד יקראנה בטעמים.
(ג) בקול רם - אמנם את פסוקי הקדושה עצמם עדיף לומר בציבור, אבל תרגומם לארמית נאמר דווקא ביחיד, דהיינו שכל יחיד אומר אותם בלחש לעצמו. הטעם לכך הוא שהתרגום הוא פירוש לפסוקים, ואין לערבב בין המקור, שקדושתו גדולה, לתרגום או לביאור, שקדושתם פחותה.
(ד) קודם קדושה דסידרא - מפאת חשיבותה. ואומרת הגמרא שהעולם עומד על קדושה דסידרא ועל הקדיש שנאמר לאחר לימוד אגדה ("קדיש דרבנן")¹, כי בשתי תפילות אלו ה' מתקדש על ידי כל שכבות הציבור. בנוסף, אחרי קדושה דסידרא אומרים קדיש תתקבל - שמבקשים בו שתתקבל תפילתנו, והוא אות לסיום התפילה, ואז כל יחיד יכול לצאת.

1. סוטה מט ע"א: "עלמא אמאי קא מקיים? אקדושה דסידרא, וא'יהא שמיה רבא' דאגדתא".

הגה: (ה) ואומרים אחר סיום התפילה 'עלינו לשבח' מעומד (ו) (כל בו); ויזהר לאומרו בכוונה, וכשמגיע אל 'אל לא יושיע' יפסיק מעט קודם שיאמר: 'ואנחנו כורעים' וכו' (ז) (טור). ואומרים קדיש יתום (ח) אחר 'עלינו', ואפילו

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) הקדמה לדברי הרמ"א - הרמ"א מביא כמה תוספות שנאמרות לאחר "קדיש תתקבל". תוספות אלו נאמרות הן על ידי אשכנזים והן על ידי הספרדים, וישנן גם תחינות נוספות שנאמרות בסוף התפילה, כל אחד לפי מנהגו. המחבר לא הביא את כל התוספות הללו, אף שדן בהן בבית יוסף, ונראה שלדעתו אין חובה לאמרן, אף שאינו חולק על כך שזהו מנהג טוב.

(ו) עלינו לשבח מעומד - מפני שזו תפילה חשובה, ויש מסורת שחברה על ידי יהושע בן-נון. לתפילה זו שני חלקים: הראשון הוא הודאה לה' על שהבדיל אותנו מעובדי עבודה זרה, ועל כן אנו מתפללים רק אליו; והשני (מהמילים "ועל כן נקווה לך"), הוא תפילה על תיקון העולם והכרת מלכות ה' על ידי כל הבריות. תפילה זו נאמרת גם בסיום מנחה וערבית. וכשמתפללים מנחה וערבית סמוכות, אומרים 'עלינו לשבח' רק אחרי ערבית.

(ז) ואנחנו כורעים וכו' - כדי שלא יישמע חלילה שאל אל לא יושיע אנחנו כורעים.

(ח) קדיש יתום - כבר ביאר הרמ"א שנהגו להוסיף קדיש ו"ברכו" בסוף התפילה, משום המאחרים². וכאן הוא מוסיף את המנהג שקדיש זה נאמר על ידי אדם המצוי בשנת האבל על אביו או אימו³. בעבר המנהג היה שאדם אחד אומר את הקדיש, ולכן דנו האחרונים בסדר הקדימה באמירתו; אולם כיום המנהג הרווח הוא שאם ישנם כמה אבלים, הם אומרים אותו יחד. וכיוון שמנהגו הוא שאבל גם עובר לפני התיבה, עדיין יש להלכות הקדימות חשיבות מסוימת, ולכן נביא כאן את עיקרן: אבל בתוך שבעת ימי האבל קודם לכולם; אבל בתוך השלושים קודם לאבל בתוך השנה; מי שיש לו יום

2. בסימן ס"ט, דין "הפורס על שמע". ודיני הוספת ה"ברכו" מתבארים בסימן הבא.

3. למנהג אשכנז הקדיש נאמר אחד-עשר חודש, ולמנהג ספרד שנים-עשר חודש, עם הפסקה של שבוע בתחילת החודש האחרון.

אין יתום בבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם (ט) (אגור); ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו, אם אין אביו ואמו מקפידין (י) (תשב"ץ ותשובת מהרי"ל סי' ס"ד); ויש לומר 'פטום הקטורת' (יא) (ערב (יב) ובוקר אחר התפלה (יג)), ואומרים תחלה 'אין כאלהינו' וכו', ואומרים 'השיר שהלויים היו אומרים במקדש' (יד), שחרית לבד (טור). ויש שכתבו לזה לומר 'פיטום הקטורת' מתוך הכתב ולא בעל פה, משום שהאמירה במקום ההקטרה וחיישינן שמא ידלג אחד מסממניה, ואמרין שהוא חייב מיתה אם חסר אחת מסממניה (כ"י בשם מהר"י וא"ח); ולכן נהגו שלא לאומרו בחול, שממהרין

שולחן ערוך כפשוטו

השנה ("יארציט") קודם למצויים בתוך שלושים ובתוך שנה, ולא לאבל בימי השבעה.

(ט) שאין לו אב ואם - "יתום" בהקשר זה הוא המצוי בשנת האבל. וכיוון שהתקבל המנהג שהקדיש נאמר לעילוי נשמת ההורים, לא יאמר אותו מי שהוריו בחיים, כדי שלא יחשבו שהוא יתום.

(י) מקפידין - ואז אין לחשוש לכך. במקום שאין יתום, יש שנהגו ששליח הציבור יאמר את הקדיש, ויש שנהגו שלא לאמרו כלל.

(יא) פטום הקטורת - עיקרו של קטע זה בגמרא בכריתות ו ע"א, ומובאות בו ברייתות העוסקות ברכיבי הקטורת ובסדר הכנתה. ונוספו לקטע זה פסוקים שונים⁴.

(יב) ערב - בעבר היה מנהג לאמרו לאחר תפילת ערבית, והיום אין נוהגים כך. הספרדים נוהגים לאמרו גם לפני תפילת מנחה, וברוב המקומות האשכנזים אינם אומרים אותו במנחה.

(יג) ובוקר אחר התפילה - בנוסף לאמירת "פיטום הקטורת" שלפני תפילת שחרית, הנאמר לאחר הקרבנות.

(יד) היו אומרים במקדש - מזמור מתהילים שנאמר לליווי קורבן התמיד. וכיום, כשלצערנו אין מקריבים את הקרבן, אומרים כזכר לכך את המזמור שליווה את הקרבן.

4. עיין בסימן א ס"ק כ', שם הסברנו את חשיבות אמירת סדר הקטורת.

למלאכתן וחיישינן שמא ידלג (טו) (ד"ע). וכשיוצא מבית הכנסת יאמר 'ה' נחני בצדקתך' וגו' (טז) (כל בו), ומשתחוה ויוצא (מהרי"ל).

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) שמא ידלג - הבית יוסף כותב על סברה זו שאין לחוש לכך, כי ודאי שחיוב המיתה נאמר על הקטרת הקטורת בבית המקדש שלא כהלכה, ולא על קריאת הפרשה. ועל כן מנהג הספרדים לאמרו בכל יום, וכן המנהג הרווח אצל האשכנזים בארץ ישראל.

(טז) נחני בצדקתך - הפסוק השלם הוא (תהלים ה', ט): "ה' נחני בצדקתך למען שורך, הישר לפניך". זו תפילה שהקב"ה ילווה אותנו בחיי העבודה שאנו נכנסים אליהם לאחר התפילה, ונישאר דבוקים בו בכך שנהיה ישרים. ואיני יודע מדוע נשמט פסוק זה מרוב הסידורים.

תפילה נוספת שיש לאמרה אולם ברוב הסידורים לא נדפסה, היא התפילה לפני לימוד תורה. ומי שלומד לאחר התפילה, טוב שיאמרה קודם אותו לימוד. וזה נוסח תפילה זו⁵: "יהי רצון מלפניך יי אלהי, שלא יאירע דבר תקלה על ידי, ולא אפשל בדבר הלכה. וישמחו בי חבירי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר. ולא יפלו חבירי בדבר הלכה, ואשמח בהם. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה". גל עיני והביטה נפלאות מתורתך".

5. על פי ברכות דף כח ע"ב. הפסוקים בסוף הם ממשלי ב' ומתהילים קי"ט. תפילה זו נדפסה בגמרות רבות בעמוד הראשון.

סימן קל"ג

דין ברכו בשבת, ובו סעיף אחד.

סעיף א

^אבשבת ויום טוב אין אומרים 'ברכו' אחר קדיש בתרא (א). הגה: אפילו במקום שנהגו לאומרו בימות החול, שמא לא היו יחידים בבית הכנסת כשאמרו 'ברכו' (ב), מכל מקום בשבת ויום טוב אין לאומרו, דהכל באין לבית הכנסת קודם 'ברכו' (ג) (כ"י בשם ריב"ש).
^אתשובת הריב"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **אחר קדיש בתרא** - אמירת ברכו בסוף התפילה למען המאחרים נקראת "פורס על שמע", והתבארה בסימן ס"ט.

(ב) **כשאמרו 'ברכו'** - הרמ"א רומז לכך שיש שאינם נוהגים לומר "ברכו" בסוף שחרית בימות החול, אלא אם כן יש שם אנשים שאיחרו לתפילה והפסידו "ברכו". ומכל מקום לא יאמרו "ברכו" בסוף תפילת מוסף, אפילו אם יש מאחרים.

(ג) **קודם ברכו** - כי אף אם המאחרים לא היו ב"ברכו" שלפני ברכות קריאת שמע, הם שמעו "ברכו" של קריאת התורה. ולמעשה, הבית יוסף הביא ראשונים הנוהגים לומר "ברכו" גם בשבת, וכן הביאו אחרונים בשם האר"י שהקדיש בסיום התפילה הוא דרגה אחרת של קדיש, ולא בא משום המאחרים בלבד. ולכן במנהג ספרד ובחלק מקהילות אשכנז יש שאומרים תמיד "ברכו" בסיום התפילה, על אף דברי המחבר והרמ"א.

סימן קל"ד

סדר "והוא רחום" והגבהת התורה, ובו ב' פעיפים.

בימי שני וחמישי מוסיפים תחנונים בתפילה, וכן קוראים בתורה. סימן זה עוסק בתחנונים הנוספים, ועוסק גם בהגבהת התורה, שהיא הפעולה הראשונה (לשיטת המחבר) הנעשית מסביב לקריאת התורה. יש לבאר מדוע כרך המחבר יחד את שני הדינים הללו, ולא הביא את הלכות הגבהת התורה בסימנים הבאים, העוסקים בקריאת התורה. ונראה שרצה המחבר לקשור את התחנונים הנוספים דווקא עם קריאת התורה, כיוון שיסוד אחד להם: כשעלה משה רבנו למרום לרצות את הקב"ה לאחר חטא העגל, עלה ביום חמישי וירד ביום שני. וכיוון שכך, מציינים ימים אלו את אפשרות הפיכת הדין לרחמים, ועל כן תיקנו בהם חכמים הן להרבות בתחנונים והן לקרוא בתורה¹.

פעיף א

^אהגה: נוהגין להרבות בתחנונים בשני ובחמישי, ואומרים (טור) 'והוא רחום' (א), אומרים אותו בקול רם; ואם לא אמרו מעומד, עובר על התקנה ונקרא פורץ גדר (ב). הגה: וכן נוהגין לאומרו מעומד, אבל ^אר"י אבוהב בשם הגאונים.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **והוא רחום** - יש הנוהגים להוסיף תחינות נוספות בימים אלו, כגון וידוי או אמירת י"ג מידות של רחמים שלוש פעמים. וכל מקום כמנהגו.
(ב) **פורץ גדר** - המנהג לומר תחינה זו בעמידה הוא קדמון, ומבטא את יראתנו כלפי ה'. תחנונים אלו חשובים מאוד אף שאין להם מקור בגמרא, ולכן גם תיקנו לאמרם קודם לאמירת הקדיש, כיוון שהם חלק מהתפילה, ותוכנם הוא בקשה מה' שיסלח לעוונותינו ויגאל אותנו. כתבו המפרשים שיש לאמרם במתינות, מי שאינו עומד בזמן שכל הקהל עומד ומתחנן, נקרא "פורץ גדר".

1. על פי תוספות בבא קמא פב ע"א ד"ה "כדי שלא".

אומרים אותו בלחש (ג). ומה שנוהגים להרבות בתחנונים בשני ובחמישי, משום שהם ימי רצון, ולכן נוהגין גם כן להתענות בהם (ד) (טור).

סעיף ב

¹מראה פני כתיבת ספר תורה לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה על כל אנשים ונשים לראות הכתב ולכרוע, ולומר: 'וזאת התורה' וכו', 'תורת ה' תמימה' וכו' (ה).
²מסכת סופרים, והרמב"ן בפירוש התורה בפרשת כי תבוא.

שולחן ערוך כפשוטו

ביטוי זה מקורו בפסוק "וּפָרַץ גִּדְרֵךְ וְשָׁכְנוּ נָחֶשׁ" (קהלת י', ח), שנדרש על המבזה את מנהגי ישראל.

(ג) **בלחש** - דברי המחבר לומר זאת מעומד ובקול רם מקורם בדברי הגאונים. הרמ"א מסכים עם ההוראה לאמרו מעומד, אולם מציין שמנהג אשכנז לאמרו בלחש. סיבת הדבר היא שישנה מסורת שאמירת פסוקי "והוא רחום" נתקנה כנגד תפילת העמידה, ושם ה' מופיע בהם י"ח פעמים כפול שלוש², ולכן נהגו לאומרם דווקא בלחש. מנהג זה נפוץ גם אצל חלק מהספרדים.
(ד) **להתענות בהם** - זו מידת חסידות, ומעטים נוהגים בכך.

(ה) **תורת ה' תמימה וכו'** - מצווה זו נקראת "הגבהת התורה", ומהותה לחבר את כל העם לתורה³. ישנם מנהגים שונים בדבר הפסוקים הנאמרים בזמן ההגבהה, וכל עדה נוהגת כמנהגה. לפי מנהג הספרדים, גם כשמוציאים שניים או שלושה ספרי תורה אין מגביהים אלא את הספר הראשון.

2. "ספר המנהגים" לר"י טירנא, "הגהות המנהגים", שחרית של חול אות י"ח. ומובא בכמה מפרשים, כגון בלבוש כאן.

3. לשון המחבר דומה למקור ההלכה במסכת סופרים פרק י"ד הלכה ח: "... ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר: 'וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל', ועוד אומר: 'תורת ה' תמימה משיבת נפש'..."

הגה: ונהגו לעשות כן אחר שקראו בתורה (ו), אבל כשמוציאין אותו אומר הש"צ: 'גדלו', והקהל אומרים: 'רוממו' כו', 'אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים' וכו'. וי"א לומר 'על הכל יתגדל' (מסכת סופרים פי"ד, וטור), וכן נוהגים ביום טוב ובשבת. ויש להחזיק התורה בימין (מהרי"ל). וכשעולה הראשון לקרות אומרים: 'ברוך שנתן תורה' כו' (ז) (כל בו).

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **אחר שקראו בתורה** - נהגו להקדים את הקריאה להגבהה כדי שהמון העם לא יחשבו שראיית ספר תורה עדיפה מהקריאה בו⁴. למנהג זה, כשמוציאים יותר מספר אחד מגביהים כל ספר לאחר הקריאה בו.

(ז) **ברוך שנתן תורה וכו'** - כל התפילות הללו, כל עדה כמנהגה, תכליתן להראות חיבת העם לספר התורה. זהו זמן המתאים גם לתפילות נוספות, ובקהילות רבות מוסיפים כאן בשבתות ובימים טובים תפילה לשלום חיילי צה"ל ולשלום המדינה.

4. שיירי כנסת הגדולה כאן על הבית יוסף, אות ב'.

הלכות קריאת ספר תורה

סימנים קל"ה – קמ"ט

סימן קל"ה – סדר קריאת התורה ביום ב' וה', ובו י"ד סעיפים.

הגמרא אומרת שמילות משה רבנו קוראים בתורה בשבת, בשני ובחמישי, וסמכו זאת על הפסוק (שמות ט"ו, כב): "וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם", ואין מים אלא תורה¹. ועוד אומרת הגמרא שעזרא הסופר תיקן ששלושה יעלו לתורה בימים אלה, ושקראו לכל הפחות עשרה פסוקים². תקנה זו חשובה מאוד, ונחשבת מעין דין דאורייתא. עיקר התקנה היא על הציבור, וגם על כל יחיד מוטלת החובה להשתדל מאוד לשמוע את הקריאה. ואם החמיץ אותה, כגון שהיה צריך לצאת מבית הכנסת לאיזשהו צורך, אין לו חיוב להשלימה במניין אחר או על ידי הוצאת ספר תורה.

סעיף א

^אבשני ובחמישי ובשבת במנחה (א), קורים (ב) שלשה, אין פוחתים

^אחגילה כ"א ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **ובשבת במנחה** – הקריאה בשבת במנחה תוקנה כהשלמה עבור אלו שאינם יכולים לשמוע את קריאת התורה בשני ובחמישי.
(ב) **קורים** – עיקר התקנה היא לקרוא בשחרית. אם ציבור נאנס ולא קרא בשחרית, אפשר להשלים ולקרוא כל היום; ולכן חיילים שלא יכלו להתפלל בציבור בשחרית (או שלא היה להם ספר תורה), יכולים להתאסף ולקרוא בתורה כשמתאפשר להם. ואין לעשות זאת דרך קבע, כדי שלא לשנות את

1. בבא קמא פב ע"א: "דתניא: 'וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים'. דורשי רשומות אמרו: אין מים אלא תורה, שנאמר: 'הוי כל צמא לכו למים'. כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת, וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה".

2. על פי הרמב"ם, הלכות תפילה יב, א.

מהם ואין מוסיפין עליהם (ג); ואין מפטירים בנביא. הגה: ואם היו שני חתנים בבית הכנסת והם ישראלים, מותר להוסיף לקרות ארבעה, דלדידהו (ד) הוי כיום טוב שמותר להוסיף (ה) (מרדכי פ' 'הקורא עומד', והגהות מיימוני פי"ב מהל' תפילה). ונראה דהוא הדין לשני בעלי ברית, דיום טוב שלהם הוא, כדלקמן סימן תקנ"ט (ודין שבת ויו"ט, עיין לקמן ריש סי' רפ"ב לענין הוספה).

שולחן ערוך כפשוטו

מנהג ישראל לקרוא בתפילת שחרית.³

(ג) ואין מוסיפים עליהם - שלושה קוראים הוא המספר המינימלי בקריאה בציבור. ותיקנו חכמים שבימות החול לא יקראו יותר כדי שלא להכביד על הציבור הממהר לעבודתו, ומפאת החשש שאם התפילה תתארך יותר מדי לא יבואו להתפלל בציבור כלל.

(ד) דלדידהו - תרגום: להם, עבורם. כלומר: בעבור החתנים זהו כיום טוב. **(ה) שמותר להוסיף** - בשבתות ובימים טובים מותר להוסיף על מספר העולים. לכן אומר הרמ"א שאם יש שני חתנים ישראלים בבית הכנסת ואי אפשר להעלות את שניהם, אפשר להוסיף עלייה מפני שזהו מעין יום טוב לחתנים. המחבר חולק על דין זה, מאחר שעדיין הדבר מפריע למתפללים שצריכים לצאת לעבודה, ועבורם אין זה יום טוב; ולשיטת המחבר אין להוסיף עליות כלל בימות החול, וכך מנהג הספרדים. המשנה ברורה⁴ כתב שכיום גם האשכנזים אינם נוהגים להוסיף עולה, אפילו אם יש שם שני חתנים. וטוב לבקש מהכהנים לצאת מבית הכנסת, וכך יוכלו שני החתנים לעלות לתורה.

3. משנ"ב בתחילת הסימן פסק "דבדיעבד כל היום זמנה". ואמנם יש שחלקו עליו, אולם למעשה אפשר לסמוך על דברי משנ"ב אלו בשעת הדחק. וראה את דעות האחרונים ב"פסקי תשובות" כאן, ועיין גם ביביע אומר ח"ד או"ח סימן יז.

4. בשם כמה אחרונים (כך דעת מג"א ס"ק ב, וט"ז ס"ק ב). גם ערוך השולחן הביא דבריהם, אלא שהוסיף: "ומכל מקום נלע"ד דבמקום שיכול לבוא לידי מחלוקת נוכל לסמוך על דברי רבותינו אלה, ולקרוא שניהם, והרביעי יקרא מה שקרא השלישי. אמנם כפי המנהג אחד עולה לתורה ואחד להגבהה".

סעיף ב

^במקום שמפסיקין בשבת בשחרית, שם קורין במנחה, ובשני ובחמישי, ובשבת הבאה (ו). הגה: אם בטלו שבת אחת קריאת הפרשה בצבור, לשבת הבאה קורין אותה פרשה עם פרשה השייכה לאותה שבת (ז) (אור זרוע) (ועיין לקמן סי' רצ"ב).
^במגילה ל"א ע"ב.

סעיף ג

^גכהן קורא בתורה ראשון, ואחריו לוי, ואחריו ישראל (ח).
^גגיטין נ"ט ע"א.

סעיף ד

^דהמנהג הפשוט שאפילו כהן עם הארץ קודם לקרות לפני חכם גדול ישראל (ט), ^הוהוא שהכהן יודע לקרות, הגה: ומיהו אם יוכל ^דרב עמרם ורב נטרונאי. ^הירשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **ובשבת הבאה** - התורה נחלקה לחמישים וארבע פרשות, ובכל שבת קוראים בשחרית פרשה אחת. בשבת במנחה, בשני ובחמישי קוראים את תחילת הפרשה הבאה.
 (ז) **לאותה שבת** - מעיקר הדין יחלקו את שתי הפרשיות לשבעה עולים. ויכולים גם להוסיף עולים, שהרי בשבת מותר להוסיף.
 (ח) **ואחריו ישראל** - חכמים דרשו מהכתוב "וקידשתו" שהכהן פותח בכל דבר שבקדושה⁵. והקריאה בתורה היא חלק מכבוד זה.
 (ט) **חכם גדול ישראל** - הלכה זו מחודשת, כיוון שמסקנת המשנה בדבר קדימות הכהן היא: "אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ -

5. כפי שראינו בסימן קכ"ח ס"ק קל"ט.

לקרות עם הש"צ מלה במלה סגי בכך, כדלקמן סימן קל"ט (י) (אבורהם),
שאם אינו יודע לקרות היאך יברך על התורה.

סעיף ה

ואם ספר תורה פתוח והכהן קורא את שמע – אינו רשאי
להפסיק, וקוראים ישראל במקומו (יא). הגה: וכן בתענית שאחר פסח
וסוכות שקורין 'ויחל', אם אין הכהן מתענה – קורין לישראל, וטוב שילך
מהר"י אבוהב בשם תשובת הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ⁶. וכך פסקו ראשונים רבים.
אולם השולחן ערוך פסק כשיטת הגאונים והראשונים הסוברים שבכל מקרה
יש להקדים את הכהן. הטעם לכך הוא שתקנת קריאת התורה היא עניין
ציבורי, והכהן אינו עולה בתור פלוני הכהן, אלא כמייצג את הכהנים. עוד
טעם לכך הוא למנוע מחלוקות בשאלה מיהו עם הארץ ומיהו תלמיד חכם.
לשון השולחן ערוך "המנהג פשוט" רומזת לכך שיש החולקים על קביעה זו,
אולם ההלכה הנהוגה היום בדבר זה בכל ישראל היא כפי קביעת המחבר.
(י) **סימן קל"ט** – שם יתבאר שמנהגנו שהעולה המברך על הקריאה אינו קורא
לכל הציבור, אלא הוא קורא בלחש, ו"בעל הקורא" קורא בקול.
(יא) **במקומו** – כבר התבאר דין זה בסימן ס"ו סעיף ד, ושם (ס"ק י"ט) הבאנו
שמנהג האשכנזים שמפסיק הכהן תפילתו ועולה לתורה. אולם מעיקר הדין
אין לחשוש שמא יחשבו שהכהן פגום, כי רואים שהוא עסוק בקריאת שמע.
אם הכהן באמצע פסוקי דזמרה, יעלה לתורה ויברך, אולם ישתוק ולא יקרא
עם בעל הקורא⁷.

6. סוף מסכת הוריות.

7. כך פסק כף החיים (סימן נ"א אות כ"ז). והכרענו כדבריו, משום שהדברים מתאימים לשיטת
המחבר שלא הבדיל בין הפסק בפסוקי דזמרה לבין הפסק בק"ש וברכותיה. אולם הכרעת
המשנ"ב (סימן נ"א ס"ק י) והילקוט יוסף, שיקרא יחד עם שליח הציבור. ונראה שאם שליח
הציבור מכוון להוציאו די בכך, ו"שב ואל תעשה עדיף".

הכהן מבית הכנסת (יב) (מהרי"ק שורש ט').

פעיף ו

'אם נכנס הכהן לבית הכנסת אחר שהתחיל הישראל לברך ברכת התורה, אינו פוסק (יג), אבל 'ברכו' לא הוא התחלה (יד), ועומד הישראל בתיבה עד שישלימו כהן ולוי ואז יקרא (טו). "אם אין כהן בבית הכנסת, קורא ישראל במקום כהן, ולא יעלה אחריו לוי (טז). 'מהרי"י אבוהב בשם ארחות חיים בשם הרי"ף. "גיטין נ"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) **מבית הכנסת** - שמא יאמרו שהוא פגום. ולדעת המחבר אין צורך שייצא, ואפשר להניח שהרואים יתלו זאת בכך שהוא אינו מתענה.

(יג) **אינו פוסק** - משום שכבר התחיל במצווה, וכדי שלא תהיה ברכתו לבטלה.

(יד) **לא הוא התחלה** - אלא יקראו לכהן, והוא יחזור ויאמר "ברכו", כי התקנה היא שהמברך מקדים ב"ברכו"⁸. בדרך כלל אין חשש של בושע לישראל במצב כזה, כיוון שהוא יעלה ל"שלישי". אמנם אם יש חשש של בושע או של מחלוקת - לא יעלה הכהן⁹.

(טו) **ואז יקרא** - כי לאחר שקראו לו אין לקחת ממנו את המצווה, אלא רק מעבירים את עלייתו למקום שראוי לעליית ישראל.

(טז) **לוי** - כלומר שהלוי לא יעלה שני, לאחר הישראל; שמכיוון שרגילים שכהן קורא לפני הלוי, אנו חוששים שיטעו לחשוב שהראשון הוא כהן. אבל הוא יכול לעלות ראשון, כדברי הרמ"א. ולמנהג הספרדים יכול הלוי לעלות

8. עיין מ"ב ס"ק כא, וכף החיים אות לט.

9. כי הביא הבית יוסף שקוראים לכהן למרות שכבר ישראל עלה, משום ש"אין בזה בושע כלל". מכאן שבמציאות שיש בכך בושע או חשש של מחלוקת, כגון שכבר מכרו את השלישי לעולה אחר, לא יקראו לכהן המאחר לעלות.

הגה: אבל ראשון יוכל לעלות (יז) (ב"י, ומהרי"ל, ור' ירוחם נתיב ב' ח"ג); וכשקורין אותו (יח) אומרים 'במקום כהן', שלא יטעו לומר שזהו כהן (טור).

סעיף ז

^טאם היו כהן ולוי בבית הכנסת, וקרא הכהן וסבור שאין שם לוי והתחיל לברך ברכת התורה שנית, אין מפסיקין אותו (יט).
^ט(מהרי"א בשם ארחות חיים) [אבודרהם והרשב"א בתשובה].

סעיף ח

'אם אין לוי בבית הכנסת, כהן שקרא ראשון מברך שנית [וקורא] במקום לוי, אבל לא כהן אחר, כדי שלא יאמרו שהראשון פגום (כ).
גיטין נ"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

לעלייה אחרת, ויאמרו: "אף על פי שהוא לוי"¹⁰.
(יז) יוכל לעלות - היינו שלוי יכול לעלות ראשון כשאינו כהן. ולמנהג אשכנז אין להעלות לוי לאחר ישראל.
(יח) אותו - כלומר: את הישראל (או הלוי) העולה ראשון כשאינו כהן.
(יט) אין מפסיקין אותו - אולם גם במקרה זה "ברכו" אינו נחשב כהתחלה, ואין חשש שיחשבו שהוא פגום, שהלא עלה בעלייה הראשונה¹¹.
(כ) פגום - גם כאן, כיוון שהתקנה הרגילה היא שתחילה קורא כהן ואחריו לוי, אם אין לוי אנו חוששים שאם יעלה אחרי הכהן הראשון כהן אחר או ישראל, יחשבו הקהל שעשו זאת משום שהכהן הראשון פסול¹². לכן הכהן הראשון מברך גם בעלייה הבאה, וכך ברור שהסדר שונה משום שאין לוי בבית

¹⁰. כך פירש היביע אומר את דעת השולחן ערוך, וכן מסקנתו להלכה (ח"ו סימן כ"ד). אבל בכה"ח (אות מ') כתב שייטכן שדעת המחבר שאין הלוי יכול לקרות ראשון, והסיק ששב ואל תעשה עדיף.

¹¹. ט"ז ס"ק טז וכף החיים אות מז

¹². ויש טעם נוסף לא לעלות ישראל אחרי הכהן, שמא יאמרו שהוא לוי.

סעיף ט

יִכֶּן לֹא יַעֲלוּ שְׁנֵי לַיִם זֶה אַחֲרֵי זֶה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵאמְרוּ שְׁאֶחֶד מֵהֶם פָּגוּם (כא).

גיטין נ"ט ע"ב.

סעיף י

לְנִהְיֶה לְקָרוֹת כֶּהֱן אַחֲרֵי כֶּהֱן בַּהֲפֶסֶק יִשְׂרָאֵל בִּינִיהֶם (כב), וְאֹמַר הַחֹזֵן כְּשֶׁקֹּרָא לְשֵׁנִי: 'אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא כֶּהֱן' (כג). וְכִיּוּצָא בְּזֶה נוֹהֲגִים בְּלוֹי אַחֲרֵי לֹי. הֵגָה: וְלִכְּנָן מוֹתֵר לַעֲלוֹת גַּם כֵּן לְמַפְטִיר בְּכִי הָאִי גוֹוֵנָא (כד); וְאִם קוֹרָא 'מַפְטִיר' סָתֵם אֵין לַחוּשׁ לְפָגְמוֹ, דִּהְרִי לֹא מְזַכֵּיר שְׁמוֹ לְהַרְ"ד אַבּוּדֶרְהֶם בְּשֵׁם רַב עֲמֶרֶם וְרַב סַעֲדִיָּה.

שולחן ערוך כפשוטו

הכנסת.

(כא) פגום - כיוון שכל שינוי של התקנה מעלה חשד.

(כב) ביניהם - מדובר כאן ביום שעולים בו יותר משלושה. לאחר שקיימו את התקנה ועלו כהן, לוי וישראל, אפשר לקרוא לכהן נוסף. נקט השולחן ערוך לשון "נהגו", כי היה מקום לאסור, מחשש שיחשבו שלא עלה אותו הכהן ראשון משום שהוא פסול. ואמנם כותב המחבר בהמשך המשפט שהחזן מכריז "אף על פי שהוא כהן", אך בכל זאת היה מקום לחשוש למי שיכנס לבית הכנסת אחרי שקראו זאת, או למי שלא ישגיח באמירה זו. אולם להלכה הבית יוסף מצדיק את המנהג, כי ברוב הקהילות מכירים את הכהנים, ואין חשש כל כך¹³.

(כג) שהוא כהן - כדי למנוע חשד שלא עלה ראשון משום שהוא פגום.

(כד) בכי האי גוונא - כלומר: באמירת "אף על פי שהוא כהן". וצריך לומר זאת, שכיוון שהמפטיר אינו ממניין הקרואים, היה מקום לחשוב שאפשר

13. בית יוסף מנמק זאת בכך שהחשש היה "בזמן התלמוד, שהיו ישראל מרובים במקום אחד", ואינו קיים "האידנא, דקהלות ישראל קטנות הן בעוונות". ואף שהיום יש גם קהילות גדולות מאוד, בחסדי ה' עמנו, המנהג השתרש ואין לשנות.

(כה). ויש אומרים דאין לקרות כהן או לוי למנין שבעה **(כו)**, אבל לאחר שנשלם המנין יכולים לקרות כהן או לוי **(כז)** (אגור בשם מהר"י וייל, ומרדכי פ' הניזקין, וב"י בשם ר' ירוחם), וכן נוהגין במדינות אלו; ומיהו במקום צורך ודחק יש לסמוך אסברא ראשונה **(כח)**.

סעיף יא

¹⁴יש מי שאומר שאם קרא החזן כהן או לוי ואינו שם, לא יקרא לאחר בשם, משום פגמו של ראשון, אלא אחר **(כט)** יעלה מעצמו.
¹⁵הגהות מימוני בשם ר"מ מרוטנבורג.

שולחן ערוך כפשוטו

להעלותו בלי לציין זאת. והמנהג להסתפק באמירת "הכהן" בסוף שמו.
(כה) לא מזכיר שמו - יש מקומות שאין קוראים בהם בשם העולה¹⁴, אלא רק "יעמוד המפטיר", וכך הכהן יכול לעלות למפטיר, כי לא ישימו לב לזהותו. ואין בכך פגיעה בתקנה שהכהן יעלה ראשון, כי המפטיר נבדל משאר העלויות.
(כו) למנין שבעה - הרמ"א חולק על דברי המחבר, שהתיר להעלות כהן אחרי הישראל, ולדעתו אין להעלות כהנים כלל, לבד מלראשון ולמפטיר.
(כז) כהן או לוי - אף לשיטה זו, כי כבר קיימו את התקנה של מספר העולים הנדרש.

(כח) אסברא ראשונה - כגון שיש שני חתנים כהנים. וכן נוהגים האשכנזים, שלא להעלות כהן לאחר ישראל אלא למפטיר, שלא במקום הדחק. ואצל הספרדים קיימים שלושה מנהגים: יש הנוהגים כדברי המחבר, ומעלים כהן לאחר ישראל; יש המחמירים להעלות דווקא כסדר כהן-לוי-ישראל, ועושים כן גם באמצע הקרואים; ויש נוהגים כדעת הרמ"א, שאין להעלות כהן נוסף. וכאמור, בשעת הדחק אפשר להעלות כהן לאחר ישראל לפי כל השיטות¹⁵.
(כט) אחר - כהן או לוי אחר.

14. ראה סימן קל"ט סעיף ג, ודברינו שם ס"ק י.

15. כף החיים אות נ"ה.

הגה: וכן נהגו. שליח ציבור שהוא כהן, יכול לקרוא כהן אחר לתורה (ל) (מרדכי פ' הקורא עומד, ואגור).

סעיף יב

יֵעִיר שכולה כהנים, אם יש ישראל אחד ביניהם, אותו ישראל קורא ראשון, מפני דרכי שלום (לא); וכל שאין בהם ישראל כדי סיפקם, או שאין שם ישראל כלל, קורא כהן אחר כהן, שאין שם משום פגם, שהכל יודעים שאין שם אלא כהנים. והוא הדין לעיר שכולה לויים.

יירושלמי פרק ה דגיטין. ^והרשב"א.

סעיף יג

אם קטן קורא בתורה בצבור, בסימן רפ"ב (לב); אם אין כהן אלא סומא או שאינו בקי, בסימן קל"ט (לג).

סעיף יד

^עבני אדם החבושין בבית האסורין, אין מביאים אצלם ספר תורה אפילו בראש השנה ויום הכיפורים (לד). הגה: והיינו דוקא בשעת ^עמרדכי סוף פרק קמא דראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) לתורה - ואין כאן חשש לפגמו של הגבאי, שהלא מתוקף תפקידו אין הוא עולה לתורה.

(לא) מפני דרכי שלום - כדי למנוע מריבה בין הכהנים.

(לב) בסימן רפ"ב - סעיף ג'.

(לג) בסימן קל"ט - סעיפים ב'-ג'.

(לד) ויום הכיפורים - לדעת המחבר אין להוציא ספר תורה ממקומו הקבוע, כדי להראות שעל האדם לבוא לספר התורה, ולא שספר התורה צריך לבוא אל

הקריאה לבד, אבל אם מכינים לו ספר תורה יום או יומים קודם - מותר (לה)

שולחן ערוך כפשוטו

האדם. המשנה ברורה¹⁶ תמה מאוד על פסיקה זו, שהלא היושבים בבית סוהר הם אנוסים, ואינם יכולים להגיע לבית הכנסת. ולכאורה אין זלזול להביא ספר תורה למי שנמנע ממנו להגיע לבית הכנסת, אלא אדרבה, הרי זה כבוד התורה שרוצים לקרוא בה. אך המחבר למד דבר זה מדברי הירושלמי¹⁷, ובכף החיים (אות ע"ז) הביא שכדברי המחבר מבואר בזוהר בכמה מקומות. וליישב קושיית המשנה ברורה נראה להזכיר שחובת הקריאה אינה חלה על היחיד, אלא על הציבור¹⁸, ויחיד שנאנס ואינו יכול לבוא לבית הכנסת פטור מקריאת התורה. ואמנם אם יש ספר תורה שאין רגילים לקרוא בו, או שיש ספר תורה שמיועד לטלטול להיכן שנצרך, כגון לבית האבלים, מותר לטלטלו גם לדעת המחבר¹⁹, אלא שצריך לדאוג להניחו בארון ולהכינו לכך מראש, כפסק הרמ"א בהמשך. ולדעת המשנה ברורה, אם יש עשרה אנוסים הם נחשבים כציבור, ומותר להביא אליהם את ספר התורה. ואף שאין זו דעת המחבר²⁰, גם פוסקים ספרדים הצטרפו לפסיקה זו²¹.

(לה) מותר - על דברי הרמ"א אלה סומכים ומביאים ספר תורה לבית האבל, אף אם אין שם עשרה אבלים. כאמור, היתר זה חלוק על דברי המחבר, אולם גם פוסקים ספרדים מקלים כדברי הרמ"א²².

16. בביאור הלכה ד"ה "אין".

17. יומא פ"ז ה"א.

18. עיין בהקדמתנו לסימן.

19. כך משמע מדברי כף החיים אות פב.

20. שלא הבדיל בין רב למעט, כפי שהסביר המג"א ס"ק כא, ובאשל אברהם.

21. עיין יביע אומר חלק ט' אורח חיים סימן ט"ו אות ב.

22. ראה יביע אומר שם אות א. אלא שכף החיים (אות פ"ג) אוסר, כדברי המחבר. לכן יש להתאמץ ולהביא ספר שאין קוראים בו בקביעות, או לייחד ספר תורה לצורך זה.

(מהר"ם פדוואה); ואם הוא אדם חשוב, בכל ענין שרי (לו) (אור זרוע, הגהות אשרי פרק קמא דברכות).

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) שרי - כוונת הרמ"א לתלמיד חכם גדול. המחבר לא הביא קולא זו, אף שנזכר בגמרא שהביאו ספר תורה לראש הגולה, כי לשיטתו הדבר הותר דווקא לראש הגולה, שהיה מזרעה של המלוכה.

סימן קל"ו

מי הם הנקראים לס"ת בשבת, ובו סעיף אחד.

סימן קצר זה, הודן בסדר העליות לתורה, רבו פארותיו. ראינו שמן הכתוב "וקדשתו" למדו חכמים שיש לכבד את הכהנים, וקל וחומר שצריך לכבד תלמידי חכמים. אם כן, על פי ההלכה יש חובה לקרוא לתלמיד חכם ראשון; ומשום שהקדימו את הכהן והלוי, חובה לקרוא מיד אחריהם את תלמידי החכמים.

סעיף א

^אבשבת ויום טוב ויום הכפורים, קורים אחר הלוי תלמידי חכמים הממונים על הציבור (א), ואחריהם תלמידי חכמים הראויים למנותם פרנסים על הציבור (ב) (ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר (ג)),^א גיטין ס' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **הממונים על הציבור** - כלומר: רב המחזיק בתפקיד ציבורי, או ראש ישיבה. לדעת המחבר העלייה המכובדת יותר היא עליית השלישי, משום שהיא ראשונה לאחר הכהן והלוי. לעומת זאת על פי האריז"ל הרב עולה לעלייה הששית, שהיא כנגד ספירת "יסוד", ועליה נדרש "וצדיק יסוד עולם". ויש הרואים את העלייה השביעית כמכובדת יותר, אולי מפני שהיא כנגד ספירת מלכות, שמהותה לגלות בעולם התחתון את האור האלוהי העליון.

(ב) **על הציבור** - כלומר: תלמיד חכם שאינו בעל תפקיד ציבורי עולה רביעי.

(ג) **ואומר** - דברי באר הגולה אלו מקורם בגמרא, והובאו בבית יוסף. יישום דין זה קשה, משום שתלמיד חכם הבקי בהלכה "בכל מקום" אינו קיים כיום במציאות, ונוסף על כך יש חשש בזה למריבות על ענייני כבוד. וזו לשון ערוך השולחן (סעיף ב): "והדבר מובן שאי אפשר לנו לנהוג כדין הגמרא, שאין לנו פרנסים בעוונותינו הרבים, ואין לנו תלמידי חכמים ששואלים דבר הלכה בכל מקום ואומרה ... ומצוה גדולה לבטל מה שמוחזק בפי ההמון שעלייה זו

ואחר כך בני תלמידי חכמים שאבותיהם ממונים על הציבור (ד),
ואחר כך ראשי כנסיות (ה) וכל העם (ו).

שולחן ערוך כפשוטו

פחותה מאד וכדומה. ומי שיכול לנהוג בעצמו לעלות לתורה בהעלייה שמחזיקים אותה לפחיתות, הוה מצוה רבה דבעוונותינו הרבים הרבה מחלוקת בא מזה ד' ירחם. ובאמת אין לך שטות גדול מזה, שהכל תורה אחת וברכה אחת, ואין זה אלא מעשה שטן". מדבריו היפים למדנו שצריך להתרחק מכל מחלוקת סביב העליות לתורה. אמנם לכתחילה ודאי שיש לקיים את דברי השולחן ערוך, אך הכול במידה הנכונה.

(ד) על הציבור - הם עולים לעלייה החמישית בזכות התפקיד של אבותיהם. הלכה זו נראית כיום תמוהה במקצת, ועיקרה כבוד לאב כשבניו עולים לתורה.

(ה) ראשי כנסיות - הם פרנסי הציבור האחראים על הכלל. כוחם הוא כעין מלכות, שהתורה חייבה לכבד את המלך משום שללא כבוד זה תשרור אנדרלמוסיה.

(ו) וכל העם - לעלייה השביעית קוראים את האנשים הפשוטים. כמובן שלמעשה אי אפשר להתייחס לכללים אלו בנוקשות, כי כך כלל הציבור כמעט שלא יעלה לתורה. למנהיגי הציבור יש אכן זכות קדימה בעלייה לתורה, אך עליהם לוותר על זכות זו כדי לתת מקום לכלל הציבור.

המחבר אינו מתייחס לעלייה הנוספת, היא ה"מפטיר". כיום יש נוהגים לתת אותה למי שמציין אירוע מיוחד בשבת זו, כגון יום השנה על הורה שנפטר.

עוד מזכירים הפוסקים שיש מקומות שאין נוהגים בסדר זה, אלא מנהגם למכור את העליות לכל המרבה במחיר. במקומות אלו קונה העלייה עולה לתורה בעצמו, או שהוא מכבד אדם אחר בעלייה שקנה.

כמה אחרונים, וביניהם הלבוש והמגן אברהם (בסימן רפ"ב), וכן הביאור הלכה (אצלנו) האריכו מאוד בקדימויות העולים לתורה. נביא כאן את בעלי האירוע שיש להקדים בעלייה לפי הביאור הלכה: חתן בשבת שלפני חתונתו (ולספרדים בשבת שאחר החתונה); נער שנעשה בר מצווה באותה שבת; מי שאשתו ילדה ומגיעה לראשונה לבית הכנסת לאחר הלידה; בעל אזכרה על

קרוב שנפטר בשבת זו או בהמשך השבוע; אביו של ילד בשבת שלפני הברית, ויש נוהגים לכבד גם את המוהל והסנדק. אשכנזים נוהגים להקדים בעלייה גם את מי שחייב בברכת הגומל, כגון עוברי דרכים שחזרו מעבר לים¹.

1. אולם יש לשים לב שלא לבטל ברכה זו אף אם לא קראו לו לעלות לתורה.

סימן קל"ז

כמה פסוקים צריכים לקרוא לכל עולה, ובו ו' פעיפים.

ההלכות המפורטות בסימן זה היו חשובות בעיקר בזמנים שבהם כל עולה החליט בעצמו היכן לעצור את הקריאה. כיום, כשאנו קוראים בתורה לכל עולה כפי שנדפס בסידורים ובחומשים, הלכות ההפסקות פחות נוגעות למעשה. אולם במקרה של טעות, כגון שלא הפסיק הקורא במקום הנכון, יש לדעת האם יצא העולה ידי חובה, ואם לא - כיצד אפשר לתקן זאת.

פעיף א

^א ביום שקורין שלושה (א), אין קורין פחות מעשרה פסוקים (ב);
'וידבר' עולה מן המנין (ג). ואי סליק עניינא בבציר מעשרה
^א חגי'לה כ"א ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **שלושה** - כלומר: בשני ובחמישי, במנחה בשבת, בתעניות, בפורים ובחנוכה. ומניין הקרואים בשאר הימים: בראש חודש ובחול המועד ארבעה, ביום טוב חמשה ומפטיר, ביום כיפור ששה ומפטיר ובשבת שבעה ומפטיר.

(ב) **מעשרה פסוקים** - כמה טעמים ניתנו בגמרא מדוע נבחר מספר זה: א. "כנגד עשרה בטלנים שבבית הכנסת", כלומר מנין של אנשים שהיו מתבטלים ממלאכתם ולומדים תורה, כדי שיהיה ציבור הלומד תורה בכל עת. ב. "כנגד עשרת הדיברות", הכוללים את כל התורה. ג. "כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם". שלושת הפירושים מלמדים אותנו את חשיבות הלימוד ומרכזיות קיום המצוות והאמונה בא-ל בורא עולם, שכנגדם תיקנו קריאה של לפחות עשרה פסוקים.

(ג) **מן המנין** - הכוונה לפסוק "וידבר ה' אל משה לאמר". ללמדנו שגם פסוק קצר שלכאורה אין בו משמעות מיוחדת, עולה למניין הפסוקים.

פסוקים (ד),¹ כגון פרשת עמלק (ה) שאין בה אלא תשעה פסוקים, שפיר דמי (ו).
¹תוספות והרא"ש.

סעיף ב

¹אין קורין עם כל אחד פחות משלושה פסוקים (ז), שנים קורין שלושה שלושה, ואחד קורא ארבעה (ח); ואיזה מהם שקרא יחגילה כ"א ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) מעשרה פסוקים - תרגום: ואם נגמר הנושא בפחות מעשרה פסוקים.
(ה) פרשת עמלק - בסוף פרשת בשלח (שמות י"ז, ח-טז), שהיא הקריאה של פורים בשחרית.
(ו) שפיר דמי - תרגום: טוב הדבר. וזהו היוצא מן הכלל היחיד. והביא בבית יוסף טעם נוסף לכך שקריאה זו קצרה מעשרה פסוקים, שפרשה חסרה זו היא כנגד עמלק, שחיסר את כיסא ה'¹, והיא מסמלת את נפילתו של עמלק. בסימן תרצ"ג סעיף ד' מביא המחבר מנהג לכפול את הפסוק האחרון בקריאה זו וכך להגיע לעשרה פסוקים, וכן נוהגים הספרדים; אבל מנהג אשכנז שלא לכפול את הפסוק האחרון, כפי שכותב הרמ"א שם.
(ז) משלושה פסוקים - הגמרא² מסבירה שתיקנו שלושה פסוקים כנגד כהנים, לויים וישראלים, והיינו דבר שהוא שלם; והכוונה היא שקריאה קצרה יותר נראית כזלזול בקריאת התורה. לכלל זה אין יוצא מן הכלל, ואם העולה בדרך אחרי קריאת שני פסוקים, לא עלתה קריאתו.
(ח) ארבעה - כדי ששלושת העולים יקראו יחד עשרה פסוקים, צריך שלכל הפחות אחד מהם יקרא ארבעה פסוקים.

1. ולשונו: "כתוב בארחות חיים: פרשת עמלק תשעה פסוקים, ולא הוסיפו בה מלמעלה או מלמטה, מפני שאמר הקדוש ברוך הוא: עמלק גרם להיות שמי וכסאי חסרים, כך פרשיותיו חסרים. ובירושלמי קאמר: הוא עשה מעשה קטוע, כך פרשתו קטועה".

2. מגילה כד ע"א.

ארבעה הרי זה משובח (ט).

פעיף ג

אם דלג פסוק אחד ולא קראו, אם הוא במנחה בשבת או בשני וחמישי, וקרא עשרה פסוקים בלא פסוק המדולג, אינו חוזר (י); ואם לאו, חוזר (יא). אבל בשבת, אפילו דילג פסוק אחד – חוזר וקורא (יב), ואפילו אחר שהחזיר את התורה ואמר קדיש חוזר³ הגהות מימוני פרק י"ב מהלכות תפלה.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) הרי זה משובח – המחבר כאן רומז לגמרא המביאה את היתרון שבכל אחד מהעולים כאשר הוא זה שמוסיף את הפסוק: הראשון הוא הזריז המראה את אהבתו למצווה, וכן יש מצוות שאומרים בהן "מצווה בראשון". השני הוא האמצעי, ומצאנו בנרות שבמנורה ש"אמצעי משובח". ושמירת האריכות לאחרון גם היא כמו במצוות, שנאמר בהן "מעלין בקודש ואין מורידין".

(י) אינו חוזר – מאחר שבימים אלו העיקר הוא לקרוא בתורה עשרה פסוקים לפחות, ואין חשיבות מכרעת לשאלה אלו פסוקים קראו.

(יא) חוזר – משום שאם לא קראו עשרה פסוקים, לא קיימו את התקנה³. וצריך לחזור ולקרוא לעולה נוסף, שיקרא שלושה פסוקים ויברך. וכך פסק גם המשנה ברורה. אולם כף החיים (אות ו) כתב שגם כשקרא בדילוג, אם קרא בסך הכול תשעה פסוקים, בדיעבד אין צריך לחזור ולקרוא. וכך נוהגים הספרדים.

(יב) חוזר וקורא – כי חכמים תיקנו לקרוא את כל התורה במשך שנה, ואין לדלג בה על שום פסוק.

כתבו הפוסקים שלא רק אם דילג על פסוק, אלא אפילו אם דילג על מילה אחת, או שקראה בצורה לא נכונה, הרי זה כאילו שהפסוק לא נאמר, וצריך

3. בסעיף הבא יתבאר שבדיעבד אם קרא תשעה פסוקים יצא, אולם שם מדובר כשקרא אותם לפי הסדר, וכאן מדובר כשדילג.

וקורא הוא ושנים עמו (יג); ואפילו הפטיר והתפלל מוסף, חוזר וקורא. ⁴פרשת המועדים הגה: דינם כמו מנחה בשבת ושני וחמישי, לפי שכבר קראו הפרשיות בשבתות שלהן (יד).

⁵תורת הדשן סימן כ"ד.

שולחן ערוך כפשוטו

לחזור עליו. אלא שכשדילג על פסוק שלם, כשחוזרים, מברכים שוב את ברכות התורה; וכשטעו רק במילה, חוזרים וקוראים, אך לא מברכים שנית⁴. ואם שמו לב לדילוג לפני שנגמרה הקריאה, צריך לחזור ולקרא (בלי ברכה) מאותו פסוק שטעו בו. ועיין בסימן קמ"ב.

(יג) ושנים עמו - כלומר: קורא את הפסוק שדילג, ושני פסוקים נוספים; ומברך לפני ואחרי הקריאה. וכאמור למעלה, אם טעו במילה, חוזרים וקוראים ללא ברכה.

(יד) בשבתות שלהן - ולא יחזור לאחר שסיים את הקריאה אפילו אם דילג על פסוק, כי יקראו פסוק זה בקריאת פרשת השבוע. ואמנם מתקנת משה לקרוא גם במועדים, אבל בכך יוצאים ידי חובה גם אם דילג על פסוק. וכתבו הפוסקים שאם דילג על עניין המועד שנזכר באותה קריאה - חוזר וקורא בברכה⁵. ואם יש ספק אם הדילוג הוא על עיקר הקריאה, יחזור ויקרא בלא ברכה.

4. זו מסקנת הביאור הלכה בסימן קמ"ב ד"ה "מחזירין", וכן דעת הכף החיים סימן קמ"ב אות ה. יש פוסקים שסוברים שגם כשטעה במילה צריך לחזור לברך, אולם מדקדוק בלשון המחבר נראה שדעתו כדעת הביאור הלכה, כי כאן כתב את החיוב לחזור כשדילג על פסוק, ומדובר שאף לאחר שסיים לקרוא "חוזר וקורא", ויש בכך חיוב, לכן חוזר בברכה. ובסימן קמ"ב מדובר על מצב שבו מתקנים אותו מיד, ועל כך כתב שם המחבר: "קרא וטעה אפילו בדקדוק אות אחת, מחזירין אותו". וייתכן שגם אם סיימו את הקריאה חוזרים וקוראים בלי ברכה.

5. עיין ביאור הלכה ד"ה פרשיות המועדים.

סעיף ד

ואם קרא אחד שני פסוקים, צריך לחזור ולקרות (טו); ואם לא קראו בין שלשתן אלא תשעה פסוקים, שלושה לכל אחד, אינם צריכים לחזור ולקרות; וראייה לדבר: פרשת עמלק (טז). אבל אם קראו פחות מתשעה, צריכים לחזור ולקרות (יז).

¹שבלי הלקט ומהרי"ק בשרש קע"ז.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) לחזור ולקרות - שקריאה שאין בה שלושה פסוקים אינה נחשבת כלל אם השגיתו בכך לפני שבירך אחר הקריאה, מוסיף את הפסוק החסר ומברך; ואם כבר בירך, יקרא שוב ויברך לפניו ולאחריה. ואפילו אם כבר קראו לעולה הבא, העולה שטעה צריך לחזור ולקרוא שלושה פסוקים ולברך; ואם העולה הבא כבר התחיל בברכתו, אזי עליית הראשון אינה עולה במניין הקרואים, ויש להעלות אדם נוסף.⁶

(טז) פרשת עמלק - שכפי שראינו בסעיף א', יש בה תשעה פסוקים בלבד. ואף שביארנו שם שפרשת עמלק היא עניין בפני עצמו, ואף יש בה רמז לחיסרון שנגרם בעולם על ידי עמלק, מכל מקום למדנו מפורים שיש לעתים אפשרות לקרוא רק תשעה פסוקים. לכן אם כל אחד קרא שלושה פסוקים, יוצאים בדיעבד ידי חובת קריאה.⁷

(יז) לחזור ולקרות - כיוון שהקריאה נעשתה שלא כתקנה, ואינה נחשבת; ויקראו שוב שלושה עולים לעלות לתורה ולקרוא.

6. משנה ברורה כותב שעדיף שהטועה עצמו יחזור, כדי שלא ייראה כאילו הוסיפו עלייה. וכף החיים כותב שעדיף שאחר יקרא. ואם הראשון כהן, גם למשנה ברורה עדיף שיקרא אחר.

7. המשנה ברורה מביא שהגר"א חולק, ועל כן הציע שיקראו רביעי בלי ברכה, לחשוש לדבריו. אולם נראה שלהלכה אין להוסיף עולים גם בלי ברכה.

מע"ף ה

'אם קרא פרשת פרה (יח), ופסק ב'הגר הגר בתוכם' (פסוק י), (יט) וגלל ספר תורה – חוזר ופותר, ומתחיל מראש הפרשה עד 'תטמא עד הערב' (פסוק כב), ומברך לפניה ולאחריה (כ).
יכל בו בשם רבו.

מע"ף ו

^חהקורא בתורה ראשון, וקרא השני מה שקרא הראשון – אם הוסיף על מה שקרא הראשון שלושה פסוקים, או אפילו שנים במקום דלא אפשר (כא), אותו שני עולה מן המניין (כב); ואם לאו, ^חהר"ד אבודרהם בשם תשובת הגאונים.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) פרשת פרה – זו אחת מ"ארבע פרשיות" (במדבר יט, א–כב), ונקראת בין פורים לשבת שלפני ראש חודש ניסן. פרשה זו עוסקת בדין הפרה האדומה, הנצרכת כדי להיטהר מטומאת מת, ובתהליך הטהרה. קריאתה מסמלת את הטהרה הנצרכת לקראת הקרבת קרבן הפסח.

(יט) הגר בתוכם – כלומר שקרא עשרה פסוקים, אולם לא השלים את עיקר הפרשה.

(כ) ומברך לפניה ולאחריה – שיש לקרוא את כל דיני הטהרה, ולא להסתפק בעשרה פסוקים.

(כא) במקום דלא אפשר – כשהקריאה כולה באותו היום אינה ארוכה מספיק. דוגמה לכך הוא ראש חודש, שעולים בו לתורה ארבעה, ואין די פסוקים על מנת שכל אחד יקרא שלושה פסוקים חדשים. לכן המנהג הוא שהשני חוזר על פסוק שקרא הראשון ("ואמרת להם"), ומוסיף שני פסוקים חדשים.

(כב) עולה מן המניין – של מספר העולים הנצרכים לאותו היום. ומכאן למדנו שכל עולה צריך לקרוא לפחות שלושה פסוקים, וחלקם צריכים להיות פסוקים חדשים.

אינו עולה מהמנין (נג), חוץ מפרי החג, משום דלא אפשר (כד).

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) אינו עולה מהמנין - שאינו נמנה עם מספר הקרואים של אותה הקריאה⁸, ויש להעלות לתורה שלושה בנוסף אליו.

(כד) דלא אפשר - מדובר כאן בקריאה של ימי חול המועד סוכות, שיש לקרוא בהם בארבעה עולים את פסוקי קרבנות החג של אותו היום. בפרשיות אלו יש שלושה פסוקים לכל יום, ועל כן כל עולה חוזר וקורא את מה שקראו לפניו.

8. אולם בשבת ויו"ט, שבהם מותר להוסיף עולים, אפשר לכתחילה להעלות אדם נוסף, שיברך ויקרא לפחות שלושה פסוקים שכבר קראו לפניו, כפי שעושה ה"מפטיר".

סימן קל"ח

שלא לשייר בפרשה פחות מג' פסוקים, ובו פעיף אחד.

להבנת סימן קצר זה יש להקדים ולבאר שהתורה כתובה פרשיות פרשיות. מסורת הכתיבה מחלקת את התורה לקטעים הקרויים 'פרשיות' (או 'פרשות', אולם אין הכוונה ל'פרשת השבוע'), שכל אחת מהן מהווה יחידה אחת. החלוקה ביניהן נעשית על ידי השארת מקום חלק לאחר הפרשייה; וישנם שני סוגי הפסקות: ב"פרשה סתומה" משאירים רווח של תשע אותיות, וב"פרשה פתוחה" משאירים רווח עד סוף השורה¹.

פעיף א

^אהקורא בתורה לא ישייר בפרשה פחות משלושה פסוקים, מפני היוצאים אז מבית הכנסת, שיאמרו: העולה אחריו לא יקרא אלא שני פסוקים הנשארים (א). וכן לא יתחיל בה פחות משלושה פסוקים, מפני הנכנסים אז בבית הכנסת, שיאמרו שלא קרא ^אמגילה כא ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **שני פסוקים הנשארים** - כל עולה צריך לקרוא לפחות שלושה פסוקים. בעבר לא היה מנהג קריאה קבוע, וכל עולה קרא שלושה פסוקים או יותר, ועצר היכן שרצה. במציאות כזו, אסרה הגמרא על הקורא להפסיק שני פסוקים לפני סוף הפרשייה, "גזרה משום היוצאים"; שאם אדם יצא מבית הכנסת בסוף עלייה זו, ייווצר אצלו הרושם שנשארו לעולה הבא רק שני פסוקים לקרוא. את גזרת הנכנסים והיוצאים הסברנו בהרחבה בהשלמה שבסוף הכרך, יעויין שם.

1. להרחבה, ראה את דברינו בכרך א', סימן ל"ו ס"ק קי"ד (עמוד 209).

הראשון אלא שני פסוקים (ב). הגה: ואין חילוק בין פרשה פתוחה לסתומה (ג). ופרשה שאינה רק שני פסוקים, מותר לשייר בתחלה ולהפסיק שם (ד) (תרומת הדשן סימן כ"ב). ויכוין שיתחיל תמיד לקרוא בדבר טוב, ויסיים

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) אלא שני פסוקים - בדומה לבעיה הקודמת, אלא שכאן החשש הוא מפני מי שייכנס לבית הכנסת באמצע הקריאה, ויראה שמתחילים שני פסוקים (או אחד) לאחר תחילת הפרשייה, ועלול להבין שהקורא הקודם לא קרא אלא פסוקים אלו.

(ג) לסתומה - והאיסור נוהג בשני סוגי ההפסקות; ואף המחבר מסכים לכך. (ד) ולהפסיק שם - כלומר: מותר להפסיק בתחילתה של פרשייה שאורכה שני פסוקים בלבד, ואין חוששים שהיוצאים יחשבו שהקורא הבא יקרא שני פסוקים בלבד. וכן מותר להפסיק בסופה, ואין חוששים מהנכנסים², שלא נאמרו חששות אלו אלא על הפסק באמצע פרשייה. והדבר מותר בתנאי שקרא לפחות שלושה פסוקים בפרשייה הקודמת³.

2. המשנה ברורה מביא שיש מחמירים בכך. למעשה אנו נוהגים לעצור על פי המנהג המובא בחומשים.

3. ואם זו פרשייה של פסוק אחד או שני פסוקים, אין צורך.

בדבר טוב (ה) (אור זרוע, ומיימוני פרק י"ג מהל' תפילה). ועיין לעיל סימן תכ"ח (ו).

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) בדבר טוב - דבר זה מוסכם גם על המחבר. הלכות אלו פחות נוגעות לעליות הרגילות בימינו, כשאנו סומכים על סימון העליות בחומשים⁴; אולם יש לשים לב אליהן כאשר מוסיפים עולים ומחלקים לשם כך עלייה אחת לכמה חלקים.

(ו) סימן תכ"ח - סעיף ו'. שם מבואר שאין להפסיק בקללות⁵.

4. מקור הפסקות אלו לא ברור. אך ודאי שזו מסורת קדומה, אולי כבר מימי הגאונים. הפסקות אלו התקבלו (בשינויים קלים) בכל תפוצות ישראל. אולם יש מגדולי ישראל, ובראשם הגר"א, שאמרו שחלוקה זו לא נעשתה על ידי חכמים (ראה "מעשה רב", מנהגי הגר"א סי קל"ב. ולכל העניין ראה במאמרו של פרופ' יצחק זימר בחוברת סיני ס"ח תשל"א, ובמאמרו של הרב גדליה אוברלנדר בכתב עת "אור ישראל" (מאנסי) כ', תש"ס, עמ' קס-קסב).

ברוב רובם של המקומות, ההפסקות שנדפסו תואמות את ההלכות שלמדנו כאן. אחד המקומות הקשים הוא סיום פרשת בלק, שאינה מסתיימת בדבר טוב, אלא בפסוק: "וַיְהִי הַיּוֹם הַמֵּתִים בַּמִּגְדָּה אֶרְבָּעָה וָעֶשְׂרִים אָלֶף". ייתכן שזה יוצא מן הכלל, בגלל שרצו להתחיל את הפרשה הבאה בפנחס, וייתכן שצריך לראות את פסוק זה כמכלול אחד עם הפסוק שלפניו, המסתיים במילים: "וַיִּתְעַצֵּר הַמִּגְדָּה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". המג"א (והמשנ"ב בשמו) מבינים ש"דבר טוב" כאן פירושו דבר טוב לישראל. והדבר מבאר כמה הפסקות בדברים שאינם טובים, למשל סיומה של פרשת נח במותו של תרח.

5. הלכה זו מקורה במשנה במגילה, ובירושלמי (פרק ג' הלכה ז) למדו מכאן שיש לסיים בדבר טוב.

סימן קל"ט

סדר קריאת התורה וברכותיה, ובו י"א סעיפים.

סימן זה עוסק בסדר הקריאה בתורה והברכות על קריאתה. רוב הדינים נובעים מהכבוד שיש לתת לקריאת התורה ולברכותיה.

סעיף א

^אבמקום שנהגו שהעולה עצמו קורא בקול רם (א), ^באם לא סידר תחלה הפרשה פעמים שלש בינו לבין עצמו, לא יעלה (ב). הגה: ^אבית יוסף. ^בטור בשם מררש רבה ותנחומא פרשה יתרו.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בקול רם - המנהג המקורי היה שהעולה לתורה הוא הקורא. בתקופה מאוחרת יותר העמידו בעל קריאה המכין היטב את הפרשה כולה, ותיקנו שהעולה רק יברך.

(ב) לא יעלה - כיוון שטעות בקריאת התורה מעכבת (כפי שראינו בסימן קל"ז סעיף ג).

דברי המחבר "פעמיים שלוש" מכוונים למי שכבר למד את הקריאה בעבר, וצריך רק לרענן זכרונו; אך מי שאינו בקי צריך הכנה רבה עד שיידע לקרוא בלי טעויות ועל פי הטעמים¹.

1. מקור דין זה במדרש תנחומא פרשת יתרו סימן ט"ו: "למדך התורה שאם תהיה בן תורה, לא תהא רוחך גסה לומר דבר לפני הצבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים שלשה פעמים. מעשה ברבי עקיבא שקראו החזן ברבים לקרות בס"ת בצבור, ולא רצה לעלות. אמרו לו תלמידיו: רבינו, לא כך למדתנו 'כי הוא חייך ואורך ימך', ולמה נמנעת מלעלות? אמר להן: העבודה, לא נמנעתי לקרות אלא על שלא סדרתי אותה פרשה שנים שלשה פעמים' שאין אדם רשאי לומר דברי תורה לפני הצבור עד שיפשוט אותו ב' ג' פעמים בינו לבין עצמו, שכן מצינו בהקב"ה שהוא נותן מענה לשון לכל הבריות והתורה גלויה לפני כוכב אחד, וכשבא ליתן אותה לישראל כתיב בו (איוב כ"ח) 'אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה', ואחרי כן 'ויאמר לאדם'."

ובמקום שהחזן קורא הוא צריך לסדר תחלה (ג) (ב"י).

סעיף ב

ימי שאינו יודע לקרות, צריך למחות בידו שלא יעלה לספר תורה (ד). ואם צריכים לזה שאינו יודע לקרות, לפי שהוא כהן או לוי ואין שם אחר זולתו, אם כשיקרא לו שליח ציבור מלה במלה יודע לאומרה ולקרותה מן הכתב (ה), יכול לעלות; ואם לאו, לא יעלה (ו).

ה"ר ד' אבודרהם ממשמעות המדרש. ¹אבודרהם שם בשם רבי סעדיה.

סעיף ג

האפילו ראש הכנסת או חזן, לא יקרא עד שיאמרו לו קרא (ז). ונהגו ששליח ציבור כשרוצה מברך וקורא בלי נטילת רשות, משום דהוי כאילו משעה שמינוהו לשליח ציבור הרשוהו על כך (ח). הגה: ובמדינות אלו אין נוהגין כן, ואין החזן עולה רק כשהסגן אומר לו ²תוספתא מגילה, הביאו הרי"ף והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) **לסדר תחילה** - כך המנהג כיום בקהילות אשכנז. ובמקרה זה העולה רק מברך, ומלווה את הקורא בלחש, ואזי בעל הקורא הוא שצריך להתכונן. למנהגי הספרדים והתימנים, נהוג בהרבה מקומות שאם העולה יודע לקרוא בתורה הוא קורא בעצמו, כעיקר הדין.

(ד) **לספר תורה** - כי צריך לקיים את המצווה כתיקונה.

(ה) **מן הכתב** - כי יש לקרוא בתורה מתוך הספר, ולא בעל פה.

(ו) **לא יעלה** - סעיף זה עוסק במקום שנהוג בו שהעולה הוא הקורא. וכשיש חזן שקורא, יש הנוהגים להעלות גם אדם שאינו יודע לקרוא בתורה.²

(ז) **שיאמרו לו קרא** - שאין לאדם להתנהג בשררה, אלא בענווה.

(ח) **הרשוהו על כך** - ועל כן אין בכך גאוה.

2. ועיין להלן ס"ק יז-יח.

לעלות (ט); אבל אין קורין לו בשמו, כמו שאר העולים שקוראים אותם בשם פלוני בר פלוני (י). ומי שאביו מומר (לעבודת כוכבים), קורין בשם אבי אביו, אבל לא בשמו לבד, שלא לביישו ברבים (תרומת הדשן סי' כ"א, וס' חסידים). ודוקא שלא עלה מימיו בשם אביו, אבל אם הוא גדול והורגל באותו העיר לעלות בשם אביו, והמיר אביו לעבודת כוכבים - קוראים אותו בשם אביו כמו שהורגל, שלא לביישו ברבים (יא); וכן אם איכא למיחש לאיבת

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) **אומר לו לעלות** - כי מינוהו לקרוא בעבור העולים, ולא שיעלה בעצמו. וכך מנהג אשכנז בכל מקום. וכתב הכף החיים (אות ז') שמנהג זה התפשט גם בהרבה מקהילות ספרד.

(י) **פלוני בר פלוני** - כך קוראים לעולים במנהג אשכנז. ומנהג ספרד ברוב המקומות שלא לקרוא בשם העולה, אלא מודיעים לו לפני העלייה שיעלה, ובעת העלייה מכריזים "יעמוד השלישי" או "יעמוד הרביעי" וכיוצא בזה. מנהג זה נועד לכך שאם מסיבה כל שהיא העולה אינו רוצה או אינו יכול לעלות, לא יתבייש³. ואם מברכים אותו אחרי הקריאה ("מי שברך"), מברכים אותו בשמו. (יא) **שלא לביישו ברבים** - כל זה משום שמחד גיסא איננו רוצים להזכיר את שם אביו הרשע, ומאידך גיסא איננו רוצים להלבין את פני העולה. לכן אין קוראים בשמו בלבד, אלא אם הציבור אינו מכיר את אביו, קוראים אותו בשם אבי אביו, וכך לא ירגישו בשינוי, ולא יתבייש. ובמקום שאנשים הורגלו בשמו, או שיודעים מי הוא אביו - לא ישנו את שמו, כי יבוא לידי בושה דווקא אם יבואו לשאול מדוע שינו את שם אביו. מכאן למדנו שאין חשיבות הלכתית גדולה לשם שבו נקרא האדם לתורה, ובמקרים רגישים יש לשקול כיצד לקרוא כדי למנוע הלבנת פנים.

3. ראה שו"ת "חיים שאל" לחיד"א ח"א סי' י"ג; כף החיים סימן קל"ה אות ס"ג, וסימן קל"ט אות י"א; ושו"ת ציץ אליעזר חלק י"ז סימן טז.

המומר (יב) (מהר"ם פאדוואה סי' פ"ז). ואסופי (יג) ושתוקי (יד) קורין אותו בשם אבי אמו (טו), ואם אינו ידוע (טז) קורין אותו בשם אברהם, כמו לגר (ד"ע).⁴ סומא אינו קורא, לפי שאסור לקרות אפילו אות אחת שלא מן הכתב (יז) (ומהרי"ל כתב דעכשיו קורא סומא, כמו שאנו מקרין בתורה לעם הארץ) (יח).

⁴ בית יוסף בסימן קמ"א לדעת כמה פוסקים.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) לאיבת המומר - תרגום הביטוי "איכא למיחש": יש לחשוש. כלומר שאם המומר הוא בעל השפעה ומקורב לשלטון, ויש לחשוש לסכנה לציבור ממנו, אזי קוראים לבן המומר בשם אביו.

(יג) ואסופי - הוא תינוק שנמצא בשוק, ואין יודעים מי הוריו.⁴

(יד) שתוקי - הוא אדם שידועה זהות אימו, אולם הציבור אינו יודע מיהו אביו.

(טו) אבי אימו - אם הוא ידוע, כגון בשתוקי.

(טז) אינו ידוע - כגון באסופי.

(יז) שלא מן הכתב - עיוור חייב במצוות ככל אדם מישראל. ואף על פי כן פסק המחבר שאינו יכול לעלות לתורה, מאחר שאינו יכול לקרוא מן הכתב. לשיטה זו לא יעלה עיוור לתורה גם במקום שנהוג ששליח הציבור קורא והעולה רק מברך, משום שהעולה צריך לומר את המילים עם שליח הציבור, והברכה נתקנה על הקריאה, ומי שאינו רואה אינו יכול לקרוא.

(יח) לעם הארץ - שיטת המהרי"ל היא שקריאת שליח הציבור מוציאה ידי חובה מדין "שומע כעונה", לכן די שהעולה יקשיב לשליח הציבור. ועל כן גם

4. הט"ז חולק על הרמ"א, וחושש שמא יבואו לסמוך על כך ויכתבו כן בגט, וייפסל הגט. לכן הציע לקרוא לו "בן אברהם", על שם אברהם אבינו. אך חלקו עליו הפוסקים, ולא חששו לכך, כי מסדר הגט חוקר לפני כתיבת הגט. וראה כף החיים אות יד. ומכאן למדנו שמותר לקרוא לתורה לבן מאומץ על שם מגדלו, וכל כיוצא בו. והכלל הוא, כדברי הרמ"א, "שלא לביישו ברבים".

פעיף ד

יכל הקורים מברכים לפנייה ולאחריה (יט). ופותר הספר קודם שיברך, ורואה הפסוק שצריך להתחיל בו, ואחר כך יברך (כ).
מגילה כ"א ע"ב. י"שם ל"ב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

עיוור יכול לעלות לתורה. וכך נוהגים האשכנזים⁵, ובמקומות רבים גם הספרדים⁶. וכולם מודים שאם קראו לו - אין לביישו. לכן נראה שהיום מצווה גדולה לקרב את כולם, ולסמוך על המקלים.

(יט) לפנייה ולאחריה - כשתיקנו חכמים לקרוא בתורה, התקנה הייתה שהעולה הראשון מברך את הברכה הראשונה, והעולה האחרון את הברכה האחרונה. שאר העולים לא היו מברכים כלל. אולם אחר כך תיקנו חכמים שכל אחד מהעולים יברך הן את הברכה הראשונה והן את הברכה האחרונה, כדי שלא יטעו לחשוב שאפשר לקרוא בלא לברך⁷.

(כ) ואחר כך יברך - דעת רבי מאיר היא שיש לסגור את הספר או לכסות את הכתב בעת הברכה. ומביאה הגמרא את טעמו: "כדי שלא יאמרו ברכות כתובין בתורה"⁸. לעומתו רבי יהודה סובר שאין זו סיבה מספקת כדי לחייב לטרוח ולפתוח כדי לראות היכן קוראים, לסגור כדי לברך ושוב לפתוח כדי

5. יש שכתבו שדברים שהובאו בסוף דברי השו"ע הם של באר הגולה, ולא של הרמ"א, שהחמיר בדרכי משה (סימן קמ"א, אות ב). אולם בכל זאת המנהג הוא להעלות סומא, שיסוד מובאה זו בדברי המהרי"ל.

6. עיין כף החיים אות ט"ו, ויביע אומר חלק ט או"ח סימן פג אות ז, וחלק ז' סימן י"ח אות א, ותמצא שרבים הם המקומות שמעלים עיוורים ועמי הארצות, ולא כפסק המחבר.

7. לשון הגמרא (מגילה כא ע"ב): "תנא: הפותח מברך לפנייה, והחותם מברך לאחריה. והאידנא דכולהו מברכי לפנייה ולאחריה, היינו טעמא דתקינן רבנן: גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין". להבנת תקנה זו ראה בהרחבה בהשלמה שבסוף הספר.

8. קשה להבין חשש זה. ונראה שטעמו הוא, שברכות התורה יש להן ערך בפני עצמן, ואינן כשאר ברכת המצוות. לכן אין מברכים "אשר קידשנו במצוותיו וציוונו לקרוא בתורה". ומשום כך יש להפריד בין הברכה לקריאה, שהתורה היא מרכז חיינו, ואינה מוגבלת למצות הקריאה.

ולאחר שקורא, גולל ומברך (כא). הגה: ובשעה שמברך ברכה ראשונה יהפוך פניו אל הצד, שלא יהא נראה כמברך מן התורה (כב) (כל בו); ונראה לי דיהפוך פניו לצד שמאלו (כג).

שולחן ערוך כפשוטו

לקרוא; ואין כבוד התורה לעשות כן.⁹ המחבר פסק כדברי ר' יהודה; ובכל זאת מנהג הספרדים הוא לסגור את הספר או לכסות את הכתב בזמן הברכה.¹⁰

(כא) גולל ומברך - רבי יהודה מודה בברכה האחרונה לרבי מאיר, משום שממילא צריך לסגור את הספר, ואין טרחה או זלזול אם יסגור את הספר לפני שיברך. ונראה שהברכה האחרונה היא ברכת הודאה על חשיבות התורה, והתורה ממשיכה ללוות אותנו גם אחרי קריאתה; לכן אין הברכה מכוונת רק לפסוקים שקרא, ומתאים לברכה בספר סגור.

(כב) מן התורה - זו מעין פשרה שמופיעה בראשונים, המאפשרת לברך ללא גלילת הספר, וגם לעשות היכר לכך שהמברך אינו קורא את הברכות מספר התורה. וכך נוהגים חלק מהאשכנזים. ויש נוהגים לעצום עיניים, וכל אחד ינהג כפי מנהגו או מנהג המקום.

(כג) לצד שמאלו - שהוא כביכול "ימין שכינה"¹¹.

9. נראה לי להוסיף בטעם רבי יהודה, שסוף סוף גם לשיטתו הברכות קשורות לקריאה, ולכן צריך לראות לפני שמברך היכן קוראים, ואם לא פתחו במקום הנכון צריך לחזור ולברך (כמובא בסימן הבא). אלא שאף שמודה רבי יהודה לרבי מאיר שברכות התורה אינן ככל ברכות המצוות, בכל זאת אין לעשות הפרדה גמורה ביניהם על ידי טרחת הסגירה.

10. כך הביא כף החיים (אות כ"ג) בשם שער הכוונות, וסיים: "וכן עמא דבר".

11. ראה סימן קכ"ג סעיף א.

סעיף ה

^טנהגו לכסות הכתב בסודר, בין גברא לגברא (כד). הגה: ובמדינות אלו נהגו שהיא מגוללת בין גברא לגברא, וכן עיקר (כה).
^טמרדכי שם.

סעיף ו

'אומר 'ברכו' והברכות בקול רם. והאומרם בלחש – טועה (כו).
^טיש אומרים שצריך לחזור ולברך בקול רם (כז); הגה: כדי שישמעו העם ויענו: 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד' (כח) (טור). ואם לא שמעו הצבור 'טור, והגהות מימוני בפרק י"ב מהלכות תפילה. 'רבנו יונה.

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) בין גברא לגברא – משום שאין זה מכבוד התורה להשאיר את הספר פתוח כשארין קוראים בו.
(כה) וכן עיקר – למעשה, בבתי כנסת ספרדיים נהגו לכסות בלבד, כדברי המחבר. והאשכנזים נהגו גם לגלול, כדברי הרמ"א. וכל אחד ינהג כמנהג המקום שנמצא בו.
(כו) טועה – קריאת התורה היא מצווה של הציבור, והעולה הוא שליח של הציבור, ומוציא אותם ידי חובתם. לכן את אמירת "ברכו" והברכות (ואף את הקריאה עצמה) יש צורך שישמעו לפחות עשרה, ורק כך מתקיימת מצוות הקריאה בציבור.
(כז) בקול רם – לדעה זו אף בדיעבד לא יצאו ידי חובה אם לא שמעו עשרה. ולהלכה הדבר אינו מעכב בדיעבד, ולא יחזור ויברך.
(כח) לעולם ועד – לשיטה זו אם לא שמעו עשרה מהציבור את העולה אומר "ברכו", יש לחזור עליו, שהוא נאמר כפנייה לציבור. אולם בדיעבד הסכמת הפוסקים שאין לחזור אף על "ברכו"¹².

12. ראה כף החיים אות לח.

את המברך, אף על פי ששמעו החזן עונה (כט), לא יענו עמו, אלא עונין אמן על דברי החזן (ל) (כ"י בשם ר' יונה וארחות חיים וכל בו).

סעיף ז

לאחר שענו העם: 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', חוזר המברך ואומר: 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', כדי לכלול המברך עצמו בכלל המברכים (לא).

ל' יונה, והרא"ש בפרק ז' דברכות בשם ר"י ברצלוני ורבי סעדיה.

סעיף ח

אפילו בדרך ברכת התורה לעצמו ותיכף קראוהו לקרות בתורה, צריך לחזור ולברך 'אשר בחר בנו' כשקורא בתורה, דמשום כבוד התורה נתקנה כשקורא בצבור (לב).

טור בשם הרא"ש, וסמ"ג בעשין י"ט, ותוספות בשלהי ראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(כט) **ששמעו שהחזן עונה** - דהיינו שהעולה אמר "ברכו את ה' המבורך" בשקט, והציבור לא שמע אותו, אך שליח הציבור העומד לידו שמע, וענה "ברוך ה' המבורך לעולם ועד".

(ל) **על דברי החזן** - הקהל לא יצטרפו לאמירת "ברוך ה' המבורך" עם שליח הציבור, כי לא שמעו את העולה אומר "ברכו", אך יענו אמן על אמירה זו של שליח הציבור, שאותה הרי שמעו.

(לא) **בכלל המברכים** - כי כשאומר "ברכו" הוא פונה לאחרים, וקצת נראה כאילו מוציא את עצמו מהכלל. לכן חוזר ועונה אף הוא, וכולל את עצמו בכך עם המברכים.

(לב) **כשקורא בציבור** - כלומר: אם הגיע לבית הכנסת באיחור, ומיד לאחר שאמר את ברכות התורה שבברכות השחר נקרא לעלות לתורה, יברך שוב את ברכת "אשר בחר בנו". ועל אף שכרגע בירך אותה, זו הייתה ברכה על חיובו הפרטי ללמוד תורה, ואילו הברכה שלפני הקריאה מקורה בחיוב הציבורי לקרוא בתורה.

סעיף ט

י'אם קראוהו לקרות בתורה קודם שיברך ברכת התורה לעצמו, כבר נפטר מלברך ברכת 'אשר בחר בנו', דלא גרע ממי שנפטר ב'אהבה רבה' (לג).

^יטור.

סעיף י

^יברכה אחרונה: 'אשר נתן לנו תורת אמת', זו תורה שבכתב; 'וחיי העולם נטע בתוכנו', הוא תורה שבעל פה (לד).

^יטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(לג) באהבה רבה - בסעיף הקודם למדנו שבברכה הפרטית שלו אינו מקיים את החיוב הציבורי לברך ברכת התורה. ואולם, הברכה הציבורית כוללת גם את הברכה הפרטית. ואף שהברכות אינן בדיוק באותו נוסח, הן באותו עניין. וכן מי שלא בירך את ברכות התורה לפני התפילה, אינו מברכן אחרי התפילה, משום שיצא ידי חובה בברכת "אהבה רבה"¹³, הכוללת בתוכה את עניינן של ברכות התורה, אף שלא באותו נוסח.

(לד) תורה שבעל פה - "חיי עולם" הם העולם הבא, שאנו זוכים להם בזכות קיום המצוות כפי שהן מתבארות בתורה שבעל פה. הבית יוסף אינו מביא בדרך כלל ביאורים לנוסח התפילות¹⁴, אולם כאן כוונתו לשלול נוסח הגורס "שנתן לנו תורת אמת ונטעה בתוכנו". בגרסה זו אין רמז לא לחיי עולם הבא ולא לתורה שבעל פה, ויש להקפיד על הנוסח שלנו כדי להוציא מלבם של אלו שאינם מאמינים לא בתורה שבעל פה ולא בחיי עולם הבא, כקראים.

13. כפי שראינו בסימן מ"ז סעיף ז.

14. בניגוד לטור, שבמקומות רבים מסביר את משמעות נוסח התפילה; והסבר זה מקורו אכן בטור.

סעיף יא

^פהקורא בתורה צריך לאחוז בספר תורה בשעת ברכה (לה). הגה: וסמכו מנהג זה על מה שנאמר ביהושע (א', ח-ט): 'לא ימוש ספר התורה הזה (לו) מפיו ... חזק ואמץ'. ומזה נהגו לומר למסיים לקרות התורה בכל פעם 'חזק' (לז) (ב"י בשם ארחות חיים).
^פ[המנהיג, מרדכי, ראבי"ה ואורחות חיים].

שולחן ערוך כפשוטו

(לה) בשעת ברכה - וכתב הבית יוסף שאחיה זה מסמלת את החיבור החזק לתורה, "כאילו קיבלה עכשיו מהר סיני".
(לו) ספר התורה הזה - ומילים אלו נדרשות כרומזות לספר התורה הזה, שהקורא אוחז בו.
(לז) חזק - שכמו שנאמר ליהושע "חזק ואמץ", כך גם אנו נתחזק בתורה ונהיה נאמנים לה, ולא נסתפק בקריאתה. וכן נוהגים האשכנזים. והספרדים לא נהגו לומר "חזק".

סימן ק"מ

דיני הפסק בברכת התורה, ובו ג' סעיפים.

כל עלייה, עם הברכות שלפניה ושלאחריה, נחשבת כיחידה אחת. לכן אין להפסיק בדיבור החל מהברכה שלפני הקריאה עד הברכה שאחריה. הסימן דן בדיני המפסיק באמצע הקריאה או בינה לבין ברכותיה.

סעיף א

^אהקורא בתורה ונשתתק, העומד (א) יתחיל ממקום שהתחיל הראשון, ויברך בתחלה ובסוף (ב); ^בולתרמב"ם לא יברך ^אירושלמי, והביאו הרי"ף והרא"ש בפרק ג דמגילה. ^גבפרק יב מהלכות תפילה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **העומד** - האדם שנקרא להחליף את זה שנשתתק¹.
 (ב) **בתחילה ובסוף** - כדי שכל עלייה תזכה בברכה לפנייה ובברכה לאחריה.²
 שכיוון שהעולה שהשתתק לא בירך בסוף קריאתו, לא עלתה קריאה זו, ולכן מחליפו יברך שנית ויחזור לקרוא מתחילת העלייה.

1. המחבר מנסח דבריו על מקום בו נוהגים שהעולה קורא לעצמו. אולם אין לכך השלכה למעשה, כפי שמעיר כאן הרמ"א.

2. ואף שראינו שהתקנה המקורית הייתה שרק העולה הראשון מברך ברכה ראשונה, והאחרון ברכה אחרונה, לאחר שתיקנו שכל עולה יברך תחילה וסוף, צריך שכל עלייה תזכה בברכה לפנייה ולאחריה.

בתחילה (ג). הגה: ואפילו בזמן הזה ששליח ציבור קורא, דינא הכי (ד) (רבנו יונה פרק אין עומדין).

סעיף ב

³העומד לקרות בתורה, וברך ברכה שלפניה וקרא מקצת פסוקים, ודבר דברי תורה או דברי חול – לא הוי הפסק, ואינו צריך לחזור ולברך (ה).

³מרדכי שם בשם רבינו אפרים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) בתחילה – גם לדעה זו יחזור לקרוא מתחילת העלייה, אלא שיסמוך על ברכת הראשון. והלכה למעשה נפסק כדעה הראשונה, הן לאשכנזים והן לספרדים³.

(ד) דינא הכי – משום שכש אחד מברך את הברכה הראשונה, ואחר את הברכה האחרונה, נראה שיש כאן שני עולים שאף אחד מהם לא בירך את שתי הברכות.

(ה) לחזור ולברך – כמובן שלכתחילה אין להפסיק באמצע הקריאה; אך אם הפסיק – אינו צריך לחזור ולברך, כי הברכה הראשונה חלה על מה שקרא לפני שהפסיק⁴, והברכה האחרונה חלה על מה שקרא לאחר שהפסיק. מציאות זו מתרחשת לעתים, כגון כשמסתפקים אם יש טעות בספר התורה ודנים בכך, או אם חלילה הייתה אזעקה באמצע הקריאה. כאשר חוזרים וממשיכים לקרוא אין צורך לחזור ולברך. ואם בירך והפסיק בדיבור לפני

3. לפסק האשכנזים ראה משנה ברורה וחיי אדם, ולפסק הספרדים ראה כף החיים אות ה, וילקוט יוסף הלכות קריאת התורה על סימן ק"מ. ובהערות "איש מצליח" על שולחן ערוך כתב שאין לברך ברכה ראשונה, משום "ספק ברכות להקל".

4. בבית יוסף מובאת דעה שדווקא אם קרא שלושה פסוקים אינו צריך לחזור ולברך. אולם הסכמת האחרונים שלא יברך אף אם קרא רק פסוק אחד לשלושה פסוקים, וכן משמע מלשון המחבר, שלא כתב שלשה פסוקים, אלא "מקצת פסוקים".

סעיף ג.

העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות, וברך על התורה, והתחיל לקרות או לא התחיל, והזכירוהו שפרשה אחרת צריך לקרות, וגלל הספר תורה למקום שצריך לקרות בו – ייש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך (ו), ייש אומרים שצריך (ז).
 ה"ר ד אבודרהם. ה"בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

שהתחיל לקרוא – חוזר ומברך⁵, אבל אינו חוזר על אמירת "ברכו"⁶.
(ו) לחזור ולברך – לשיטה זו הברכה אינה על פרשה מסוימת, אלא היא ברכה כללית על קריאת התורה.
(ז) שצריך – ולדעה זו הברכה היא על הפרשה שעומדים לקרוא. הלכה למעשה, הפוסקים הספרדים פסקו שלא לברך שנית, משום "ספק ברכות להקל"⁷, והפוסקים האשכנזים⁸ הכריעו לחזור ולברך (וכאמור, ללא "ברכו"), משום שזו דעת המחבר בבית יוסף, וכן על פי הכלל בדברי המחבר: "יש אומרים ויש אומרים, הלכה כיש אומרים בתרא". אמנם גם לדעה זו יש לחזור ולברך רק אם היה צריך לקרוא בעמודה אחרת; אך אם הספר פתוח בעמודה הנכונה, גם אם הראו לו שלא במקום הנכון – לא יברך שנית, שדעתו בברכה על כל מה שפתוח לפניו⁹.

5. כך משמע מהמחבר, וכך פסק המשנה ברורה. אולם כף החיים (אות יח) הביא דעות שמשוות ברכה זו לברכת התורה של הבוקר, ועל פיהן אם לא קרא כלל אינו חוזר ומברך. וכך פוסק למעשה, משום "ספק ברכות להקל". אמנם עיין ב"איש מצליח", הערותיו של הרב מאזוז על המשנה ברורה, שמאריך שאין לסמוך על דעה זו כלל, ומסקנתו שצריך לחזור ולברך, כדבריו המחבר. וכך גם דעת הרב דוד יוסף ב"הלכה ברורה".

6. כך כתב כאן ערוך השולחן, וכן ב"פסקי תשובות".

7. כף החיים אות טו, וכן בילקוט יוסף.

8. ט"ז ס"ק ד, מג"א ס"ק ד, משנ"ב ס"ק ט וערוך השולחן סעיף ה'.

9. על כך חלק ערוך השולחן, ולדעתו יחזור גם אם הספר פתוח במקום הנכון. ועוד כתב שיחזור רק על הברכה, ולא על "ברכו".

סימן קמ"א

דיני הקורא והמקרא, ובו ח' סעיפים.

בסימן זה מפורטים דיני העולה והקורא בתורה. חלק מההלכות נלמדות ממתן תורה: כאשר בני ישראל שמעו את דבר ה' בהר סיני, לא יכלו לסבול מעמד גדול זה, וביקשו ממשה רבנו שיהיה המתווך בינם לבין דבר ה'. על כך נענה ה' ואמר (דברים ה'): "לֹךְ אִמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאַהֲלֵיכֶם. וְאַתָּה פֹּה עֹמֵד עִמָּדִי...". הקורא בתורה משול למשה רבנו, המקבל את תורת ה' ביראה ומוסרה לעם ישראל.

סעיף א

^אצריך לקרות מעומד (א), ^בואפילו לסמוך עצמו לכותל או לעמוד (ב) אסור (ג), ^גאלא אם כן הוא בעל בשר (ד). הגה: וכן החזן הקורא ^אמגילה כ"א ע"א. ^בירושלמי מגילה שם. ^גירושלמי פרק קמא דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **מעומד** – שכאמור, הקורא בתורה נמשל למשה רבנו, המקבל את תורת ה' ביראה. לכן הקורא חייב לעמוד, אולם שאר הציבור יכול לשבת.
(ב) **לעמוד** – הוא הבמה שעליה מונח ספר התורה.
(ג) **אסור** – כי גם בסמיכה יש פגם במידת היראה.
(ד) **בעל בשר** – אדם שמן, שקשה לו לעמוד ללא סמיכה. וכתב המשנה ברורה שגם זקן או חולה, שמותר לו לסמוך עצמו, לא יסמוך על המפה שעל הבימה, שכיוון שהיא משמשת את ספר התורה שיש בו קדושה הרי היא תשמיש קדושה, ואסור ליהנות ממנה. אולם כיום, שנוהגים להניח על הבימה סידורים, קופסת צדקה וכדומה, נראה שאין למפה דין של תשמיש קדושה¹.

1. על פי הכלל "לב בית דין מתנה", כלומר: היות שכך המנהג, נחשב הדבר כאילו החליטו בפירוש שהקדושה לא תחול על המפה. כמבואר בבית יוסף או"ח קנ"ד אות ח.

צריך לעמוד עם הקורא (ה) (מרדכי הלכות קטנות).

סעיף ב

לא יקראו שנים, אלא העולה קורא ושליח ציבור שותק (ו),¹ לא שליח ציבור קורא והעולה לא יקרא בקול רם (ז);² ומכל מקום צריך הוא לקרות עם שליח הציבור, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, אלא שצריך לקרות בנחת, שלא ישמיע לאזניו (ח). הגה: ואפילו משמיע לאזניו ליכא למיחש (ט), דלא עדיף מתפלה (י), כדלעיל סימן ק"א (דברי עצמו).³ יחגילה כא ע"א. יטור בשם הרא"ש. יתוספות סוף פרק קמא דבבא בתרא, והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) עם הקורא - לשון המחבר מנוסחת בהתאם למקום שבו העולה הוא הקורא. ומוסיף הרמ"א שבמקום שנהוג בו שהעולה לתורה רק מברך, ושליח הציבור קורא - שניהם צריכים לעמוד.

(ו) ושליח הציבור שותק - לדעת המחבר זהו המצב הרצוי, שבו העולה מברך על קריאתו. ואז יש להקפיד ששליח הציבור לא יקרא גם כן.

(ז) בקול רם - במקום שנוהגים שהעולה מברך ושליח הציבור קורא, לא יקרא העולה יחד עם שליח הציבור בקול, משום שהקהל אינו יכול לשמוע היטב כאשר שניים קוראים.

(ח) שלא ישמיע לאזניו - "בנחת" כאן פירושו בלחש. ואף שרק הוא שומע, ואינו מפריע לאחרים - אין לו להשמיע לאזניו. דין זה מקורו בזוהר, המדגיש שרק אחד יקרא. ולכן כיוון שגם העולה צריך לקרוא, יקרא בלחש ממש.

(ט) ליכא למיחש - הרמ"א מסביר שגם לפי הזוהר האיסור הוא דווקא לקרוא בקול, ולכן יקרא בשקט, ויכול אף להשמיע לאזניו.

(י) מתפילה - שגם בה צריך להתפלל בלחש, אולם מותר להשמיע לאזניו.⁴

2. והשווה לתפילת העמידה, שעליה כתב המחבר (ק"א, ב): "מחתך הדברים בשפתיו, ומשמיע לאזניו בלחש".

סעיף ג

ו'יש נוהגים להעמיד מי שמקרא לעולה מלה במלה, ואחר שגומר המקרא המלה אומרה העולה (יא).

ו'ב"י בשם בני רומניא, וסמך לדבר] רש"י פרק קמא דשבת.

סעיף ד

ח'אם שליח ציבור רוצה לברך לעצמו ולקרות, צריך שיעמוד אחר אצלו; שכשם שנתנה תורה על ידי סרסור, כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור (יב).

ח'ירושלמי, הביאו הרי"ף והרא"ש.

סעיף ה

ט'אין הצבור רשאים לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי ט'סוטה ל"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) **אומרה העולה** - הכוונה כאן למקום שנוהגים בו שהמברך יקרא, כעיקר הדין, ואז אם אינו יודע לקרוא, שליח הציבור לוחש לעולה כל מילה כיצד לקוראה.

(יב) **על ידי סרסור** - "סרסור" הוא מתווך. הקב"ה נתן את התורה על ידי משה רבנו, ולכן צריך שיעמדו על יד ספר התורה בזמן קריאתו לפחות שנים, שהם משולים לנותן התורה ולמתווך. הדבר בא ללמדנו דרך ענווה, שהאדם אינו יכול לעמוד מול התורה כאילו הוא יחיד. האשכנזים נוהגים שיעמדו על יד התיבה שלושה³, והם מסמלים כביכול את השותפים במתן תורה: הקב"ה, משה רבנו והעם. בדרך כלל ישנם שם הקורא, העולה, העולה הקודם והגבאי. אולם אם אין שם שלושה (כגון כהן שגם קורא, או כשהגבאי מסתובב בזמן הקריאה), מקפידים שיעמוד אדם נוסף.

3. על פי המשנה ברורה בשם הלבוש.

הקורא (יג), ואין הקורא רשאי לקרות בתורה עד שיכלה אמן מפי הצבור (יד).

פעיף ו

'כולים לקרות שני אחים זה אחר זה, והבן אחר האב (טו), ואין מניחים אלא בשביל עין הרע (טז). הגה: ואפילו אם אחד הוא השביעי ואחד הוא המפטיר, לא יקראו השני בשמו משום עין הרע (יז) (מהרי"ל).
'כל בו סימן כ', ומרדכי בהלכות קטנות.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) מפי הקורא - הלכה זו נכונה בכל הברכות: אין לענות אמן עד שהמברך לא יסיים ברכתו.

(יד) מפי הציבור - כדי שגם העונים אמן ישמעו את הקריאה מתחילתה. ומנהג אשכנז שהקורא עונה "אמן" עם הצבור בקול רם ומאריך בו קצת יותר מן הצבור, ורק אז מתחיל לקרוא.⁴

(טו) אחר האב - יש דעה בראשונים שאין לקרוא לשני אחים או לאב ולבנו לעלות לתורה בזה אחר זה ברצף, מפני שהם פסולים לעדות זה לזה. המחבר שולל דעה זו, היות שהדבר אינו כעדות; ועל כן הוא כותב כאן שמעיקר הדין מותר לקרוא אותם זה אחר זה.

(טז) בשביל עין הרע - שאף על פי שמעיקר הדין הדבר מותר, יש להימנע, משום עין הרע. ופירוש "עין הרע" כאן: שלא יבואו לידי קנאה כששאר המתפללים יראו שבני אותה משפחה נקראים זה אחר זה. ומכאן למדנו את החשיבות להתנהג בצניעות, שהיא ההגנה האמיתית נגד עין הרע.⁵

(יז) משום עין הרע - אף על פי שמפסיקים בין שביעי למפטיר באמירת קדיש,

4. משנה ברורה בשם אחרונים.

5. הצורך לקרוא לשני אחים או אב ובנו נפוץ בעיקר כשיש שמחה ורוצים להעלות כמה מבני משפחה אחת לתורה, ואז יש להקפיד שיעלה עולה אחר ביניהם. ומכך שהדבר מותר מעיקר הדין למדנו שבמקומות שהדבר קשה מאוד, כגון כשעושים מניין משפחתי, שאפשר להעלותם לתורה בזה אחר זה.

פעיף ז

העולה למגדל (יח), עולה בפתח שהיא לו בדרך קצרה (יט) ממקומו, וירד מהמגדל בדרך אחר, שהוא לו בדרך ארוכה עד מקומו (כ). ⁷ואם שני הדרכים שווים, עולה בפתח שהוא לו בדרך ימין (כא), ויורד בפתח שכנגדו. הגה: ולא ירד עד שעלה כבר הראוי לקרות אחריו (כב) (מרדכי הגדול).

³כתבי ר' ישראל [תה"ד ח"ב] קי"ט. ⁷בית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

ההימנעות מלקרוא לשני אחים או לאב ולבנו נשארת בעינה. ולדעת הרמ"א, אם נמנעים מלקרוא למפטיר בשמו, מותר לקרוא אחרי אחיו או אביו.⁶

(יח) למגדל - כינוי לבימה המוגבהת, שנמצאת בדרך כלל באמצע בית הכנסת.

(יט) בדרך קצרה - כדי להעיד על זריזותו לקיים המצווה, וכן כדי שהציבור לא ימתינו עד בואו.

(כ) עד מקומו - כדי להראות שקשה לו להיפרד מהמצווה.

(כא) בדרך ימין - על פי הכלל שנאמר בעבודת בית המקדש, "שכל פניותיך יהיו דרך ימין"⁷, וימין מסמל חסד.

(כב) לקרות אחריו - משום כבוד התורה. ויש נוהגים להמתין עד סוף הקריאה של העולה אחריו, ולחזור למקום בין גברא לגברא.⁸

6. המשנה ברורה כתב שהיתר זה מכוון דווקא למקום שבו נוהגים באופן קבוע שלא לקרוא למפטיר בשמו. ולפי זה, היתר הרמ"א כאן אינו מעשי, כי כמעט בכל בתי הכנסת האשכנזים קוראים למפטיר בשמו. הספרדים לא קיבלו היתר זה של הרמ"א, ואינם מעלים שני אחים או אב ובנו למפטיר אף על פי שאין נוהגים לקרוא לעולים בשמם (כף החיים אות לב).

7. ראה למשל משנה זבחים פ"ו מ"ג; גמרא זבחים דף סב ע"ב.

8. מג"א, והביאוהו ומשנ"ב כאן וכה"ח אות מ"א.

סעיף ה

^מכל תיבה שהיא קרי וכתוב (נג), הלכה למשה מסיני שתהא נכתבה כמו שהיא בתורה ונקרית בענין אחר (כד). ומעשה באחד שקרא כמו שהיא כתובה בפני גדולי הדור: ה"ר יצחק אבובב והר"ר אברהם ואלאנסי והר"ר שמואל ואלאנסי בנו ז"ל, והתרו בו שיקרא כפי המסורה, ולא רצה, ונידוהו והורידוהו מהתיבה.
^נרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(נג) קרי וכתוב - אלו תיבות שבהן מסורת הכתיבה מורה על צורת כתיבה אחת, ומסורת הקריאה מורה שיש לקרוא את המילה באופן שונה מכתובתה.⁹
(כד) ונקרית בענין אחר - ואף שבדרך כלל יש איסור לקרוא מילה בעל פה, כאן הלכה למשה מסיני לקרוא פסוק זה שלא כפי שהוא כתוב, אלא על פי מסורת הקריאה.

9. למשל: בתוכחה שבדברים כ"ח ל' כתובה בתורה המילה "ישגלנה", ומסורת הקריאה מורה לקרוא יִשְׁכַּבְנָה. בדוגמה זו הקריאה היא לשון נקייה יותר.

סימן קמ"ב

קרא וטעה, וכשאינן מי שיודע לקרות, ובו ב' סעיפים.

הקב"ה נתן לנו תורה תמימה ושלמה, ובה לכל אות יש חשיבות. לכן אין לשנות אף אות מהתורה. סימן זה עוסק בטעות הנעשית בקריאה, ובשאלה כיצד לנהוג כאשר אין שם אדם היודע לקרוא כראוי.

סעיף א

^אקרא וטעה, אפילו בדקדוק אות אחת, מחזירין אותו (א). הגה: וכן דין החזן הקורא (ב); ודוקא בשינוי שמשתנה ע"י זה הענין (ב"י), אבל אם טעה בנגינת הטעם או בניקוד - אין מחזירין אותו, אבל גוערין בו (ג) (פסקי

מהרא"י סימן קפ"א).

^ארמב"ם פרק י"ב מהלכות תפילה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **מחזירין אותו** - היות שהתורה כולה, כולל קריאתה על פי הניקוד והטעמים, ניתנה מאת ה', ולכול יש משמעות - בין גלויה ובין נסתרת - צריך לתקן כל טעות.

(ב) **החזן הקורא** - כלומר שיש לתקן לא רק אם העולה המברך הוא גם הקורא, אלא גם כאשר העולה מברך בלבד, והחזן קורא.

(ג) **אבל גוערין בו** - מקור הדברים בתרומת הדשן, ושם כתוב "גוערים בו קצת", כלומר: מלמדים אותו שיהיה זהיר יותר. דע שבטור מובא דעת בעל המנהיג, שאין להחזיר אפילו אם טעה טעות המשנה את המשמעות, כי אין להלבין פני חברו ברבים. ומשום גודל חומרת האיסור להלבין פני חברו מובא בגמרא בלשון הגזמה שעדיף לבוא על ספק אשת איש מלהלבין פני חברו¹; וכן פסק הב"ח. ונראה שדברי המחבר הם במקרים הרגילים, שבהם הקורא אינו מתבייש כשמתקנים אותו, כי הציבור יודע שקשה לקרוא בלי טעויות,

1. בבא מציעא נ"ט ע"א. ועיי' בשו"ת דעת כהן יו"ד סימן פ"ד, שהבין דין זה כפשוטו.

סעיף ב

בישוב שיש שם מניין ואין מי שיודע לקרות בתורה כהלכתה בדקדוק ובטעמים, אפילו הכי יקראו בתורה בברכה כהלכתה (ד).
הגה: ומפטירין בנביא. ועיין בסמוך ריש סימן קמ"ג (ה).
כ"תבי מהר"ר ישראל.

שולחן ערוך כפשוטו

ודרך העולם היא שיעמוד אדם בקי עם חומש ליד הקורא ויתקן אותו כשטועה. וכיוון שכך מקובל, אין בכך בוש. אולם הכול לפי העניין, ויש להזהר מאוד הן לקרוא כתיקונו, והן שלא לבייש שום בריה. לכן חשוב שהאדם שתפקידו לתקן יעשה זאת בצורה מכובדת, ולא יתקנו הקהל בבז, כי בכך ייצא שכר המצווה בהפסדה. ובגלל הקושי לתקן כל טעות, גם הספרדים נוהגים במקומות רבים כאשכנזים, לתקן רק טעות משמעותית. ואם טעה הקורא טעות משמעותית ולא תיקנו אותו, עיין בסימן קל"ז סעיף ג', ובדברינו שם ס"ק י"ב.

(ד) בברכה כהלכתה - מכאן למדנו שדברי המחבר בסעיף הקודם הם לכתחילה, אבל בדיעבד כל קריאה הנעשית כפי היכולת של האדם ושל הציבור יש לה ערך, וקוראים כך בברכה. ויש בכך לחזק את דברינו למעלה, שהחובה לתקן היא לפי העניין.

(ה) סימן קמ"ג - סעיף ב', ושם כתב הרמ"א: "ובמקום שיש ספר תורה ואין ש"ץ הבקי בנגינה בעל פה, ראיתי נוהגים שהש"ץ קורא מן החומש בניקוד, והעולה קורא אחריו מן ספר התורה הכשר".

סימן קמ"ג**הלכות ספר התורה, ובו ה' סעיפים.**

רובו של סימן זה עוסק בשאלה מהו ספר תורה כשר. להבנת הסימן יש להקדים שההלכה היא שספר תורה שחסר או יתר אפילו אות אחת - פסול¹. ההבנה הפשוטה היא שהוא פסול לכל דבר, ואין יוצאים בו ידי חובת קריאה בציבור. אלא שיש דעה בראשונים שספר כזה כשר (לפחות בדיעבד) לקריאה בציבור, והפסול שבו נאמר לעניין אחר². המחבר והרמ"א פוסקים כדעה הראשונה, שספר כזה פסול לקריאה; אולם אם הטעות נתגלתה לאחר הקריאה, סומכים לעתים על הדעה המקלה, כפי שמבואר בהמשך הסימן.

סעיף א

^אאין קורין בתורה בפחות מעשרה גדולים בני חורין (א). ^בואם התחילו בעשרה ויצאו מקצתן, גומרים (ב).
^אמגילה כ"ג ע"ב. ^בירושלמי מגילה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בני חורין - הואיל וקריאת התורה היא תקנה על הציבור (כפי שביארנו בהקדמתנו לסימן קל"ה), ואין ציבור בפחות מעשרה.
(ב) גומרים - על פי הכלל שכל דבר שצריך עשרה, אם התחילו אותו בהיתר, גומרים את העניין³. וכל הקריאה נחשבת כיחידה אחת, כולל הקדיש שבסוף הקריאה.

1. רמב"ם הלכות תפילין וס"ת פ"י ה"א.

2. שבעלי ספר כזה לא יצאו ידי חובת מצוות עשה של כתיבת ספר תורה. המחלוקת מובאת בבית יוסף יו"ד סימן רע"ט אות ב', ובהרחבה במשנ"ב ובה"ל אצלנו סעיף ד.

3. כפי שהתבאר בסימן נ"ה סעיפים ב-ג.

סעיף ב

י'אם כתבו כל חומש לבדו, י'אפילו בגלילה כספר תורה, אין קורין בו עד שיהיו כל חמשה חומשים תפורים ביחד (ג). הגה: והם כתובים בגלילה כספר תורה, אבל בחומשים שלנו (ד), אפילו כל חמשה ספרים ביחד אין לברך עליהם (ה) (מרדכי סוף פרק הנזקין וס"פ הקומץ, ותשובת הרמב"ן סי' קפ"ז וקצ"ט, ורבנו ירוחם נ"ב ח"ג, ואגור בשם שבולי הלקט, ומהרי"ק שורש ס"ט, וכל בו, ומגדל עוז פ"ט מה' ס"ת). ובמקום שיש ספר תורה ואין שליח ציבור הבקי בנגינה בעל פה, ראיתי נוהגים ששליח הציבור קורא מן החומש בנקוד, והעולה קורא אחריו מן הס"ת הכשר (ו).

י'גיטין ס ע"א. י'רש"י שם.

סעיף ג

י'אפילו בכפרים שאין נמצא להם ספר תורה כשר, אין מברכין עליו (ז).

י'תשובת הרשב"א והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) ביחד - כיוון שצריך לקרוא מספר שלם, שכתובה בו התורה מתחילתה ועד סופה.

(ד) בחומשים שלנו - המודפסים בדפים כספר רגיל.

(ה) אין לברך עליהם - ובמקום שאין ספר תורה כשר, קוראים בחומש בלי לברך.

(ו) הס"ת הכשר - שליח הציבור קורא בלחש, כדי שישמע העולה, והעולה קורא בקול להוציא ידי חובה את הציבור מספר התורה הכשר⁴.

(ז) אין מברכין עליו - ואף שיש שיטה בראשונים המכשירה קריאה בספר תורה פסול, אין לסמוך עליה אפילו בשעת הדחק, ואין לברך אם אין ספר כשר.

4. וראה שו"ע סימן קמ"א סעיף ג.

סעיף ד

אם נמצא טעות בספר תורה בשעת קריאה (ח), מוציאים ספר תורה אחרת, 'ומתחילין ממקום שנמצא הטעות (ט), ומשלימין הקורים על אותם שקראו במוטעה (י). ואם נמצא טעות באמצע קריאת הקורא (יא), גומר קריאתו בספר הכשר (יב), ומברך לאחריה, ואינו חוזר לברך לפנייה (יג). הגה: ואם כבר קראו עמו שלשה

¹ בית יוסף בשם רבו מהר"י בי רב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) בשעת קריאה - ומבחינים בטעות בהפסקה שבין שני עולים.

(ט) ממקום שנמצא הטעות - הפוסקים הסבורים שאין יוצאים ידי חובה בקריאה בציבור בספר תורה פסול, פוסקים במקרה זה שלא עלתה הקריאה בספר הפסול, ויש לקרוא בספר החדש מתחילת הפרשה. אולם כפי שהסברנו בהקדמה לסימן, בדיעבד סומכים על השיטה שיוצאים ידי חובת קריאה מספר תורה פסול, ולכן הקריאה שקראו לפני שנמצאה הטעות נחשבת, וממשיכים בספר תורה השני מהמקום שאליו הגיעו. ואם אין ספר תורה אחר, לא יקראו עולים נוספים בברכה, כפי שיבואר בהמשך.

(י) שקראו במוטעה - אם למשל עלו שניים לפני שמצאו את הטעות, קוראים עוד חמישה בספר הכשר. שכיוון שלשיטה זו יצאו ידי חובה בדיעבד בקריאה בספר הפסול, גם מונים את העולים בו במניין הקרואים.

(יא) באמצע קריאת הקורא - מכאן ואילך דן המחבר במקרה שבו מבחינים בטעות באמצע הקריאה, ולא בין שני עולים.

(יב) בספר הכשר - כלומר שמחליפים ספר, וממשיכים בספר השני מהמקום שהפסיקו בו בספר הראשון. ויקראו בו לכל הפחות שלושה פסוקים⁵.

(יג) לברך לפנייה - לשיטת המחבר הברכה הראשונה עלתה, ויברך העולה ברכה אחרונה על הקריאה בספר הכשר.

5. כף החיים אות כא.

פסוקים ואפשר להפסיק, פוסקים שם, ומברך אחריה, ומשלימים המניין בספר תורה האחר שמוציאין (יד) (מרדכי פ"ב דמגילה). והא דמוציאין אחר, דוקא שנמצא טעות גמור, אבל משום חסירות ויתרות אין להוציא אחר, שאין ספרי תורה שלנו מדויקים כל כך שנאמר שהאחרת יהיה יותר כשר (טו) (אגור, ופסקי

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) שמוציאין - הרמ"א חולק על המחבר, ופוסק שאין לערב את הקריאה של שני הספרים. לשיטתו כשנמצאה טעות באמצע הקריאה יש לברך ברכה אחרונה מיד⁶, והעולה הבא יתחיל בספר הכשר מהמקום שבו פסק העולה הקודם. וכך נוהגים האשכנזים. ואם לא קראו עדיין שלושה פסוקים, או שנמצאים במקום שאין לברך בו ברכה אחרונה משום שהוא סמוך להפסק פרשייה - ינהגו כמחבר, ולא יברכו ברכה אחרונה עד שיקראו בספר השני. ואם מצאו את הטעות אחרי שקראו כל שבעת העולים, למנהג אשכנז אין מוציאים ספר תורה בשביל מפטיר של שבת⁷, אבל עבור מפטיר של ארבע פרשיות ושל ימים טובים - מוציאים ספר תורה, היות שמפטיר זה הוא מחובת היום. ולמנהג ספרד מוציאים ספר תורה אחר גם עבור מפטיר של שבת רגילה⁸.

(טו) יותר כשר - הרמ"א מבחין בין שני סוגי טעויות: הסוג הראשון הוא טעויות כגון אות חסרה או נוספת שמשנה את הקריאה (וכן אם האות אינה חסרה, אלא פגומה), ובכל אלו צריך להוציא ספר אחר. אולם אם המילה נקראת כפי שכתובה כעת, אלא שיש בספר טעות ב"חסרות ויתרות", כלומר שמילה שצריכה להיכתב בכתב חסר כתובה בכתב מלא, או להיפך - לדעת

6. ואף שכעת אנו יודעים שספר התורה פסול, מותר לברך ברכה אחרונה, כי בדיעבד סומכים על השיטות הסוברות שמותר לקרוא בספר תורה פסול, והיות שכבר קראו - מותר לברך.

7. ויאמרו את הקדיש אחרי סיום הברכות שבסוף ההפטרה. ואם כבר אמרו קדיש, יקראו את המפטיר בלי ברכה (על פי המשנה ברורה).

8. ואם נמצאה טעות באמצע מפטיר של שבת רגילה, שיש בו רק שלושה פסוקים, למנהג ספרד יקראו את כל שלושת הפסוקים בספר השני בלי ברכה ראשונה, אבל יברכו ברכה אחרונה. ולמנהג אשכנז יגמרו את הקריאה בספר התורה הפסול, ולא יברכו ברכה אחרונה, ולא יוציאו ספר תורה אחר.

מהרי"א סי' ע' ור"י או"ז, ומהרי"ל פסקו דאין להביא ספר תורה אחרת, וב"י פסק דצריך להוציא ספר תורה אחרת, לכן צריך לחלק כך). ובשעת הדחק, שאין לצבור רק ספר תורה פסול ואין שם מי שיכול לתקנו, יש אומרים דיש לקרות בו בצבור ולברך עליו (טז) (כל בו ואבודרהם), ויש פוסלין (יז) (תשובת הרשב"א סי' תפ"ז ותת"ה, ומיימוני פ"י מהלכות ס"ת). ואם חומש אחד שלם בלא טעות, יש להקל לקרות באותו חומש, אף על פי שיש טעויות באחרים (יח) (ר"ן).

סעיף ה

¹ בית הכנסת שאין בהם מי שיוודע לקרות אלא אחד, יברך ויקרא לתוספתא מגילה, והביאו הרי"ף והרא"ש והטור.

שולחן ערוך כפשוטו

הרמ"א אין להחליף את הספר, וכן נוהגים האשכנזים. המחבר חולק על כך, ולדעתו ספר שאינו כתוב על פי המסורה פסול, ככל אות חסרה או יתרה.⁹
(טז) ולברך עליו – לדעה זו שעת הדחק דומה לבדיעבד, ואפשר לסמוך בה על שיטת המקלים לקרוא בספר פסול.
(יז) ויש פוסלין – שקודם הקריאה אין זה נחשב "בדיעבד", ואין להכניס את העולים לחשש ברכות לבטלה.
 הלכה למעשה, כאשר נמצא הספר פסול ואין שם ספר אחר כשר ימשיכו לקרוא ללא ברכה (כפסק המחבר בסעיף ג'). ולמנהג אשכנז, אם נמצאה הטעות באמצע עלייה, ממשיכים לקרוא לאותו עולה עד סוף הקריאה, ויברך בסוף¹⁰. וימשיכו לקרוא בלי ברכה.
(יח) באחרים – ישנה שיטה בראשונים שכאשר ישנה טעות בספר תורה, הרי שרק אותו חומש נפסל בכך, כי החומשים אינם מעכבים זה את זה; ולדעת הרמ"א סומכים על שיטה זו בשעת הדחק. למנהג הספרדים אין לסמוך על כך, וכשאין ברירה יקראו בלי לברך.

9. בהקשר זה יש להעיר שישנם הבדלים פעוטים בין ספרי תורה אשכנזים וספרדים מצד אחד ותימניים מצד שני, והבדלים אלו אינם פוסלים את הספר גם לשיטת המחבר, כי כל המנהגים הללו מבוססים על מסורת.

10. נראה שזו השיטה העיקרית, וראה שיטות נוספות במשנ"ב ס"ק כ"ט.

קצת פסוקים ויברך לאחריהם, וחוזר לברך תחילה וקורא קצת פסוקים ומברך לאחריהם, וכן יעשה כמה פעמים, כמספר העולים של אותו היום (יט).

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) **אותו היום** - סעיף זה עוסק במקום שנוהגים בו שכל עולה קורא לעצמו, ולכן אם רק אחד יודע לקרוא הוא זה שיעלה בכל העליות. אולם כיום במצב כזה היודע לקרוא יקרא עבור שאר העולים.

סימן קמ"ד

דילוג בקריאה ובהפטרה, ובו ד' פעיפים.

בסימן זה מוזכרים כמה דינים הקשורים להפטרה, והם מובאים כאן אגב הדינים הנוהגים בקריאת התורה.¹ ההפטרה היא קטע מן הנביאים, הנקרא בציבור לאחר קריאת התורה.² יש אומרים שהקריאה בנביא נתקנה בעת שנגזרה גזרה ואסרו לקרוא בתורה, ולכן הנהיגו לקרוא בנביא מעין הפרשה;³ ויש אומרים שזו תקנה קדומה מזמן עזרא הסופר, שראה חשיבות שיקראו גם בנביאים.⁴ בסימן זה דינים שונים העוסקים בעיקר בסיום קריאת התורה ובקריאת ההפטרה. המשותף להם היא הזהירות שלא להטריח את הציבור.

פעיף א

(א) ^אמדלגין בנביא (ב), ואין מדלגין בתורה מפרשה זו לפרשה

^אמגילה כ"ד ע"א, יומא ס"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **הקדמה** - ביארנו בסימנים הקודמים שאמנם כיום יש לנו מנהג הקובע בצורה ברורה את הקריאה לכל עולה הן בימות חול, הן בשבתות והן בחגים. אולם לפני קביעת הקריאה המדויקת הייתה לציבור ולקוראים חירות להחליט מה לקרוא, עם מגבלות מסוימות - כגון מספר עולים מינימלי, וקריאת שלושה פסוקים לפחות על ידי כל אחד מהם. סעיף זה דן בשאלה אם מותר לציבור לקרוא קטעים שאינם ברצף. חכמים ראו שתי מניעות לעשות כן: בלבול השומע בדילוג מנושא לנושא, וטורח הציבור שצריך להמתין בזמן

1. פרטי דיני ההפטרה מובאים בהלכות שבת, סימן רפ"ד.

2. קריאת ההפטרה מוזכרת במשנה כמה מקומות, ובעיקר במסכת מגילה בפרק הרביעי. ובגמרא במגילה דף לא ע"א דנה הגמרא איזו הפטרה קוראים בחגים השונים.

3. מובא בט"ז סימן רפד ס"ק א.

4. עיין באנציקלופדיה התלמודית ערך "הפטרה".

אחרת (ג). והני מילי בשני עניינים, דחיישינן שמא תתבלבל דעת השומעים (ד), אבל בחד ענינא, כגון 'אחרי מות' ו'אך בעשור' שכהן גדול קורא ביום הכפורים, מדלגין (ה); והוא שלא יקרא על

שולחן ערוך כפשוטו

גלילת הספר. ובכל זאת התירו זאת לעתים, כמבואר בסעיף.
(ב) מדלגין בנביא - שמשום שאין לומדים מהנביא הלכות⁵, לא חששו חכמים שיעברו בו מעניין לעניין⁶.

(ג) לפרשה אחרת - משום שבתורה אין לעבור מנושא לנושא, כפי שביארנו למעלה.

(ד) דעת השומעים - כלומר: בנוסף לטעם טרחת הציבור, ששייך רק בקטעים המרוחקים זה מזה, יש טעם נוסף שלא לדלג, כדי שלא לבלבל את הציבור במעבר מעניין לעניין. ומשום טעם זה אין לדלג גם בקטעים סמוכים (שאינם ברצף, אך אינם רחוקים זה מזה).

(ה) מדלגין - בקריאת התורה מותר לדלג רק אם מתמלאים שני תנאים: שני הקטעים עוסקים באותו עניין, והם אינם רחוקים זה מזה. והמחבר מביא את המקור לכך, והוא קריאת יום הכיפורים בבית המקדש, שבה קרא הכהן הגדול בפרשת אחרי מות את פרשיית "סדר העבודה" (ויקרא ט"ז), ודילג לפרשת המועדות בפרשת אמור, ובה קרא את פסוקי יום הכיפורים (ויקרא כ"ג). ואין זו הקריאה הנהוגה היום⁷. למעשה יש רק קריאה אחת שמדלגים בה בספר אחד, וזו הקריאה בתענית ציבור, שבה קוראים שני קטעים מפרשת כי תשא⁸. בקריאה זו הפרשיות קרובות זו לזו, והן מאותו עניין, כך שאין בכך

5. לשון הבית יוסף: "ולכך בנביא אחד מדלגין, משום דאין הוראה יוצאה כל כך מדברי הנביאים".

6. המילים "מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה" הן לשון המשנה (במגילה כד ע"א), וההמשך הוא פירוש הגמרא עליה, שלמדה מקריאת הכהן הגדול ביום הכיפורים.

7. היום מוציאים ביום הכיפורים שני ספרים, בראשון קוראים מפרשת אחרי מות בלבד, ובשני את פסוקי יום הכיפורים שבפרשת פנחס. ואילו את פסוקי פרשת אמור לא קוראים.

8. הקטע הראשון הוא "ויחל משה", בשמות ל"ב יא-יד, והשני "פסל-לך", בשמות ל"ד א-י.

פה, שאסור לקרות שלא מן הכתב אפילו תיבה אחת (ו). ובנביא מדלגין אפילו בשני עניינים, והוא שלא ישהה בדילוג בענין שיעמדו הציבור בשתיקה (ז). והני מילי בנביא אחד, אבל מנביא לנביא אין מדלגין (ח); ובתרי עשר מדלגין מנביא לנביא (ט), ובלבד שלא ידלג מסוף הספר לתחלתו (י).

שולחן ערוך כפשוטו

לא טורח הציבור ולא בלבול דעתו.

(ו) אפילו תיבה אחת – כפי שכבר ראינו, שחכמים תיקנו שהקריאה תהיה דווקא מן הכתב.

(ז) בשתיקה – כלומר: בעוד שבתורה אסור לדלג מעניין לעניין ואסור לדלג רחוק, בנביא מותר לדלג מעניין לעניין, אולם גם בו אסור לדלג רחוק, כדי שלא להטריח את הציבור. הלכה זו נאמרה על קריאת ההפטרות ממגילה הנגללת, אולם לקוראים בספר מודפס טעם זה אינו שייך⁹.

(ח) אין מדלגין – משום שיש בכך כדי לבלבל את הציבור, וגם משום שכשקוראים ממגילה יש בכך טרחת הציבור. ואכן המנהג כיום שלעתים רחוקות ההפטרה מכילה קטעים שונים שאינם ברצף¹⁰, אולם כולם מאותו הספר.

(ט) מדלגין מנביא לנביא – משום שכל תרי עשר נחשבים כספר אחד, אף שמדובר בנביאים שהתנבאו בתקופות שונות.

(י) לתחילתו – משום טורח הציבור. הלכה למעשה, כדברינו בקריאת התורה כך גם בהפטרות: כיום יש לנו מסורת איזו הפטרה לקרוא בכל שבת ומועד, וממנה אין לסור, כל עדה כמנהגה.

9. מטעם זה יש להכין סימניה מראש למקום אליו מדלגים, כדי לא להטריח את הציבור.

10. ואלו ההפטרות שנהגו להוסיף בהן פסוקים שלא ברצף: בפרשת ויצא לפי מנהג אשכנז (משנ"ב סימן תכ"ח ס"ק כ"ב); פרשת שמות לפי מנהג אשכנז; פרשת יתרו לפי מנהג אשכנז ותימן; פרשת משפטים לפי מנהג אשכנז וספרד; פרשת צו לכל המנהגים; פרשת מסעי לאשכנז ולספרד; פרשת ואתחנן למנהג תימן; שבת תשובה למנהג אשכנז וספרד.

סעיף ב

(יא) ¹נוהגים בשבת שיש בו חתן, לומר אחר הפטרת השבוע (הפטרה, יש אומרים שהוא מלשון 'אין מפטירין אחר הפסח', שענינו סילוק, כלומר: סילוק תפלת שחרית), **שנים או שלשה פסוקים מהפטרת 'שוש אשיש' (יב); וכשחל ראש חודש בשבת וביום ראשון, אחר שמפטירין ההפטרה בשבת, אומרים פסוק ראשון ופסוק אחרון מהפטרת 'ויאמר לו יהונתן מחר חודש' (יג). ואין למחות בידם (יד).** (ועיין לקמן סימן תכ"ה סעיף ב' ובסוף סימן תכ"ח היאך נוהגין) **(טו).**

²בית יוסף, והטעם מבואר שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) הקדמה לסעיף - אף על פי שראינו בסעיף הקודם ש"מנביא לנביא אין מדלגין", מביא כעת המחבר שני יוצאים מן הכלל להלכה זו.

(יב) שוש אשיש - נבואה בספר ישעיהו (ס"א, י), ובה הגאולה וההתקרבות בין עם ישראל והקב"ה נמשלת לחתונה. בפסוקה הראשון נאמר "כְּחֶתֶן יִכְהֶן פֶּאֶר וְכַכְלָה תַעֲדָה כְּלִיהָ", ובהמשך: "וּמִשׁוֹשׁ חֶתֶן עַל כָּלָה יִשֵּׁשׁ עָלֶיהָ אֶל־לֶהֱיָהּ". ובתוספת זו להפטרה מראה הציבור שהוא קשוב גם לשמחות הפרט. ומכאן שיש לשבח דוגמאות נוספות לקשר כזה בין הציבור לפרט, כגון תפילה על חבר הקהילה שחלה.

(יג) מחר חודש - הפטרה מספר שמואל א' (כ', יח-מב), שנקראת כאשר ראש חודש חל ביום ראשון. אולם כאשר ראש חודש חל בשבת ובראשון, קוראים באותה שבת את הפטרת שבת ראש-חודש¹¹, ונוהגים להוסיף את הפסוק הראשון והפסוק האחרון של ההפטרה של שבת ערב ראש חודש.

(יד) ואין למחות בידם - על אף שלמנהגים אלו מדלגים מנביא לנביא; וזאת משום שיש סיבה להוספת פסוקים אלו.

(טו) היאך נוהגין - ושם התבאר שלדעת הרמ"א אין מדלגין מנביא לנביא גם במקרים אלו.

11. הפטרת "השמים כסאי" (ישעיהו ס"ו). כפי שמובא בסימן תכ"א סעיף א.

סעיף ג

יאין גוללין ספר תורה בצבור, מפני כבוד הצבור (טז). **י**ואם אין להם אלא ספר תורה אחד, והם צריכים לקרות בשני ענינים – גוללין, וידחה כבוד הצבור (יז).

^ייומא ע' ע"א. ^יהריטב"א שם, ובהגהות מרדכי דגיטין.

סעיף ד

יאין קורין לאדם אחד בשני ספרי תורה (יח), משום פגמו של ראשון (יט) (פירוש: שנראה כפוגם ומטיל דופי בראשון). אבל שלשה גברי בשלשה ספרים, כגון ראש חדש טבת שחל להיות בשבת, ליכא משום פגם (כ).

^ייומא ע' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) מפני כבוד הציבור – על כן צריך להכין את הספר לפני הקריאה.
(יז) וידחה כבוד הציבור – שהלא לא נבטל את המצווה, שהיא צורך הציבור. ובמקום שאין בררה, אין בזה זלזול כלל. אולם יש ללמוד מכאן שחשוב לדאוג שיהיו מספיק ספרי תורה בבית הכנסת, כל עוד הדבר אפשרי.
(יח) בשני ספרי תורה – ביום שמוציאים בו יותר מספר אחד, כגון בשבת ראש חודש, לא יעלו לקריאת המפטיר אדם שכבר עלה בספר הראשון.
(יט) פגמו של ראשון – כלומר: שמא יחשבו הנוכחים שהעלו אותו שוב משום שנמצא פגם בספר הראשון. ומכך שדקדקו חכמים שלא יצא לעז על ספר תורה, למדנו כמה עלינו להיזהר שלא להוציא לעז על איש מישראל.
(כ) ליכא משום פגם – כלומר: כשמעלים אדם אחר לספר השני, ואפילו ביום שיש בו שלושה ספרים, מבינים הציבור שאלו שלושה עולים לשלושה נושאים שונים.

סימן קמ"ה

דיני המתרגמן, ובו ג' סעיפים.

קריאת התורה היא גם לימוד תורה, וחשוב מאוד להבין אותה. לכן נהגו בזמן התלמוד לתרגם לארמית את פסוקי הקריאה.

סעיף א

^א בימי חכמי התלמוד היו נוהגים לתרגם, כדי שיבינו העם (א). אין הקורא רשאי לקרות לתורגמן יותר מפסוק אחד; ואין המתרגם רשאי לתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא; ואין הקורא רשאי לקרות פסוק אחר, עד שיכלה התרגום מפי המתרגם (ב); ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מהמתרגם, ולא המתרגם יותר מהקורא; ואין הקורא רשאי לסייע למתרגם, שלא יאמרו: תרגום כתוב בתורה (ג).

^א מגילה כ"ג ע"ב¹.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **כדי שיבינו העם** – שפת הדיבור הייתה ארמית, ולכן בנוסף לקורא בתורה עמד מתורגמן, שקרא לציבור את תרגום אונקלוס. כיום אין נוהגים זאת, כפי שיתבאר בסעיף ג', אולם יש למנהג זה הד בהלכה, לקרוא בכל שבוע את הפרשה "שניים מקרא ואחד תרגום", כפי שיתבאר בסימן רפ"ה. מהלכה זו נלמד את החשיבות לדאוג שהציבור יבינו את הקריאה.

(ב) **מפי המתרגם** – כל זה כדי לכבד הן את הקריאה והן את התרגום.

(ג) **כתוב בתורה** – כיוון שיש להבחין בין קריאת התורה עצמה, שניתנה מפי

1. [העירו ב"שולחן ערוך השלם" הערה ב': "כ"כ הב", שכל הסעיף מקורו במגילה כג ע"ב. ואמנם 'אין הקורא רשאי לקרות לתורגמן' מקורו שם, אך ההמשך מקורו כסוטה לט ע"ב. ו'אין הקורא רשאי להגביה' מקורו בברכות מה ע"א. ו'אין הקורא רשאי לסייע' מקורו במגילה לב ע"א. וכן ציין הכסף משנה תפילה יב, יא; ובביאור הגר"א כאן].

סעיף ב

^בקטן מתרגם על ידי גדול (ד), אבל אינו כבוד לגדול שיתרגם על ידי קטן (ה).
^בשם.

סעיף ג

^גהאידנא (ו) לא נהגו לתרגם (ז), משום דמה תועלת בתרגום כיון שאין מבינים אותו (ח).
^גתוספות במגילה שם, והביאו הטור.

שולחן ערוך כפשוטו

הבורא, ובין התרגום, שבמהותו הוא פירוש.
(ד) על ידי גדול - היינו שהגדול קורא בתורה והקטן אומר את התרגום.
(ה) על ידי קטן - כלומר שהקטן יקרא בתורה והגדול יתרגם. ומדובר על מקומות שנהגו שקטן קורא ועולה (כמבואר בסימן רפ"ב, ג). המחבר כתב "אינו כבוד", ואין בכך איסור.
(ו) האידנא - תרגום: כעת, כיום.
(ז) לא נהגו לתרגם - ברוב העדות. אולם בקהילות תימניות רבות עדיין נוהג מנהג קריאת התרגום.
(ח) שאין מבינים אותו - ובמקומות שהציבור אינו דובר עברית לא תיקנו תרגום לשפות אחרות, כי כל תרגום יש בו גם פירוש, ואיננו סומכים על תרגום אחר מלבד תרגום אונקלוס, שזכה לאישור התנאים, ויש אומרים שנאמר ברוח הקודש. אולם מכאן למדנו שבמקומות שהעם אינו דובר עברית מצווה גדולה להסביר לציבור את קריאת התורה, ובכך ולקיים את רצונם של חז"ל בתקנת התרגום.

סימן קמ"ז

שלא לדבר בשעת הקריאה, ובו ד' סעיפים.

להבנת סימן זה יש לשים לב שתקנת קריאת התורה היא מצווה המוטלת על הציבור. בנוסף ישנה חובה אישית המוטלת על היחיד, לקרוא בכל שבוע את הפרשה "שניים מקרא ואחד תרגום". החובה האישית מבוארת בסימן רפ"ה, ובסימן זה דנים בכבוד שכל יחיד צריך לנהוג בחובת הקריאה של הציבור.

סעיף א

^אאסור לצאת ולהניח ספר תורה כשהוא פתוח (א), אבל בין גברא לגברא, שפיר דמי (ב).

^אברכות ח' ע"א.

סעיף ב

(ג) ^בכיון שהתחיל הקורא לקרות בספר תורה, אסור לספר אפילו ^בסוטה ל"ט ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **כשהוא פתוח** - היינו בזמן שקוראים בו. חכמים מצאו רמז לדין זה בפסוק "ועוזבי ה' יכלו" (ישעיהו א', כח); ומי שעוזב באמצע הקריאה מפגין זלזול בתורה, ומראה שאינו מעוניין להקשיב לדבר ה'.

(ב) **שפיר דמי** - כלומר: בין עלייה לעלייה מותר לעזוב. קריאת התורה היא מצווה המוטלת על הציבור, וחשוב מאוד להשתתף עם הציבור בקיום מצווה זו. אמנם אם נאלץ לצאת מהקריאה בגלל עיסוק חשוב, כגון הגעה בזמן לעבודה או לחברותא, או תור לרופא, וכדומה - אין בכך עברה, אבל ימתין לסיום העלייה ואז ייצא, כדי לא להראות זלזול בתורה.

(ג) **הקדמה לסעיף** - חלקו הראשונים בשאלה מה תפקיד הציבור בזמן קריאת התורה. לדעה המחמירה ביותר, קריאת התורה היא כעין מעמד הר סיני, ועל כל אחד להשתתף במעמד זה ולהקשיב לכל מילה. הדעה הקיצונית השנייה

בדברי תורה, אפילו בין גברא לגברא, ואפילו אם השלים הוא הפרשה (ד); ויש מתירים לגרום (פירוש: ללמוד) בלחש (ה); ויש אומרים שאם יש עשרה דצייתי (פירוש: שמימין לבם) לספר תורה, ירשב"א בתשובה. ירש"י שם. הבעל הלכות גדולות.

שולחן ערוך כפשוטו

היא שקריאת התורה תוקנה בעיקר כדי שלא יישאר הציבור בלי לימוד; לדעה זו אם משהו מהציבור לומד תורה, אין עליו חיוב להקשיב לקריאה. יש מקור בגמרא לשתי הדעות: הדעה הראשונה נלמדת מדברי רבא בר רב הונא (סוטה לט ע"ב): "כיון שנפתח ספר תורה – אסור לספר אפילו בדבר הלכה, שנאמר: (נחמיה ח', ה): 'וּכְפָתְחוּ עֵמָדוֹ כָּל הָעָם'. ואין עמידה אלא שתיקה, שנא' (איוב ל"ב, טז): 'וְהוֹחֲלֵתִי כִי לֹא יִדְבְּרוּ כִי עֵמָדוֹ לֹא עָנּוּ עוֹד'". הדעה השנייה נלמדת מהתנהגותו של רב ששת, שבעת הקריאה היה מחזיר פניו ולומד¹. בין שיטות אלו ישנן שיטות ביניים, כפי שיבואר בסעיף זה.

(ד) השלים הוא הפרשה – "השלים הפרשה" משמעו שקרא את הפרשה "שניים מקרא ואחד תרגום", והמחבר משמיע לנו שהקריאה האישית אינה פוטרת מההשתתפות במצווה הציבורית לשמוע קריאת התורה. זו הדעה המחמירה ביותר שהבאנו, הרואה בקריאת התורה מצווה בפני עצמה. ועל כן גם מי שלמד את הפרשה ומכיר אותה היטב, עליו לעצור כדי להאזין. ויש בהקשבה הזאת רצון להתרגש מהתורה מחדש, כאילו עכשיו ניתנה, ולהפגים את מסריה².

(ה) בלחש – ה"יש מתירים" הם הדעה השנייה שהבאנו, הסוברת שעיקר קריאת התורה הוא לשם לימוד תורה; ולכן אם לומד בשקט, אינו מפריע לאחרים ואינו מזלזל במעמד – מותר.

1 ברכות ח ע"א: "רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו". תרגום: [בזמן הקריאה בתורה] רב ששת החזיר פניו ולמד. אמר: אנו בשלנו והם בשלהם.

2. ואין להקשות מרב ששת שהיה מחזיר פניו ולומד, שכיוון שהיה עיוור, היה פטור מקריאת התורה בציבור.

מותר לספר הגה: בדברי תורה (ו) (ב"י בשם מהר"י אבוהב); ¹ויש מתירים למי שתורתו אומנתו (ז); ²ויש מתירים למי שקודם שנפתח ספר תורה מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע ספר תורה אלא לקרות, ומתחיל לקרות (ח). ³ולקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה, שרי (ט). ⁴וכל זה אינו ענין לפרשת הרי"ף שם, והביאו הטור. ⁵תלמידי רבנו יונה. ⁶מרדכי והגהות אשרי ומנהג ר' יהודה חסיד. ⁷תוספות ריש פרק ג דמגילה, והרא"ש, והסמ"ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **בדברי תורה** - דעה זו מקלה יותר, וסוברת שכיוון שמתקיימת המצווה הציבורית של קריאת התורה על ידי עשרה שמקשיבים, שאר הציבור יכול ללמוד אפילו קצת בקול. ונראה שגם הבית יוסף מסכים שההיתר הוא דווקא ללמוד.

(ז) **שתורתו אומנתו** - שיטה זו סוברת שהציבור צריך להחמיר ולהקשיב לכל מילה. לדעה זו, רק אנשים שלומדים תורה ללא הרף ואינם מבטלים אפילו רגע, הם הפטורים ממצוות הקריאה לטובת לימודם, ומפני כך למד רב ששת בעת הקריאה בתורה.

(ח) **ומתחיל לקרות** - לשיטה זו העיקר הוא שלא יזלזל בקריאת התורה. לכן אם הראה קודם לכן שהוא אינו חלק מהציבור, אינו נחשב כפורש מהתורה, ויכול להמשיך וללמוד.

(ט) **שרי** - תרגום "שרי": מותר. כלומר שמותר לקרוא מהר יותר משליח הציבור, ולהספיק לקרוא פעמיים את הפסוק ופעם אחת את התרגום. והדבר מותר לכל הדעות, כי כך הוא שותף לציבור, ועוסק במה שהם עוסקים. ולמעשה אין להתיר יותר ממסקנה זו של השולחן ערוך.³

3. כי הדעה האוסרת נאמרה ראשונה בסתם, ורק ההיתר לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום מוסכם גם לשיטה זו. הטוב ביותר הוא להתרכז ולשמוע את הקריאה ולהפנים כל מילה, ולא לקרוא במהירות פעמיים את הפסוק ופעם את התרגום בזמן ששליח הציבור קורא את הפסוק.

'זכור' (י) ופרשת פרה (יא), שהם בעשרה מדאורייתא (יב), שצריך לכוין ולשומעם מפי הקורא. והנכון שבכל הפרשיות ראוי למדקדק בדבריו לכוין דעתו ולשומעם מפי הקורא.

סעיף ג

'אסור לספר (יג) כשהמפטיר קורא בנביא עד שישלים כמו בספר תורה (יד).
'רבינו ירוחם נתיב ב'.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) **לפרשת זכור** – היא הפרשה הנקראת בשבת שלפני פורים (בסוף דברים כ"ה), וקוראים בה את החובה לזכור את שעשה עמלק לישראל, ואת החובה למחות אותו.

(יא) **ופרשת פרה** – פרשייה בתחילת פרשת חוקת (במדבר י"ט), המביאה את דיני ההיטהרות מטומאת מת על ידי הזאה ממים המעורבים באפר פרה אדומה. נוהגים לקרוא פרשה זו בשבת שאחרי פורים, כחודש לפני פסח, כי בפסח על ישראל לאכול מבשר קרבן הפסח, ועל כן יש לדאוג לטהרתם.

(יב) **מדאורייתא** – קריאת פרשת זכור היא מצוות עשה הנלמדת מהפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק". חובת קריאת פרשת פרה אינה מהתורה לדעת רוב הפוסקים, ובכל זאת אין ללמוד בזמן קריאתה גם לפי הדעות המקלות⁴.

(יג) **לספר** – כלומר לדבר. אלא יש להקשיב לקריאת ההפטרה.

(יד) **כמו בספר תורה** – וכל ההיתרים לכך שנאמרו בקריאת התורה נאמרו גם

4. כל מוני המצוות לא מנו קריאה זו כמצוות עשה, ובכל זאת יש הרואים בה מצווה מהתורה. ראה שו"ע תרפ"ה, ז. לדעת המשנ"ב כאן אין ללמוד בזמן קריאת פרשת פרה אף לשיטות שאינה מצווה מהתורה. ונראה שיש מצוות שאינן נחשבות כמצוות עשה, ובכל זאת הן מהתורה, וזה מעמדה של קריאת פרשת פרה. ונראה שקריאה זו רמוזה בתחילת פרשה פרה, שנאמר בה: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לֵאמֹר, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה ...". לאחר שכתוב "וידבר ה' אל משה לאמר", נאמר שוב "אשר ציווה ה' לאמר". ונראה שתוספת זו מלמדת אותנו שיש חוקה גם לומר פרשה זו.

סעיף ד

אין צריך לעמוד מעומד בעת שקורין בתורה (טו). הגה: ויש מחמירין ועומדין, וכן עשה מהר"ם (טז) (מרדכי פרק רבי אליעזר דמילה).
 פטור בשם רב שר שלום.

שולחן ערוך כפשוטו

בקריאת ההפטר.

(טו) שקורין בתורה - יש נוהגים לעמוד, משום הפסוק "וּכְפָתְחוּ עֵמָדוֹ כָּל הָעָם". אלא שמפורש בגמרא ש"עמדו" בפסוק פירושו 'שתקו', ולכן אין חיוב לעמוד.

(טז) מהר"ם - המחמירים רואים בקריאת התורה כעין מעמד הר סיני, שבו כולם עמדו והקשיבו ביראה. אולם גם לדעת הרמ"א אין זו חובה.

סימן קמ"ז

דיני גלילת ספר תורה, ובו ח' פעיפים.

מנהג אשכנז שלאחר קריאת התורה אחד מהקהל מרים את ספר התורה פתוח ומראה אותו לציבור, והוא הנקרא "מגביה". לאחר ההגבהה המגביה מתיישב, ואדם אחר עוזר לו לקשור ולהלביש את הספר, והוא הנקרא "גולל". הספרדים מגביהים לפני קריאת התורה, והגלילה למנהגם היא רק סגירת הספר בתום הקריאה. דיני הגלילה מוסברים בסימן זה.

פעיף א

^אאסור לאחוז ספר תורה ערום (א), בלא מטפחת. הגה: ויש אומרים דהוא הדין שאר כתבי קודש (ב) (אגודה, ותוס' פ"ק דשבת), ולא נהגו כן (ג), וטוב להחמיר אם לא נטל ידיו (ד) (ד"ע). ובספר תורה, אפילו בכהאי גוונא ^אמגילה לב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) **ערום** - האיסור הוא בנגיעה בקלף, אך מותר לגעת ב"עצי החיים" שאוחזים את הספר, וכן בתיבה שספר התורה מונח בתוכה. ואין לגעת בקלף עצמו ישירות עם היד, אלא יעשה זאת בחציצת טלית וכיוצא בזה. וכשצריך לתקן את גוף הספר מותר לגעת בו.
- (ב) **שאר כתבי הקודש** - ובכלל זה כל ספר הכתוב אשורית על קלף, וכתוב בו שם משמות ה'¹. וטעם הדבר, שיש חובה לכבד כל ספר שיש בו קדושה.
- (ג) **ולא נהגו כן** - נראה לי שחומרה זו מרחיקה את האנשים מללמוד בספרים, ולכן צמצמו את האיסור לספר התורה בלבד, שאין משתמשים בו לצורך לימוד אלא רק לשם הקריאה בציבור.
- (ד) **נטל ידיו** - ונוהגים להסתפק לצורך כך בנטילת הידיים של הבוקר.

1. משנ"ב, על פי מג"א ואליהו רבה.

אסור (ה) (אגודה).¹ גִּדּוּל שְׂבָאוֹתָם שְׁקִרְאוֹ בַּתּוֹרָה (ו) גּוֹלָלוּ (ז); יוֹרְגִילִים לַקְּנוֹתוֹ בַּדְּמִים יִקְרִים, לַחֲבֵב הַמִּצְוָה (ח). הגה: יש אומרים אם המעיל בצד אחד פשתן ובצד אחד משי, צריך להפך המשי לצד הספר ולגלול (ט)² שם. ³טור בשם מנהג אשכנז.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) אסור - כלומר שהאיסור במקומו עומד אפילו אם נטל ידיו סמוך לנגיעה בספר התורה.

(ו) שקראו בתורה - הגולל הוא אחד הקוראים. ולמנהג אשכנז לאו דווקא.

(ז) גוללו - המשנה ברורה (ס"ק ה) כתב שהגלילה בסימן זה היא מה שאנו קוראים הגבהה, ולשיטתו החשיבות במצווה היא להראות את דברי התורה לכל הציבור. אולם הסבר זה אינו מתאים לשיטת המחבר, שהלא הוא סובר שמגביהים את הספר לפני הקריאה, כפי שהביא בסימן קל"ד סעיף ב', וכאן מנה את הדברים שעושים בסוף הקריאה. אלא כוונתו לסגירת הספר בתום הקריאה, והלבשתו במעיל². וגלילה זו לא נחשבה לכיבוד ראוי, ולכן חיבבו חכמים מצווה זו³ למעשה, ברוב בתי הכנסת האשכנזים ישנו כיבוד נפרד לגלילה, ומכריזים "יעמוד המגביה והגולל" (במקומות רבים נותנים כיבוד זה לנערים).

(ח) לחבב המצווה - שהיכן שאין מוכרים את העליות מכבדים את הגדול במצווה זו. ובמקום שמוכרים את המצוות, נמכרת מצווה זו ביוקר, מפני דברי חכמים על גודל שכרו של המקיים אותה.

(ט) ולגלול - משי יקר מפשתן, לכן לדעה זו צריך שהצד היקר יהיה מופנה לצד ספר התורה, אף שכך הוא אינו נראה. ואמנם מנהג זה אינו שייך כיום,

2. כף החיים אות י'. ולי נראה להסביר שלדעת המחבר בזמן התלמוד היו גוללים את ספר התורה לתחילתו לאחר כל קריאה, והדבר ארך זמן. לפי הסבר זה הלכה זו אינה שייכות בספרים שלנו, וכך נבין מדוע אינה נוהגת ברוב המקומות.

3. ואמרו (מגילה לב ע"א): "הגדול שבהם גולל ספר תורה". וכן: "הגוללו נוטל שכר כולן".

(מרדכי סוף מגילה), ולא נהגו כן (ב"י סי' קנ"ג). ואין לגלול במפה הקרועה, אם יש לו אחר (י) (מהרי"ל). ואין לעשות מפות לספר תורה מדברים ישנים שנעשו בהם דבר אחר לצורך הדיוט (יא) (אגודה מס' מנחות, ותשובת מהרי"ל סי' קי"ד, וב"י [בשם] רשב"ץ), ועיין לקמן סי' קנ"ג (סעיף כא).

סעיף ב

יכול מי שירצה לקנות להושיט המעילין לגולל, ואין הגולל יכול למחות בו, כי אף על פי שקנה הגלילה לא קנה ליקח המעילים (יב). הגה: וכן במקומות שנוהגין לקנות הוצאה והכנסה, אין שליח הציבור יכול למחות, כי אין זה שייך לחזן (יג) (מרדכי סוף מגילה, ואו"ז).
מרדכי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

שאנו עושים מפה יפה משני צידיה, אולם מכאן יש ללמוד שהמהות חשובה יותר מן האופן שהדברים נראים.
(י) אחר - משום נוי מצווה, שנדרש מהפסוק "זה א-לי ואנוהו".
(יא) לצורך הדיוט - בתקופתם היה עוני גדול, והשתמשו בבגדים ישנים לצורכי בית הכנסת. ונראה שמציאות זו אינה קיימת היום.
(יב) ליקח המעילים - תפקיד הגולל הוא לסגור את הספר ולהלביש אותו במעיל. וטוב שישתתפו הרבה אנשים בכבודו של ספר התורה, ולכן אפשר לחלק את הדבר לכמה אנשים⁴. הושטת המעיל אינה שייכת אם ספר התורה נמצא בתיבה⁵.
(יג) לחזן - וטוב שיהיה סבב בין כל באי בית הכנסת, כדי שכולם יוכלו לזכות במצווה.

4. כך נראה מדברי המרדכי בסוף מסכת מגילה, רמז תתל"ג.

5. במקומות אלו גם אין גלילה, אלא רק סגירת הספר.

סעיף ג

הגולל ספר תורה יעמידנו כנגד התפר, כדי שאם יקרע, יקרע התפר (יד).

^המגילה לב ע"א לפירוש הרי"ף.

סעיף ד

הגולל ספר תורה, גולל מבחוץ; וכשהוא מהדקו, מהדקו מבפנים (טו). הגה: פירוש, כשהספר עומד לפניו, יהיה הכתב נגד פניו ויתחיל לגלול מבחוץ, ואחר שגמר הגלילה יהדק סוף המטפחת בפנים, שכשיבא לקרות בו ימצא ההדוק בפנים, ולא יצטרך להפך הספר תורה (טור והרא"ש ותוס' סוף פ' בני העיר). ונראה דכל זה מיירי כשאחד עושה כל הגלילה, אבל עכשיו שנוהגים שאחד מגביה ואחד גולל, הכתב יהיה נגד המגביה (מהרי"ק), וכן נוהגים, כי הוא עיקר הגולל והאוחז הספר תורה.

^המגילה לב ע"א.

סעיף ה

מוטב תגלל המטפחת סביב הספר תורה, ולא יגלל הספר תורה

^המגילה לב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) **יקרע התפר** - בספר שיש בו שני עמודי עץ בתחילתו ובסופו ("עצי חיים"), הקלף מהודק לשני הצדדים, ויש חשש שייקרע. לכן יש לדאוג שגלילת הספר תהיה כך שהתפר יהיה באמצע, כדי שאם הספר ייקרע, זה יקרה במקום התפר. כיום הלכה זו שייכת בספרי התורה המונחים במעיל; ובספרים המונחים בתיק, כמנהג חלק מהספרדים וכמנהג התימנים, הספר אינו מהודק בחוזקה, ואין צריך לחשוש לקריעתו.

(טו) **מהדקו מבפנים** - הלכה זו מקורה בדברי הגמרא, וקשה להבין את ציור הדברים בספרי תורה של ימינו, וניתנו לכך פירושים רבים. ונראה שהעיקר כסוף דברי הרמ"א, שדין זה אינו שייך בימינו.

כשכורכו במטפחת (טז).

סעיף ו

הגולל ספר תורה בתוך התיק, טועה (יז).

^הריב"ש בתשובה.

סעיף ז

^טאין המפטיר מתחיל, עד שיגמרו לגלול הספר תורה, כדי שלא יהא הגולל טרוד, ויוכל לשמוע ההפטרה (יח).

^טסוטה ל"ט ע"ב.

סעיף ח

^יביום שיש בו שני ספר תורה (יט), לא יפתחו השני ולא יסירו מרדכי בסוף הלכות קטנות.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) כשכורכו במטפחת – העיקרון של סעיף זה הוא שכאשר כורכים את ספר התורה במטפחת, יש לסובב את המטפחת סביב הספר, ולא לגלול את הספר עד שהמטפחת תהיה סביבו. טעם הדבר הוא שיש להקפיד לזכור שספר התורה הוא העיקר והמטפחת משרתת אותו, ולא להפוך את המטפחת לדבר חשוב בפני עצמו. וכמו בסעיף הקודם, גם דין זה אינו מתאים לספרים שלנו, שאף הספרים האשכנזיים, שנקשרים במטפחת, קשה מאוד לסובבם בזמן גלילתם.

(יז) טועה – ויש להסיר את המעיל המכסה את הספר קודם שגוללים אותו, וכן יש לעשות גם בספר שאפשר לגוללו בתוך התיק או המעיל. וכל זה משום דרך כבוד לספר התורה.

(יח) לשמוע ההפטרה – כיוון שקבעו חכמים שיש לכבד את כל העוסקים בענייני התפילה לטובת הציבור, ואף על פי שיש בכך מעט טורח לציבור.

(יט) שני ספרי תורה – כגון שבת שיש בה קריאה נוספת (ראש חודש, חנוכה או ארבע פרשיות), או מועד שקוראים בו בספר ראשון בעיקר היום ובספר

המפה עד שיגללו הראשון (כ). הגה: ואין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השניה על השלחן, שלא יסיחו דעתו [ויהיו פנויין] מן המצוה **(כא)**; ומוציאין שני הספרים כאחת **(כב)**, ותופסין בשניה עד אחר שקראו בראשונה **(כג)** (אור זרוע).

שולחן ערוך כפשוטו

שני בקרבנות היום. בימים אלו מנהג הספרדים לומר קדיש בסוף קריאת כל ספר, ומנהג האשכנזים לומר קדיש אחד על הקריאה כולה, לפני המפטיר.
(כ) עד שיגללו הראשון - תהליך הקריאה בספר התורה, מההגבהה בתחילה ועד הגלילה בסוף, כולו מצווה חשובה. ויש לתת לכל ספר את חשיבותו, ואין להתחיל לפתוח את הספר השני כל זמן שלא סיימו את המצווה בספר הראשון.⁶

(כא) מן המצווה - למנהג אשכנז אומרים את הקדיש כאשר מניחים את הספר השני, קודם שמגביהים את הראשון, כדי שיהיה ניכר שנאמר על שתי הקריאות.

(כב) כאחת - וכך נוהגים גם הספרדים.

(כג) בראשונה - כלומר שמישהו צריך להחזיק את הספר השני עד סיום הקריאה בראשון. וזה בספרים אשכנזיים, ולמנהג ספרד הספר השני מונח על התיבה בינתיים.

6. הפוסקים נימקו זאת משום "אין עושים מצוות חבילות חבילות", כלומר: יש לתת לכל מצווה את חשיבותה.

סימן קמ"ח

שלא יפשיט שליח צבור התיבה, ובו פעיף אחד.

פעיף א

^אאין שליח צבור רשאי להפשיט התיבה בצבור כל זמן שהם בבית הכנסת (א). (פירש רש"י שהיו רגילים להביא ספר תורה מבית אחר שהיא משתמרת בו וכו', עד שטורח צבור הוא להתעכב שם (ב), ועיין בפנים ב[טור] או"ח).

^אסוטה ל"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **בבית הכנסת** - זו לשון הגמרא. וביאור המילים: אין להסיר את המפה המכסה את בימת הקריאה כל עוד הציבור בבית הכנסת. דין זה אינו שייך כיום, שהרי יש מפה קבועה על הבימה.

(ב) **להתעכב שם** - לפירוש רש"י (המצוטט כאן מהטור), הלכה זו עוסקת בתקופה שבה ספר התורה לא היה מונח בקביעות בבית הכנסת, אלא במקום סמוך. כאשר היו מביאים את ספר התורה, היו "פורסין בגדים נאים סביב התיבה, ומניחין אותה (את הספר) בתוכה". לאחר הקריאה היו מחזירים את ספר תורה למקומו, ומלווים אותו עד המקום שבו הוא נשמר. אולם היה צורך להמתין עם הפשטת המפה עד סוף התפילה, שכנראה שפעולה זו הייתה מעכבת הרבה את הציבור.

סימן קמ"ט

שהצבור לא יצאו מבהכ"נ עד שיצניעו ספר תורה, ובו סעיף אחד.

ההלכות שבסימן קצר זה סובבות סביב האיסור לזלזל בספר התורה. וכן תיקנו חכמים שיש ללוות את ספר התורה, וסמכו זאת לפסוק (דברים י"ג, ה) "אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלְכוּ", וזוהי התנהגות המעידה שהתורה היא מרכזם של חיינו.

סעיף א

^אאין הצבור רשאים לצאת מבית הכנסת, עד שיצניעו ספר תורה (א). הגה: מיהו אם אינם יוצאים, רק יחיד, לית לן בה (ב) (כ"י בשם ר' יונה בחדושי מגילה). ואם מצניעים הספר תורה בבית אחר (ג), אם אין לבית הכנסת אלא פתח אחד, צריכין להתעכב עד שיצא ספר התורה, ^אסוטה ל"ט ע"ב לפרוש הגאון הביאו הטור.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) **שיצניעו ספר תורה** - שיחזירו את הספר לארון הקודש.
- (ב) **לית לן בה** - תרגום: הדבר אינו אסור. האיסור הוא שהציבור יצא, כיוון שקריאת התורה היא מצווה על הציבור, ולכן יחיד שנאלץ לצאת כשספר התורה בחוץ¹ יכול לעשות כן. וזו גם דעת המחבר, שכתב "אין הציבור רשאים לצאת".
- (ג) **בבית אחר** - היינו כאשר ארון הקודש אינו בבית הכנסת, אלא במקום אחר (כפי שראינו בסימן הקודם).
- (ד) **שמצניעים אותו שם** - כי אין לציבור לצאת לפני ספר התורה, אלא יצאו אחריו ויכבדו אותו בכך.

1. אולם לא באמצע הקריאה, כפי שראינו בתחילת סימן קמ"ו.

וילכו אחריו למקום שמצניעים אותו שם (ד); ואם יש לבית הכנסת שני פתחים, יכולים לצאת בפתח אחד קודם שיצא ספר התורה בפתח האחר (ה), ובלבד שילכו אחר ספר התורה וילווחו למקום שמצניעין אותו שם (ו). הגה: ובמקומות שמצניעין אותו בהיכל, שהוא הארון בבית הכנסת, מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללוותה עד לפני הארון שמכניסין אותה שם (ז) (ד"ע ומהרי"ל). וכן הגולל ילך אחר ספר התורה עד לפני הארון, ועומד שם עד שיחזירו הספר תורה למקומה (הגה' מיימוני פ' י"ב מהל' תפילה). וכן נוהגין במגביה ספר התורה, כי הוא עיקר הגולל וכמו שנתבאר (ח); ויש שכתבו שמביאים התינוקות לנשק התורה, כדי לחנכם ולזרזם במצות (אור זרוע), וכן נוהגין (ט).

שולחן ערוך כפשוטו

- (ה) בפתח האחר** - מפני שאם ספר התורה לא עתיד לעבור דרך אותו הפתח שהם יוצאים בו, אין זה נראה שהם רוצים לצאת לפניו.
- (ו) שמצניעים אותו שם** - אף על פי שמותר לציבור לצאת מפתח אחר, עדיין חייבים ללוות את ספר התורה למקומו. ישנם אפוא שני חיובים: ללוות את הספר התורה, ולא לצאת לפני הספר; ואמנם האיסור השני חל דווקא באותו פתח, אבל החובה הראשונה אינה תלויה במספר הפתחים. וכאמור, כל זה דווקא על הציבור, ולא על היחיד. מדינים אלו נלמד שכאשר מוליכים ספר תורה מאולם לאולם, ראוי שילוו את הספר.
- (ז) שמכניסים אותה שם** - כדי להפגין את אהבתנו לתורה.
- (ח) וכמו שנתבאר** - בסימן קמ"ז התבאר שעל פי מנהג אשכנז ישנם שני תפקידים שונים בהגבהת הספר: המגביה והגולל, וחלק מההלכות שנאמרו בגמרא על הגולל, מתקיימות על ידי המגביה. כאן מבאר הרמ"א שללוות את ספר התורה בהחזרתו לארון נוהגים הן המגביה והן הגולל.
- (ט) וכן נוהגין** - והדבר נהוג גם בהרבה מקהילות ספרד.

הלכות בית הכנסת

סימנים ק"נ – קנ"ו

בחלק זה בשולחן ערוך שישה סימנים. הראשונים דנים בדיני בית הכנסת: סימן ק"נ עוסק בחיוב לבנות בית כנסת; קנ"א – בדברים האסורים לעשות בבית הכנסת; קנ"ב – באיסור לסתור בית כנסת; קנ"ג – בדיני מכירת וקניית בית הכנסת; וסימן קנ"ד – בדיני תשמישי קדושה. שני הסימנים הבאים, קנ"ה–קנ"ו, נקראים בטור "הלכות דעות", ועוסקים בקצרה בהנהגתו של האדם לאחר שסיים את תפילתו ופונה כעת לעיסוקיו.

סימן ק"נ

בנין בית הכנסת, ושיהיה גבוה, ובו ה' סעיפים.

בשולחן ערוך סימן צ"ז מבוארת החשיבות להתפלל דווקא בבית הכנסת. ולכתחילה אין די להתפלל במניין, אלא אם אפשר יש להתפלל בבית הכנסת או בבית המדרש², כי השכינה שורה במקומות המיוחדים לתפילה וללימוד. ובהקדמה להלכה המובאת בתחילת הסימן, שבני העיר כופים זה את זה לבנות בית הכנסת, כתב הרמב"ם³: "כל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפילה בכל עת תפילה. ומקום זה נקרא בית הכנסת".

1. סעיפים ט' וי"א.

2. המקור העיקרי לכך הוא בברכות דף ו' ע"א: "תניא, אבא בנימין אומר: אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר: 'לשמוע אל הרנה ואל התפלה', במקום רנה שם תהא תפלה".

3. הלכות תפילה פרק י"א הלכה א'

סעיף א

^אכופין בני העיר זה את זה לבנות בית הכנסת (א), ולקנות להם תורה נביאים וכתובים (ב). הגה: ועיין לעיל סימן נ"ה (ג) אם כופין זה את זה לשכור להם מנין.
^אתוספתא, כתובה הרי"ף והרא"ש בריש פרק קמא דבבא בתרא.

סעיף ב

^באין בונים בית הכנסת אלא בגבהה של עיר (ד). ^גומגביהין אותו בתוספתא פרק ג' דמגילה. ^גשבת י"א ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **לבנות בית הכנסת** - ראינו שיש להתפלל בציבור ובבית הכנסת.⁴ חובת בניית בית הכנסת מוטלת על הציבור, והכול חייבים להשתתף במימון הבנייה. כתבו הפוסקים שיש לגבות "לפי ממון", כלומר: לפי היכולת הכספית - העני ישלם כפי יכולתו ואילו העשיר ישלם יותר, כיוון שהעני מצדו מוכן להסתפק בצריך פשוט כמקום תפילה.⁵

(ב) **תורה נביאים וכתובים** - החיוב לכוף קניית ספר תורה הוא לצורך קיום מצוות קריאת התורה. ספרי נביאים נצרכים בשביל ההפטרות, והכתובים נצרכים כדי ללמוד בהם. וכתבו הפוסקים שהיום בכלל דברים אלו גם לדאוג לספריה תורנית המתאימה לצורכי הציבור.

(ג) **סימן נ"ה** - סעיף כ"ב. ועיין בדברינו שם.

(ד) **בגבהה של עיר** - מעיקר הדין יש לבנות את בית הכנסת במקום הגבוה ביותר בעיר, כגון שאם בעיר יש גבעה, יש לבנות בראשה את בית הכנסת. אולם עיקרון זה קשה ליישום מעשי, כי במציאות של היום עדיף שבית

4. ראה בהקדמה לסימן, ושם הערה 1.

5. וכששוכרים מקום לתפילה, הגביה היא חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות. ראה פרי מגדים בתחילת הסימן, ומשנ"ב ס"ק ב.

עד שיהיה גבוה מכל בתי העיר (ה) שמשתמשים בהם, לאפוקי
בירניות (פירוש: בנינים העשויים לנוי. תרגום 'שכיות חמדה' – 'בירניות שפירן') (ו)
 ומגדלים שאין משתמשים בהם (ז).⁷ ויגג שהוא משופע ואינו ראוי
⁷טור לדעת הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

הכנסת ימצא היכן שהציבור נמצא, ובדוגמה שהבאנו, יש חשש שהציבור לא יעלה לאותה גבעה גבוהה. אנו מקיימים דין זה כפשוטו היכן שהדבר מתאפשר, כגון בשכונה הבנויה סביב לגבעה, שבה ראוי שמתכנני השכונה יתכננו את בניית בית הכנסת בראש הגבעה. ולמעשה צריך לדאוג בכל מקום שבית הכנסת ייבנה במקום מכובד ומרכזי, שגם קל להגיע אליו.

(ה) מכל בתי העיר – לא זו בלבד שיש לבנות את בית הכנסת במקום גבוה, יש גם לדאוג שבתים אחרים הסמוכים לו לא יהיה גגם גבוה מגג בית הכנסת. הלכה זו אינה אפשרית כיום, כיוון שבונים בניינים רבי קומות; לכן הדרך לכבד הוראה זו היא להגביה את תקרת בית הכנסת, כך שגובה היכל התפילה יהיה גבוה משאר הבתים. בדרך כלל גובה התקרה בדירת מגורים הוא כשלושה מטרים; בבית הכנסת בונים את התקרה גבוהה הרבה יותר, דבר ההופך את מקום התפילה למכובד יותר משאר המבנים.

(ו) בירניות שפירן – הפוסקים השתמשו במילים "בירניות ומגדלים" כדי לתאר מבנים שאינם משמשים למגורים.⁶ המילה "בירניות" קשה לנו, לכן הוסיף כאן באר הגולה הסבר, שאת הביטוי בישעיהו "שכיות חמדה", שפירושו מבנים יפים,⁷ תרגם יונתן "בירניות שפירן". ומכאן ש"בירניות" הן מבנים שנבנו לנוי.⁸

(ז) דאין משתמשים בהם – כלומר שאינם למגורים, אלא לנוי או לצורך הגנה.

6. בגמרא (שבת יא ע"א) התיאור הוא "קשקושי ואברורי", ובאר רש"י "בירניות ומגדלים".

7. ישעיהו ב' טז. הנבואה שם היא שה' עתיד להינשא על כל אלו שמגביהים עצמם. ומלבד "שכיות חמדה", מנויים שם גם "מגדל גבוה" ו"חומה בצורה".

8. ביאור הלכה (ד"ה "בירניות") חולק על פירוש זה, ומבאר שה"בירניות" נעשות לצורך הגנה, כמו המגדלים.

לתשמיש, משערין עד המקום שהוא ראוי לתשמיש, דהיינו שאם יש עליה תחת הגג לא תהא גבוה יותר מבית הכנסת (ח). הגה: ובשעת הדחק, או שיש אימת מלכות שאינן רשאים לבנות בית הכנסת כדינו, מותר להתפלל בבית אף על פי שדרין בעליה על גביו (ט), ובלבד שינהגו בעליה שעליו בנקיות (י), כמו שיתבאר סוף סימן קנ"א (יא) (ב"י סימן קנ"ד בשם מהר"י בן חביב).

סעיף ג

ה"מ שהגביה ביתו יותר מבית הכנסת, יש אומרים שכופין אותו^ה ה"הרא"ש שם והטור.

שולחן ערוך כפשוטו

ולכן אין בגובהם הרב פחיתות כבוד לבית הכנסת.

(ח) **יותר מבית הכנסת** - כלומר: גג רעפים שאין גרים תחת רעפיו אינו מפחית מכבוד בית הכנסת. ואם גרים שם, יש להקפיד שגובה עליית המגורים לא יהיה מעל בית הכנסת. וכל זה נאמר בזמן שלא בנו בתי מגורים הגבוהים משתי קומות.

(ט) **בעליה על גביו** - בשעת הדחק מותר לגור במבנה הגבוה מבית הכנסת, ומותר אף להתפלל בחדר הנמצא תחת דירת מגורים, מאימת המלכות. ומכאן למדנו שאם מקימים בית כנסת בבניין קומות, יש לכתחילה למקם את בית הכנסת בקומה העליונה. מאידך גיסא, החובה למקם את בית הכנסת בקומה העליונה מתנגשת לעתים עם הצורך שבית הכנסת יהיה נגיש לכולם, ובמיוחד לזקנים ולנכים. לכן נאלצים לוותר לעתים על החובה לבנות את בית הכנסת במקום מכובד וגבוה, כדי להתחשב בחובה גדולה יותר, והיא שכולם יוכלו לבוא לבית הכנסת. והטוב ביותר, היכן שאפשר, לבנות את בית הכנסת במבנה בפני עצמו.

(י) **בנקיות** - מכאן למדנו שאם אין מתאפשר למקם את בית הכנסת בקומה העליונה, יש לדאוג שלכל הפחות בקומה שמעל בית הכנסת לא ישתמשו לתשמיש מגונה.

(יא) **סוף סימן קנ"א** - עיין פירושנו שם.

להשפילו (יב). הגה: ואם עשה בנין גבוה יותר בקרן אחד מבית הכנסת (יג), סגי בכך (הגהות מיימון פרק י"א מהלכות תפילה, שכן היה מעשה).

מע"ף ד

הבונה כנגד חלון בית הכנסת, אין מספיק לו בהרחקת ארבע אמות, לפי שהוא צריך אור גדול (יד).
¹אגודה בפרק קמא דבבא בתרא.

מע"ף ה

אין פותחין פתח בית הכנסת אלא כנגד הצד שמתפללין בו באותה העיר, שאם מתפללין למערב יפתחוהו למזרח, כדי שישתחוו מן הפתח נגד הארון שהוא ברוח שמתפללין נגדו (טו).
¹תוספתא לפירוש התוספות, וכתבוהו הרי"ף והרא"ש בפרק ג' דמגילה.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) שכופין אותו להשפילו - להלכה אין נוהגים כיש אומרים זה.
 (יג) מבית הכנסת - כלומר: אם הגביה פינה אחת של בית הכנסת שתהא גבוהה יותר מהבית הגבוה.
 (יד) אור גדול - הכלל בין שכנים הוא שאין לבנות קיר מול חלון חברו, כיוון שהדבר מאפיל את החדר שבו החלון; לכן צריך הבונה להתרחק לפחות ארבע אמות, שהן כשני מטרים, מחלון חברו⁹. אולם הבונה מול בית הכנסת צריך להרחיק יותר. השולחן ערוך לא פירט כמה יותר, וכתב המשנה ברורה ששמונה אמות ודאי מספיקות. וכיום יש תקנות בכל ערי ישראל על הרחקות בין שכנים, ובדרך כלל תקנות אלו מחמירות יותר מדרישות ההלכה.
 (טו) ברוח שמתפללין נגדו - התפילה היא לכיוון ירושלים, וארון הקודש קבוע בכותל שאליו פונים המתפללים. את הכניסה אין לפתוח בצד ארון הקודש, אלא בכותל שממולו, כך שהנכנס פניו לכיוון התפילה. אמנם זו הוראה

9. ראה שו"ע חו"מ סימן קנ"ד, סעיפים י' ו"א.

הגה: ועושין בימה באמצע בית הכנסת, שיעמוד עליה הקורא בתורה וישמעו כולם (טז). וכשמתפלל הש"צ, פניו כלפי הקדש. וסדר הישיבה כך הוא: הזקנים יושבים פניהם כלפי העם (יז), ושאר העם כולם יושבים שורות שורות, פניהם כלפי הקודש ופני הזקנים (יח) (טור).

שולחן ערוך כפשוטו

לכתחילה, ואין היא צריכה לעכב את הקמת בית הכנסת¹⁰.
(טז) וישמעו כולם – וכך נוהגים ברוב רובם של המקומות. בדורות האחרונים החמירו האשכנזים בדין זה במיוחד, מאחר שהרפורמים העבירו את הבמה לקדמת בית הכנסת, בדומה לכנסיות. וכדי להרחיק מקהילות אלו היו שהחמירו עד כדי לאסור להתפלל בבית כנסת שהבימה בו נמצאת מלפנים¹¹. אולם יש מקומות שלא מתאפשר בהם למקם את הבמה באמצע, ויש להם על מה שיסמכו, כי הטעם למיקום באמצע בית הכנסת הוא רק כדי לאפשר לכולם לשמוע, ולכן הכול על פי הצורך¹².
(יז) פניהם כלפי העם – מצדי ארון הקודש.
(יח) כלפי הקודש ופני הזקנים – כדי שיכבדו את הזקנים, וילמדו מדבקותם. סדר ישיבה זה הוא מנהג, ואינו מעכב.

10. ביאור הלכה ד"ה "אין".

11. על המחמירים בדין זה נמנה גם החתם סופר, ונראה שהדבר היה משום הרפורמים שהשפיעו בזמנו. וראה סיכום השיטות ביביע אומר, חלק ח סימן יז.

12. כמובן שלכתחילה צריך למקם את הבימה באמצע. וזכורני שבישיבה שישד סבי זצ"ל במונטרה, בית המדרש היה קטן, ולא התאפשר לשים את התיבה באמצע, אלא הייתה מלפנים, ליד ארון הקודש.

סימן קנ"א

דיני קדושת בית הכנסת, ובו י"ב סעיפים.

סימן זה דן בקדושת בית הכנסת ובית המדרש. בהקדמה לסימן כ"א ביארנו שיש להבחין בין שלושה סוגי חפצים בעולם המצוות. לסוג הראשון שייכים חפצים ששורה בהם קדושה מצד עצמם (כגון ספר תורה); החפצים מן הסוג השני נקראים "תשמישי קדושה", והם משמשים את הסוג הראשון (כמעיל ספר התורה); ולסוג השלישי משתייכים חפצים שמקיימים בהם מצוות (כגון ציצית או לולב). ראינו שהסוג הראשון והשני נשארים קדושים גם כאשר אין מקיימים בהם עוד את המצווה, ואילו הסוג השלישי חייב בכבוד כל עוד מקיימים בו את המצווה, ואין צורך לכבדו כאשר הוא מסיים לשמש למצווה. בית כנסת, כיוון שמשמש לקיום מצוות, דומה לסוג השלישי¹; אולם כיוון שמדובר במצווה של רבים, השוו חכמים את קדושתו לקדושת בית המקדש, והלכותיו חמורות יותר משאר חפצים של מצווה².

סעיף א

^אבתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגין בהם קלות ראש, כגון: שחוק והתול ושיחה בטילה (א), ואין אוכלים ושותים בהם, ולא ^אמגילה דף כ"ח.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **ושיחה בטילה** - שחוק והיתול הם קלות ראש מוגזמת, וטוב להימנע מהם גם מחוץ לבית הכנסת. שיחה בטילה היא שיחת חולין שאין בה איסור, ואף היא נאסרה בבית הכנסת, שמיועד לתפילה, ללימוד או לשיחה של מצווה.

1. על פי חידושי הרמב"ן למגילה כה ע"ב.

2. כלומר: בית הכנסת הוא חפץ של מצווה, ונחשב כתשמיש קדושה מדרבנן. על פי הר"ן על הרי"ף מגילה דף ח ע"א.

מתקשטין בהם, ולא מטיילין בהם (ב), ולא נכנסים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים (ג). ³ותלמידי חכמים ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם מדוחק (ד). הגה: ויש אומרים דבבית המדרש אפילו שלא מדוחק שרי (ה) (ר"ן פ' בני העיר). ⁴ואין ירמב"ם פרק י"א מהלכות תפילה, ממשמעות הגמרא שם. ⁵שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) ולא מטיילין בהם - טיול בלשון חכמים היינו הליכה בטלה.³
(ג) מפני הגשמים - בכל אלו יש איסור מאחר שבתי הכנסת ובתי המדרש מיועדים לתפילה וללימוד, וכל שימוש אחר נחשב לביזוי המצווה.⁴
(ד) מדוחק - תלמידי החכמים יושבים כל היום בבית המדרש, והוא נעשה להם כמעין בית. לכן הותר להם לאכול בו אם אין להם מקום אחר לאכול. לדעת המחבר אין הבדל בין בית המדרש לבית הכנסת בדין זה.
(ה) שרי - כלומר: מותר לתלמידי חכמים לאכול בבית המדרש גם אם אין זו שעת הדחק, ואילו בבית הכנסת מותר הדבר דווקא בעת הצורך, כי דווקא בית המדרש הוא כביתם של תלמידי החכמים. למעשה עדיף לאכול את הארוחות בחדר האוכל ולא בבית המדרש, כי קשה בזמן ארוחה שלא לסטות מהתנהגות ראויה לבית המדרש, ולהימנע משיחות חולין שאסורות בו. אבל מותר לכתחילה לשתות או "לנשנש" בזמן הלימוד, כי יציאה מבית המדרש לצורך זה תגרום לביטול תורה. ואף שהמחבר התיר רק בשעת הדחק, הרבה ספרדים נהגו להקל בכך כדברי הרמ"א, כי יציאה תגרום לביטול תורה, ולכן דומה הדבר לשעת הדחק.⁵ ואסור לעשן בבתי כנסת ובבתי מדרש, שאין זה נקרא צורך, אלא להפך, הדבר מזיק לו ולאחרים.⁶
לעניין אוכל בבית הכנסת יש לציין שבבתי כנסת שאין בהם מקום מיועד

3. השווה לסוכה דף כח ע"ב; רמב"ם הלכות שבת כ"ד, יג. וראה דברינו בהלכות יום-טוב, סי' תקי"ח סעיף א' ס"ק ד.

4. עיין שבת כב ע"א, שם יש איסור מהתורה לבזות חפצי מצווה.

5. כף החיים אות י"ג.

6. כף החיים אות י'.

מחשבים בהם חשבונות, ⁷אלא אם כן הם של מצוה, כגון קופה של צדקה ופדיון שבויים (ו). ⁸ואין מספידים בהם, אלא אם כן יהיה ההספד לאחד מגדולי העיר, שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו (ז). ואם צריך ליכנס בהם לצרכו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואחר כך יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו (ח); ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתינוקות: קרא לי פסוק שאתה קורא בו (ט), או ישהה מעט ואחר כך יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר: ⁹הרחב"ם שם. ¹⁰שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

לכינוס לסעודות מצווה, התירו הפוסקים לקיים באולם התפילה עצמו סעודות מצווה, כמו סעודה שלישית או סעודת ברית מילה, כי כינוסים אלה הם לכבוד התורה, ואם נאסרם יימנע מהציבור לשמוע דברי תורה וחיזוק.⁷ וצריך לעשות כל מאמץ כדי שבכל בית כנסת יהיה גם מקום המיועד לסעודות מצווה, כדי למנוע זילות בית הכנסת.

(ו) ופדיון שבויים - הגמרא אסרה חישוב חשבונות בבית הכנסת, כחלק מהדברים שנאסרו משום קלות ראש. וביארו הראשונים שהאיסור הוא על חישוב כספים של חולין, אולם חשבון של מצווה אין בו קלות ראש, ולא נאסר בבית הכנסת.

(ז) ובאים להספידו - כיוון שהספד זה אינו נחשב כדברי חולין, אלא יש בו כינוס שנועד לחיזוק הציבור, וקריאה ללכת בדרך התורה כפי שנהג אותו גדול.

(ח) לצרכו - ובכך מראה שאינו מזלזל בבית הכנסת.

(ט) קורא בו - "תינוקות" הם ילדים, ושמיעת פסוק מהם נחשבת כעיסוק קצר בתורה.

7. ואפשר ללמוד היתר זה מסוף סעיף ד', שבו הותר לקיים בבית הכנסת סעודה כשמתכנסים לעבר השנה.

'אשרי יושבי ביתך' (י). . הגה: ושיעור השיבה, כדי הלך שני פתחים **(יא)** (לדעת היש מפרשים בסי' צ' סוף סעיף כ').

סעיף ב

יש אומרים שמה ששנינו בקדושת בתי מדרשות, רצה לומר של רבים דומיא דבית הכנסת, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו אין לו קדושה כל כך **(יב)**.
 'הר"י בן חביב, ונימוקי יוסף.

סעיף ג

'אין ישנים בבית הכנסת, אפילו שינת עראי (יג), אבל בבית המדרש מותר (יד).
 'נימוקי יוסף שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(י) אשרי יושבי ביתך - מפסוק זה למדנו שגם שהייה מועטת יש בה נתינת כבוד לבית הכנסת.
(יא) שני פתחים - והוא זמן קצר של כמה שניות, שהרי די לכך בהיכר סמלי.
(יב) קדושה כל כך - שאף על פי שיש לו חדר בביתו שלומד בו באופן קבוע, אין בכוונתו לייעד מקום זה ללימוד בלבד, ולהפקיע מהחדר אפשרות לשימושים נוספים. ונוהגים למעשה כדעה זו.⁸
(יג) שינת עראי - כיוון שאפילו בשנת ארעי יש זלזול בבית הכנסת.
(יד) מותר - בשנת ארעי⁹, משום שבית המדרש נקרא ביתם של הלומדים. אבל שנת קבע יש לישון בחדר השינה; ואם אין ללומד התורה מקום אחר לישון בו, אפילו שנת קבע מותרת בבית המדרש.

8. שכיח שהמחבר כותב בשם "יש אומרים" בלי להביא דעה חולקת, כדי לציין דברים שנאמרו על ידי אחד הפוסקים, אף שהלכה כמותם. לכן אפשר לסמוך על שיטה זו.

9. משנה ברורה כאן. וראה בשער הציון, שלמד זאת הש"ך מדברי המחבר ביו"ד סימן רמ"ו סעיף טז, ששם כתב המחבר: "אין ישנים בבית המדרש".

סעיף ד

^חלצורך בית הכנסת מותר לאכול ולישן בתוכו (טו). ומטעם זה ישינים בליל יום הכפורים בבית הכנסת (טז). ואפילו לצורך מצוה אחרת, כגון כשנקבצים לעבר השנה בבית הכנסת (יז), מותר לאכול שם.

^ההגהות מימוני פרק י"א מהלכות תפילה, מירושלמי פרק קמא דפסחים.

סעיף ה

^טהיו לבית הכנסת שני פתחים, לא יכנס בפתח זה לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו (יח); ואם היה הדרך עובר קודם שנבנה בית הכנסת, מותר (יט). וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי ^טמגילה כ"ט ע"א, וברכות ס"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) **ולישן בתוכו** - לכן כשנכנס לבית הכנסת לצורך המבנה עצמו, כגון אם נכנס לנקותו או לעשות בו תיקונים, יכול לאכול בו, וכן יכול להיכנס בלי לימוד ושהייה.

(טז) **בבית הכנסת** - כתבו הראשונים שביום הכיפורים נהגו להשאיר נרות דולקים בבית הכנסת, ודאגו להישאר לישון בו כדי למנוע חשש שריפה.

(יז) **לעבר השנה בבית הכנסת** - מצווה זו אינה שייכת כיום, מפני שהלוח נקבע על פי החשבון¹⁰.

(יח) **לקצר דרכו** - כיוון שאסור להיכנס סתם לבית הכנסת, כפי שראינו בסעיף א'. ונשנה דין זה כאן בגלל ההמשך, המבהיר שבתנאים מסוימים הדבר מותר.

(יט) **מותר** - כיוון שבניית בית הכנסת אינה באה לשלול זכויות שהיו לעוברי אורח קודם בנייתו. מכאן נלמד שאף שמצוות בית הכנסת גדולה מאוד, צריך להיזהר שהמצווה לא תפגע בשכנים. יש להקפיד למשל שלא להרעיש בשעות

¹⁰. ועיין דברינו בס"ק ה.

לקצר דרכו, מותר לעשותו דרך (כ). וכשנכנס בו להתפלל, מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר (כא).

סעיף ו

'מותר ליכנס בבית הכנסת במקלו ובתרמילו ובאפונדתו (פירוש: מיני כיסים. תרגום 'ובילקוט' (שמו"א י"ז) - ובתרמיליה) (כב). 'ויש אסורים ליכנס בו בסכין ארוך (כג) או בראש מגולה (כד).
'וכן משמע בברכות ס"ג ע"א. 'ארחות חיים בשם מהר"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

מאוחרות, ואפילו בשמחה ובריקודים של מצווה.
(כ) **מותר לעשותו דרך** - מפני שהאיסור להשתמש בבית הכנסת כקיצור דרך הוא כשמכוון לכך מראש, אבל אם נכנס לבית הכנסת למטרה מותרת, יכול לצאת בצד השני המקצר את דרכו.
(כא) **לצאת בפתח אחר** - לאחר התפילה מותר לצאת בפתח השני, ואף אם כיוון לכך מתחילה כשנכנס להתפלל¹¹.
(כב) **ובתרמילו** - כי בית הכנסת הוא חלק מחיי היהודי, ואם יוצא לדרך עם מקל או תיק, יכול להיכנס עמם כדרכו.
(כג) **בסכין ארוך** - מאחר שהסכין מזכיר שחיטה, שמקצרת ימים, ואילו בית הכנסת הוא מקום תפילה, ובו מבקשים להאריך ימים. בימינו מותר למתפללים בארץ להיכנס עם נשק, כי יש חובה להגן על המתפללים מכל פיגוע אפשרי.
(כד) **בראש מגולה** - אפילו אם אין הוא מתפלל כעת, וזאת מפאת הכבוד למקום הקדוש. מלשון המחבר משמע שאין חובה לכסות את הראש מחוץ לבית הכנסת, אלא ממידת חסידות. ועיין דברינו בזה בסימן ב' סעיף ו.

11. ובזה מתורצת קושיית המ"א ס"ק ז', שהתקשה מה החידוש בתפילה אם דבר זה הותר כבר ברישא.

סעיף ז

ליכול לרוק בו, ובלבד שישפשפנו ברגליו או שיהיה שם גמי שאם ירוק לתוכו לא יהא נראה (כה).
 שם בגמרא ברכות, ושם בירושלמי.

סעיף ח

ט"ט שעל רגליו, ראוי לקנחו קודם שיכנס להתפלל (כו). וראוי שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך (כז).
 מהר"י בן חביב.

סעיף ט

נזהגים בהם כבוד, לכבדן ולרבען (פירוש: כיבוד - נקוי הבית. ריבוי - זריקת המים
 נחילה כ"ח ע"ב).

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) לא יהא נראה - בזמנם נהגו לרוק על הרצפה אם היה צורך; וכשם שמותר להיכנס במקל ובתרמיל, כך מותר גם לרוק, כדי שאדם הזקוק לכך לא יימנע מלהיכנס לבית הכנסת. וכיום, שגם בבתי אין יורקים על הרצפה, אין לרוק בבית הכנסת אלא בתוך ממחטה.
(כו) קודם שיכנס להתפלל - משום כבוד בית הכנסת.
(כז) שום לכלוך - הלכה זו אינה מהגמרא, אלא מדברי מהר"י בן חביב, ואלו דבריו המלאים: "וראוי שלא יהא עליו ועל בגדיו שום לכלוך, קל וחומר משנכנס לפני מלך בשר ודם". ונקט במילה "ראוי" כי אין בכך חיוב, וגם אין כאן קל וחומר גמור, כי הכניסה לפני מלך בשר ודם היא אירוע חד פעמי של יציאה משגרת החיים, ואילו אנו בניו של ה' יתברך, ונכנסים אליו שלוש פעמים ביום, והוא מקבל אותנו כפי שאנו. לכן הלשון היא רק "ראוי", וכדי שמי שמתקשה להיכנס לבית הכנסת בבגדים נקיים לא יימנע מלהיכנס, וחומרנו לא תבוא לידי קולא.

על פני הקרקע).¹² ונוהגים להדליק בהם נרות, לכבדן (כח).
טור.

סעיף י

אפילו לאחר שחרבו, עדיין הן בקדושתן (כט); וכשם שנוהגים בהם כבוד בישובן, כך נוהגים בחרבנם, חוץ מכבוד ורבוץ (ל). ואם עלו בהם עשבים – תולשים אותם, ומניחים אותם במקומן, משום עגמת נפש, כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם (לא).

מגילה כ"ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כח) לכבדן – כל זה משום שיש להתייחס לבית הכנסת כמעין בית ה'. וראוי למנות אחראי על הניקיון בבית הכנסת.

(כט) בקדושתן – אף על פי שבית כנסת נחשב כתשמיש מצווה, ותשמישי מצווה קדושתם פוקעת כשאינם משמשים עוד למצווה, כאן הדין שונה. ושני טעמים נאמרו לשינוי זה: א. על אף שכעת אין מתפללים בהם, מכל מקום מצפים לבנייתם מחדש, והם עדיין תשמישי מצווה¹². ב. בית הכנסת נקרא "מקדש מעט"¹³, וכמו בית המקדש, גם בחורבנו נשאר המקום בקדושתו.

(ל) מכבוד ורבוץ – טאטוא ושטיפה, שהן פעולות אחזקה שנועדו רק לבית כנסת שמתפללים בו.

(לא) וישתלו לבנותם – מכאן שאין להתייאש כלל, וגם מקום שחרב יש להאמין שיבוא הזמן וייבנה מחדש.

12. כך פירש הרמב"ן (מובא בהערה 1). ורמז לכך בסוף הסעיף.

13. בית יוסף כאן בשם המרדכי, על פי מגילה דף כט ע"א.

סעיף יא

⁹אם בשעת בנין בית הכנסת התנו עליו להשתמש בו (לב), מותר להשתמש בו בחרבנו (לג); אבל ביישובו, לא מהני תנאי (לד). ואפילו בחרבנו, לתשמיש מגונה, כגון: זריעה, וחשבונות של ⁹מגילה כ"ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(לב) להשתמש בו - לצרכים נוספים, כגון להתכנס שם לאסיפות חולין.
(לג) בחרבנו - התנאי שעשו להשתמש בבית כנסת הוא חסר משמעות כל עוד בית הכנסת עומד, הואיל ומקום שמיועד לתפילה אין לאפשר לעשות בו שימושים נוספים¹⁴. התנאי מועיל רק שאם בעתיד לא יצטרכו עוד למקום זה לתפילה, יוכלו להשתמש בו לשימושים אחרים.
(לד) לא מהני תנאי - משום שכפי שביארנו, יש לנהוג בבית כנסת כהלכות תשמיש מצווה. ולפיכך אין זה נכון להשתמש בבית הכנסת להרצאות, אם אינן ממש עניין של לימוד תורה. וכן אין זה נכון - אף במקומות קטנים - לייחד אותו חדר הן לתפילה והן לשאר עיסוקים. ואם אין בררה וכך עשו, אזי אין למקום זה דין בית כנסת, אלא של מקום שבו גם מתפללים; ואין במקום זה את קיום המצווה להתפלל בבית הכנסת דווקא.

14. ואף שנראה בסימן קנ"ד שאפשר להתנות ולמנוע חלות קדושה על תשמישי קדושה, דין בית הכנסת שונה, כי יש חובה לבנות בית כנסת, ומתפללים בו עצמו. מה שאין כן בתשמישי קדושה, שאין להם חשיבות עצמית, אלא שמשרתים את הקודש, ולכן אפשר למנוע את חלות הקדושה עליהם (על פי ערוך השולחן סעיף יד, וביאור הלכה ד"ה "לא מהני תנאי"). ועיין כף החיים אות מ"ו על פי מג"א ס"ק י"ד, שמקל קצת יותר. והמעין יראה שלמעשה אין הבדל גדול בין השיטות, שאמנם כף החיים כותב שרק קלות ראש אסורה, ולא שאר הדברים שנאסרו, אבל הוא מכליל בתוך "קלות ראש" גם את איסורי אכילה ושתיה והגנה מפני הגשם והחום. לכן כאמור ההבדל בין השיטות דק מאוד.

רבים (לה), לא מהני תנאה (לו). במה דברים אמורים, בבתי כנסיות שבחוצה לארץ (לז), אבל בבתי כנסיות שבארץ ישראל לא מהני שום תנאי (לח).

סעיף יב

¹⁵יש לזוהר מלחשתמש בעליה שעל גבי בית הכנסת תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם. ושאר תשמישים, יש להסתפק אם מותר להשתמש שם (לט). הגה: וכל זה דוקא בבית הכנסת קבוע, שנבנה מתחלה ¹⁶מרכי פרק קמא דשבת, ומהרי"ק בסימן קס"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(לה) וחשבונות של רבים - שאינם של מצווה. כגון אנשים המחשבים את ההתחייבויות שביניהם, והדבר מלווה לעיתים קרובות בהתנצחות קולנית וכיוצא בכך. אולם אין מדובר כאן בחשבונות של צורכי רבים, שהם מותרים גם בבית הכנסת בבנינו, כשאר צורכי מצווה, כפי שראינו בסעיף א'.
(לו) לא מהני תנאה - משום כבוד המקום. ולא מועיל התנאי אלא לדברים כאכילה וכשתייה, וכן להגנה מפני החמה והגשמים, שימושים שנאסרו בבית כנסת פעיל.

(לז) שבחוצה לארץ - מפני שהם זמניים במהותם¹⁵.

(לח) שום תנאי - משום שארץ ישראל היא מקום הקבוע ליהודים, וגם אם בית הכנסת חרב כעת, בע"ה עוד ייבנה מחדש, ולכן הוא עדיין נחשב כתשמיש מצווה. אמנם גם בבית כנסת בארץ אפשר להפקיע את קדושתו, כפי שיתבאר בסימנים הבאים, אולם היא אינה פוקעת מאליה בחורבנו.
(לט) להשתמש שם - למדנו בסימן ק"נ שיש לקבוע את בית הכנסת במקום הגבוה ביותר; ובדברי הרמ"א בסעיף ב' שם התבאר שאם הדבר לא התאפשר, ויש עליה מעל בית הכנסת, צריך שהשימוש בה יהיה של כבוד.

15. וכלשון התוספות על הגמרא שם (מגילה דף כח ע"ב ד"ה "בתי כנסיות של בבל"): "שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתו".

לכך, אבל בית שיחדו לאחר שנבנה לבית הכנסת, מותר לשכב עליו (מ) (פסקי מהר"י ווייל).

שולחן ערוך כפשוטו

(מ) מותר לשכב עליו - היות שייחוד מקום מסוים לתפילה אין בו כדי לשלול זכויות שקדמו לכך¹⁶. לכן כשקובעים בית כנסת בבניין קומות שכבר משמש דיירים, אין מגבלה על השימוש בדירה שמעל בית הכנסת. ונכון לעשות כל מאמץ שבית הכנסת יהיה מבנה לעצמו.

16. בדומה לדרך, שדינה התבאר בסעיף ה'. וראה דברנו בס"ק י"ט.

סימן קנ"ב

שלא לסתור שום בית כנסת, ובו פעיף אחד.

פעיף א

אין סותרים בית הכנסת כדי לבנות בית הכנסת אחר, שמא יארע להם אונם שלא יבנו האחר (א); אלא בונים האחר תחלה, ואחר כך סותרים הישן (ב). הגה: ואפילו לא רצו לסתור רק מחיצה אחת להרחיבו, נמי דינא הכי (ג) (רבי' ירוחם נ"ג ח"ח, וב"י בשם הרמב"ם).¹ והני מילי (ד) שהיה הראשון חזק, אבל אם חרבו יסודותיו או נמו כותליו ליפול – סותרים אותו מיד, וזמתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה, שמא² מגילה כ"ו ע"ב ובריש בבא בתרא [ג' ע"ב].³ בשם בבבא בתרא. הרמב"ם בפרק י"א מהלכות תפילה.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **שלא יבנו האחר** – ראינו (בתחילת סימן ק"נ) שהציבור חייב לבנות בית כנסת, וכל שכן שיש איסור לסתור את בית הכנסת שכבר קיים.
(ב) **סותרים הישן** – ואפילו אם יש בית כנסת נוסף בעיר שיש בו מקום לכולם, אסור לשיטת המחבר לסתור בית כנסת עד שלא יבנו אחר במקומו.¹
(ג) **נמי דינא הכי** – תרגום: גם הדין כך. כלומר: יש קודם לבנות את החלק החדש, ורק אז לסתור את הקיר הקיים. וכתבו על כך הפוסקים שהאיסור הוא רק היכן שאפשר, אבל אם אין מקום בבית הכנסת ומוכרחים להרחיבו, מותר לסתור את הקיר הקיים, אלא שצריך לדאוג למקום תפילה חלופי לזמן ההרחבה.²
(ד) **והני מילי** – תרגום: ודברים אלו. והכוונה לאיסור הסתירה.

1. לדעת פוסקים רבים, במקרה כזה מותר קודם לסתור. ראה ביאור הלכה ד"ה "שלא יבנו". ולמעשה הדבר תלוי בנסיבות, והכול לפי עיני מורה ההוראה של המקום.

2. על פי ביאור הלכה ד"ה "דינא הכי", וכן דעת הכף החיים אות י'.

תדחק השעה וישאר חרב (ה). הגה: ואסור ליקח אבנים מבית הכנסת הישנה כדי לבנות חדשה **(ו)** (הגהות אשר"י פ' בני העיר). ואסור לסתור דבר מבית הכנסת **(ז)**, אלא אם כן עושה על מנת לבנות (מרדכי פרק בני העיר).

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) וישאר חרב - הפוסקים³ דימו דין זה לאוכלוסיה שעברה מקום מגורים, ועליהם לסתור את בית הכנסת הישן כדי לבנות חדש במקום מגוריהם החדש. מסקנתם היא שבית הכנסת שאין בו שימוש נחשב כבית כנסת העומד ליפול, ומותר לסתור את בית הכנסת הישן כדי לבנות את בית הכנסת החדש. כי עיקר המצווה הוא שיהיה בית כנסת לציבור; ואם הציבור עבר, צריך לעשות כל מאמץ שיהיה לו בית כנסת במקומו החדש. ובסימן קנ"ד נלמד כיצד מפקיעים את קדושת בית הכנסת על מנת לסותרו.

(ו) לבנות חדשה - כי כשם שאסור לסתור את כל בית הכנסת לפני שנבנה החדש, כך אסור גם לסתור חלק ממנו בעבור החדש.

(ז) מבית הכנסת - כי בית הכנסת הוא "מקדש מעט", ויש איסור תורה לסתור אבן מבית המקדש⁴. ישנם פוסקים הסוברים כי איסור זה חל מהתורה גם על בית הכנסת, שהוא מקום המיועד לעבודת השם; ויש הסוברים שהאיסור מן התורה חל רק על בית המקדש, ובבית הכנסת האיסור מדרבנן. ולכל הדעות מותר לשבור כדי לתקן; לכן מי שרוצה למשל לחבר ארונית לקיר בית הכנסת יכול לקדוח בקיר, וצריך להיזהר שלא לגרום נזק לקיר, ושלא להשאיר פגמים אחרי החיבור, אלא לתקן הכול יפה יפה.

3. ראה ט"ז ס"ק ב; מובא במשנ"ב ס"ק ט.

4. איסור זה נלמד מהפסוק שנאמר על מזבחות עבודה זרה (דברים י"ב, ג-ד): "וְנִתְּצֹתָם אֶת מִזְבְּחֹתָם וְשִׁבְרֹתָם אֶת מִצְבְּתָם ... לֹא תַעֲשֶׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם".

סימן קנ"ג**דיני בנין בית הכנסת, ובו כ"ב סעיפים.**

סימן זה דן בעיקר בהפקעת קדושת בית כנסת: באלו תנאים מותר למכרו, מה עושים עם הכסף, וכיצד מתירים לקונה להשתמש כרצונו במקום שקנה.

סעיף א

^אמותר לעשות מבית הכנסת בית המדרש (א), אבל לא מבית המדרש בית הכנסת (ב).
^אמגילה כ"ו וכ"ז.

סעיף ב

(ג) ^בבני העיר שמכרו בית הכנסת, יכולים ליקח בדמיו תיבה (ד),
^במגילה שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **בית המדרש** - כיוון שמותר להעלות בקדושה. וקדושת בית המדרש גדולה מקדושת בית הכנסת, משום שבית המדרש מיועד גם ללימוד תורה, שאין מידה כמידתה.

(ב) **בית הכנסת** - היות שאסור להוריד את קדושת המקום. וקל וחומר שאין לעשות מבית המדרש מקום המיועד לדברי רשות, או בית מגורים.

(ג) **הקדמה לסעיף** - אף שאסור לשנות את ייעוד בית הכנסת מקודש לחול, יתבאר בהמשך הסימן שיש מצבים שבהם מותר להפקיע את קדושתו על ידי מכירה. בסעיף זה דנים מה מותר לעשות עם התמורה הכספית שהתקבלה; בית הכנסת נקנה מכספי ציבור ומתרומות שהוקדשו למטרה זו, והסבת הכסף למטרה אחרת מהייעוד הראשוני נחשבת למעין גזל. בנוסף, במכירת דבר קדוש וקנייה של דבר פחות קדוש תמורתו יש זלזול בדבר שבקדושה.

(ד) **תיבה** - שעליה מניחים ספר תורה. והיא תשמיש קדושה, וקדושה יותר

דהיינו היכל שמניחין בו ספר תורה או לוח שמעמידין עליו ספר תורה (ה); מכרו תיבה, יכולים ליקח בדמיו מטפחת של ספר תורה (ו); מכרו מטפחת, לוקחין בדמיה ספרים, דהיינו שכתוב כל חומש לבדו, וכן נביאים וכתובים (ז); מכרו ספרים, לוקחין בדמיהן ספר תורה (ח), אבל איפכא להורידן מקדושתן, אסור. ואפילו אם קנו בקצת המעות דבר שקדושתו חמורה, אין יכולין לשנות המותר לקדושה קלה (ט).

סעיף ג

¹ספר תורה שנמצא בו טעות, דינו כחומשים (י). הגה: ועיין לעיל להריב"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

מבית הכנסת, שנחשב כחפץ של מצווה. דוגמה זו באה ללמדנו את העיקרון, אולם אינה מעשית, שהרי בית כנסת יקר עשרות מונים מתיבה¹.
(ה) שמעמידין עליו ספר תורה – הן הארון והן הלוח הם תשמישי קדושה.
(ו) מטפחת של ספר תורה – והוא הדין במעיל, שקדושת שניהם גדולה משל התיבה.

(ז) נביאים וכתובים – שאינם תשמישי קדושה, אלא יש להם קדושה מצד עצמם. וגם לספרים שלנו, שהם ספרי דפוס, יש קדושה, אלא שפחות מהספרים שבזמנם.

(ח) ספר תורה – שקדוש יותר מהספרים.

(ט) לקדושה קלה – כיוון שהסכום כולו היה מיועד לקדושה החמורה.

(י) כחומשים – לכן מותר למכרו כדי לקנות בכסף ספר תורה, שקדושתו גדולה יותר. ולמתירים בסעיף הבא לקנות בקדושה זהה לזו שנמכרה, מותר למכרו אף כדי לקנות חומשים.

1. סעיף ד' דן באפשרות המעשית יותר, של קניית בית כנסת אחר בדמי הראשון. ובהמשך יתבאר גם מתי אפשר להפקיע את קדושת כסף המכירה.

סימן קמ"ג (יא).

סעיף ד

אם מותר לקנות בדמי קדושה אחת קדושה אחרת כיוצא בה, יש
אוסרים (יב) ויש מתירים (יג).

ר"ן. מהר"י אבוהב לדעת הטור ובשם רבינו יונה.

סעיף ה

אם גבו מעות לבנות בית הכנסת או בית המדרש, או לקנות
תיבה או מטפחת או ספר תורה, ורצו לשנותו מלצורך מה שגבו
אותם, אין משנין אלא מקדושה קלה לחמורה; אבל אם עשו בהם
הדבר שגבו אותם בשבילו, משנין המותר לכל מה שירצו (יד).

מגילה כז ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) **סימן קמ"ג** - בסוף סעיף ד', ושם למדנו שאין יוצאים ידי חובת קריאת
התורה בספר זה. ועיין שם בפרטי ההלכה.

(יב) **אוסרים** - לשיטה זו האיסור למכור הוא משום שיש בכך זלזול בדבר שיש
בו קדושה. והדבר הותר רק כשמוכר על מנת להחליפו בדבר קדוש יותר, שבכך
מוכיח שלא עשה זאת משום שמזלזל במצווה.

(יג) **ויש מתירים** - וכן הלכה. סברתם היא שהאיסור הוא משום שהכסף
מיועד למטרה מסוימת, ואין פגיעה בייעוד זה כל עוד הכסף משרת רמת
קדושה דומה למטרה שלה הוא יועד מלכתחילה.

אמנם לעניין ספר תורה, גם שיטה זו מודה שאין למכור ספר תורה ישן כדי
לקנות חדש, שמא יתרשלו ולא יקנו את ספר התורה החדש. אולם אם הספר
החדש מזומן לקנייה וקונים אותו מיד - מותר².

(יד) **לכל מה שירצו** - לעיל למדנו שאם מכרו דבר שבקדושה, יש להשתמש
בכל הכסף שנתקבל מהמכר לקניית חפץ בדרגת קדושה גבוהה יותר. כאן

2. על פי בית יוסף יורה דעה סימן ע"ר, ושו"ע שם סעיף א'. ועיין ט"ז שם.

ואם כשגבו המעות התנו לעשות חפצם ממותר הדמים, אפילו קנו ומכרו וחזרו וקנו קדושה במקצת הדמים, מותר להוריד המותר (טו); אבל אם לא התנו כשגבו, אלא כשמכרו התנו, אסור להורידם (טז). הגה: ואם קנו בדמים אלו שגבו עצים ואבנים, חלה קדושת הדמים על העצים והאבנים, ואסור לשנותן רק לקדושה חמורה (יז); ואם הביאו עצים ואבנים לצורך בנין בית הכנסת, אם באו ליד גבאי אסור לשנותן

שולחן ערוך כפשוטו

מתבאר שדין זה הוא רק בכסף ממכירת דבר שבקדושה, אולם לא בכסף שנגבה בעבור קניית דבר שבקדושה, שבו לאחר השימוש בכסף למטרה שעבורה נגבה, מותר להשתמש במותרו גם לקדושה קלה. כסף זה נגבה למטרה מסוימת, ומטרה זו מולאה, ואין זה דומה לדמים שנתקבלו ממכירת חפץ קדוש; וכמובן שגם שאר הכסף מיועד לצרכי ציבור בלבד³.

(טו) להוריד המותר - מדובר כאן על ציבור שגבה כסף למטרה מסוימת, והתנו בפירוש שעם מותר הכסף יעשו צרכים אחרים (למרות שאין צורך בתנאי זה, כפי שראינו בתחילת הסעיף). תנאי הציבור יועיל בעתיד, לאחר שימכרו את החפץ שקנו: לאחר שיקנו חפץ קדוש יותר, יוכלו להשתמש בכסף הנותר לכל צורך.

(טז) אסור להורידם - בניגוד לתנאי בעת הקנייה, תנאי בעת המכירה אינו מועיל, הואיל ואינו יכול לבטל את הקדושה שכבר ישנה בחפץ המצווה.

(יז) לקדושה חמורה - כלומר: אם קנו חומרי גלם מהכסף שנגבה לצורך בניין בית כנסת, מותר להשתמש בחומרים אלו רק לבניית בית כנסת, או לקדושה חמורה ממנו⁴.

3. במפרשים הקשו מהכלל "הזמנה לאו מילתא היא" (ראה דברינו בהקדמה לסימן מ"ב, ועל סימן פ"ג סעיף ב), שעל פיו עולה שכסף זה כלל לא נקדש. ונראה לי שכוונת המחבר אינה שלכסף יש קדושה, אלא שכיוון שהוא מיועד למטרה מסוימת, יש לכבד רצון זה. ועיין ביאור הלכה כאן ד"ה "אין משנין".

4. וכאמור, אין מדובר בקדושה של העצים והאבנים מחמת עצמם, אלא באיסור להשתמש בהם למטרה השונה מהמטרה המיועדת להם.

רק לקדושה חמורה (יח), וקודם שבאו לידי גבאי, מותר לשנותן (יט); אבל מכל מקום לא יוכל לחזור בו (כ"י, וכן משמע במרדכי ריש פ' בני העיר).

סעיף ו

^אמוכרים בית הכנסת, וכן שאר דברים שבקדושה, ואפילו ספר תורה, להספקת תלמידים (כ) או להשיא יתומים בדמיו (כא).
^אהרא"ש בתשובה.

סעיף ז

(כב) ^הוהא דבית הכנסת נמכר (כג), הני מילי של כפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים, שלא נעשית אלא לבני הכפרים ^המגילה כו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) לקדושה חמורה - כמו כל תשמישי הקדושה.
(יט) מותר לשנותן - כלומר: מי שהתנדב להביא את העצים יכול לשנות את ייעודם קודם שהגיעו לגבאי; ויביא עצים אחרים במקומם.
(כ) להספקת תלמידים - כלומר: סיפוק צורכי לומדי התורה, כדי שיוכלו לשקוד על לימודם. ומכאן שחשוב יותר להקדיש כסף לאחזקת תלמידים וישיבות מלהקדיש אותם לבניינים מפוארים.⁵
(כא) להשיא יתומים בדמיו - מכאן למדנו שהחובה לעזור למסכנים להקים בית היא מצווה גדולה יותר מהחזקת ספר תורה.
(כב) הקדמה לסעיף - נבאר כמה מושגים המוזכרים בסעיף זה:
בית כנסת של כפרים: בית כנסת המשרת קבוצה מוגדרת של אנשים, כגון תושבי ישוב מסוים.
בית כנסת של כרכים: בית כנסת שאינו משרת רק תושבים מקומיים, אלא נועד לכלל האוכלוסייה.
אנשי העיר: אנשי מקום מסוים המתאספים ומחליטים בנושאים ציבוריים.⁶

5. ועיין ירושלמי שקלים פ"ה ה"ד (דף טו ע"א), מעשה בנדיב שהתפאר על מספר בתי הכנסת שבנה, וענה לו ר' הושעיה שהיה עדיף שיחזיק את הלומדים.

לבדם (כד). הגה: ואפילו בנו אותה משל אחרים (כה) (מרדכי ישן בשם ראב"ה). ולכן יכולים למכרו. ומכל מקום המעות נשארים בקדושתן (כו), ואינם רשאים להורידן מקדושתן (כז); ^ווהיינו כשמכרו בני העיר שלא מדעת פרנסיהם, והוא הדין אם מכרו שבעה טובי העיר שלא במעמד אנשי העיר; אבל אם הסכימו שבעה טובי העיר באותו מכר, והיו במעמד אנשי העיר – רשאים להוציא המעות לכל מה שירצו (כח); ואם קבלו עליהם בני העיר בפירוש במכר ^טשם בגמרא כ"ו ע"א [לפירוש הר"ן]. 'בית יוסף בשם מרדכי ישן.

שולחן ערוך כפשוטו

שבעה טובי העיר: אנשים שמונו כדי לטפל בענייני העיר, מעין ועד או הנהלה. (כג) **נמכר** – במצבים שבהם התבאר בסעיף הקודם שמותר למכור. (כד) **לבני הכפרים לבדם** – שבית הכנסת שלהם שייך להם, בניגוד לבית הכנסת של כרכים. ומכירת בית כנסת זה מותנית בהסכמת אנשי הכפר ו"שבעה טובי העיר", כמבואר מיד בהמשך. (כה) **משל אחרים** – שקיבלו תרומות מאנשים שאינם תושבי הכפר; כי התורמים נתנו מתנה גמורה, ולא כדי להיות שותפים בבעלות על בית הכנסת. (כו) **נשארים בקדושתן** – אף על פי שבני הכפר רוצים למכור את בית הכנסת, כפי שראינו בסעיף ב'. (כז) **להורידן מקדושתן** – ויש להשתמש בהן לצורך שיש בו קדושה גבוהה יותר, או לכל הפחות אותה קדושה. (כח) **לכל מה שירצו** – הכפר מנוהל הן על ידי הוועד הנקרא "שבעה טובי העיר", והן על ידי האסיפה הנקראת "אנשי העיר". כדי לבטל את קדושת בית הכנסת (החלה על בית הכנסת עצמו וגם על מעות מכירתו) צריך ששני מוקדי הכוח של הכפר יסכימו לכך. ועל כן, אף שכל מוקד כוח לבדו יכול למכור את בית הכנסת, רק שני המוקדים יחד יכולים לבטל את החובה לקנות דבר קדוש

6. אסיפת הישוב נקראת "אנשי העיר", אף שבית הכנסת שלהם נקרא "של כפרים".

זה כל מה שיעשה אפילו יחיד, מה שעשה עשוי (כט). הגה: וכל ששבעה טובי העיר מוכרים בפרסום, מקרי במעמד אנשי העיר, ואינן צריכין לומר הן או לאו (ל) (מורכז). אבל של כרכים, שבאים שם ממקומות אחרים, אפילו בנו אותו משלהם – אינו נמכר (לא), אלא אם כן תלו אותו בדעת היחיד (לב), שאז יעשה בו היחיד מה שירצה בהסכמת הציבור (לג). והוא הדין לכל דברי קדושה שנזכרו כאן, שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

בכספי המכר.

(כט) עשוי – כלומר: אם בני העיר מינו אדם מסוים למכר זה, יש בסמכותו להוציא את המעות למה שירצו, כסמכות שבעת טובי העיר במעמד בני העיר. וסמכותו גדולה מזו של שבעה טובי העיר לבדם, כי שבעה טובי העיר הם מינוי כללי, ולכן לדבר חשוב כהפקעת ייעוד כספי בית הכנסת צריך גם את הסכמת הציבור; אבל אדם הממונה למטרה מסוימת, כוונת הציבור היא לסמוך עליו לגמרי בעניין זה⁷.

(ל) הן או לאו – כלומר: לדעת הרמ"א אין צורך לכנס את אנשי העיר כדי לבקש את הסכמתם, והתנאי של "שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר" מתקיים גם אם את ההחלטה קיבלו שבעה טובי העיר לבדם, ואחר כך פרסמו את כוונתם; ובכך שאנשי העיר לא מחו, נחשב הדבר שהסכימו. לדעת המחבר אין די בכך, ויש צורך בכינוס אסיפת אנשי העיר.

(לא) אינו נמכר – בית כנסת כזה נחשב כשייך לכלל הציבור, ולא לאלו שבנו אותו, כך שאין מי שבסמכותו להחליט על הריסת בית הכנסת.

(לב) בדעת היחיד – בזמן הבנייה. אם הבנייה הייתה על פי אדם מרכזי שדבריו מקובלים על כולם, נחשב הדבר כאילו התנו מראש שהוא יוכל לקבל החלטות בשם הציבור על עתיד בית הכנסת.

(לג) בהסכמת הציבור – כלומר שיחיד זה אינו מחליט לבדו (כיחיד בבית

7. ובזה תורצה קושיית האחרונים המובאת בביאור הלכה ד"ה "ואו קבלו".

דכלהו גרירי בתר בית הכנסת (לד). הגה: יחיד שבנה בית הכנסת ונתנה לקהל, דינה כבית הכנסת של קהל (לה); אבל אם שייר לעצמו בה שום כח, אין לה מכר כי אם על פי הקהל ועל פיו או יורשיו (לו) (או"ז והגהות אשר"י פרק בני העיר). וכל זה לא מיירי אלא בשיש להם בית הכנסת אחרת, אבל אם אין להם רק בית הכנסת אחת - אסור למכרו, דהא אפילו לסתרו אסור עד שיבנו אחרת (לז) (ב"י בשם הרמב"ן). כל דבר שבקדושה שנמכר ומותר לשנותו, נמכר בלא הכרזה ואין בו אונאה, אבל דבר שאסור לשנותו לקדושה קלה, צריך הכרזה (לח) (תשובת הרשב"א ח"א סי' תרי"ז).

שולחן ערוך כפשוטו

כנסת של כפרים), אלא במעמד אסיפת אנשי העיר. אך אם הבנייה לא נעשתה על דעת שהיחיד יקבל החלטות, בית כנסת של כרכים אינו נמכר כלל. (לד) **בתר בית הכנסת** - כלומר: תשמישי הקדושה שנזכרו למעלה, כגון ארון קודש, בימה ומטפחת, אם מכרו אותם שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, מותר להשתמש הן בכסף והן בתשמישי הקדושה עצמם לכל צורך. (לה) **של קהל** - אם תרם סתם. כיוון שבית כנסת אינו שייך לאדם פרטי, אלא לציבור⁸.

(לו) **או יורשיו** - כלומר שבמקרה כזה יש צורך גם בסכמת התורם, בנוסף להסכמת אנשי העיר ושבעה טובי העיר. (לז) **עד שיבנו אחרת** - כפי שהתבאר בסימן הקודם. (לח) **צריך הכרזה** - להבנת דברי הרמ"א כאן יש לבאר את המושגים "אונאה" ו"הכרזה":

אונאה: אסור למכור חפץ במחיר מופקע. ואף שהקונה מסכים למחיר, הדבר נחשב להונאה, כי הוא אינו מכיר את המחירים. וכן אסור לקנות בסכום הנמוך בהרבה מן המחיר, כיוון שמסתבר שאין המוכר יודע את ערכו האמיתי של החפץ הנמכר. לפי ההלכה "אין אונאה לקרקעות", משום שכל חלקה היא מיוחדת, וקשה לקבוע בזה ערך מוחלט. הדין המיוחד בקרקעות קיים רק בין

8. בניגוד לספר תורה, שבו יתבאר בסעיף כ' שאם התורם לא אמר במפורש שזו תרומה גמורה, אנו מניחים שזו השאלה. וראה שם בפירושו את טעם הדבר.

מעיקף ח

ל'בנו בית סתם, והקדישוהו אחר כך לבית הכנסת, דינו כבית הכנסת (לט); אבל אינו קדוש עד שיתפללו בו (מ),⁹ אפילו אם בנאוהו לשם בית הכנסת (מא); וכיון שהתפללו בו, אפילו אורחים לירושלמי, והביאו הרא"ש שם. ¹⁰מרדכי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

הקונה למוכר ישירות, אבל במקרה שהקונה או המוכר שלחו שליח לקביעת המחיר, אם העסקה אינה ראויה - המקח בטל, כי השליחות אינה קיימת אלא כשהיא התבצעה לטובת המשלח.

הכרזה - כעין מכרז של היום. כשרוצים למכור קרקע ציבורית מודיעים על כך בציבור, והקונה הוא המציע את המחיר הגבוה ביותר.⁹ מכירת רכוש ציבורי נעשית בדרך כלל על ידי הכרזה.

הרמ"א פוסק כאן שאם מכרו קרקע שמותר לשנות את ייעודה לקדושה קלה - אין בה הונאה, והמכר חל אף אם מכרוה ללא הכרזה¹⁰. אבל קרקע שחייבים להשתמש בדמיה לקדושה חמורה יותר - חייבת בהכרזה ויש בה הונאה, ואם מכרוה בזול - המכירה בטלה.

(לט) דינו כבית הכנסת - חלים עליו דיני בית הכנסת שלמדנו בסימן קנ"א, כגון האיסורים לדבר בו דברי חולין או להשתמש בו להגנה מפני הגשם.

(מ) עד שיתפללו בו - מפני הכלל "הזמנה לאו מילתא היא", שפירושו: ייעוד חפץ לעניין שבקדושה אינו מקדש את החפץ עד שמשתמשים בו¹¹. לכן דיני בית הכנסת אינם חלים עד שיתפללו בו, ומותר בינתיים להיכנס בו מפני הגשמים וכיוצא בזה.

(מא) לשם בית הכנסת - שגם אז אינו קדוש עד שיתפללו בו, משום ש"הזמנה לאו מילתא היא".

9. ראה למשל בשו"ע יו"ד סימן ק"ט.

10. מקור הדברים הוא בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרי"ז), וביאר שם את טעם הדבר: "דלא גרע ממתנה. שהרי הן יכולין לתת במתנה".

11. ראה את המקורות שהבאנו למעלה בהערה 3.

לפי שעה, כיון שהיה מיוחד לתפלה, קדוש (מב). ואם לפי שעה הקדישו, הכל כפי מה שאמרו (מג).

סעיף ט

יכשמוכרים אנשי הכפר בית הכנסת (מד), יכולים למכרו ממכר עולם, והלוקח יעשה בו מה שירצה (מה), חוץ ממרחץ ובורסקי (מו) ובית טבילה ובית הכסא (מז); ואם מכרוהו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, יעשה הלוקח אפילו אלו הארבעה דברים (מח).

^יחגילה כ"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(מב) קדוש - מכאן שהקדושה חלה על כל חפץ או מבנה רק אם מתקיימים בו שני תנאים: א. הוא יועד לקודש. ב. נעשה בו שימוש לקודש. ואם חסר אחד מן התנאים - אינו קדוש.

(מג) כפי מה שאמרו - כלומר: אם ייעדו מקום לתפילה לתקופה מסוימת, כגון עד שייבנה בית כנסת של קבע, או עד אחרי החגים - לא חלה קדושה על המקום, ואין לו דין בית כנסת. הלכה זו חשובה בקהילות קטנות שאין להן מקום לכינוס ולתפילה, ותושביהן יכולים להחליט על מקום ארעי שישימש הן לתפילה והן לכינוסים או לפעילויות אחרות. כך יהיה להם מקום להתפלל, ואמנם אין זה שקול לבית כנסת, שבו יש להתפלל לכתחילה.

(מד) בית הכנסת - במקרה שהתבאר שמותר למכרו, כגון שיש להם בית כנסת אחר בכפר שיש בו מקום לכל הציבור. וזאת בניגוד לכרכים, כפי שראינו למעלה.

(מה) מה שירצה - כיוון שקדושתו פוקעת.

(מו) ובורסקי - הוא מקום שמעבדים את העורות, ויש בו ריח רע מאוד.

(מז) ובית הכסא - כל אלו הם שימושי גנאי בגלל ריחם, ואין זה ראוי לעשות כן במקום שהיה פעם בית כנסת.

(מח) הארבעה דברים - היות שבכוח החלטתם להפקיע את הקדושה לגמרי.

סעיף י

י"ש אומרים דיחיד בשלו, אפילו ספר תורה מותר למכרו ולעשות בדמיו כל מה שירצה כל שלא הקדישו לקרות ברבים; וי"ש מי שאוסר אלא אם כן ללמוד תורה או לישא אישה (מט).

ה"רא"ש, ונימוקי יוסף, וספר ארחות חיים. "הרמב"ם בפרק יא מהלכות תפילה.

סעיף יא

בית הכנסת (ג) או לבנים ועצים מבית הכנסת ישן שסתרו, יכולים ליתן במתנה (נא), דאי לאו דהוה להו הנאה מיניה, לא הוי יהבי ליה, הדר הוי ליה כמכר (נב), וכן יכולים להחליפן באחרים פ"חגילה כו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(מט) או לישא אישה - בגמרא מובא (מגילה כז ע"א): "אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אישה". וחלקו הראשונים באיזה ספר תורה מדובר: המקלים מבינים שדווקא ספר תורה ששייך לציבור אין למכרו אלא למטרה נעלה, ואין מועילה לכך החלטת שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, מפאת קדושת ספר התורה. והמחמירים סוברים שגם יחיד אין לו למכור ספר תורה, שהלא כל יחיד חייב מעיקר הדין לכתוב לעצמו ספר תורה, וכל שכן שאין לו למכרו. והלכה כדעה זו¹².

(ג) בית הכנסת - סעיף זה עוסק במבנה בית כנסת שאין בו שימוש.
(נא) ליתן במתנה - באותם תנאים שמותר למכרם, כלומר על ידי שבעה טובי העיר ובמעמד אנשי העיר¹³.
(נב) כמכר - תרגום: שאם לא הייתה להם (לאנשי העיר) תועלת מהמתנה, לא

12. על פי הכלל שיש אומרים ויש אומרים - הלכה כדעה אחרונה. ועוד, שכך סתם המחבר ביורה דעה סימן ע"ד סעיף א'.

13. נחלקו בכך הפוסקים, וכך הכריע כף החיים אות ק"א. וראה במשנ"ב ס"ק ס"ו.

והם יוצאים לחולין (נג). אבל אסור למשכנן או להשכירן או להשאילן, אפילו על ידי שבעה טובי העיר, שעדיין נשארים בקדושתן, שאין כאן דבר אחר שתחול קדושתן עליו (נד). הגה: ודוקא בדרך שמורידן מקדושתן, אבל מותר להשאיל אפילו ספר תורה לקרות בה, אפילו משל רבים ליחיד (נה) (ב"י בשם א"ח).

סעיף יב

מי שיש לו תנאי עם הקהל שלא יוכל לבנות בית הכנסת כי אם הוא וזרעו (נו), אינו יכול למכור זכותו לאחר (נז).
מרדכי בסוף פרק החובל.

סעיף יג

גבו מעות לבנין בית הכנסת ובא להם דבר מצוה, מוציאין בה^ק
^קבבא בתרא דף ג' ע"ב, לשון הרמב"ם בפרק ח' מהלכות מתנות עניים.

שולחן ערוך כפשוטו

היו נותנים, ועל כן המתנה נחשבת כמכירה¹⁴.
(נג) יוצאים לחולין - וגם ההחלפה דינה כמכירה.
(נד) שתחול קדושתן עליו - משום שנתנית המעות כאשר שוכרים את בית הכנסת אינה מבטלת את ייעודו¹⁵. לכן אין להשכיר את בית הכנסת להרצאת חולין, ואפילו על ידי שבעה טובי עיר במעמד אנשי העיר.
(נה) ליחיד - הואיל והוא משתמש בספר התורה על פי ייעודו המקורי.
(נו) הוא וזרעו - כלומר: אדם או משפחה שהתחייבו לממן את הוצאות בניית ואחזקת מבנה בית הכנסת.
(נז) לאחר - הם אמנם שילמו על הזכות לדאוג לבית הכנסת, אבל אי אפשר

14. הגמרא מביאה טעם זה בניגוד לסובר שמכירה בלבד מפקיעה את הקדושה, ולא מתנה, משום שבמתנה אין דבר הניתן על מנת להפקיע את הקדושה. והמתיר סובר שההנאה המתקבלת שקולה למעות, וכן הלכה.

15. על פי שער הציון אות סה, יעויין שם.

המעוות (נח); קנו אבנים וקורות, לא ימכרום לדבר מצוה, אלא לפדיון שבויים (נט). אף על פי שהביאו האבנים וגדרום ואת הקורות ופסלום והתקינו הכל לבנין בית הכנסת, מוכרים הכל לפדיון שבויים בלבד, אבל אם בנו וגמרו, לא ימכרו בית הכנסת אלא יגבו לפדיון מן הצבור (ס).

סעיף יד

וראובן שאמר: קרקע זו אני נותן לבנות עליה בית הכנסת, ולא רצו הגוים להניחם לבנות בית הכנסת, והקהל אומרים לבנות עליו בית לתלמוד תורה, וראובן אומר: אדעתא דהכי לא נדרי (סא), ימירכי שם פרק בני העיר.

שולחן ערוך כפשוטו

לעשות מסחר בזכות זו. ואם הם אינם מעוניינים או אינם יכולים עוד לדאוג לבית הכנסת, חוזרת האחריות לקהל.

(נח) מוציאין בה המעות - בסעיף ה' ראינו שבכסף שנגבה בעבור בניית בית כנסת ורוצים לשנות את ייעודו, אין להשתמש בו אלא לדבר שקדוש ממנו, כגון לקניית ספר תורה. כאן אין מדובר על שינוי ייעוד הכסף לקניית חפץ אחר, אלא שצץ לפתע צורך בלתי צפוי של עניים. צורכי עניים קודמים, ולכן מותר לשנות את ייעוד הכסף על ידי אנשי העיר, או על ידי שבעה טובי העיר¹⁶.

(נט) לפדיון שבויים - שאין מצוות צדקה גדולה כמצוות פדיון שבויים.

(ס) מן הציבור - שהיתר זה קיים רק קודם הבנייה, אבל לאחר שבית הכנסת נבנה אין לפגוע במצווה הקיימת, אלא הציבור יירתם לתרום גם לפדיון השבויים.

(סא) לא נדרי - תרגום: על דעת כך (לבנות בית לתלמוד תורה) לא נדרתי.

16. המגן אברהם מסביר שמדובר כאן בהחלטה של טובי העיר במעמד אנשי העיר, כפי שראינו בסעיף ז'. אולם קשה, ששם מפורש שבמקרה כזה מותר לשנות את הייעוד "לכל מה שירצו", ולא רק לצדקה. ולשיטתו צריך לומר בסעיף ז' שלכתחילה אין לעשות כן אלא לדבר מצווה.

לא מצי ראובן הדר ביה (סב); ואם ראובן לא היה דר שם, היו יכולים לשנותה (סג); ואם הוא מבני אותה העיר, אינם רשאים לשנותה (סד) אם הוא עומד וצווח (פירוש: וצועק), אלא אם כן יש שם חבר עיר, דכל מאן דאתי אדעתא ידידיה אתי (סה). הגה: ושבעה טובי העיר דינם כחבר עיר (סו) (מרדכי ריש בני העיר).

סעיף טו

ש"אין אדם יכול לאסור חלקו מבית הכנסת ולא מהספרים; ואם אסר, אינו כלום (סז).

ספר ארחות חיים בשם הראב"ד וכל חכמי דורו.

סעיף טז

ת"מי שהשאיל ביתו לבית הכנסת ויש לו מריבה עם אחד מהקהל, ת"ארחות חיים.

שולחן ערוך כפשוטו

(סב) לא מצי ראובן הדר ביה - תרגום: לא יכול ראובן לחזור בו.
 (סג) לשנותה - משום שרשות ביד בני העיר שקיבלו כסף לצדקה לשנותה לפי ראות עיניהם.
 (סד) אינם רשאים לשנותה - אבל אם התורם דר בעיר הרי הוא אחד מן השותפים בקרקע, ויכול למנוע את שינוי המטרה.
 (סה) אדעתא ידידיה אתי - תרגום: שכל מי שבא (לעיר), על דעת כך בא (שיודע שהוא כפוף לסמכות עליונה שבעיר).
 (סו) דינם כחבר עיר - הכוונה כאן לשבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר.
 (סז) אינו כלום - אדם הוא בעלים על רכושו, ויכול לאסור על אנשים ליהנות מחפציו, כמתבאר בהלכות נדרים. כאן מלמדנו המחבר שהבעלות שיש לתורם על בית הכנסת היא בעלות חלקית, המאפשרת לו לשבת במקום זה או אחר, אבל אין זו בעלות המאפשרת למנוע מאחרים ליהנות מהדבר, מפני

אינו יכול לאסרה, אלא אם כן יאסרנה לכל הקהל כאחד (סח). הגה: ודוקא שהשאל תחלה סתם (סט), אבל אם התנה מתחלה שכל זמן שירצה למחות יהא בידו למחות, או שלא השאל להם בפירוש אלא הניחם ליכנס לביתו (ע), הרשות בידו למחות במי שירצה (מהר"ם פאדוה סימן פ"ה).

סעיף יז

אמי שהיה בביתו בית הכנסת ימים רבים, אין הצבור רשאים^א מהר"י קולון קי"ג.

שולחן ערוך כפשוטו

שהקדשה לבית כנסת ציבורי הרי היא כהקדשה לציבור¹⁷.
(סח) כאחד - אדם שהשאל מבנה לציבור לצורך בית כנסת נשאר בעליו של הנכס, ולכן לכאורה הוא יכול לאסור על אדם מסוים להיכנס למבנה אולם רבנו גרשום מאור הגולה תיקן שאסור לעשות זאת, כי אין להפוך את בית כנסת למקום של ריב ושנאה¹⁸. יש צורך בתקנה זו רק כאשר השאל את בית הכנסת סתם, אך אם השאלו לזמן מסוים, הרי שבמשך זמן ההשאלה אין הוא נחשב לבעלים, ולכן גם בלא התקנה אינו יכול לאסור את הנכס על אחר¹⁹. הדבר דומה למשאל כלי לחברו, שאינו יכול לצמצם למשאל את השימוש בחפץ לפני תום תקופת ההשאלה.
(סט) תחלה סתם - הרמ"א מגביל את תקנתו של רבנו גרשום למקרה שהמשאל השאל את בית הכנסת ללא תנאי, ובזה כביכול התחייב שרשות כולם להיכנס, והתקנה היא שאין בכוחו לשנות תנאי זה.
(ע) ליכנס לביתו - ובמקרה זה אינו נחשב כמשאל, אלא כבעל הבית, שביכולתו למנוע את הכניסה לביתו למי שירצה.

17. וכל הציבור כשותפים, והתורם אינו יכול לאסור את חלק שותפו (ביאור הלכה ד"ה "אינו כלום"). כך משמע באורחות חיים, הלכות בית הכנסת אות כ"ה.

18. המשנה ברורה וכף החיים כותבים שאם אסר הבעלים שימוש על אחד מהקהל - האיסור חל. אך במקור בדברי האורחות חיים משמע יותר שאין האיסור חל.

19. כפי שמפורש ביו"ד רכ"א, ז.

לשנותו בבית אחר (עא).

סעיף יח

י"ש מי שאומר שכלי הקודש של כסף שנהגו להביא תמיד לבית הכנסת בחגים, אין יכולים להוציא לחולין ולמכרם, והקהל יכולים לתפושם שישארו בחזקת הקדש אחר מיתת המקדיש (עב).

י"מהר"י קולון סימן קס"א.

סעיף יט

י"ש מי שאומר שאם נמצא אחר מיתת אדם כתב כתוב שהקדיש כלים, ואין עליו עדים ולא מסרו לקהל, אפילו הכי הוי הקדש (עג).

י"מהר"י קולון שם.

סעיף כ

י"ש מי שאומר שספר תורה שהוחזק שהיה של אבותיו של ראובן,

י"מהר"י קולון סימן ע'.

שולחן ערוך כפשוטו

(עא) בבית אחר - אדם שזיכה את הציבור במשך זמן רב, כביכול קנה בכך את זכות המצווה, ואין להעבירה מביתו. והאיסור הוא לשנות לבית אחר, אך יכול הציבור לבנות בית כנסת של ממש ולעבור אליו.

(עב) אחר מיתת המקדיש - כיוון שידוע שבמקרים אלו כוונת המקדיש להקדיש את כלי הכסף לבית הכנסת, והחזירם לביתו בין החגים רק כדי שלא ייגנבו.

סעיף זה והשניים שאחריו כתובים בשם "יש מי שאומר", כיוון שמקור הדברים מצוי רק בדברי המהרי"ק, אך אין הלשון רומזת להסתייגות מדבריו. והלכה כדעה זו.

(עג) הוי הקדש - שחזקה על הכותב שהקדיש כלים לבית הכנסת שאכן התכוון לכך. ואסור ליורשים לנסות לבטל תרומה זאת.

אין הצבור יכולים להחזיק בו (עד).

סעיף כא

האין לקנות מעילים שנשתמש בהם הדיוט, לתשמיש קדושה (עה).
הגה: אסור לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב (עו) דבר של מצוה, כגון בית הכנסת או ספר תורה (עז); ודוקא מהאתנן עצמה, אבל אם נתנו לה מעות באתננה מותר לקנות בהן דבר מצוה (עח); ולא מקרי זונה, אלא איסור ערוה (עט), אבל אלו הפנויות הקדשות (פ) שמקדישות דבר, מותר לקבל מהן (פא)

(ר' ירוחם נכ"ג ח"א).

התשובות מהרי"ל בשם אגודה.

שולחן ערוך כפשוטו

(עד) להחזיק בו - בניגוד לכלי כסף, אנו מניחים שהמביא ספר תורה לבית הכנסת אינו עושה זאת כתרומה, אלא כהשאלה, משום שיש מצווה שיהיה לכל אחד ספר תורה משלו. והרוצה לתרום את ספר התורה לציבור צריך לפרש זאת.

(עה) לתשמיש קדושה - כיוון שיש זלזול בנתינת חפצים משומשים לצורך מצווה, כאילו נותן למצוות רק מה שאין בו צורך יותר.

(עו) מחיר כלב - "אתנן זונה" הוא חפץ שקיבלה הזונה בעבור שירותיה (בתקופת התורה היה מדובר לעתים קרובות בבהמה). מחיר כלב הוא החפץ (או הבהמה) שהתקבל בסחר-חליפין תמורת כלב. בתורה כתוב (דברים כ"ג, יט): "לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך לכל גִּדְרִי", כלומר: אין להקדיש לקרבן בהמה שנתקבלה בדרכים אלה.

(עז) או ספר תורה - שלמדו חכמים שחפץ זה אסור לא לקרבן בלבד, אלא לכל דבר שבקדושה.

(עח) דבר מצווה - האיסור בתורה הוא להשתמש בתמורה עצמה לקרבן, ובדומה אסרו חכמים גם להשתמש בחפץ עצמו לדבר מצווה; ולא הרחיבו את האיסור גם לתמורת החפץ.

(עט) איסור ערוה - כגון אישה נשואה ששכבה עם גבר תמורת אתנן.

(פ) הפנויות הקדשות - נשים פנויות ששוכבות עם גבר תמורת אתנן.

סעיף כב

'אדם שהוא רגיל בשום מצוה (פב), כגון גלילה, ואירעו אונס או עוני ונתנו הקהל המצוה לאחר, ואחר כך העשיר ורצה שיחזירו לו המצוה; אם בשעה שנתנו הקהל המצוה לשני היה ספוק ביד הראשון לתת מה שהיה נותן בכל שנה ולא חפץ בה (פג), ונתרצה הוא עם שאר הקהל לתת לאחר – איבד זכותו (פד); אבל אם כשנתנו לשני לא היה ביד הראשון סיפק לתת מה שהיה נותן, ועתה שיש בידו רוצה לזכות במצותו ולחזור וליתן מה שהיה נותן תחלה – חוזר למצותו (פה).

¹מרדכי בפרק ג' דבבא בתרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(פא) **מותר לקבל מהן** – לא שחלילה המעשה אינו חמור, אולם האיסור להקדיש את המתנה נאמר רק באיסורי עריות, החמורים ביותר.
 (פב) **רגיל בשום מצווה** – בעבר התקיים נוהג שאחד מחברי הקהילה יכול לקנות זכות לקיים מצווה מסוימת. זכות זו אינה מוגבלת בזמן, ובעל המצווה משלם בכל פעם סכום קבוע כדי לזכות במצווה²⁰.
 (פג) **ולא חפץ בה** – כלומר: אם גם בשעת אונסו או עוניו היה יכול לקיים מצווה זו על דרך הדחק, אולם בחר לוותר על כך.
 (פד) **איבד זכותו** – כי במקרה זה אינו נחשב כאנוס, אלא כמוותר על זכותו.
 (פה) **חוזר למצותו** – מפני שהפסקת התשלום מחמת אונס אינה נחשבת כוויתור על המצווה, אלא כהשהייתה עד שהמצב ישתפר.

20. כיום הדבר אינו קיים ברוב המקומות; וגם במקומות שבהם מוכרים את המצוות, נהוג על פי רוב שכל מצווה נמכרת בכל פעם בנפרד. לכן הדין בסעיף זה אינו שכיח כיום.

סימן קנ"ד

דיני תשמיש קדושה בבית הכנסת, ובו ט"ו סעיפים.

ראינו בכמה מקומות¹ שיש להבחין בין שלושה סוגי חפצים בעולם המצוות. לסוג הראשון שייכים חפצים ששורה בהם קדושה מצד עצמם (כגון ספר תורה); חפצים המשמשים את הסוג הראשון (כמו מעיל ספר התורה) נקראים "תשמישי קדושה", והם מן הסוג השני; ולסוג השלישי שייכים חפצים שמקיימים בהם מצוות (כמו ציצית או לולב). בסימן זה דנים בעיקר בשני הסוגים האחרונים – תשמישי קדושה וחפצי מצווה.

סעיף א

^ארחבה של עיר, אף על פי שמתפללין בה בתעניות, אין בה משום קדושה מפני שהוא עראי. ^בוכן בתים וחצרות שמתקבצים בהם להתפלל באקראי (פירוש: דרך מקרה והזדמן, לא דרך קביעות), אין בהם שום קדושה (א).

^אמגילה כ"ו ע"א. ^בטור.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) שום קדושה – בסימנים הקודמים ראינו שני יסודות לקדושת בית הכנסת: א. בית הכנסת הוא חפץ של מצווה. ב. יש קדושה בבית הכנסת משום שהוא נחשב כמקדש מעט. בית כנסת ארעי אינו כמקדש מעט, ואף כחפץ של מצווה הא נחשב רק בזמן התפילה עצמה, ועל כן אין בו קדושה. דין זה שייך גם במקומות שבהם מתפללים במסדרון בית הכנסת כשאינן מקום בבית הכנסת, או שמקיימים שם מניינים למאחרים, שאין הלכות קדושת בית כנסת חלות במסדרונות אלו.

1. ראה בהקדמתנו לסימן כ"א; ובהקדמתנו לסימן קנ"א.

סעיף ב

¹השוכרים בית ומתפללין בו, אין לו דין בית הכנסת (ב).

²מהר"י בן חביב.

סעיף ג

¹תשמישי קדושה, כגון: תיק של ספרים ומזוזות (ג), ורצועות תפילין (ד), וארגז שנותנין בו ספר תורה (ה) או חומש (ו), וכסא

²תגילה כ"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) בית הכנסת - כיוון שמראש הוא נשכר לתקופה מוגבלת. סעיף זה מלמדנו שבתום תקופת השכירות אין צורך בכל דיני הפקעת הקדושה שהתבארו בסימן הקודם, ומיד עם תום השכירות פוקעת הקדושה מן המקום. ואמנם, אם אכן המקום מיועד לתפילה או ללימוד בלבד, חלים עליו כל דיני קדושת בית הכנסת כל זמן השכירות. ביישובים קטנים, שמייחדים מבנה לתפילה יחד עם כינוסים אחרים, אין למקום דין בית הכנסת, אולם גם אין מקיימים בכך את החובה להתפלל בבית כנסת דווקא. לכן עדיף למצוא פתרון אחר לכינוסים נוספים.

(ג) של ספרים ומזוזות - בשונה מהתיק שאנו מניחים בו את התפילין, הנחשב "תשמיש דתשמיש" ואין בו קדושה כלל, כיוון שרגילים להניח את התפילין קודם לכן בתוך קופסה קטנה (והיא נחשבת לתשמיש קדושה).

(ד) ורצועות תפילין - בתפילין עצמן יש קדושה בגלל השמות הכתובים בהן. הרצועות גם הן חפץ של מצווה, אך הן קדושות יותר משאר חפצי מצווה (דוגמת לולב), כיוון שהן גם משמשות את קדושת התפילין.

(ה) שנותנין בן ספר תורה - זה ארון הקודש, הנחשב תשמיש קדושה כיוון שלעיתים מניחים בתוכו ישירות קלף שאינו עטוף בבגד. ואם לאו, גם לארון קודש דין תשמיש דתשמיש².

(ו) או חומש - מגילת חומש, הכתובה בדיו על קלף.

2. כך משמע מדברי הבית יוסף יו"ד סימן רפב סעיף יב. וראה משנ"ב כאן ס"ט ט'.

שנותנין עליו ספר תורה (ז), ווילון שתולין לפני ההיכל (ח), יש בהן קדושה וצריך לגנוזן (ט). הגה: ודוקא הדבר שמניחין בהן דבר הקדושה בעצמו לפעמים, או שנעשה לכבוד, כגון המכסה שעל הקרשים של

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) שנותנים עליו ספר תורה - הכוונה לבימה, היינו השולחן שעליו מניחים את ספר התורה. ומפורש בגמרא שהשולחן נחשב כתשמיש קדושה אף אם פרושה עליו מפה, משום שלעתים מניחים את הספר ישירות על השולחן. ומכאן כתבו הפוסקים שבמקום שאין מניחים את הספר ישירות על השולחן אלא על המפה, אזי למפה דין תשמיש קדושה, ולשולחן דין תשמיש דתשמיש. ובבתי כנסת שכל ספריהם נתונים בקופסה (ספרים ספרדיים), גם למפה אין קדושה, כי היא תשמיש דתשמיש.

כיוון שנוהגים להניח חפצים שונים, כקופסת צדקה למשל, על הבימה או על המפה, טוב להתנות מראש שישתמשו בהם גם לשאר שימושים; ותנאי זה מועיל, כמבואר בדברי המחבר בסעיף ח'. ואף אם לא התנו, כיוון שנהגו בשימוש זה ואי אפשר להימנע ממנו, נחשב הדבר כאילו התנו על כך ("לב בית דין מתנה"), כמבואר ברמ"א שם.

(ח) לפני ההיכל - בזמן התלמוד השתמשו לעתים בפרוכת גם כדי לעטוף את ספר התורה. לכן הפרוכת נחשבה כתשמיש קדושה. אולם הפרוכת של היום דינה כתשמיש דתשמיש³, ובתום השימוש בה לקדושה אפשר להשתמש בה לכל דבר. ואף שהרמ"א כותב בהמשך הסעיף שגם מה שאינו נוגע בגוף חפץ הקדושה יש בו דין תשמיש קדושה אם נעשה לכבודו, אף לשיטתו הפרוכת היא נוי לארון, שהוא עצמו רק תשמיש קדושה, ולכן דינה כתשמיש דתשמיש. (ט) לגנוזן - אם התבלו. אך אם הם במצב ראוי, אלא שאין בהם צורך, כגון שקנו חדשים - מותר למכרם ולהפקיע קדושתם על ידי שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, כפי שראינו בסימן הקודם בדבר הפקעת קדושת בית

3. כך עולה מדברי הבית יוסף כאן, ומדברי הרמ"א בסעיף ו'. וכן פסקו מ"ב ס"ק יא, כף החיים אות כ"ג.

הספרים (י), אבל אותו מכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקרשים, לא מיקרי תשמיש, דהוי תשמיש דתשמיש, וכל כיוצא בזה (רבי' ירוחם נ"ב ח"ד).⁴ יש אומרים דלא מקרי ארון קודש אלא אם הוא כמין ארגז, שאינו עשוי רק לכבוד התורה (יא), אבל ארון הבנוי בחומה הנעשה לשמירה (יב), לא מיקרי תשמיש קדושה; וכל שכן אם הספרים מתקלקלים בו, דמותר ליטלן משם (מרדכי והגהות אשר"י פ' בני העיר). אסור לכבס מטפחות של ספר תורה במי רגלים (יג), מפני הכבוד (נמו"י ומרדכי פרק קמא דמו"ק).

סעיף ד

^המטפחות ספר תורה שבלו, יכולים לעשות מהם תכריכין (יד) למת ^התגילה כ"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

הכנסת.⁵

(י) **שעל הקרשים של הספרים** - זהו מכסה בד מעל הארגז שבו נמצא ספר התורה.⁶

(יא) **לכבוד התורה** - כמו רוב ארונות הקודש של ימינו, שנעשים בפאר גדול לכבוד ספרי התורה.

(יב) **לשמירה** - ארונות שלא נעשו לשם כבוד, אלא רק לצורך שמירה (כמו כספות של היום).

(יג) **במי רגליים** - שתן, שבעבר היו משתמשים בו לכביסה.

(יד) **תכריכין** - הם הבגדים שבהם מלבישים את הנפטר.

4. [בכמה מהדורות מופיעים דברי רמ"א אלו (מ"ש אומרים" עד "דמותר ליטלן משם") בסעיף א'].

5 כך פסק המחבר מפורשות בשולחן ערוך יו"ד סימן רפ"ב סעיף יז. ועיין בביאור הלכה בתחילת הסעיף שמביא חולקים רבים על דין זה, אך בכל זאת בשעת הצורך אפשר לסמוך על דברי השולחן ערוך, ולמכרם.

6 קשה מאוד להבין את ההבחנה בין הפרוכת, שנחשבת תשמיש דתשמיש, לקרשים שנחשבים תשמיש קדושה. ונראה שהפרוכת היא נוי לארון, ולא לספר התורה, לכן נראה שנקראת תשמיש דתשמיש; ואילו הקרשים המדוברים הם למען ספר התורה (אף שלא מונחים עליו ישירות), לכן נחשבים תשמיש קדושה.

מצוה (טו), וזו היא גניזתן (טז).

סעיף ה

ספר תורה שבלה (יז), מניחין אותו בכלי חרס (יח) וגונזין אותו בקבר תלמיד חכם, אפילו אינו אלא שונה הלכות (יט) ולא שימש תלמידי חכמים (כ).

¹ מגילה כ"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) למת מצווה - נפטר שאין לו משפחה הדואגת לקבורתו, וקבורתו מוטלת על הציבור.

(טז) גניזתן - שהלא הגניזה היא קבורה; וכאן משלבים את קבורת תשמיש הקדושה עם קיום מצוות קבורת מת המצווה. ואם אין צורך בתכריכים, גונזים את המטפחות כשאר גניזה.⁷

(יז) שבלה - ספר תורה נשאר בקדושתו גם כשבלה, ולכן אין לו תקנה אלא גניזה. וגם סידורים, חומשים וגמרות שבלו נגנזים.⁸ עיתונים, עלונים וצילומים למיניהם שיש בהם דברי תורה, יש מקלים לזרקם, כיוון שלא הייתה כוונה מלכתחילה שתחול קדושה עליהם, שאינם מיועדים ללימוד קבוע; וטוב לעטוף אותם לפני שנזרקים. וצריך להיזהר שלא לצלם ולהדפיס בעלונים את שמות ה'.⁹

(יח) בכלי חרס - דרך כבוד, כדי שלא יאכל על ידי בעלי חיים.

(יט) שונה הלכות - אדם שלמד הלכות פסוקות, בלי לדעת את מקור הדין.

(כ) שימש תלמידי חכמים - זהו ביטוי שמשמעו לימוד התלמוד בעיון.¹⁰ ניתן

7. וראה כף החיים אות ל"ג.

8. האגרות משה (או"ח חלק ד' סימן לט) מקל בכל דבר שכבר אינו ראוי לשימוש, שפקעה קדושתו ואינו צריך גניזה. וכל שכן עלונים, שלכתחילה לא נכתבו אלא לזמן קצוב.

9. ראה למשל בדברי האגרות משה שנזכר בהערה הקודמת.

10. ראה למשל רש"י ברכות דף מז ע"ב: "שלא שמש תלמידי חכמים - הוא הגמרא התלויה בסברא, שהיו נותנים לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך ...".

סעיף ו

'אין עושין מתיבה (כא) כסא לספר תורה (כב); אבל מותר לעשות מתיבה גדולה קטנה (כג), וכן מותר לעשות מכסא גדול כסא קטן, אבל אסור לעשות ממנו שרפרף (פירוש: כסא קטן) לכסא (כד); וכן מותר לעשות מוילון גדול (כה) וילון קטן (כו), או לעשות ממנו כים לספר 'מגילה כ"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

ללמוד מכאן שגם שונה הלכות נחשב תלמיד חכם וראוי; ואף שאינו שלם, אהבתו להלכות הפסוקות הופכת אותו לראוי שספר תורה יהא מונח בקברו.

(כא) מתיבה - היא ארון הקודש שמונחים בו ספרי התורה. ונחשב כתשמיש קדושה רק אם הקלף עצמו נוגע לפעמים בארון, כפי שהסברנו בס"ק ה.

(כב) כסא לספר תורה - הוא הבימה. קדושת הארון גדולה מקדושת הבימה, ואפילו אם הספרים מונחים ישירות על הבימה, כי הספרים מונחים בארון באופן קבוע, בעוד שעל הבימה הם מונחים רק בעת הקריאה¹¹.

(כג) קטנה - כגון שהארון נשבר, או אם אין מקום לארון הגדול.

(כד) שרפרף לכסא - שרפרף העומד תחת הכסא הגדול (שהוא בימת הקריאה) ותפקידו לתמוך ברגליו¹². ואין בו קדושה כפי שיש בכסא הגדול.

(כה) מוילון גדול - כאמור למעלה, הוילון הוא בד שהיה מונח בארון, ולעתים ספר התורה היה מונח עליו, ועל כן הוא תשמיש קדושה. ואין מדובר בפרוכת התלויה לפני דלתות הארון, כי אלה אינם תשמישי קדושה אלא חפצי מצווה, כפי שכותב הרמ"א בהמשך.

(כו) וילון קטן - כי אין הוא יורד מקדושתו.

11. ע"פ משנ"ב ס"ק כו.

12. כך הסביר ערוך השולחן.

תורה (כז); אבל לעשות ממנו כים לחומש, אסור (כח). הגה: ופרוכת שאנחנו תולין לפני הארון אין לו קדושת ארון, רק קדושת בית הכנסת (כט); וכן הכלונסות שבו תולין הפרוכת (ל); ומכל מקום אסור לעשות מהם העצים שמסמנים בו הקריאה לחובת היום, שאינן קדושים כמו הם (לא) (פסקי מהרא"י סי' רכ"ה).

שולחן ערוך כפשוטו

(כז) כיס לספר תורה - היינו המעיל של ספר התורה. ומותר להכינו מווילון משום ששניהם הם תשמישי קדושה.

(כח) אסור - כלומר מעיל לחומש העשוי כמגילה. ואסור מפני שקדושת חומש אינה כקדושת ספר תורה, שהלא אין לקרוא בתורה בציבור כשחמשת הספרים אינם כתובים יחד.

(כט) קדושת בית הכנסת - כפי שביארנו למעלה, בסעיף קטן ח'.

(ל) תולין הפרוכת - המוט שתולים עליו את הפרוכת נחשב רק כחפץ של מצווה.

(לא) קדושים כמו הם - מוט הפרוכת הוא חפץ של מצווה, ואין להורידו מקדושתו. לכן אין לעשות ממנו את "היד" שבה נעזר הקורא בתורה כדי שלא לאבד את מקום הקריאה ("אצבע"), כי היד משרתת את הקורא, ואינה נחשבת כחפץ של מצווה. וכתב המשנה ברורה שהיד שעושים כיום מכסף או מזהב אינה רק כלי עזר לקורא, אלא נעשית גם לכבוד ספר התורה, ונחשבת לתשמיש קדושה.

אין להשתמש בספרי קודש למטרת חולין, כגון להגן על עצמו מהשמש. וכן נראה שאין להשתמש בספר קודש כדי להגביה ספר קודש אחר, כיוון שבכך משתמש בספר קודש לשימוש¹³.

13. ט"ז יו"ד סימן רפ"ב ס"ק יג. אמנם יש מתירים, עיין משנה ברורה כאן ס"ק ל"א. ביורה דעה שם מפורש שמותר להניח ספר על ספר, אלא שדעת הט"ז שההיתר הוא רק כשמניח דרך לימודו, ולא כשהופך את הספר לכלי שימוש.

פעיף ז

^חהבימה (לב) (פירוש: מקום גבוה), כגון בימה שהיו עושים למלך, אין בה קדושת ארון (לג), אלא קדושת בית הכנסת (לד).
^חמגילה סוף פרק ד', ובירושלמי שם.

פעיף ח

^טהארון, וכל מה שעושים לספר תורה (לה), מועיל בו תנאי להשתמש בו שאר תשמיש, אפילו דחול (לו). הגה: ונהגו ליהנות בכמה הנאות מדברי קדושה, כגון: מטפחת של ספרים, ושולחן שבבית הכנסת, ומעילים של ספר תורה; וכתבו הטעם, משום דכיון שנהגו כן, ואי אפשר ליזהר, לב בית דין מתנה עליהם מעיקרא, כדי שלא יבאו בני אדם לידי תקלה; ואף על גב דלא התנו, כאילו התנו דמי (לז) (תרומת הדשן סימן רע"ג, וב"י).
^טירושלמי שם, והביאו הרא"ש שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(לב) הבימה - שולחן מוגבה שעליו מניחים את ספר התורה.

(לג) קדושת ארון - שהוא תשמיש קדושה.

(לד) קדושת בית הכנסת - כיוון שספר התורה אינו נוגע ישירות בבימה.

(לה) לספר תורה - שהם תשמישי קדושה.

(לו) אפילו דחול - כלומר שקדושתם של תשמישי הקדושה אינה חלה עליהם אם מתנים קודם שימושם שרוצים להשתמש בהם גם לדברי חולין.

(לז) כאילו התנו דמי - לדברי הרמ"א אף אם לא התנו, כיוון שנהגו בשימוש זה ואי אפשר להימנע ממנו, נחשב כאילו התנו על כך. הדבר נקרא "לב בית דין מתנה", כלומר: רצונו של בית הדין להתנות על כך, ולכן נחשב כאילו מותנה הדבר ועומד מראש. ומלשון הבית יוסף נראה שהוא מסכים לתוספת הרמ"א.

סעיף ט

(לח) 'המתנדבים ספר תורה ומניחים מטפחות בבית הכנסת (לט), מותר להשתמש בהן כל ספר וספר, שלדעת כן הוקדשו (מ); אבל המניחים בביתם ואחר כך מקדישין (מא), כיון שעל דעת אותו ספר נעשה ונשתמש בו אותו ספר, אסור להניחו בספר תורה אחר (מב). ויש מתירים (מג). הגה: וכן נוהגין עכשיו, משום לב בית דין מתנה עליהם לנהוג כך (מד).

הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(לח) **הקדמה לסעיף** - להבנת סעיף זה יש להזכיר שלמדנו בסימן הקודם (סעיף ד') שאמנם מוסכם שאין להוריד חפץ מקדושתו לקדושה פחותה, אלא שנחלקו בשאלה אם מותר רק להעלותו לקדושה גדולה יותר, או שמותר להעבירו גם לקדושה זהה לשלו.

(לט) **בבית הכנסת** - אנשים שתרמו לבית הכנסת ספר תורה חדש, ועמו תרמו גם כיסוי לספר ("מעיל").

(מ) **הוקדשו** - ואם לכך הייתה הכוונה מלכתחילה, מותר בכל מקרה.

(מא) **ואחר כך מקדישין** - שתורמים לבית הכנסת ספר תורה שכבר היה בשימוש בביתם, ויחד איתו מביאים את המעיל העוטף אותו.

(מב) **בספר תורה אחר** - זו העברת חפץ מקדושה אחת לקדושה זהה, ולדעה זו הדבר אסור.

(מג) **ויש מתירים** - אלו הסוברים שמותר להעביר חפץ לקדושה זהה.

(מד) **לנהוג כך** - כלומר: גם לסוברים שאסור להעביר חפץ לקדושה זהה, העברת מעיל התורה מספר לספר היא בכלל הדברים שעליהם אמר הרמ"א בסעיף הקודם "שנהגו כן ואי אפשר להיזהר", ונחשב כאילו התנו מראש לעשות כן, ומותר.

סעיף י

להנהיגם להניח עטרות ספר תורה (מה) בראש הקורא, בסיום התורה, אין מוחין בידם (מו); אבל המניחים אותם בראשי התנים דעלמא, מוחין בידם (מז).

[ר"ן] שם מהירושלמי.

סעיף יא

(מה) ⁷נרות שעוה שנתנום הגוים לעבודת אלילים (מט), וכיבן ⁸רבונו ירוחם בנתיב ג'.

שולחן ערוך כפשוטו

(מה) **עטרות ספר תורה** - קישוט העשוי כסף או זהב, ובדרך כלל צורתו צורת כתר או רימון. העטרות הן תשמישי קדושה, כיוון שהן מונחות ישירות על ספר התורה.

(מו) **אין מוחין בידם** - שזהו כבוד התורה לעטר את הקורא בה, ואפשר להניח שהתנו בנתינת העטרות לעשות כן. מהלשון "אין מוחין" משמע שאין ראוי לעשות כן לכתחילה, אלא שהיכן שנהגו - נהגו.

(מז) **מוחין בידם** - כיוון שהדבר נעשה לכבוד החתן, ולא לכבוד התורה. ולכן אם לא התנו מראש במפורש שלכך נועדו העטרות, אין זה בכלל "לב בית דין מתנה".

(מח) **הקדמה לסעיף** - אסור מהתורה ליהנות מחפץ שנעשה בו שימוש לעבודה זרה, בין לעבודתה ובין לנויה. האיסור ליהנות מהחפץ חל מרגע שעובדים את אותה עבודה זרה ועד שהגוי יעשה מעשה המראה שאינו מעוניין יותר בחפץ זה לעבודתו¹⁴.

(מט) **לעבודת אלילים** - והנרות נאסרים משעת השימוש, כְּגוּי עבודה זרה.

14. בעוד שכשיהודי משתמש בחפץ לצורך עבודה זרה, האיסור חל משעת הקנייה לשם עבודה זרה, ולאחר שנעבד, החפץ אסור עולמית (כיוון שקדושת ישראל גורמת לטומאה גדולה יותר כשמכוון את כוחותיו לעבודה זרה). הלכות אלו מפורטות ביורה דעה תחילת סימן קל"ט, כפי שמעיר הרמ"א בסוף הסעיף.

שמשן (ג) ונתנם או מכרן לישראל, אסור להדליקם בבית הכנסת **(נא)**. הגה: אף על פי שמותרים להדיוט **(נב)**. מומר עובד כוכבים **(נג)** שנתן שעה או נר לבית הכנסת, אסור להדליקו **(נד)** (פסקי מהרי"ו סי' ס"ו). ועיין ביו"ד סימן קל"ט בדינים אלו.

סעיף יב

^פעכבר שנמצא בשמן של בית הכנסת, אם הוא מאוס, אסור להדליקו בבית הכנסת **(נה)**.
^פשם בנתיב ט"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) וכיבן שמשן - השמש הוא הכומר, ובכך שכיבה את הנרות ביטל מהם שם עבודה זרה, והנרות מותרים לשימוש על ידי ישראל.
(נא) בבית הכנסת - אף על פי שהם מותרים לשימוש אישי. וזאת משום שמאוס להשתמש לצורך מצווה בחפץ ששימש לעבודה זרה.
(נב) שמותרים להדיוט - כפי שהסברנו למעלה. והרמ"א אינו חולק, אלא מסביר את דברי המחבר.
(נג) מומר עובד כוכבים - הוא יהודי שנשתמד.
(נד) אסור להדליקו - מובא בגמרא (חולין ה ע"א) שאין מקבלים קרבן מומר. וטעם הדבר, שאין משמעות לקרבן של אדם הכופר בא"ל; וכן אין לתת לו לגיטימציה על ידי קבלת קרבנו. ומכאן למדו שגם אין מקבלים ממנו תרומה עבור בית כנסת, שהרי הוא כופר בו. וכתבו הפוסקים שחילונים של היום אינם נחשבים כמומרים¹⁵.
(נה) בבית הכנסת - משום ביזוי מצווה.

15. כפי שכתבנו בסימן קכ"ח ס"ק יט. ויתרה מזו כאן, שתרומתו לבית הכנסת מעידה על התקרבות, ויש בה ניצני תשובה.

סעיף יג

ינר של בית הכנסת מותר לקרות לאורו (נו).

ישם בנתיב ג'.

סעיף יד

ס' אין מדליקין נר של הדיוט מנר בית הכנסת (נז); ^טויש מי שאומר דהני מילי בעוד שדולקין למצותן, אבל כשצריך לכבותן – מותר (נח). הגה: מיהו לא נהגו ליזהר בכך (נט), ומדליקין בהן נר שהוא לצורך גדול, ואפשר גם כן שדעת בית דין מתנה בכך. וכן בכל הדברים שנהגו להקל בדברים כאלו הוא מהאי טעמא (ס) (פסקי מהרא"י ח"א סי' רע"ג).
^טכל בו. ^טנמוקי יוסף בהלכות ציצית.

שולחן ערוך כפשוטו

(נו) **לקרות לאורו** – אף שהנר עשוי לכבוד ולא דווקא לקריאה. ואין זה כנר חנוכה שאסור להשתמש לאורו, הואיל ומדליקים לכבוד בית הכנסת שיהיה מואר, וגם כדי לעזור לכל אלה שרוצים ללמוד ולקרוא לאורו.
 (נז) **מנר בית הכנסת** – בניגוד לקריאה לאורו, שבעבורה יועד הנר מלכתחילה, בשימוש בו להדלקת חולין יש משום ביזוי מצווה.
 (נח) **מותר** – לדעה זו הנרות נחשבים כמיועדים למצווה רק כל עוד משתמשים בהם לצורך בית הכנסת, אבל כשאין צריכים להם יותר, אין ביזוי בשימוש בהם להדלקת נר של חולין. וכך הלכה¹⁶.
 (נט) **ליזהר בכך** – הבית יוסף עצמו כתב זאת, אולם לא העתיק זאת בשולחן ערוך. וכתבו הפוסקים שלנוהגים כמחבר אין להשתמש בנרות בית הכנסת לצורכי חולין. דין זה אינו כל כך מעשי כיום, כשהתאורה חשמלית; אבל למדנו מהלכה זו את העיקרון שלדעת המחבר אין להשתמש בחפץ של מצווה לצרכי חולין כל זמן שעומד לשימוש.
 (ס) **מהאי טעמא** – ואם נהגו בשימוש זה ואי אפשר להיזהר ממנו, ראינו למעלה שגם המחבר מתיר מטעם "לב בית דין מתנה".

¹⁶. כף החיים אות ק"א.

מעיקף טו

^פבני כרך שקנו ספר תורה, והתנו שאם יצא אחד מהכרך שהנשארים יתנו לו חלקו, והוקרו הספרים, אם יצא אחד מהם אין נותנין לו אלא מה שנתן בלבד (סא).

^פתשובת ר' יצחק בר יודא.

שולחן ערוך כפשוטו

(סא) מה שנתן בלבד - היות שההשתתפות בקניית הספר נעשתה כמצווה, ולא כהשקעה כלכלית.

סימן קנ"ה

לילך מבית הכנסת לבית המדרש, ובו ב' סעיפים.

תלמוד תורה הוא אחת המצוות המרכזיות שאנו מקיימים. המשנה בתחילת פאה אומרת: "ותלמוד תורה כנגד כולם", כלומר שלימוד התורה מעניק משמעות לכל המצוות כולן. לימוד התורה מקרב את האדם לקב"ה, כי התורה היא גילוי של ה' בעולם. בנוסף, בזכות לימוד התורה ניתן להכיר את המצוות ולקיימן טוב יותר, וכן לתקן את המידות. על האדם ללמוד בכל חלקי התורה: תנ"ך, תורה שבעל פה, אגדות, אמונה ומוסר.

מצווה מיוחדת זו מתחילה מעת שהילד יודע לדבר, ואז מוטלת על האב חובה מהתורה ללמדו¹. בהמשך חייבים ללמוד תורה בכל יום ובכל לילה, במשך כל החיים. וזו לשון השולחן ערוך בהלכות תלמוד תורה²: "כל איש ישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל ייסורים, בין בחור בין זקן גדול. אפילו עני המחזר על הפתחים, אפילו בעל אישה ובנים, חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: 'והגית בו יומם ולילה' (יהושע א, ח)". סימן זה עוסק ביישום חיוב זה בבוקר לאחר התפילה.

סעיף א

^אאחר שיצא מבית הכנסת, ילך לבית המדרש (א); ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע, שלא יעבירונו אף אם הוא ^אטור ממשמעות גמרא דשבת ל"א ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **לבית המדרש** - אם בית המדרש אינו נמצא בבית הכנסת. כיום ברוב המקומות ניתן להישאר בבית הכנסת או בחדר הסמוך לו אחרי התפילה כדי ללמוד תורה.

1. לעומת שאר מצוות, שקודם לגיל בר המצווה יש חיוב רק מדרבנן.

2. יו"ד סימן רמ"ו סעיף א. והוא על פי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה פ"א ה"ח.

סבור להרוויח הרבה (ב). הגה: ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש, ושכר הליכה בידו (ג); או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע, ויחשוב בענייניו, ויכנס בלבו יראת שמים (ד) (רבנו יונה פ"ק דברכות).

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) להרוויח הרבה – להיקף מצוות לימוד תורה אין גדר מדויק. ישנן בנושא שתי שיטות קיצוניות: האחת מרחיבה מאד את היקף המצווה, וסוברת שמעיקר הדין יש ללמוד כל הזמן, אלא שמי שצריך לעבוד ולהתפרנס נחשב כאנוס ופטור מהלימוד³. וישנה שיטה הפוכה המצמצמת מאוד את היקף המצווה המינימלי, וסוברת שאדם יוצא ידי חובת המצווה אפילו בקריאת כמה פסוקים בבוקר ובערב, ולכן למעשה המצווה מתקיימת על ידי קריאת שמע שחרית וערבית⁴. המחבר פסק כשיטת ביניים, שאין חובה ללמוד כל הזמן, אך גם אין להסתפק בלימוד מינימלי, אלא על כל אחד להקדיש זמן משמעותי בכל יום ובכל לילה ללימוד תורה. אין הגדרה מדויקת לזמן שיש להקדיש ללימוד, אלא זה מהדברים "שאין להם שיעור", ותלוי ביכולות של כל אחד.

(ג) ושכר הליכה בידו – כלומר שגם מי שאינו יכול ללמוד בעצמו כלל, אף הוא ילך אחרי התפילה לבית המדרש ויקשיב לשיעור. ואף שאינו מבין, בכך הוא מראה כבוד ללימוד התורה.

(ד) יראת שמים – כאן מדובר במי שיכול ללמוד קצת, אבל אינו מסוגל להקשיב לשיעור. אדם זה עדיף שיקבע מקום, אפילו בביתו, ללימוד במה שיכול ללמוד. קביעות המקום מוסיפה חשיבות ללימוד הקבוע. היום כמעט אין אדם שאינו מסוגל ללמוד, וקיימים ספרי לימוד בכל הרמות. ואף מי שאינו רגיל בלימוד יכול למצוא ספרי הלכה המובנים לכל, סיפורי צדיקים וחסידים, ופירושים על התורה, על המשנה ואף על הגמרא, שדבריהם פשוטים ומובנים, והפכו את הלימוד נחלה לכול. ובמקומות רבים ישנם גם שיעורים ברמות שונות, כך שכל אחד יכול למצוא את הלימוד המתאים לו, והמציאות

3. שיטה זו מובאת כאן במשנה ברורה ס"ק ד.

4. על פי מנחות צט ע"ב: "אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית – קיים לא ימוש". שיטה זו מובאת ברמ"א בתחילת סימן רמ"ו.

סעיף ב

**בְּקוֹדֶם שִׁילֵךְ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ יִכּוֹל לֵאכּוֹל פֶּת שַׁחֲרִית אִם הוּא רִגְלִי
בו, וטוב שירגיל בו (ה).**

¹טור מגמרא דסוכה כ"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

שהרמ"א מדבר עליה שאדם אינו יכול ללמוד כמעט ואינה קיימת.
(ה) שירגיל בו - משום שהדבר חשוב לבריות. לכן במקומות שמתקיים
שיעור אחר התפילה טוב שתהיה אפשרות לשתות שתייה חמה, ואף לטעום
משהו. לטעימה זו יש יתרון נוסף, שבזכותה הלומדים אינם ממהרים לצאת,
והלימוד נעשה ביתר סבלנות. ואשרי הדואגים לכך בכל מקום, וזכות הלימוד
של הציבור נזקפת לזכותם.

הטור מרחיב כאן בדבר, וכותב שאדם צריך להיות זהיר בבריותו, וזו לשונו:
"ומצוה להנהיג עצמו במידה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו כדי שיהא
בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה". לכן ייזהר אדם שלא לעשן ושלא
להשתכר, ולא יאכל מאכלים המזיקים לגוף או כמויות המזיקות. וכן יקפיד על
פעילות גופנית נאותה, והכול כדי שלא יחלה, ויוכל לקיים את כל המצוות
בשמחה. ענייני הבריות נקבעים על פי הבנת הרפואה של כל זמן וזמן, ולכן
יש להקפיד גם על נתינת חיסונים לילדים כפי קביעות האחראים על הבריות
הציבורית.

סימן קנ"ו

סדר משא ומתן, ובו פעיף אחר.

פעיף א

א' אחר כך ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירונו על דעת קונו (א). ומכל מקום ב' לא יעשה מלאכתו עיקר, אלא עראי, ותורתו קבע (ב), וזה וזה יתקיים בידו. ג' וישא ויתן באמונה (ג). ויזהר מלהזכיר שם שמים לבטלה, א' טור ממשנה ב' בפרק ב' דאבות. ב' ברכות ל"ה ע"ב. ג' שבת ל"א ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) על דעת קונו - המשפט "וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון" הוא ציטוט מדברי המשנה באבות. ותחילת המשפט במשנה: "פ'ה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משפחת עון". כתב המהר"ל בפירוש משנה זו, שהעיסוק גם בתורה וגם בדרך ארץ נצרכים לאיזון האדם. וזו לשונו: "נראה שרצה לומר כי ראוי שיהיה האדם עמל בשני החלקים אלו אשר יש באדם, כי יש באדם גוף ונפש. והתורה היא שלימת הנפש, ודרך ארץ מה שאדם צריך לצורך גופו ופרנסתו ושאר דברים. אמר כי כאשר האדם עמל בשני דברים, דהיינו בדרך ארץ שהאדם עושה להנהגת גופו מה שצריך לו, ומה שהאדם עמל לשלמות נפשו שהיא התורה כמו שהוא דרך ארץ להשלים גופו, ואז לא נמצא עון".

(ב) ותורתו קבע - עראי וקבע כאן אינם מבחינת חלוקת הזמנים, אלא מבחינת הקביעות והחשיבות שניתנת לתורה, שהיא זהותנו והיא שצריכה להוביל את חיינו.

(ג) באמונה - כלומר ביושר. שלא יבוא חס ושלום לידי גזל או לידי אונאת ממון, ולא יטעה את חברו על ידי נתינת עצה שאינה הגונה, שהיא לטובת נותנה בלבד. וכן ישלם את כל המוטל עליו בזמן, לא יעשוק את רעהו, ולא

יִשְׁבַּח מְקוֹם שֶׁהִזְכֵּרְתָּ הַשֵּׁם מִצְוִיָּה, מִיתָה מִצְוִיָּה. וַיִּזְהַר מִלִּישָׁבַע, אֲפִילוּ בְּאֵמֶת, שֶׁאֵלֶּף עֵיירוֹת הָיוּ לִינְאֵי הַמֶּלֶךְ, וְכוּלָם נִחְרְבוּ בִשְׁבִיל שֶׁהָיוּ נִשְׁבָּעִים שְׁבוּעוֹת, אֵפֶּךָ עַל פִּי שֶׁהָיוּ מְקִימִים אוֹתָם (ד). ¹וַיִּזְהַר מִלְּהִשְׁתַּתֵּף עִם בֶּן נָח עוֹבֵד אֱלִילִים, שֶׁמֶּאֱיָחִיב לוֹ שְׁבוּעָה וְעוֹבֵר מִשּׁוֹם 'לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ' (ה). הִגָּה: וַיֵּשׁ מְקִילִין בְּעִשְׂיֵית שׁוֹתָפוֹת עִם הַגּוֹיִם בְּזִמָּן הַזֶּה (ו), מִשּׁוֹם שֶׁאֵין הַגּוֹיִם בְּזִמָּן הַזֶּה נִשְׁבָּעִים בְּעִבּוּדָה זָרָה, ²נִדְרִים ז' ע"ב [וּמַעֲשֵׂה דִינְאֵי מְקוּרוֹ בְּמִדְרַשׁ בְּמִדְבַר רַבָּה רִישׁ פְּרֻשַׁת מִטּוֹת]. ³סְנֵהדְרִין ס"ג ע"ב, וְהַרִי"ף סוּף פֶּרֶק קֵמָא דְעִבּוּדָה זָרָה.

שולחן ערוך כפשוטו

יֵאָחַר תְּשֻׁלוֹם עוֹבְדָיו. וּבְכָלל זֶה גַם לְשֵׁלֶם לְמִדְיָנָה אֶת הַמַּגִּיעַ לָהּ מִכּוּחַ "דִּינָא דְּמַלְכוּתָא דִּינָא".

(ד) מְקִימִים אוֹתָם - בִּימִינוּ אֵין נוֹהֲגִים לְהִישָׁבַע, אֲבָל מְכַל מְקוֹם חַיִּיב אָדָם לְהַקְפִּיד לְעִמּוּד בְּדִיבּוּרוֹ, שֶׁ"כֵּן" שְׁלוֹ כֵּן, וְ"לֹא" שְׁלוֹ לֹא.

(ה) עַל פִּיךָ - מִהַפְסוֹק 'וְשֵׁם אֱלֹהִים אַחֲרֵיהֶם לֹא תִזְכְּרוּ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ' (שְׁמוֹת כ"ג, יג) לְמַדּוֹ חֲכָמִים שֶׁ"יִישָׁמַע" הוּא גַם בְּגֵרָמָא, וְאִסּוּר לְגֵרוֹם לְגוֹי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשֵׁם עִבּוּדָה זָרָה¹. וּבִנְסוּף עוֹבֵר בְּכַךְ עַל "לִפְנֵי עֵינֵי לֹא תִתֵּן מִכְשׁוֹל", שֶׁהֲלֹא גַם בְּנֵי נָח מִצְוּיִם עַל עִבּוּדָה זָרָה. וְאִם יַעֲשֶׂה שׁוֹתָפוֹת עִם הַגּוֹי, אֲנִי חוֹשְׁשִׁים שֶׁבַּעַת מַחְלֻקָּתָא יִבּוֹאוּ לִפְנֵי שׁוֹפֵט שְׁבִמְקוֹמָם, וַיִּצְטָרְכוּ הַצַּדִּיקִים לְהִישָׁבַע, וְכַךְ יִגְרוֹם לְגוֹי לְהִישָׁבַע בְּלַיִל שְׁלוֹ. חֲשֵׁשׁ זֶה אֵינוֹ שׁוֹיִךְ כִּיּוֹם בְּמַעֲרֻכּוֹת הַמִּשְׁפָּט שֶׁלָּנוּ, וּבְזִמָּן הַזֶּה מוֹתֵרֶת הַשׁוֹתָפוֹת עִם הַגּוֹיִים גַּם לְדַעַת הַמַּחְבֵּר.

(ו) הַגּוֹיִים בְּזִמָּן הַזֶּה - הַרְמ"א רּוֹמֵז לְנוֹצְרִים, הַמַּאֲמִינִים גַּם בֵּא-ל². וְלִדְעָה זֹאת כָּל שֶׁכֵּן שְׁמוֹתֵרֶת שׁוֹתָפוֹת עִם הַמוֹסְלָמִים, שֶׁאֵינָם עוֹבְדֵי עִבּוּדָה זָרָה כָּלָל.

1. סְנֵהדְרִין דף ס"ג ע"ב. שו"ע יו"ד קמ"ז, ג.

2. [הַרְמ"א הַתִּיחַס כֵּאֵן רַק לְאִיסּוּר "לִפְנֵי עֵינֵי". וּבְדִרְכֵי מִשָּׁה יו"ד קמ"ז אוֹת ב' הַתִּיחַס גַּם לְאִיסּוּר "לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ", וְהִבִּיא בְּשֵׁם הַמְּדֻרְכִי שֶׁבְּזִמָּן הַזֶּה הַגּוֹיִים נִשְׁבָּעִים בְּשֵׁם קְדוּשִׁים שֶׁלָּהֶם, וְלֹא בְּשֵׁם אֱלֹהוֹת, וְאֵין בְּכַךְ אִיסּוּר].

ואף על גב דמזכירין העבודה זרה, מכל מקום כוונתם לעושה שמים וארץ, אלא שמשתפים שם שמים ודבר אחר, ולא מצינו שיש בזה משום 'ולפני עור לא תתן מכשול' (ויקרא י"ט, יד), דהרי אין הגוים מוזהרים על השתוף (ז) (ר"ן סוף פ"ק דע"ז, ור' ירוחם נ"ז ח"ה, ותוס' ריש פ"ק דבכורות). ולשאת ולתת עמהם בלא שותפות (ח), לכולי עלמא שרי (ט) בלא יום חגיהם (י) (הגהות מיימוני פ"ה מהלכות ע"ז) (ועיין ביו"ד הלכות עבודה זרה סי' קמ"ז).

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) על השיתוף - דעת הרמ"א כאן היא שהנצרות אינה עבודה זרה האסורה על הגויים. ויש להדגיש שאף שהאסלאם והנצרות אינן עבודה זרה, דתות אלו רחוקות מאוד מדת האמת.

(ח) בלא שותפות - דהיינו שלא להקים איתם יחד עסק, אלא לקנות מהם ולמכור להם.

(ט) שרי - מותר. כלומר: גם בעבודה זרה ממש האיסור מצומצם לשותפות, ולא לקנייה ולמכירה. אך גם בכך יש עדיפות לעשות עסקים עם יהודי.

(י) בלא יום חגיהם - כי ביום חג של עובדי עבודה זרה אסור לסחור עמם, מפני שהם מודים לאליל שלהם על הצלחתם בעסקי החג. הלכות אלו מפורטות בשולחן ערוך יו"ד סימן קמ"ח, ובסוף הסימן שם מביא המחבר שהלכות אלו אינן נוהגות כיום, כשהגויים אינם עובדי עבודה זרה.

הלכות נטילת ידים

סימנים קנ"ז – קס"ה

סימן קנ"ז – זמן הסעודה, ובו סעיף אחד.

השולחן ערוך עוסק בזמן הרצוי לסעודה, משום שחכמים דאגו שהאדם יחיה באופן בריא. גופנו הוא מתנת ה', ואל לנו להזיק לו.

סעיף א

^אכשיגיע שעה רביעית יקבע סעודתו (א). ואם הוא תלמיד חכם ועוסק בלימודו, ימתין עד שעה ששית (ב); ולא יאחר יותר, דהוי כזורק אבן לחמת (ג) אם לא טעם מידי בצפרא (ד).

^אפסחים דף י"ב ע"ב, ושבט דף י' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) יקבע סעודתו – מדובר בארוחה העיקרית של היום.

(ב) עד שעה ששית – כדי שלא לאבד מזמן לימודו.

(ג) כזורק אבן לחמת – כזורק אבן לחבית. כלומר שהאיחור באכילה יפגע בבריאותו.

(ד) מידי בצפרא – כלומר שזמן זה שקבעו חכמים לארוחה הוא רק למי שלא אכל ארוחת בוקר.

סימן קנ"ח

דיני נטילת ידים לסעודה, ובו י"ג סעיפים.

מסימן זה ועד לסימן קס"ח דן השולחן ערוך בהלכות נטילת ידיים שלפני הסעודה. חיוב זה תופס מקום חשוב בהלכה, אף שטעמו אינו ברור כל צרכו, ונשתדל להסבירו: בזמן שהלכות טומאה וטהרה נהגו בישראל, מאכלי חולין (הלא הם מאכלים רגילים) יכולים היו להיאכל גם בטומאה, אולם תרומה נאכלת על ידי הכהנים רק בעת שהיו טהורים. הכהנים הקפידו מאוד על טהרתם, ומשום זהירות זו גזרו חכמים על "טומאת ידיים" – שהיא טומאה מדברי חכמים, שגזרו לא לגעת בדברים מסוימים, ובכללם לחם של תרומה, אלא אם נטל האדם ידיו. גזרה זו הורחבה גם על אכילת לחם חולין, ואף כאשר ישראלים, ולא כהנים, אוכלים את לחם החולין. גם לאחר שהפסיקו ישראל לנהוג בדיני טומאה וטהרה, כיוון שכולנו טמאי מתים, נשארה גזרה זו בתקפה.

אמנם אלו גזירות רחוקות, אולם יש כאן שריד מהלכות טהרה שהיו קיימות בעם ישראל. דבר זה מאפשר לנו לראות שיש באוכל כעין קדושה, ושבכל ישראל שיש כעין כהונה. הלכות נטילת ידיים הן מהדברים היחידים שמקשרים אותנו עם דיני טומאה וטהרה שהיו נוהגים לפנים בישראל. נטילה זו מרוממת את אכילתנו למעשה קדוש, ואנו נוהגים באוכל כפי שנהגו הכהנים באכילת התרומה הטהורה. ועל כן הסמיכה הגמרא את חיוב נטילת ידיים לפסוק 'וְהִתְקַדְּשְׁתֶּם וְהִיִּיתֶם קְדָשִׁים'¹, כיוון שיש במצווה זו מימד של קדושה.

1. הפסוק בויקרא י"א, מד. הגמרא בברכות דף נג ע"ב.

סעיף א

אכשיבא לאכול פת בשמברכין עליו המוציא, יטול ידיו, אפילו אינו יודע להם שום טומאה. ויברך: 'על נטילת ידים' (א). לאכל לפת שאין מברכין עליו 'המוציא', כגון לחמניות (פירוש: סטורט"י בלע"ז) דקות, או פת הבאה בכסנין (ב) (פירוש: פת עשויה עם צוקאר"ו ושקדים ואגוזים) (ג), ואינו קובע סעודתו עליהם (ד), אין צריך נטילת ידים.

אחולין ק"ה ע"א. להרמב"ם בפרק ו' מהלכות ברכות. ממשמעות לשון הרמב"ם ור"ש בפרק קמא דחלה.

סעיף ב

יש מי שאומר שאם אינו אוכל אלא פחות מכביצה, יטול ידיו ולא יברך (ה).

ירוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) על נטילת ידים - כפי שהסברנו בהקדמת הסימן, נטילה ידיים תוקנה כאשר הכהנים היו אוכלים תרומה בטהרה, ומפאת קדושת התרומה תיקנו חכמים שסתם ידיים טמאות הן, עד שייטלו אותן. גזירה זו חלה הן על ישראל והן על הכהנים כדי שלא להבדיל ביניהם, והיא לא נתבטלה גם כיום, על אף שאין כוח בנטילה לטהר אותנו משאר הטומאות שאנו טמאים בהן.

(ב) פת הבאה בכסנין - דיניה יתבארו בע"ה בסימן קס"ח.

(ג) ושקדים ואגוזים - באר הגולה הדגים זאת באחת מן הדוגמאות לפת הבאה בכסנין.

(ד) קובע סעודתו עליהם - כלומר שאינו אוכל הרבה מהם, אלא פחות מ-180 גרם. גם דיני קביעת סעודה יבוארו בהרחבה בסימן קס"ח.

(ה) ולא יברך - כיוון שמאכלים מקבלים טומאה רק אם הם בגודל של ביצה. "כביצה" היא מידת נפח, ומשערים אותה ב-58 מ"ל בערך. ויש חולקים על דעה זו, וסוברים שתיקנו חכמים נטילת ידיים גם על אכילת מאכל שאינו מקבל טומאה; והלכה למעשה יש ליטול ידיים על פחות מכביצה בלי ברכה.

סעיף ג

האם אוכל פחות מכזית (ו), יש מי שאומר שאינו צריך נטילה (ז).
ה'רוקח שם.

סעיף ד

האם אוכל דבר שטיבולו באחד משבעה משקין (ח) שסימנם: י"ד
י'פסחים קט"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) מכזית - שיעור "כזית" אינו גודל של זית שאנו מכירים כיום. המחבר כותב (תפ"ו, א) ששיעורו כחצי ביצה, כלומר כ-27 מ"ל. ויש אומרים ששיעורו כשליש ביצה², היינו כ-18 מ"ל. לכן האוכל משיעור זה צריך ליטול ידיו, אבל לא יברך עד שיאכל כביצה. בגלל הקושי להעריך את שיעור הנפח, כתבו פוסקים רבים שיש להעריך על פי המשקל, כלומר 27 (או 18) גרם. לחלק גדול מן המאכלים הערכה זו נכונה, אך יש מאכלים שהערכה זו אינה מתאימה להם, כגון מצות, שמשקלן הסגולי הוא כשליש מנפחן, ונפח של כזית מצה אינו שוקל אלא כ-10 גרם.

(ז) שאינו צריך נטילה - כי שיעור קטן כל כך אינו נקרא אכילה. גם על הלכה זו יש חולקים³; והלכה כסעיף זה, שעל פחות מכזית אין צריך ליטול כלל.
(ח) משבעה משקין - כשדיני טהרה היו נהוגים, הייתה חובה ליטול ידיים על כל מאכל רטוב⁴. בסעיף זה מתבאר שלדעת המחבר גם נטילה זו נשארה בתוקפה אחרי שנתבטלו דיני טומאה וטהרה.

2. ראה משנ"ב שם ס"ק א.

3. ראה פירוט המסכימים והחולקים במשנ"ב ס"ק י. ועיין גם בכף החיים שכותב שכך המנהג. וכאמור יש מחמירים ונוטלים בלי ברכה.

4. מקור הדין בפסחים קטו ע"א: "אמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים". וטעמו: כאמור בהקדמה לסימן, גזרו חכמים על ידיים שיהיו שניות לטומאה. ושני לטומאה כשנוגע במשקה - הופך את המשקה לראשון לטומאה (על פי המשנה במסכת פרה פ"ח מ"ז: "כל הפוסל את התרומה - מטמא את המשקין להיות תחילה").

שח"ט ד"ם הגה: דהיינו: יין, דבש (ט), שמן (י), חלב, טל, דם (יא), מים. ולא נתנגב (יב), ואפילו אין ידו נוגעת במקום המשקה (יג), צריך נטילה בלא ברכה (יד). הגה: ואפילו אינו מטבל רק ראש הירק או הפרי, אפילו הכי יטול (טו) בלא ברכה (כ"י).
^יבית יוסף.

סעיף ה

^חהנוטל ידיו לפירות (טז), הרי זה מגסי הרוח (יז). הגה: ודוקא
^חחולין ק"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) דבש - הכוונה לדבש דבורים.
 (י) שמן - הכוונה לשמן זית בלבד, ולא לשמנים אחרים.
 (יא) דם - למעשה אינו מתאים לרשימה זו, כיוון שמדובר כאן במאכלים הנאכלים עם המשקה, והרי אסור לאכול דם⁵.
 (יב) ולא נתנגב - שהלא אם נתנגב אין חשש שהמשקה יטמא את האוכל.
 (יג) במקום המשקה - שאם המאכל רטוב יש ליטול ידיים אף אם אינו נוגע כעת במקום רטוב, מחשש שמא ייגע בו במהלך האכילה.
 (יד) בלא ברכה - היו ראשונים שכתבו שלא גזרו כלל ליטול על דבר שטיבולו במשקה בזמן הזה⁶, ולכן פסק המחבר ליטול בלי ברכה. מנהג אשכנז הנפוץ הוא שלא ליטול כלל, כדעת המקלים⁷ (מלבד בליל הסדר).
 (טו) אפילו הכי יטול - כדין מאכל רטוב שאין ידו נוגעת במקום המשקה.
 (טז) לפירות - כשהם יבשים.
 (יז) מגסי הרוח - כיוון שחכמים לא תיקנו נטילה במקרה זה, ואם מקפיד

5. והובא כאן משום שרשימה זו מקורה במשקים המכשירים פירות לקבל טומאה.

6. שיטה זו מובאת בעיקר בשם המהר"ם מרוטנבורג.

7. דעה זו הובאה במגן אברהם ס"ק ח. ובערוך השולחן מובא (סעיף ה) "שרוב העולם אין נזהרין בזה כלל". המשנה ברורה הביא את המנהג שלא ליטול, אלא שכתב שאין ראוי לסמוך על קולא זו.

שנוטלן בתורת חיוב, אבל אם נוטלן משום נקיות, שלא היו ידיו נקיות, מותר (יח) (הגהת סמ"ק). ^טובשר צלי, יש מי שנראה מדבריו אף על פי שמוהל טופח עליו, דינו כפירות (יט); ^וותבשיל מחטים, והם נגובים, דינו כפירות (כ).

^טמדברי הרשב"א שם. ^ומרדכי פרק קמא דברכות.

סעיף ו

^כהשותה אין צריך ליטול אפילו ידו אחת (כא). ועיין לקמן סי' ק"ע (כב).

^כר"ן פרק ערבי פסחים.

סעיף ז

^לנטל ידיו לדבר שמיכולו במשקה, ואחר כך רוצה לאכול לחם, יש מי שנראה מדבריו שאין אותה נטילה עולה לו (כג); ואין צריך ^לתוספות בפסחים קט"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

ליטול ידיו גם במקומות שחכמים לא תיקנו בהם, מראה שרוצה להוסיף מצווה מדעתו, ויש בכך גאוה.

(יח) מותר - הואיל ואין שום איסור לרחוץ ידיים משום נקיות. ונראה שגם המחבר יודה לדין פשוט זה.

(יט) כפירות - יבשים. שהמוהל נחשב כחלק מן המאכל, ואינו משבעת המשקים.

(כ) כפירות - יבשים. ואין צריך נטילה לפניו.

(כא) אפילו ידו אחת - שלא חייבו חכמים נטילה על שתייה, כיוון שאין חשש שייגע במשקה בידיו.

(כב) סימן ק"ע - סעיף א'. שם מבואר מקרה שבו יש ליטול ידו אם שותה.

(כג) עולה לו - הכלל הוא שנטילת חובה לדבר אחד עולה גם לצורך אחר; אבל נטילה שאינה חובה אינה עולה לדבר אחר. וכיוון שהחיוב ליטול ידיים

לומר אם נטל ידיו שלא לאכול, ואחר כך נמלך לאכול (נד). הגה: ואם לא הסיח דעתו, יטול בלא ברכה (כה) (ד"ע). אם נגע באכילתו במקומות המטונפים בגופו, יחזור ויטול ידיו (כו) (תשובת רשב"א סימן קצ"ב וקצ"ג), ועיין

שולחן ערוך כפשוטו

לפני מאכל רטוב נתון במחלוקת, כפי שראינו בסעיף ד', לשיטת הפוסקים הרי זו רחיצת ידיים רגילה, ולכן אין לסמוך עליה לנטילת חובה. למעשה במקרה זה ייטול שוב ידיו, אבל לא יברך.⁸

(נד) נמלך לאכול - ואז קל וחומר שחייב לחזור וליטול, שהלא הנטילה לא הייתה לצורך מצווה כלל, אלא לרחיצת ידיים בלבד. ונראה שגם כאן לא יברך.⁹

(כה) בלא ברכה - כי גם נטילה בלא כוונה שמה נטילה¹⁰.

(כו) יחזור ויטול ידיו - בברכה¹¹. זו דעתם של המחבר והרמ"א¹², ונראה לי שכך פסק המשנה ברורה¹³; וב"כף החיים" פסק שלא יברך. וקשה לדעת מה המנהג, היות שמקרה זה אינו שכיח.

8. כי לשיטת המחייבים בנטילה לפני מאכל רטוב, הנטילה השנייה אינה נצרכת. המחבר נקט בלשון "יש מי שנראה מדבריו", משום שמשמע מהב"י בסעיף ה' שלדעת רוב הפוסקים צריך ליטול ידיו בברכה לפני דבר שטיבולו במשקה, ולשיטתם זו נטילה גמורה, ומוציאה ידי חובה גם אכילת פת. אך למסקנה פסק המחבר שלא לברך על נטילה זו, משום שחשש לשיטות הפוסקים. ובדומה יש לפסוק כאן, שיש ליטול פעם שנייה, אולם יש לחשוש לשיטת רוב הפוסקים, ולא לברך. ועיין הערות "איש מצליח" בסוף הספר, על משנה ברורה ס"ק כ"ו.

9. כי המחבר פסק בסימן קנ"ט, יג שאין צריך כוונה לנטילת ידיים (על פי כף החיים אות סד).

10. כנ"ל.

11. ונראה לי שאפילו לדעת הפוסקים הסוברים בתחילת סימן קס"ד שאם נטל ידיו שחרית לצורך אכילה עתידית, לכלוך הידיים בינתיים אינו מחייב ברכה, הם סוברים זאת בגלל שהנטילה הראשונה הייתה נטילה בכוונה לפטור את האכילה העתידית. אולם כאן, שלא כיוון מראש ולכלך ידיו, צריך לחזור ולברך לדעת כולם.

12. כמפורש בסימן קס"ד סעיף ב.

13. לא העיר כאן כלום, ובסימן קס"ד סעיף ב' בביאור הלכה הכריע בטינוף ידיו שלא יברך.

לקמן סימן קס"ד (כפול לקמן (כז), ושם נתבאר דצריך גם כן לחזור ולברך (כח).

סעיף ח

מי שהיה במדבר או במקום סכנה ואין לו מים, פטור מנטילת ידים (כט).

ספר ארחות חיים, ממשנה סוף פרק קמא דעירובין.

סעיף ט

צריך ליזהר בנטילת ידים, שכל המזלזל בנטילת ידים¹ חייב² עדויות פ"ה מ"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

(כז) **כפול לקמן** - כלומר: דין הנוגע במקומות מטונפים מבואר שוב בסימן קס"ד. זו תוספת של באר הגולה, אולם לי נראה שהדין הכפול אינו זהה, כי בסימן קס"ד מדובר במקרה שבנטילה הראשונה כיוון גם על אכילת הלחם שבהמשך היום. ונראה לי שהרמ"א בהפנייתו כאן רצה להצביע דווקא על ההבדל שבין המקומות.

(כח) **לחזור ולברך** - שם יתבאר שהכרעת האחרונים, אשכנזים כספרדים, שלא לברך שנית. אך כאמור, לדעתנו הכרעה זו עוסקת דווקא במקרה שנטל וכיוון לאכילה, ולא כשלא כיוון. ונראה לי שזו גם דעת המשנה ברורה. אולם הכרעת הפוסקים הספרדים (כף החיים ו"איש מצליח") שלא לברך גם כאן.

(כט) **פטור מנטילת ידים** - שכפי שראינו בהקדמה לסימן נטילת ידיים היא גזירה רחוקה, ולכן בשעת הדחק לא גזרו חכמים שלא יאכל בגללה. דין זה יתבאר ביתר הרחבה בסימן קס"ג.

נידוי (ל), וּבֹא לִידֵי עֲנִיּוֹת (לא), וְנִעְקַר מִן הָעוֹלָם (לב).

^פ שבת ס"ב ע"ב. ^ט סוטה ד' ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) חייב נידוי - משום שמזלזל בתקנת חכמים. וראינו את חשיבותה של תקנה זו, שהיא שריד לדיני הטהרה שנהגו בישראל, והמזלזל בה רוצה למחוק כל זכר לדיני הטהרה. מסעיף זה ומן הסעיף הקודם אפשר ללמוד את הגישה הרצויה לגזירות חכמים: כל זמן שאפשר לקיימן - אין להקל בהן כלל, משום שכל המצוות המעשיות מבוססות על דברי חכמים, שפירשו וגזרו ותיקנו כיצד נכון לחיות לפי האידיאל של התורה, וכל דבריהם הם חיזוק דברי התורה, ולכן אמרה התורה שלא לסור מדבריהם כלל. אולם בשעת הדחק ובשעת הצורך, יש מקום להקל בגזירות חכמים. לכן בסעיף זה מבוארת חומרת האיסור של המזלזל בנטילת ידיים; ומאידך בסעיף הקודם ראינו שמי שאינו יכול ליטול ידיו, פטור מהנטילה.

(לא) לידי עניות - בעבר לא היו המים מצרך נפוץ, ואפשר שהמזלזל בנטילה עשה זאת מטעמי חיסכון. לכן אמרו חכמים שהרוצה לחסוך על חשבון המצווה, הדבר לא יועיל לו בסופו של דבר. משמעות הדברים היא שהרצון לחסוך בצורה אובססיבית על חשבון המצווה אינו אלא עניות רוחנית.

(לב) ונעקר מן העולם - ביטוי חריף זה נאמר כדי להדגיש שאין לסטות מדברי חכמים כלל. ויש כאן מעין מידה כנגד מידה, שמי שרוצה לעקור דברי חכמים, הוא עצמו ייעקר מן העולם. הדבר נאמר דווקא על נטילת ידיים, שהיא גזירה רחוקה, ולכן יש צורך לחזקה. ומכאן נלמד שכל שכן שאין לזלזל אף בשאר תקנות חכמים וגזירותיהם.

סעיף י

^פאף על פי ששיעורם ברביעית (לג), (פירוש: רביעית הלוג, דהיינו שיעור ביצה וחצי), יוסיף ליטול בשפע, דאמר רב חסדא: 'אנא משאי מלא חפני מיא, ויהבו לי מלא חפני טיבותא' (לד).
^פשבת ס"ב ע"ב.

סעיף יא

^זמברך קודם נטילה, שכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן (לה). ^קינהגו שלא לברך עד אחר נטילה (לו), משום דפעמים שאין ידיו נקיות, ומפני כך מברכין עליהם ^יאחר שפשוף ידים, שכבר ^זבית יוסף בפירוש דברי הטור. ^קתוספות בברכות נ"א ע"א ובפסחים ז' ע"ב, והרא"ש שם. ^ירבנו ירוחם.

שולחן ערוך כפשוטו

(לג) ברביעית - שיעור רביעית המקובל הוא כ-86 מ"ל¹⁴. זהו שיעור קטן מאוד, כשליש כוס רגילה¹⁵.
(לד) טיבותא - תרגום: אני רוחץ מלא חפניים מים, וקיבלתי מלא חפניים טוב.
(לה) עובר לעשייתן - כלומר: מייד לפני קיום המצווה. הברכה היא שמגדירה את המעשה שאנו עושים כמצווה, ולכן בדרך כלל יש לברך לפני קיום המצוות.
(לו) עד אחר נטילה - כיוון שלעתים ידיו מלוכלכות, ועדיף לברך כשהן נקיות (בדומה לברכה על הטבילה, שלמרות שבדרך כלל טוב לברך לפני המצווה, על הטבילה מברכים אחריה).

14. וסימן לדבר - גימטריית המילה כו"ס. באר הגולה הוסיף כאן השוואה לביצה, שהיא מידת הנפח הבסיסית, ושיעורה כ-57 מ"ל. הלוג הוא 6 ביצים, ורביעית היא רבע הלוג (כלומר: ביצה וחצי). ישנה גם מידת נפח גדולה, והיא קב - 24 ביצים, כלומר ארבעה לוגים.

15. חכמים נתנו שיעור לנטילה, כי בעוד שלרחיצת ידיים די בכמות שיש בה כדי לנקותם, נטילת ידיים דומה לטבילה, שיש לה שיעור.

ידיו נקיות קודם שיטיל עליהם מים שניים (לז). הגה: גם יכול לברך עליהם קודם נגוב, שגם הנגוב מן המצוה (לח), ומקרי עובר לעשייתן (לט) (תוס' ורא"ש פ"ק דפסחים); ואם שכח לברך עד אחר נגוב, מברך אחר כך (מ) (הגהות אשירי פ"ק דברכות).

שולחן ערוך כפשוטו

(לז) מים שניים - בסימן קס"ב סעיף ב' יתבאר שטוב לצקת על כל יד פעמיים מים: פעם ראשונה להעביר את הלכלוך, ופעם שנייה משום מצות הנטילה.

(לח) הנגוב מן המצוה - כפי שמבואר בסעיף הבא.

(לט) עובר לעשייתן - כלומר: כיוון שהניגוב הוא חלק מהמצווה, אם מברך לפני הניגוב נחשב הדבר "עובר לעשייתן", ונמצא מברך כדין ובידיים נקיות¹⁶. הלכה למעשה גם הספרדים נוהגים בכך כדברי הרמ"א, לברך אחרי הנטילה ולפני הניגוב¹⁷.

(מ) מברך אחר כך - אף שלכתחילה יש לברך לפני קיום המצווה, לדעת הרמ"א נחשבת נטילת ידיים בדיעבד כמצווה מתמשכת, שאפשר לברך עליה גם במהלך קיומה¹⁸. שכיוון שהנטילה נעשית כדי לאפשר לו את האכילה, ועדיין לא אכל - יכול עדיין לברך. כל זה לדעת הרמ"א, אבל לדעת המחבר אין לברך אחר הניגוב, וכך נוהגים הספרדים¹⁹.

16. בסעיף הבא נבאר שהניגוב הוא חלק מהנטילה רק כשנטל פחות מרביעית על יד אחת. אולם מכיוון שכך, לא חילקו חכמים, וכל מעשה הניגוב מוגדר כחלק מתהליך המצווה (ואפשר שבזמנם, כשהמים עלו כסף והייתה טרחה בשאיבתם, מציאות נטילת ידיים בצמצום הייתה שכיחה).

17. תמוה שהספרדים אינם נוהגים בכך כמחבר. וראה בכף החיים, שהביא שהמקור לכך הוא מדברי האר"י ז"ל.

18. ראה למשל לעניין ברכת הציצית, סימן ח' סעיף י', ודברינו שם.

19. כף החיים אות פ"ה; ילקוט יוסף ברכות קנ"ח, י.

סעיף יב

שׁוֹינְגָבִים הֵיטֵב קוֹדֵם שִׁיבְצֵעַ, שֶׁהָאוֹכֵל בְּלִי נִגּוֹב יָדִים כֵּאֵילוֹ אוֹכֵל לֶחֶם טָמֵא (מא).

^שסוטה ד' ע"ב.

סעיף יג

תְּהַמְטִיבִיל יָדָיו (מב), יִכּוֹל לֵאכּוֹל בְּלֹא נִגּוֹב (מג). ^אוְהוּא הָדִין לְנוֹטֵל יָדָיו בְּבֵת אַחַת וְשׁוֹפֵךְ עֲלֵיהֶם רְבִיעִית מִיֵּם בְּבֵת אַחַת, אוֹ שֶׁנִּטֵּל יָדוֹ אַחַת וְשׁוֹפֵךְ עֲלֶיהָ רְבִיעִית וְכֵן שׁוֹפֵךְ עַל חֲבֵרְתָּהּ (מד).

^תמרדכי פרק ח דברכות. ^אבית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

(מא) לֶחֶם טָמֵא - המחבר נקט לשון כללית, אבל מהסעיף הבא משמע שרק הנוטל פחות מרביעית מים על יד אחת כאילו אוכל לֶחֶם טָמֵא²⁰. להבנת הדברים יש לבאר שמעיקר הדין די ברביעית מים לנטילת ידיים - כחצי רביעית לכל יד. במקרה כזה אמנם עלתה לו נטילה, אולם ידיו לא נטהרו, והמים נטמאים מידיו, ולכן אם לא ניגבם קודם אכילתו נחשב כאוכל לֶחֶם טָמֵא.

(מב) תְּהַמְטִיבִיל יָדָיו - הטובל ידיו במקווה או בנחל הכשרים לטבילה.

(מג) בְּלֹא נִגּוֹב - כי אין כאן טומאה כלל.

(מד) עַל חֲבֵרְתָּהּ - כיוון שכך המים לא נטמאו, כמו שביארנו בסעיף הקודם; והמנהג בכל זאת לנגב ידיים, כדי שלא יימאס הלחם. וכיוון שהניגוב הוא משום מנהג בלבד, מותר לייבשן עם המכשירים החשמליים המייבשים את הידיים על ידי אוויר חם.

²⁰ ומפורש שם בב"י: "השופך על שתי ידיו רביעית בבת אחת ... לא נטמאו המים כלל". אולם ראה ט"ז ס"ק י"ט.

סימן קנ"ט

באיזה כלי נוטלין הידים, וכיצד יבואו המים לידיו,

ובו כ' סעיפים.

סימן זה דן בשאלה כיצד יש ליטול ידיים, ויש בו שלושה כללים עיקריים: א. יש ליטול מכלי. ב. יש ליטול על ידי מעשה של יציקת מים. ג. גם טבילת הידיים במקווה עולה לנטילת ידיים. דינים אלו מקורם בהבנה שהנטילה אינה רחצה, אלא מעשה שיש בו קדושה, ולכן יש בו כללים הלכתיים: שני הראשונים, שימוש בכלי ומעשה של יציקת מים (המכונה "כח גברא"), באים כדי להעניק חשיבות לנטילה, והשלישי הוא מקל וחומר, שהלא מקווה כשר מטהר אפילו את כל גופו של האדם. תוכן הסימן: הגדרת הכלי (סעיפים א'-ו'); "כוח גברא" (סעיפים ז'-י"ג); דיני טבילת ידים (י"ד-כ').

סעיף א

^אאין נוטלים לידים אלא בכלי (א). ^בוכל הכלים כשרים, אפילו כלי גללים (פירוש: כלים עשויים מרפש בקר ועפר), וכלי אבנים, וכלי אדמה (ב). ^גיצריך שיהא מחזיק רביעית (ג). ואם ניקב בכונם משקה, דהיינו שאם ישימו אותו על משקים יכנסו בתוכו דרך הנקב, ^דוהוא גדול ^החולין ק"ז ע"א. ^ופרק קמא דמסכת ידים. ^זחולין ק"ז שם. ^חנדה מ"ט ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) בכלי - ובהמשך הסימן מבואר שזה בנטילת ידיים, אבל אפשר גם לטבול ידיים במקווה, ואז אין צורך בכלי.
 (ב) וכלי אדמה - ואין צורך בכלי מכובד¹.
 (ג) מחזיק רביעית - מפני שצריך רביעית לנטילה, כמו שראינו בסימן הקודם. ושיעור רביעית הוא 86 מ"ל.

1. וכן אין צורך בדבר הנחשב ככלי לעניין קבלת טומאה.

מנקב שהמשקים שבתוך הכלי יוצאים בו (ד), אז בטל מתורת כלי ואין נוטלים ממנו לידים (ה), והאפילו אם הוא מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה (ו).

^ההרא"ש שם בחולין.

סעיף ב

^אוחני מילי שנוטל דרך פיו למעלה, שמה שממנו מן הנקב ולמעלה אינו חשוב ככלי, ונמצא שאין המים באים על ידו מהכלי. אבל אם נוטל דרך הנקב – שרי, כיון שמחזיק רביעית ממנו ולמטה (ז).

^אהרא"ש שם.

סעיף ג

^אכלי שמחזיק רביעית כשסומכים אותו, ואם לא יסמכוהו ישפכו המים ולא ישאר בו רביעית, אינו כלי (ח). הלכך מגופה של חולין ק"ז ע"א לפירוש התוספות.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) **יוצאים בו** – אם יש בכלי נקב גדול מספיק שאם נשים אותו בתוך מים – המים יכנסו לכלי, וזהו נקב הגדול במקצת מנקב שרק יוצאים ממנו מים, הרי הכלי נפסל בכך.

(ה) **לידים** – כי אם משקים יכולים להיכנס אליו שלא דרך פיו, הוא אינו נחשב יותר ככלי.

(ו) **ולמטה** – שפסול זה אינו משום שאין די מים ליטול, אלא משום שהכוס הנקובה אינה מוגדרת כלי. לכן אין ליטול מכלי הסדוק למעלה, כפי שקורה לעיתים.

(ז) **ממנו ולמטה** – כלומר: אם נוטל מן הנקב, מה שמעל הנקב אינו נלקח בחשבון, ואנו מתייחסים לכלי עד הנקב בלבד, שהרי המים אינם יוצאים מפי הכלי אלא מן הנקב.

(ח) **אינו כלי** – כלי הכשר לנטילה הוא כלי היכול להכיל מים, ואם אינו יכול

חבית (ט) שהיא חדה ואינה מקבלת רביעית שלא מסומכת, אין נוטלים ממנה; ואם הרחיבה מלמטה עד שמקבלת רביעית כשהיא יושבת שלא מסומכת, נוטלים ממנה (י).

סעיף ד

^נחמת וכפישה, שהם מיני נאדות של עור שתקנן ועשה להם בית מושב – נוטלים מהם; אבל שק וקופה שהתקנן לשבת בלא סמיכה וזפתן בזפת עד שהם מקבלים משקים, אין נוטלין מהם לידים, לפי שאינם עשויין לקבל משקים (יא). ^ווהוא הדין לכובעים של לבדים (פירוש: בגד קשה. פילטר"ו בלע"ז), אפילו כשהם קשים כל כך שמקבלים מים ואינם זבים מהם, מכל מקום אינם עשויים לקבל מים; ומכל מקום על ידי הדחק מותרים, שעוברי דרכים רגילים לשתות בהם (יב).

^נחולין ק"ז ע"א. ^ו[הגהות] סמ"ק.

שולחן ערוך כפשוטו

לשמר את המים שבתוכו אלא בזכות כח חיצוני, פסול הוא לנטילה.²
(ט) מגופה של חבית – מגופה היא מעין פקק שסתם נקב בחבית, ושימש גם להוצאת המים. המגופה קמורה, כך שאפשר להופכה ולמלאה מים.
(י) נוטלים ממנה – על פי הכלל שהתבאר בתחילת הסעיף: שאם היא יכולה לעמוד ללא סמיכה היא נחשבת לכלי בפני עצמה, אף שנעשתה לצורך כלי אחר.

(יא) לקבל משקים – כל אלו הם כלים שונים שניתן למלא בהם מים וליטול מהם. והכלל הוא שאם הם אינם מיועדים להכיל מים, הם פסולים לנטילה.
(יב) רגילים לשתות בהם – דין הכובעים אינו שייך לימינו, כיוון שאין עוברי

2. סעיף זה מדבר על חפצים שלא נעשו לשם כלי, או על כלי שנפגם. אבל בסעיף ה' מבואר שחפץ שנעשה מראש על מנת שיחזיק מים על ידי סמיכה – נחשב כלי.

סעיף ה

כלי שתחלת תיקונו כך שאינו יכול לעמוד בלא סמיכה, ואין משתמשין בו אלא על ידי סמיכה, חשוב שפיר כלי (יג). לפיכך כלי שהוא מלא נקבים מתחתיו ופיו צר למעלה, וכשמניח אדם אצבעו עליו אין המים יוצאים, וכשמסירו המים יוצאים, מותר ליטול ממנו אף על פי שאינו מחזיק כלום, כיון שעשוי לקבלה בענין זה וזה עיקר תשמישו, נקרא כלי (יד). הגה: וכל שכן כלי שיש בו ברזא למטה, הואיל ומתחילה נעשה לקבל על ידי כך (טור וב"י).
טור. פהרא"ש.

סעיף ו

לא יתן מים לחבירו בחפניו (טו), שאין נוטלים אלא מן הכלי.
והוא הדין אם נטל ידו אחת מהכלי ושפך ממנה לידו אחרת, דאינו כלום (טז); ורבנו תם מתיר בזו, כיון שתחלת נטילה לידו פרק קמא דידי. פמרדכי פרק ח' דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

דרכים נוהגים כיום לשתות מכובעיהם.

(יג) **חשוב שפיר כלי** - בסעיף הקודם ראינו שחפץ שאינו עשוי לקבלת מים, אף אם יכול לקבלם - אינו נחשב כלי לנטילת ידיים. כאן מבואר שגם ההיפך נכון: חפץ שנועד לקבל מים, אף שאינו יכול להחזיק מים בלי סיוע, נחשב כלי וכשר לנטילת ידיים.

(יד) **נקרא כלי** - כלים אלו אינם נפוצים כיום. והכלל הוא, כאמור, שדבר נחשב לכלי רק אם נועד לקבל מים. משני הסעיפים הללו אפשר ללמוד שהדבר הקובע הוא המהות, ולא הצורה החיצונית.

(טו) **בחפניו** - כלומר שסומך את ידיו זו לזו באופן שיוכלו להכיל מים, ומהם נוטל את ידי חברו. נטילה זו פסולה משום שאין כאן כלי.

(טז) **דאינו כלום** - אף שמקור המים בכלי, שהרי את ידו הראשונה נטל בכלי. ובכל זאת אינה נטילה עד שלא ייטול את שתי הידיים ישירות מהכלי.

אחת היה מן הכלי (יז), והוא שהיתה ידו הראשונה טהורה, כגון ששפך עליה רביעית בבת אחת (יח). הגה: ונהגו להקל כדברי רבנו תם (תה"ד וד"מ בשם תוספות), אבל הסברא הראשונה היא עיקר (תה"ד), ולכן יש להחמיר לכתחילה (יט).

סעיף ז

(כ) ¹צריך שיבואו המים מכח נותן, לפיכך צנור שדולה (כא) מים ²חולין ק"ז ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יז) מן הכלי - ולשיטתו גם היד השנייה נחשבת כמקבלת את המים מהכלי הראשון.

(יח) בבת אחת - אחרת המים נפסלו לנטילה במגעם ביד הראשונה.

(יט) להחמיר לכתחילה - וליטול את שתי הידיים ישירות מהכלי, כדעה הראשונה שהביא המחבר.

(כ) הקדמה לסעיף - סעיף זה דן בכלל השני מכללי נטילת ידיים שראינו בהקדמה לסימן, והוא החיוב שיבואו המים מכוח אדם. דין זה נלמד מהפסוק בפרשת חוקת "וְהָיָה הַטָּהוֹר עַל הַטָּמֵא", שנאמר על הזאת מי פרה אדומה, ומשמע ממנו שהזיית המים מתבצעת דווקא מכוח אדם³. סעיף זה מורכב מאוד, ויש בו הן דיני נטילה והן דיני טבילה, ולהבנתו עלינו להקדים כמה הלכות מהלכות טבילה ומקוואות:

א. הטבילה נעשית במקווה, שהוא בור המחובר לקרקע או גומה באדמה, שיש בו מים בשיעור ארבעים סאה.

ב. מים שאובים פסולים לטבילה. מים שאובים הם מים שהושמו בכלי לפני שהגיעו למקווה.

ג. מים שאובים פוסלים מקווה רק אם הושמו בו ישירות; אולם הם

3. הפסוק במדבר יט, יט. הלימוד מופיע בסמ"ג עשה כ"ז, ובבית יוסף כאן בשם הגהות מיימוניות.

מן היאור (כב) ושופך בו (כג) ונמשכים ממנו המים להשקות השדה (כד), אינו יכול ליתן ידיו לתוכו (כה) כדי שיקלחו המים עליהם, מפני שאינם באים מכח אדם, שכבר פסק כח השופך (כו); ואם

שולחן ערוך כפשוטו

עשויים להיטהר ב"המשכה", ולכן אם מים שאובים נשפכו על הארץ במרחק של שלושה טפחים לפחות מהמקווה, ונמשכו בזרימה על הקרקע עד אליו, נטהרו.

ד. צינור שהמים אינם יכולים לשהות בתוכו מפני הפתחים בשני צידיו, אין לו דין כלי כדי לפסול מים ולהפוך אותם לשאובים, אך גם אינו נחשב כקרקע כדי לטהר מים שאובים בהמשכה.

ה. מקווה מטהר רק כשהמים מכוונסים במקום אחד, אך אם המים "זוחלים", כלומר זורמים, הם אינם מטהרים. אולם מעיין של מים חיים היוצאים מבטן האדמה, מטהר גם במים זוחלים.

ו. ניתן ליטול ידיים מרביעית מים השאובים בכלי, ולחילופין לטבול את הידיים במקווה מים הכשר לטבילה.

(כא) צינור שדולה - אדם השואב מים בדלי לתוך צינור לצורך השקיית השדות.

(כב) מן היאור - היאור הוא דוגמה למקום שיש בו ארבעים סאה של מים הכשרים לטבילה; מעת ששאבו את המים הם נפסלו לטבילה, אך עדיין הם כשרים לנטילת ידיים.

(כג) ושופך בו - כלומר: המים נשפכים בתוך הצינור.

(כד) להשקות השדה - כלומר: המים זורמים בצינור, ובסוף הזרימה הם מגיעים לשדות.

(כה) לתוכו - לתוך הצינור.

(כו) פסק כוח השופך - היות שהאדם ששפך את המים לצינור נמצא רחוק ממקום זרימתם החוצה מן הצינור, לא ניכר מקור המים, ונראה שאלו סתם מים שזורמים בתוך הצינור. לכן אין כאן "נותן", והמים שבצינור פסולים

משים ידיו קרוב למקום השפיכה, אף על פי שאינו משים אותה תחת השפיכה ממש, עלתה לו נטילה, דכל זמן שהם קרובים למקום השפיכה עדיין מכחו הם באים (כז). ואם הטביל ידיו לתוך הצנור הזה (כח), אינם טהורות מכח טבילה, מפני שהם שאובים (כט).⁴ והני מילי בדולה (ל), ששופך ונותן לתוך הצנור עצמו, אבל אם נותן אותם חוץ לצנור וממשיך אותם לצנור (לא) והטביל בו ידיו – טהורות (לב), דשאובים שהמשיכוה כשרה (לג). ואפילו דולה⁵ הרא"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

לנטילה.

(כז) מכוחו הם באים – משום שכאשר הנוטל נמצא קרוב למקום האדם השופך את המים, ניכר שהם באים מכוח הנותן.

(כח) לתוך הצנור הזה – ואפילו יש בצנור ארבעים סאה מים, שהם שיעור מקווה כשר, והמים אינם זורמים.

(כט) שאובים – כי נשאבו על ידי כלי מהיאור. ובהמשך נראה שיש חולקים, הסוברים שמים שאובים כשרים לטבילת ידיים.

(ל) בדולה – הדולה הוא שואב המים ממקורם. וכאן הכוונה ששואב ושופך לתוך הצנור ממש.

(לא) לצנור – כלומר: האדם שדולה את המים אינו שופך אותם לצנור, אלא שופך אותם על הקרקע במרחק של שלושה טפחים מראש הצנור, והם זורמים מאליהם לצנור. כך המים אינם נחשבים שאובים.

(לב) טהורות – שהרי הטביל ידיו במים שאינם נחשבים לשאובים.

(לג) כשרה – אפילו אם אין במים ארבעים סאה, כפי שתתבאר דעת המחבר להלן בסעיף י"ד. אולם זה רק אם המים אינם זורמים כעת⁴.

4. בסעיף ט"ו מסתפק המחבר אם מים זוחלים כשרים לטבילת ידיים. אולם ספק זה הוא רק במים שאינם שאובים, ואין להקל בשני הספקות, ומים זוחלים שהם פחות מארבעים סאה – אין לטבול בהם ידיים.

ונותן לתוך החרין עצמו (לד), "אם הדלי נקוב מאחוריו בכונם משקה (לה), ובעוד ששופך דרך פיו לצנור מקלח מאחוריו ליאור (לו) – מטביל בו את הידים וטהורות, דחשיבי כאילו הטביל ביאור (לז), דנצוק זה (לח) מחבר הכלי ליאור, וחשיבי מים שבצנור מחוברים למימי היאור, אף על גב דנצוק כזה לא חשיב חבור לענין טבילה (לט).⁵ ויש חולקין בזה ואומרים דגם לנטילת ידיים⁶ שם בגמרא. פהרי"ף לגרסתו, והרמב"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

(לד) לתוך החרין עצמו – אפילו אם דולה ושופך את המים ישירות לתוך הצינור, ללא המשכת המים.

(לה) בכונס משקה – אם בדלי יש נקב גדול כל כך שמשקה יכול להיכנס לדלי דרך הנקב.

(לו) מקלח מאחוריו ליאור – שבזמן ששופך מים מפי הדלי לצינור, מקלחים מים מהנקב שבדלי ליאור, וכך יש חיבור בין המים שבצינור, מי הדלי, והמים שביאור.

(לז) כאילו הטביל ביאור – ועל אף שטובל במים הנמצאים בצינור, והמים נראים כשאובים, הם נחשבים כמי היאור וכשרים לטבילת ידיים. ואם הם זוחלים, תלוי דינם במבואר בסעיף ט"ו.

(לח) דניצוק זה – "ניצוק" הוא חיבור של מים המצויים במקום נמוך למים המצויים במקום גבוה על ידי זרם המים שביניהם.

(לט) חיבור לענין טבילה – כלומר: לטבילת אישה נידה, שבה ניצוק נחשב חיבור רק אם מתקיימים בו תנאים נוספים רבים⁵. אולם לדעה זו החמירו במקווה לענין טבילת נידה, משום שטבילתה מהתורה, ואילו בטבילת ידיים

5. יש הסוברים שלענין נידה ניצוק אינו חיבור כלל. וגם הסוברים שהוא חיבור, מתנים זאת בכמה תנאים, המפורטים בשו"ע יורה דעה סימן ר"א, כגון: שרוחב החיבור יהיה כשפופרת הנאד (סעיף נ"ד), ושיהיה בשניהם מ' סאה, ושמי החיבור יעמדו (סעיף ס').

לא חשיב חיבור (מ). הגה: אין ליטול ידיו מאותן אבנים הקבועים לכותל ועשה להם בית קבול (מא) וברזא (מב). אבל אם היו כלי תחילה וחברם לכותל, נוטלין ממנו (מג) (אגודה פ' המוכר בית).

סעיף ח

אם הכנים ידיו לתוך כלי של מים ושכשך ידיו בהם: ^זאם הכלי מחובר לקרקע, לא עלתה לו נטילה (מד); ואם אינו מחובר לקרקע, ^זיש אומרים שעלתה לו נטילה (מה), ^זויש אומרים שלא עלתה לו (מו), ^זובשעת הדחק יכול לסמוך על דברי המתירים (מז), ואם אחר ^זהרשב"א בשם הרמב"ן. ^זהלכות גדולות. ^זטור, והגהות מימוני, וסמ"ק. ^זבית יוסף.

שולחן ערוך כפשוטו

הקלו

(מ) לא חשיב חיבור - ולשיטתם אי אפשר ליטול בדרך זו, לכן אם אין ברירה ייטלו ידיהם במצב כזה, אבל לא יברכו.

(מא) בית קיבול - כי אינם נחשבים ככלי. וגם לא יטבול בהם ידיו, מפני שאין בהם ארבעים סאה.⁶

(מב) וברזא - ברז.

(מג) נוטלין ממנו - כיוון שלא איבד שם כלי כשחיברו לכותל, ופתיחת הברז נחשבת כמעשה שפיכה בכוח אדם. ועיין הרחבה בדין הברז בסעיף ט'.

(מד) נטילה - כלי המחובר לקרקע אינו נחשב ככלי, אלא כמקווה. לכן שכשך זה נחשב כטבילת ידיים במעט מים שאובים, ואין כאן לא נטילה ולא טבילה.

(מה) שעלתה לו נטילה - לשיטה זו (היא שיטת בה"ג), אין צורך ב"כוח גברא" בנטילת ידיים, אלא גם שכשכוך הידיים בכלי מספיק. הסוברים כך למדו זאת מהשוואה לכיור במקדש.

(מו) שלא עלתה לו - שהלא יש צורך במעשה שפיכה, הנקרא גם "כוח גברא".

(מז) המתירים - כיוון שנטילת ידיים היא מדרבנן, ניתן לסמוך בשעת הדחק

6. הנצרכים לדעת הרמ"א, כמבואר בסימן י"ד.

כך נזדמן לו ליטול בדרך נטילה, נוטל (מח) בלא ברכה (מט).

סעיף ט

תחבית שיש בה מים (נ), מניחה על ברכיו ונוטל ממנה לידים (נא).
ואם היתה מוטת בארץ והמים מקלחים ממנה (נב), או שעומדת
והמים יוצאים דרך נקב שבה ונתן ידיו שם, לא עלתה לו נטילה
(נג).⁷ ואם היתה ברזא (פירוש: דבר סותם הנקב. ספינ"ה בלע"ז) בנקב, והסירה
וקיבל המים על ידיו, חשיב שפיר 'כח גברא'; וצריך להחזירה
ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה (נד).

⁷סוף פרק קמא דידיים. ⁸הרא"ש שם [בחולין] והמרדכי [בברכות].

שולחן ערוך כפשוטו

על המקלים⁷, אלא שלא יברך.

(מח) נוטל - כיוון שמעיקר הדין ההלכה היא ששכשוך הידיים בתוך הכלי אינו
נחשב נטילה.

(מט) בלא ברכה - משום "ספק ברכות להקל", שמא יצא ידי חובה בנטילה
הראשונה.

(נ) מים - סעיף זה דן כיצד יש ליטול ידיים במקרה שהכלי שלפניו גדול מכדי
שיהיה אפשר לאחוז בו וליטול ממנו ידיו.

(נא) לידים - על ידי הטיית החבית. והמים הניגרים מכוח הטייה זו נחשבים
כנטילה בכוחו ומתוך כלי.

(נב) מקלחים ממנה - מאליהם, בלי שהטה את החבית.

(נג) נטילה - שאמנם יש כאן כלי, אולם המים אינם באים מכוחו.

(נד) בכל שפיכה ושפיכה - שכיוון שהמים זורמים מהברז בעקבות פתיחתו,
נחשב הדבר ככוחו. אולם היתר זה תופס רק ביציאת המים הראשונה, אך
לאחר זמן שהמים כבר זורמים, זרימתם אינה נחשבת עוד כבאה מכוחו.

7. מספר אחרונים חלקו כאן על המחבר. אולם להלכה אפשר לסמוך על דבריו, ועל הרמ"א שלא
חלק עליו.

סעיף י

באם הטח חבית מלאה מים והלך וישב לו, והחבית שופכת מים כל היום מחמת הטייתו, ונטל ידיו ממנו – עלתה לו נטילה (נה).
יפרק קמא דידיים.

סעיף יא

יהכל כשרים ליתן מים לידיים, אפילו חרש שוטה וקטן (נו), גוי (נז) ונדה (נח). הגה: ואיכא מאן דאמר דקטן פחות מבן שש דינו כקוף (נט) (הגהות אשירי פ"ב דברכות).
יפרק קמא דידיים.

סעיף יב

אם הקוף (פירוש: מין חיה. סימא"ה בלע"ז) **נותן מים לידיים**, **י**יש פוסלים (ס) **י**תוספות והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(נה) עלתה לו נטילה – משום שכאן שפיכת המים נעשית מכוחו ממש בניגוד לפתיחת ברז, שבה ראינו בסעיף הקודם שרק תחילת יציאת המים מהברז מועילה. דין זה שונה גם משפיכת הצינור שבסעיף ז': שם הנטילה כשרה רק סמוך למקום השפיכה, כיוון שהמים באים מהצינור, שאינו כלי, ולכן יש צורך שיהיה ניכר שהמים באים מכוח האדם הנותן.
(נו) חרש שוטה וקטן – אף על פי שאין בהם דעת.
(נז) גוי – על אף שאינו חייב במצות הנטילה.
(נח) ונידה – אף על פי שהיא טמאה, ונטילת ידיים היא זכר להלכות טהרה, שבהן אין הנידה יכולה ליטול ידיים לטהור. וכל אלו כשרים מפני שבנטילת ידיים די בכך שהמים יבואו מכוחו של אדם, ואין צורך שאדם זה יהיה מחויב במצוות או טהור.
(נט) כקוף – שדינו מבואר בסעיף הבא.
(ס) פוסלים – ולדעתם על אף שאין צורך בדעת בנתינת המים (שהלא שוטה וקטן כשרים), יש צורך שהמים יבואו מכוח בן אנוש. ואם לא באו מכוח אדם,

^היש מכשירים (סא), ונראים דבריהם (סב). הגה: ומכל מקום יש להחמיר (סג).

^ההרמב"ם והרשב"א.

סעיף יג

^ילכתחלה צריך לכוין הנוטל לנטילה המכשרת לאכילה (סד). הגה: ^יהניגה י"ח ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

כאילו נשפכו מאליהם.

(סא) מכשירים - זו דעת הרמב"ם, הסובר שדי בכוח כלשהו להכשיר את הנטילה, ואין צורך דווקא בכוח אדם.

(סב) ונראים דבריהם - המחבר פסק להקל, משום שדין נטילת ידיים הוא מדרבנן, ובספק דרבנן פוסקים לקולא.

(סג) יש להחמיר - אף שזהו ספק דרבנן. שלדעת הרמ"א כיוון שראשונים רבים מחמירים, אין ליישם את הכלל של "ספק דרבנן להקל" כשאין צורך מיוחד. לכן כתב המשנה ברורה שבשעת הדחק אפשר להקל כדעת המחבר. ואמנם לגבי קוף אין זו שאלה מעשית כלל, אולם ראינו שדעת הרמ"א בסעיף הקודם היא שקטן פחות מבן שש דינו כקוף, ואם כן לדעת המחבר יהיה מותר שקטן כזה ייטול ידיים לגדול, ולפוסקים כרמ"א יהיה זה אסור, אם לא בשעת הדחק.

(סד) לנטילה המכשרת לאכילה - יש מקום לסברה שעצם הנטילה היא מציאות של טהרה, ולכן די בנטילה עצמה, ואין צורך בכוונה לשם מצווה, כשם שטמא שנפל למים הוא טהור אף אם לא כיוון לטבול. אולם הרשב"א סובר שבכל זאת יש צורך בכוונה בנטילת ידיים (של הנוטל ידיו או של האדם היוצק מים על ידי הנוטל), ואם לא כיוון, הרי זו רחיצת ידיים, ולא נטילתן. ולכתחילה פוסק המחבר שיש לחשוש לשיטה זו, ולכוון לנטילה. הנוטל ידיו בכלי לפני הסעודה, מעשהו שקול לכוונה לשם מצווה אף לשיטת הרשב"א,

וכוונת נותן נמי מועיל, אפילו לכתחלה, אפילו שלא כוון הנוטל כלל (סה) (תשובת הרשב"א סי' תק"י).

סעיף יד

(סו) 'הטביל ידיו במי מעין, אפילו אין בו מ' סאה, עלתה לו טבילה, כל שמתכסים ידיו בהם בבת אחת (סז). ואם הטבילם במי מקוה, 'יש אומרים שדינו כמעין (סה) 'ויש אומרים שצריך מ' 'רמב"ם פרק ט מהלכות מקנאות, והראב"ד. 'רובנו יונה והרשב"א. 'רש"י ומרדכי פרק ח דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

כיוון שבזמנינו סתם אדם הרוחץ ידיו אינו עושה זאת בכלי, לכן הנוטל בכלי מעשיו מוכיחים שנוטל ידיו לשם מצווה⁸.
 מי שנוטל ידיו בכלי כשיצא מהשירותים ולא התכוון ליטול לשם אכילה, וכעת יש לפניו לחם ורוצה לאוכלו - ייטול ידיו שוב, ולא יברך.
(סה) שלא כיוון הנוטל כלל - כלומר: אם שופך המים התכוון לשם נטילת ידיים לסעודה, אזי גם אם מי שנטלו את ידיו לא כיוון כלל, הרי זו נטילה כשרה לכתחילה לכל הדעות.
(סו) הקדמה לסעיף - מכאן ועד לסוף הסימן מפורטים דיני טבילת ידיים. דיני טבילת ידיים נלמדים מדיני טבילת גופו של אדם טמא (בזמנינו דינים אלו הם מדאורייתא לגבי טבילת אישה מנדתה בלבד). שורשי הדין שווים, אך יתבאר שישנם פרטים שבהם הקלו בטבילת ידיים, כיוון שכל דין נטילת ידיים הוא מדרבנן. את עיקרי הדברים המחייבים בטבילת הגוף פירטנו בס"ק כ'; בסעיפים הבאים יבואר אלו מהעיקרים הללו נצרכים גם בטבילת ידיים.
(סז) בבת אחת - במעין אין צורך בארבעים סאה, ודי בכמות מים שיכול להכניס בה את ידיו בבת אחת.
(סה) שדינו כמעין - ואף שלטהרת הגוף הטמא צריך מקווה של ארבעים סאה, דעה זו סוברת שלצורך טבילת ידיים די במקווה בשיעור שיכול להכניס

8. עיין בה"ל ד"ה "ולכתחילה יכון".

סאה, ונקטינן כדברי המיקל (סט). הגה: ויש להחמיר לכתחילה (ע).

סעיף טו

מי גשמים שהם זוחלים (פירוש: נמשכים והולכים, שאינם מכונסים), ויש בהם מ' סאה, יש להסתפק אם טובל בהם ידיו (עא).

[זה לדעת רבנו יונה, אך] לדעת רש"י והרשב"א ולהרמב"ם - פשיטא דאין טובלין.

סעיף טז

מ' סאה מים שאובים שבקרקע (עב), להרמב"ם אין מטבילין בהם את הידים (עג), ולהראב"ד מטבילין (עד). ושאובה שהמשיכוה

³ בפרק ו' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

אליו את ידיו בבת אחת, כיוון שדין נטילת ידיים הוא מדרבנן.

(סט) כדברי המיקל - כיוון שזהו דין מדרבנן.

(ע) להחמיר לכתחילה - שלשיטת הרמ"א אין ליישם את הכלל של "ספק דרבנן להקל" כשאין צורך מיוחד, כפי שראינו בסעיף י"ב.

(עא) ידיו - בניגוד למעיין, שמטהר במים זורמים, מקווה מטהר רק כשמימיו עומדים. אולם יש אומרים שהבחנה זו היא רק בטבילה מהתורה, אולם לטבילת ידיים מקווה כשר גם כשמימיו זוחלים. לכתחילה עדיף שלא לטבול במים אלו את ידיו, אלא לקחת כלי וליטול מהם ידיו כדי להסתלק מן הספק. אך כשאי אפשר יכול לסמוך על המקלים, כיוון שנטילת ידיים היא מדרבנן, ולא יברך על טבילה זו.

(עב) שבקרקע - כלומר: שלולית או אגם שמקורם במים שאובים.

(עג) את הידים - משום שאפשר לטבול ידיים רק במקווה כשר, של מים שאינם שאובים.

(עד) מטבילין - לשיטה זו הצורך במים שאינם שאובים הוא רק לטבילה מהתורה, אולם לטבילה מדרבנן אין בכך צורך⁹. להלכה, גם כאן בשעת

9. הראב"ד למד זאת מטבילת בעל קרי, שדי לו במים שאובים.

כולה (עה), גם ל'הרמב"ם מטבילין בהם הידים (עו).

^לפרק ד' מהלכות מקוואות.

פעיף יז

^מלא יטול מהנהר מים בידו אחת ויתן על ידו השנית, לפי שאין

כאן לא נטילה (עז) ולא טבילה (עח).

^נהרשב"א [בחידושים ו] בתורת הבית.

פעיף יח

ידו אחת בנטילה וידו אחת בטבילה, ידיו טהורות (עט).

^יהרשב"א בתורת הבית.

שולחן ערוך כפשוטו

הצורך אפשר לסמוך על המקלים, כי בדרבנן הלכה כדברי המקל.

(עה) **שהמשיכה כולה** - כלומר: שלא שפכו אל המקווה ישירות את המים שאובים, אלא הזרימו אותם במשך לפחות שלושה טפחים במעין נחל, עד שנקוו המים למקווה.

(עו) **הידים** - בטבילה מהתורה המשכה כזו מתירה את המים, אלא שנחלקו האם מים שנמשכו כשרים לגמרי, או שאין המקווה כשר עד שיהיה רובו ממים שאינם שאובים כלל¹⁰. ובטבילת ידיים, שהיא מדרבנן, לכל השיטות אפשר לסמוך על הדעה שהמקווה כשר אף אם הומשך כולו.

(עז) **לא נטילה** - משום שאין כאן כלי.

(עח) **ולא טבילה** - מפני שאינו טובל ידיו בנהר, אלא שופך על ידיו מים שנותקו מהנהר.

(עט) **ידיו טהורות** - ואין צורך לטהר את שתי הידיים באותה הדרך.

10. ראה רמב"ם הלכות מקוואות פ"ד הל' ח-ט. ולהלכה בטבילה דאורייתא יש צורך ברוב מי גשמים, ראה שו"ע יו"ד ר"א, מד.

מעיה יט

המטביל ידיו אין צריך שתי פעמים, ולא ניגוב, ולא להגביה ידיו (פ).

תוספתא פרק ב' דמסכת ידים, ומרדכי פרק ח' דברכות.

מעיה כ

המטביל ידיו אינו מברך 'על טבילת ידים', אלא 'על נטילת ידיים' (פא). הגה: ויש אומרים דמברכין 'על טבילת ידים' או 'על שטיפת ידים', וכן

עיקר (פב) (טור, ומרדכי פ' אלו דברים, וסמ"ג ואגור).

הרשב"א ורבנו יונה.

שולחן ערוך כפשוטו

(פ) **ולא להגביה ידיו** – כל אלו נצרכים בנטילת ידיים¹¹. אך בטבילה, שהיא הדרך העיקרית להוציא מידי טומאה, לא שייכים כל החששות שיש בנטילת ידיים, שבגין חייבו ליטול פעמיים, לנגב ולהגביה ידיו. ונזכיר שאף בנטילה, אם נוטל במים בשפע אינו צריך להיזהר בכל זה.

(פא) **על נטילת ידיים** – משום שהתקנה היא ליטול ידיים, ולכן יותר מדויק לומר "וציונו על נטילת ידיים". ואף שאינו נוטל ידיו אלא טובל אותן, הברכה לא השתנתה. וכך נוהגים הספרדים.

(פב) **וכן עיקר** – שהלא לא נטל ידיו, אלא טבל אותן, וכיצד יברך "על נטילת ידיים" כשאינו נוטל אותן? ופוסקים אשכנזים רבים הכריעו לברך "על נטילת ידיים", כפסק המחבר, ולא לחדש נוסח שאינו מצוי בתלמוד¹².

11. ניגוב הידיים התבאר בסוף הסימן הקודם. הגבהת הידיים ונטילה שתי פעמים מבוארים בתחילת סימן קס"ב.

12. כך פסק המשנ"ב ס"ק צ"ז בשם כמה אחרונים (עיין בשער הציון ס"ק ע"ח). וערוך השולחן כתב שאין לזוז מפסק הרמ"א; וקשה להכריע במחלוקת זו. המג"א חידש שאם המים פסולים לנטילה יברך "על טבילת ידים". ולמעשה נראה שבמקום שאין מנהג יש להכריע כפסק המשנה ברורה.

סימן ק"ם – אלו מים כשרים לנטילה, ובו ט"ז סעיפים.

סימן זה דן במים הכשרים לנטילת ידיים. המים מסמלים טהרה, ולמדנו מדיני טהרת הידיים בכיור שבבית המקדש שהמים צריכים להיות מים איכותיים. לכן פסולים לנטילה מים שהשתנה מראם, מים שנעשתה בהם מלאכה ומים סרוחים. בהמשך הסימן דן השולחן ערוך גם בשיעור המים ובהבדלים בין מים של נטילה למים של טבילה. רוב ההלכות שבסימן זה עוסקות בנטילה, ולא בטבילה, משום שדווקא בנטילה, שאינה עיקר דין הטהרה, והמים בה אינם מחוברים לקרקע, תיקנו חכמים כללים לחשיבות המים. בסעיפים רבים בסימן זה ניכר מהדיון שהמים היו בצמצום, ולעיתים באיכות שאינה טובה. כיום סעיפים אלו אינם למעשה בדרך כלל, כיוון שלכולנו יש מים איכותיים בשפע.

סעיף א

^אמים שנשתנו מראיהן, בין מחמת עצמן (א), בין מחמת דבר שנפל לתוכן (ב), ^בבין מחמת מקומם (ג), פסולים (ד).
^אבפרק קמא דמסכת ידים. ^בהרמב"ם פרק ו' מהלכות ברכות.

סעיף ב

(ה) ^געשה במים מלאכה, או ששרה בהם פתו, אפילו נתכוין ^ישם בפרק קמא דידים.

שולחן ערוך כפשוטו

- (א) מחמת עצמן – כגון מים העומדים זמן רב במקום אחד, שצבעם משתנה מעט.
- (ב) דבר שנפל לתוכם – כגון דיו או מיץ ששינו את צבע המים.
- (ג) מחמת מקומם – כגון מים ששהו זמן רב בכלי וקבלו את צבע הכלי.
- (ד) פסולים – כפי שהסברנו בהקדמה לסימן.
- (ה) הקדמה לסעיף – מסעיף זה עד סעיף ו' השולחן ערוך דן במים שנעשה

לשרות בכלי זה ונפל לשני, פסולים (ו). ¹ואם צינן יין במים (ז), פסולים. ²ואם הדיח בהם כלים, פסולים (ח); ואם היו כלים מודחים או חדשים, כשרים (ט). ואם הטביל בהם הנחתום הגלוסקין (פירוש: ככרות לחם), פסולים (י), ³אבל אם טבל ידיו במים וטח פני הגלוסקין, או שחפן מהם בחפניו, המים הנשארים לא נעשה בהם מלאכה, ולפיכך כשרים אם לא נשתנה מראיהן (יא). הגה: והוא הדין מים שהנחתום מדיח ידיו בהם מן הבצק הדבק בידי (יב) (כ"י בשם ר' ירוחם).
⁴הרא"ש בפירוש מסכת ידים. ⁵משנה שם בפרק קמא. ⁶ר"ש בפירוש המשנה.

שולחן ערוך כפשוטו

בהם מלאכה, שהם פסולים לנטילה.
(ו) פסולים – כלומר: כל מלאכה פוסלת את המים, אפילו אם המלאכה לא נעשתה בהם בכוונה.
(ז) צינן יין במים – שהניח בקבוק יין בתוך כלי עם מים קרים כדי לצנן את היין, הרי מים אלה פסולים לנטילה.
(ח) פסולים – כי שטיפת כלים, כמו צינן היין, נחשבת עשיית מלאכה במים.
(ט) כשרים – כיוון ששטיפה שאינה מועילה לכלום אינה נחשבת למלאכה.
(י) פסולים – גם אם המים נשארו צלולים, כיוון שפעולה זו מועילה ללחם, ונחשבת לעשיית מלאכה במים.
(יא) מראיהן – עשיית מלאכה במים נחשבת רק אם טבל את הלחם בתוך המים. אבל אם הוציא את המים בחופניו, המלאכה נעשתה רק במים שהוציא, והכנסת ידיו למים אינה נחשבת כעשיית מלאכה בהם.
(יב) הדבק בידי – דברי רמ"א אלו מבוססים על ההבנה שאפשר להסיר את הבצק הדבוק על הידיים בלא מים¹, ולכן הכנסת הידיים למים נחשבת כהדחת כלים מודחים. המחבר לא פסק כדעה זו, וגם הפוסקים האחרונים כתבו שאין לסמוך על היתר זה.

1. על פי המשנ"ב ס"ק י"ח, ושער הציון ס"ק כב.

סעיף ג

ימים שלפני הנפה, אף על פי שלא נשתנו מראיהם – פסולים, מפני שבידוע שנעשה בהם מלאכה, דהיינו שכיבה בהם הברזל (יג). ושלפני הספר – אם נשתנו מראיהם פסולים, ואם לאו כשרים (יד).

¹תוספתא [ידים פ"א], ושם [במשנה] בפירוש הר"ש.

סעיף ד

²מים ששתו מהם תרנגולים, או לקלק (פירוש: שתיית הכלב נקרא לקיקה) מהם הכלב – יש מי שפוסל (טו), ³ואין דבריו נראין (טז), אלא בין באלו בין בכל שאר בהמה חיה ועוף, יש להכשיר. ⁴רש"י ואור זרוע. ⁵בית יוסף.

סעיף ה

אין מלאכה פוסלת אלא במים שאובים, בין שהם בכלי (יז) בין בית יוסף מלשון הרמב"ם פרק ו' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

(יג) **הברזל** – לכן אם מסופק אם נעשתה בהם מלאכה, אפשר לסמוך על סבירות זו כדי לפוסלן.
 (יד) **כשרים** – כי השימוש במים על ידי הספר משנה את מראה המים, ואם לא השתנתה מראיתם חזקה שלא השתמש בהם, והם כשרים.
 (טו) **שפוסל** – כיוון שבזמן השתייה פולטים בעלי החיים מעט מן המים ששתו, נחשבים המים כאילו נעשתה בהם מלאכה.
 (טז) **ואין דבריו נראין** – כי שתיית בעל החיים אינה נחשבת מלאכה. ובנוסף מים אלו בטלים ברוב המים המצויים שם.
 (יז) **בכלי** – כמו שראינו בכל הדוגמאות שהובאו למעלה, כגון שצינן בקבוק יין במים הנמצאים בכלי.

שהם בקרקע (יח), אבל לא במי מקוה או מעין (יט) בעודם מחוברים (כ).

סעיף ו

כחמי האור (כא) נוטלים מהם לידים, אפילו הן חמין שהיד סולדת (פירוש: כל שכריסו של תינוק נכוה הימנו) בהם (כב).
 כחולין ק"ו ע"א.

סעיף ז

לחמי טבריא (כג) יכול להטביל בהם את הידים, אבל ליטול מהם בכלי, לא (כד). ואם המשיך אותן בארץ דרך חריץ חוץ למקומם והפסיקן מהמעין הנובע חם, אם יש בהם שיעור מקוה מטבילין כחולין ק"ו ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(יח) בקרקע - מים שאובים שבשלולית או באגם, אם עשה בהם מלאכה (כגון שצינן בהם בקבוק יין), נפסלים לנטילה, ואסור למלא מהם כלי לצורך נטילת ידיים.

(יט) או מעין - מים הכשרים לטבילה אינם נפסלים בעשיית מלאכה. לכן אם למשל צינן יין בתוך מקווה, מותר לטבול בו ידיו, וכן למלא ממנו כלי לנטילת ידיים.

(כ) בעודם מחוברים - לקרקע. אבל אם נעשה בהם מלאכה לאחר שנשאבו בכלי, נפסלו לנטילת ידיים.

(כא) חמי האור - מים שהתחממו על ידי אש.

(כב) סולדת בהם - כלומר: אף על פי שהמים חמים כל כך עד כדי שקשה להכניס לתוכם את היד מפאת חומם, החימום אינו מבטל את חשיבות המים.

(כג) חמי טבריא - הם מי מעיינות חמים, הנובעים מהאדמה ליד העיר טבריה.

(כד) בכלי, לא - טעם הדבר מוסבר בסעיף הבא, ושם מתבאר שאיסור חכמים זה הוא רק בחמי טבריה, אבל שאר מעיינות חמים דינם ככל מעיין, ומימיהם מותרים בטבילה ובנטילה.

בהם הידים, ואם אין בהם שיעור מקוה לא (כה); ואם חריץ זה מימיו מחוברים למי המעין הנובע חם, לרש"י והרשב"א אין מטבילין בו הידים, ולהר"ר יונה מטבילין בו את הידים (כו).

סעיף ה

^פטעם פיסול חמי טבריא לנטילה, מפני שהן מרים ואינם ראויין לשתיית הכלב (כז); אבל אם ימצאו מים חמין נובעין שהן ראויין לשתיית הכלב, נוטלים מהם לידים (כח).

^פרמב"ם ורשב"א ורבנו יונה.

סעיף ט

^גמים מלוחים או סרוחים או מרים, שאין הכלב יכול לשתות מהם, פסולים לנטילת ידים (כט), אף על פי שכשרים למי מקוה לטבילה (ל). ^דואם הם עכורים מחמת טיט שנתערב בהם – אם הכלב יכול לפרק קמא דמסכת ידים, והרי"ף בפרק ח' דברכות. ^דזבחים כ"ב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כה) לא – בסימן קנ"ט סעיף י"ד ראינו מחלוקת האם מותר לטבול ידיים במים שאין בהם ארבעים סאה. ובמים שמקורם בחמי טבריה אף המתירים שם יאסרו, גזרה שמא יבואו ליטול ממים אלו על ידי כלי.
(כו) את הידיים – מחלוקתם היא עד כמה החמירו בגזרה שמא יבוא ליטול ידיו מחמי טבריה.²

(כז) לשתיית הכלב – דבר הפוסל כל מים, כמבואר בסעיף הבא.
(כח) לידים – כלומר: אין פסול במעיינות חמים מכיוון שהם חמים, אלא שיש לבדוק שהם אינם סרוחים או מרים לפני שנוטלים מהם.
(כט) לנטילת ידיים – שכפי שביארנו בהקדמה לסימן, מי נטילת הידיים צריכים להיות איכותיים כמי הכיור שבמקדש.
(ל) לטבילה – שבמי מקווה, שהם עיקר הטהרה, אין המים נפסלים משינויים

2. קיצרנו בביאור סעיף זה משום שאינו הלכה למעשה.

לשתות מהם, כשרים בין לנטילת ידיים בין למקוה; ואם אינו יכול לשתות מהם, פסולים לשניהם (לא).

סעיף י

^טנוטלים לידיים בכל דבר שתחלתו מן המים, כגון יבחושים (פירוש: תולעים) אדומים או שומן דג (לב). הגה: ונראה דוקא אם ריסקן, דלא עדיף משלג (לג) וכו'.
^טהגהות אשרי פרק ב' דברכות, ממשיא דזבחים שם.

סעיף יא

^טמים שיש לו ספק אם נעשה בהם מלאכה או לאו, או שיש לו ספק אם יש בהם כשיעור אם לאו, או אם הם טמאים (לד) או טהורים, או ^זספק אם נטל ידיו או לאו, טהור (לה). הגה: וכל ספק טהרה בידיים, טהור (לו) (טור). ^זויש מי שאומר שעם כל זאת אם יש לו מים אחרים, ^טפרק ב' דמסכת ידיים. ^זרמב"ם בפרק ו' מהלכות ברכות, והטור. ^טהראב"ד שם.

שולחן ערוך כפשוטו

אלו.

(לא) לשניהם - מים בלתי ראויים לשתייה או עכורים בלבד אינם פסולים לטבילה. אולם אם הטיט הן עוכר את המים והן פוסל אותם לשתייה הם נפסלים, כיוון שאז הם נחשבים כטיט, ולא כמים.

(לב) שומן דג - דברים אלו אינם מצויים כיום, ואיננו בטוחים מה היו בתקופתם.

(לג) משלג - דין השלג מבואר בהמשך, בסעיף י"ב.

(לד) טמאים - שיש לו ספק אם הם פסולים לנטילה, כגון אם השתנה מראם מעט, ומסופק אם נחשב הדבר ש"נשתנו מראם".

(לה) טהור - כיוון שנטילת ידיים היא מדרבנן, וכלל בדינו: "ספק דרבנן - לקולא".

(לו) טהור - כוונת הרמ"א להוסיף ספקות נוספים, כגון ספק אם הכלי היה שלם או פגום.

שיטול ידיו ויוציא עצמו מן הספק (לז). הגה: מי שלא נטל ידיו ונגע במים, לא נפסלו אותן מים לנטילה, ולא מיקרי מים טמאים (לח); אבל אסור לרחוץ ידיו ממים שנטל בהם חבירו כבר (לט) (תרומת הדשן סי' רנ"ט).

סעיף יב

השלג, והברד, והכפור (מ), והגלד (פירוש: המים הנקפים מרוב הקור),³ הרמב"ם שם בהלכות ברכות, ובסוף הלכות מקוואות.

שולחן ערוך כפשוטו

(לז) מן הספק - המחבר מלמדנו כאן מוסר גדול, שכל דבר שהותר משום הספק, אם יכול להוציא את עצמו מן הספק בקלות, ראוי לכתחילה לעשות זאת. אך אם הוא צריך להתאמץ לשם כך, נראה כאילו אינו מקבל את הכלל שקבעו חכמים "ספק דרבנן לקולא", ולא יחמיר. וכתב המשנה ברורה שאם יודע שנטל כהלכה, והספק הוא בדבר שקרה לאחר הנטילה, כגון אם חושש שמא לכלך את ידיו לאחר הנטילה - יש כאן "חזקת טהרה" ואין כלל צורך להחמיר, ואפילו אם יכול להסתלק מהספק בקלות. חשוב לציין דברים אלו במיוחד לאנשים שחוששים כל העת שהם אינם בסדר, וחוזרים ונוטלים את ידיהם, עד כדי הפרעה לסדר יומם.³ לאדם כזה חשוב להדגיש שההלכה היא שבדיני דרבנן אלו אין להחמיר בספיקות, וודאי שאין להיכנס למערבולת של ספיקות וחששות.

(לח) מים מטמאים - שהלא בנטילה אין נוהגים דיני טומאה, ונגיעה במים אינה נחשבת עשיית מלאכה בהם.

(לט) חברו כבר - כגון אם נטל חברו לתוך כלי, שמים אלו הם כמים שנעשתה בהם מלאכה, ופסולים לנטילה.

(מ) והכפור - הוא מן ברד דק.⁴

3. לעיתים הדברים מגיעים לידי הפרעה טורדנית-כפייתית. OCD בלע"ז.

4. רשימת "השלג הברד והכפור והגלד והמלח" מקורה במשנה מקוואות תחילת פרק ז'. וכך פרשו מפרשי המשנה שם, וכאן משנ"ב ס"ק נ"ו בשם.

והמלח (מא) – אם ריסקן עד שנעשו מים, נוטלין מהם וטובלין בהם, אם יש בהם כשיעור הגה: ועיין ביו"ד סימן ר"א סעיף ל' (מב).
 שיש מי שאומר שאין נטילת מים ראשונים, אלא במים בלבד (מג);
 תו"ש אומרים שהיין כשר לנטילת ידים, בין נתן לתוכו מים בין לא נתן לתוכו מים (מד), אלא שאסור לעשות כן לכתחלה, כדי שלא יהא כמזלזל בדבר חשוב שנשתנה לעילוי (פירוש: לשבח) עד שקובע ברכה לעצמו (מה). הגה: ויש אומרים דווקא יין לכן, אבל אדום לא (מו) (מרדכי פרק אלו דברים). ר"ש מי שאומר שכל מי פירות ראויים לנטילת הרשב"ד. ת"הרשב"א. רש"י בברכות נ' ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(מא) מלח – מלח הרווי מים אינו מצוי כיום, בדומה לדברים שראינו בסעיף י'.
 (מב) ר"א סעיף ל' – שם מבאר הרמ"א שמותר לטבול בשלג כמות שהוא. ומכאן למדנו שהשלג כשר לטבול בו את הידיים, והמילים "אם ריסקן" שבדברי המחבר כוונתם שרוצה ליטול ממנו את ידיו בכלי.
 (מג) במים בלבד – כמקווה, שאינו כשר אלא במים, כמפורש בתורה בכמה מקומות: "וַיִּרְחֹץ בַּיָּדָיו בַּמַּיִם".
 (מד) לתוכו מים – לדעה זו יין ומיץ פירות טבעי כשרים לנטילת ידיים. משקים אלו רובם מים, והם אינם נחשבים מים שנשתנה מראם, כיוון שהמראה שלהם טבעי להם.
 (מה) שקובע ברכה לעצמו – לדעה זו ניתן ליטול במיץ פירות ואין בכך איסור "בל תשחית", כיוון שאינו משחיתם, אלא משתמש בהם לצורך מצווה⁵. אולם אין לעשות זאת ביין, שהוא משקה חשוב הרבה.
 (מו) אדום לא – לפי שיטה זו רק מי פירות שצבעם דומה למים כשרים לנטילה, ואילו מי פירות כהים מאוד נחשבים כמים שנשתנה מראם, ופסולים.

5. ושלא לצורך אסור להפסיד אוכלים ומשקים, כמפורש בתחילת סימן קע"א. ובזה מתורצת קושיית הביאור הלכה ד"ה "לכתחילה".

ידים בשעת הדחק (מז) הגה: וכל שכן דמותר ליטול ידים בשעת הדחק בשכר או במי דבש המבושלין, דעיקרן מים (מח) (הגהות אשרי).

סעיף יג

בצריך שיהא במים רביעית (מט). והני מילי לאחד (נ); אבל לשנים בריש פרק קמא דידיים, וחולין ק"ז ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(מז) בשעת הדחק - ואף יין מותר לדעה זו. לסיכום שלוש הדעות שמביא המחבר: לדעה הראשונה אין נטילת ידיים אלא במים, ולא ביין ולא במיץ פירות; לדעה השלישית אפשר ליטול בשעת הדחק ביין ובמי פירות; הדעה השנייה היא דעת ביניים: ביין אסור, ובמי פירות מותר.

להלכה, לכתחילה צריך להחמיר כדעה הראשונה, שלא ליטול אלא במים. ובשעת הדחק עדיף ליטול במי פירות. ואם גם מי פירות אין לו, יכול להקל גם ביין. אך אין לברך אלא כשנוטל ידיו במים. פסיקה זו מבוססת על הכלל שראינו למעלה, שמקלים בספיקות בדיני נטילת ידיים.

(מח) דעיקרן מים - ההיתר הוא לדעות המתירות ליטול במי פירות, כיוון שמשקים אלו רובם מים. ובשולם אינו גורע, כפי שראינו בסעיף ו'.

(מט) רביעית - מכאן עד סוף הסימן אנו עוסקים בכמות המים הנצרכת לנטילת ידיים. ראינו בעבר שהכמות המינימלית היא "רביעית", כלומר כ-86 מ"ל (קצת פחות מחצי כוס חד פעמית). כמות זו הינה קטנה מאוד, ובזמננו יש בדרך כלל מספיק מים, ויש ליטול ברווח. הדינים המפורטים בהמשך נועדו למציאות שבה המים הינם בצמצום, ולמעשה קשה מאוד ליטול ידיים כדין עם כמות מועטת של מים. בנוסף, האחרונים פקפקו בכמה מההיתרים המובאים כאן, ולכן למעשה יזהר כל אחד ליטול ידיו בכמות מים סבירה, ודינים אלו אינם אלא כשהמים בצמצום רב.

(נ) לאחד - כלומר: כשאדם אחד נוטל ידיים, צריכה להיות בכלי "רביעית" מים.

שבאו ליטול כאחד (נא), האחרון אין צריך (נב); ואפילו בזה אחר זה, יוכלבד שלא יפסוק הקילוח (נג). כיצד, היה רביעית מים בכלי ופשט אחד ידיו ואחר יוצק על ידיו, ובא שני ופשט ידיו למטה ממנו סמוך ליד הראשון, וקילוח יורד על ידו של ראשון ולידו של שני שלמטה ממנו – ידי שניהם טהורות, אף על פי שפחת שיעור הרביעית כשהם מגיעים לידיו של שני (נד), ידיו טהורות, מפני שהם באים משיירי טהרה (נה).¹ ויש מתירים אפילו כשנוטלים זה אחר זה, הואיל ובשעה שהתחיל האחד ליטול מהם היה בהם רביעית, גם לשני זה עולים, מפני שבאו משיירי טהרה (נו).² והעל ירשב"א ורמב"ן.³ יכן כתב רשב"א. ⁴ישם בריש פרק קמא דידימ, לפירוש הרא"ש והר"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

- (נא) ליטול כאחד** – כפי שמבואר בהמשך הסעיף, ששניים יכולים ליטול ידיים יחד.
- (נב) אין צריך** – ברביעית, אלא די ברביעית אחת לשניהם.
- (נג) הקילוח** – אם השניים נוטלים בזה אחר זה. כי אם נפסק הקילוח, הדבר נחשב כשתי נטילות, ולשני אין רביעית.
- (נד) לידיו של שני** – וידי שניהם טהורות, אף שקצת מהמים נשארו על ידי הראשון. שהם נידונים כאחד מפני שנטלו יחד.
- (נה) באים משיירי טהרה** – שהכמות הכוללת יש בה רביעית, ולכן המעשה כולו כשר לנטילת ידיים.
- (נו) משיירי טהרה** – המקרה הראשון עדיף, משום שהיה בו מעשה אחד של רביעית. במקרה השני כשהתחיל לצקת את המים על ידי השני כבר לא נשארו רביעית בכלי, ובכל זאת יש הרואים גם בכך "שיירי טהרה", ומתייחסים לשתי הנטילות כמעשה אחד. בשעת הדחק אפשר לסמוך על שיטה זו, כפי שלמדנו שבספקות בנטילת ידיים מקלים, משום "ספק דרבנן לקולא".

דרך זה נוטלים מחצי לוג (נז) לשלשה ולארבעה, ומלוג לכמה בני אדם, כל זמן שמספיקים המים לשפוך כל אחד על ידיו שלש פעמים (נח). והוא הדין לשיכולים להניח ארבעה וחמישה ידיהם זה בצד זה, או זה על גב זה, וליטול כאחד, ובלבד שירפו ידיהם (נט) בענין שיגיעו המים לכל אחד (ס) .

¹מחנה שם פרק ב'.

סעיף יד

¹צריך שיהא רביעית מכונס במקום אחד (סא), שאם נטל משמינית וחזר ונטל משמינית, ידיו טמאות כשהיו.

¹ספר ארחות חיים בשם הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(נז) מחצי לוג - הוא שתי רביעיות.

(נח) שלוש פעמים - דין הנטילה שלוש פעמים מפורט בסימן קס"ב⁶. וטעם הדבר בקצרה: נטילה ראשונה לנקות את הידיים מהלכלוך שעליהם; נטילה שנייה היא עיקר הנטילה, אך מים אלו נטמאים מהידיים; ולכן יש צורך בפעם נוספת, להסרת המים הטמאים. למעשה כשיש רביעית אחת וצריך ליטול בה לשתי ידיים של שני אנשים, הדבר קשה מאוד.

(נט) שירפו ידיהם - כאן פירושו: שלא יגעו ידיהם זו בזו.

(ס) לכל אחד - כשכמה אנשים רוצים ליטול ידיים, וכמות המים מצומצמת⁷, הדרך החסכונית ביותר ליטול היא שישומו ידיהם זו על זו באופן שאין יד נוגעת בחברתה.

(סא) מכונס במקום אחד - תקנת חכמים היא שגודל הכלי יהיה לפחות רביעית, ושתהיה בו רביעית מים.

6. סעיף ב. ושם מבואר גם שכשנוטל ידיו בכמות גדולה וידיו נקיות, אין צורך אלא בפעם אחת.

7. לעתים דין זה נצרך בטיולים שבהם המים בצמצום. אך גם בטיולים יש לדאוג לכתחילה למים בכמות המספקת גם לנטילת ידיים.

מעיקף טו

^חרביעית שאמרו, בין לידיו של גדול בין לידיו של קטן (סב). ^טנטלו שני בני אדם זה ידו אחת וזה ידו אחת, ואחר כך חזר השני ונטל ידו השניה, הרי אלו כשלושה בני אדם (סג), ולפיכך אם היה בכלי חצי לוג (סד), ידיו טהורות, ואם לאו, אין ידו השניה טהורה, שאין נוטלין בפחות מחצי לוג יותר משני בני אדם.

^נתוספתא, הביאו הר"ש שם. ^והרשב"א בתורת הבית.

שולחן ערוך כפשוטו

(סב) של קטן - בתנאי שכל היד תירטב מהמים.

(סג) כשלושה בני אדם - כדי להבין הלכה זו יש לזכור שברביעית מים יכולים ליטול שני בני אדם (בתנאי שהקילוהו אינו מפסיק), אולם לא שלושה. אם שני האנשים נוטלים כל אחד לפי הסדר, הנטילה כשרה, אולם אם הראשון נטל רק ידו אחת ואז נטל השני, כשחוזר הראשון ליטול ידו השנייה, הרי זה כאילו אדם שלישי נוטל ועל כן אין די ברביעית אחת, וצריך שתי רביעיות, שהן חצי לוג.

(סד) חצי לוג - הוא שתי רביעיות, שדי בהן לארבעה אנשים, רביעית לכל שני אנשים.

סימן קס"א

דיני חציצה בנטילה, ובו ד' סעיפים.

לגבי טבילת טמאים אומרת התורה כמה פעמים: "וְרָחַץ בַּשֶּׁרֶף בַּמַּיִם". ומכך שלא כתבה התורה "ורחץ במים", אלא הדגישה שרחץ את בשרו במים, למדנו שלא יהיה דבר חוצץ בין בשרו לבין המים. אך כלל גדול בתורה שהולכים אחרי הרוב, ולכן מהתורה חציצה פוסלת את הטבילה רק אם היא מכסה את רוב הגוף. ועוד, שרק דברים שאדם מקפיד שלא יהיו על בשרו יוצרים חציצה. על כן אמרו חכמים שאין חציצה מן התורה אלא "ברובו ומקפיד", אלא שגזרו להחמיר גם אם מתקיים רק אחד מהתנאים: רובו ואינו מקפיד, או מיעוטו ומקפיד. מקרה אחרון זה, "מיעוטו ומקפיד", הוא השכיח ביותר, כגון בטובל שמעט לכלוך נדבק לגופו. ונחשב דבר זה ל"מקפיד", כיוון שדרך בני אדם להקפיד שלא יהיה לכלוך על גופם.

בסימן זה דנים בחציצה בנטילת ידיים. ואף שנטילת ידיים היא מדרבנן, גם בה חלים דיני חציצה, אלא שיש בהם כמה הקלות, כפי שמבואר בסימן.

סעיף א

^אצריך לזהר מחציצה, שכל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנטילה, כגון: ^בצואה (א) שתחת הצפורן שלא כנגד הבשר (ב), ובצק ^אחולין ק"ו ע"ב. ^בבפרק ט' דמקוואות, ובתוספתא שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) צואה - כלומר: לכלוך.

(ב) שלא כנגד הבשר - לכלוך הציפורן שלא כנגד הבשר חוצץ, משום שדרך האנשים לנקותו. אולם לכלוך כנגד הבשר אינו חוצץ, כיוון שרוב האנשים אינם מקפידים על לכלוך שם, ולכן זהו מיעוט שאינו מקפיד עליו, שאינו חוצץ.

שתחת הצפורן אפילו כנגד הבשר (ג), ורטיה שעל בשרו (ד), וטיט היון, וטיט היוצרים (ה).¹ אבל במיעוטו שאינו מקפיד, אין לחוש. הגה: ומשום הכי לא נהגו לנקר הטיט שתחת הצפרנים לנטילה, משום דהוי כמיעוטו שאין מקפיד (ו), כי אין מקפידים על זה לנטילה (הגהות סמ"ק, והגהות אשרי פ' היה קורא). אבל אם היה מקפיד (ז), הוא צריך לנקר, וכן עיקר. ואפשר שנהגו להקל בחציצה לענין נטילה, כי יש אומרים שאין שייך חציצה יערובין ד' ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

- (ג) אפילו כנגד הבשר** - כי דרך בני אדם להקפיד שלא יהיה להם בצק דבוק תחת הציפורן, גם כנגד הבשר. והרי זה מיעוט המקפיד עליו.
- (ד) ורטיה שעל בשרו** - הכוונה לחבישה זמנית על פצע, שאינה נוחה והוא עומד להסירה. אבל פלסטר שלנו, אם נצרך ואינו עומד להסרה, נחשב כחציצה שאינו מקפיד עליה (ואדרבא, הוא מקפיד שהפלסטר יהיה עליו), ואינו מהווה חציצה לנטילת ידיים.
- (ה) וטיט היוצרים** - אלו שני סוגי טיט שנדבקים לגוף, ונחשבים למיעוט המקפיד. סוגי טיט אחרים שאינם נדבקים - אינם חוצצים, אפילו אם מקפיד להסירם, כי אינם מונעים מהמים להרטיב את היד.
- (ו) כמיעוטו שאין מקפיד** - מדברי המחבר עולה שיש לנקות תחת הציפורניים לפני נטילת ידיים. ונראה שהרמ"א אינו חולק על המחבר בהלכה, אלא במציאות. לפי המחבר דרך בני אדם להקפיד על טיט שעל גופם, ואילו לדעת הרמ"א אין נוהגים להקפיד על כך. וייתכן שהדבר תלוי במציאות בכל מקום ומקום.
- (ז) אם היה מקפיד** - שאותו אדם מקפיד במיוחד על ניקיונו, איסטניס.

לנטילה (ח), אבל העיקר כסברא הראשונה (ט).

סעיף ב

יכל דבר שאינו מקפיד עליו – אינו חוצץ (י). היה דרכו של זה להקפיד וזה אין דרכו להקפיד – למי שדרכו להקפיד, חוצץ; למי שאין דרכו להקפיד – אינו חוצץ (יא). כיצד, היה אחד צבע והיו ידיו צבועות – אין הצבע חוצץ על ידיו, אף על פי שיש על ידיו ממשות של צבעונים (יב); לא היה צבע – אם היו ידיו צבועות¹ הרשב"א בתורת הבית.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) חציצה לנטילה – לדעה זו חכמים לא גזרו כלל על החציצה בנטילת ידיים¹.

(ט) כסברא הראשונה – שדעת המקלים היא דעת יחיד, ולא התקבלה להלכה; והרמ"א הביאה רק כדי ללמד זכות על אלה שאינם מקפידים בדיני חציצה, שיש מקור למנהגם. לכן אם דבוק לו טיט תחת ציפורניו יש לנקותו לפני הנטילה. ואם נטל והייתה חציצה – יחזור וייטול. והספרדים יברכו על הנטילה השנייה, כי דעת המקלים לא הובאה כלל על ידי המחבר, ונחשב לשיטתו כאילו לא נטל כלל. והפוסקים כרמ"א לא יברכו שנית.

(י) אינו חוצץ – כפי שביארנו בהקדמה לסימן. ומבאר המחבר בהמשך דבריו מהו "אינו מקפיד".

(יא) אינו חוצץ – בדבר זה דין חציצה לנטילה קל מחציצה לטבילת אישה נידה. שבדיני נידה אם דרך העולם להקפיד – חוצץ. והקלו בנטילת ידיים, כי כל דינה מדרבנן.

(יב) ממשות של צבעונים – כלומר: כיוון שרגיל ללכת כך, נחשב כ"אינו

1. הגר"א מפרש שהרמ"א סומך על שיטה זו, ומביא מספר התרומה (סימן ע"ט) שמביא דעה זו בשם יש מפרשים. וגם בדרכי משה (הארוך אות א') מובא דין זה בשם ספר התרומה. ואמנם בעל התרומה מביא דעה זו, אך הוא עצמו סותם לאיסור, וזו לשונו: "ושלא יהא חציצה בו על אצבעותיו, לא טיט ולא בצק בין צפרניו כל כך שהוא מקפיד עליו ורגיל להסיר מחמת גנאי וקפידא".

ויש ממש הצבע על ידיו (יג), הרי זה חוצץ, שהדיו היבש חוצץ (יד), והלח אינו חוצץ (טו). וכן הנשים שדרכן לצבוע ידיהם לנוי וכיוצא בזה, אין אותו צבע חוצץ (טז). הגה: גלדי מכה שעל ידיו, אם אינו מקפיד עליו אינן חוצצין (יז) (ספר התרומה).

סעיף ג

הצריך להסיר הטבעות מעל ידו בשעת נטילת ידים (יח). הגה: ואפילו הוא רפוי (יט) (כ"י). ואפילו אינו מקפיד עליו בשעת נטילה, הואיל ומקפיד עליו בשעה שעושה מלאכה שלא יטנפו (כ) (הרא"ש פ' תינוקת). ונהגו^ה הגהת אשר"י פרק ב' דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

מקפיד^ה, ועבורו הדבר אינו מהווה חציצה.
(יג) על ידיו - דווקא אם יש ממשות של צבע, אבל עצם שינוי המראה אינו נחשב חציצה גם בטבילה נידה.
(יד) חוצץ - כיוון שמקפיד שלא יהיה לו צבע על ידיו.
(טו) והלח אינו חוצץ - כיוון שצבע לח אינו מונע מהמים להרטיב את כל היד.
(טז) אין אותו צבע חוצץ - שהלא אינן מקפידות להסירו, אלא להפך - מקפידות שציפורניהן יהיו צבועות.
(יז) אינן חוצצין - כיוון שהסרת הגלד מכאיבה. ואף שהיה מעדיף להיות ללא הגלד, הרי כעת אינו רוצה להסירו, לכן נחשב "אינו מקפיד", ואין כאן חציצה.
(יח) בשעת נטילת ידיים - ואף שבדרך כלל האישה עונדת את הטבעת, כיוון שלעתים היא מסירה אותה - נחשבת כמקפדת, כפי שמבאר להלן הרמ"א.
(יט) רפוי - מעיקר הדין טבעת רפויה אינה חוצצת, כי אינה מונעת מהמים להרטיב את כל האצבע. ובכל זאת צריכה להסירה, מחשש שמא תיצור הטבעת חציצה והיא לא תשים לב לכך. מקור דברים אלו בבית יוסף, והרמ"א רק מבאר את דברי המחבר, ואינו חולק עליו.
(כ) שלא יטנפו - לכן נחשבת "מקפדת". ואישה שמשאירה את הטבעת תמיד

קצת להקל אם הוא רפוי (כא), אבל יש להחמיר כי אין אנו בקיאים איזה מיקרי רפוי (כב) (כ"י).

סעיף ד

ישיעור נטילת ידים: כל היד עד קנה של זרוע (כג), ויש אומרים עד מקום חיבור האצבעות לכף היד (כד). וראוי לנהוג כדעת הראשון (כה).

לפירוש הרי"ף בפרק ח' דברכות. 'חולין ק"ו ע"א לפירוש הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

על אצבעה, גם בעת לישת הבצק, אינה חייבת להסיר את הטבעת כשהיא נוטלת ידיים.

(כא) אם הוא רפוי - ובכך סומכים המקלים על עיקר הדין.

(כב) איזה מקרי רפוי - לכן יש להחמיר לכתחילה גם ברפוי.

(כג) עד קנה של זרוע - כלומר: כל כף היד.

(כד) חיבור האצבעות לכף היד - דעה זו, שצריך ליטול רק את האצבעות, היא דעת רוב הפוסקים². אולם מן הראוי ליטול את כל היד ולכבד את דעת מיעוט הפוסקים, שהרי אין בכך טרחה כלל. אולם אם אין לו הרבה מים, וכן ביום כיפור ובתשעה באב כשנוטלים לידיים, נוטלים את האצבעות בלבד.

(כה) כדעת הראשון - ומוסיף הבית יוסף: "ונכון להתנות ולומר שאינו מקבל עליו דבר זה בתורת חובה אלא בתורת רשות, כדי שאם איזה פעם לא יזדמנו לו כל כך מים לא יצטרך להחמיר כמנהגו. וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר על עצמו".

2. כך משמע מהבית יוסף. והביאור הלכה מביא שפוסקים רבים מחמירים בכך, ומסיק שהחובה ליטול את כל היד היא מעיקר הדין. ובכל זאת נראה עיקר כדברי המחבר. ו"איש מצליח" בהערותיו על המשנה ברורה מביא חיזוק גדול לפסק המחבר מההלכה שדי ברביעית ליטול את ידיהם של שני בני אדם, שלוש פעמים לכל יד. ודבר זה בלתי אפשרי אם צריך ליטול את כל היד.

סימן קס"ב

הגבהה ושפשוף הידים בנטילה, ובו י' סעיפים.

ראינו שמעיקר הדין די ברביעית אחת של מים לשתי הידיים. אולם אם נוטל ידיו בפחות מרביעית מים לכל יד, מטהרים המים את ידיו, אך נטמאים בעצמם. מכאן נובעות הלכות סימן זה. בזמן הזה, שאנו נוהגים ליטול לכל יד לפחות רביעית, הלכות אלו לרוב אינן נוהגות. ובכל זאת יש שנהגו לאמץ חלק מדינים אלו, אף שאין חיוב בכך.

סעיף א

^אהנוטל צריך להגביה ידיו הגה: דהיינו ראשי אצבעותיו (א) (רש"י סוטה ד') למעלה, שלא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו הידים (ב). הגה: והוא הדין אם משפילן מתחילת הנטילה עד סופה דשפיר דמי, רק שיזהר שלא יגביה תחילה ראשי אצבעותיו ואחר כך ישפילם, דאז יצאו המים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו הידים (ג) (ב"י בשם מהר"י בן חביב); ^בדהיינו כשאנו נוטל ^אסוטה ד' ע"ב. ^בהאגור בשם ר' אביגדור כהן.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **ראשי אצבעותיו** - בסימן הקודם (סעיף ד') ראינו שמעיקר הדין די ליטול עד קשרי האצבעות, ולכן כותב הרמ"א שדי בהגבהת ראשי האצבעות. לעומתו סובר המחבר שאף שאין חובה ליטול את כף היד, אין לטמא אותה בעת הנטילה, ולכן לשיטתו יש להגביה את כל היד.

(ב) **ויטמאו הידים** - זהו המשך דברי המחבר, שנקטעו על ידי דברי הרמ"א. ודע שבנוסף לטעם זה, שלא שייך כשנוטלים בשפע מים, יש הסומכים את דין ההגבהה על הפסוק (בישעיה ס"ג) "וַיִּנְטְלִים וַיִּנְשְׂאִים", שלומדים ממנו שהנוטל ידיו צריך לשאתם ולהרימם, להראות שאין זו סתם רחיצה, אלא עבודת ה'. המחבר לא פסק דעה זו להלכה, אולם על כך נסמכים המהדרים גם בזמננו להרים ידיהם בזמן הנטילה.

(ג) **ויטמאו הידים** - משום שהעיקר הוא שהמים הרטובים שנזלו מאצבעותיו

כל היד עד מקום חבור היד עם הזרוע, אבל אם נוטל עד שם, אין צריך להגביה ידיו (ד). הגה: ויש חולקים בזה (ה) (ד"מ לדעת הרא"ש והטור).¹ וכן אם שפך על שתי ידיו רביעית בפעם אחת, כיון דאין שם מים טמאים כלל – אין צריך להגביה ידיו (ו).² וכן המטביל ידיו, אין צריך להגביה ידיו (ז). הגה: ויש אומרים דאם שופך על ידיו שלש פעמים (ח) אין צריך ליזהר בכל זה, וכן נהגו להקל (אגור בשם אר"ז, והגהות אשרי).³ בבית יוסף.⁴ ותוספתא ידים והמרדכי.

סעיף ב

(ט) הנוטל ידיו שופך עליהם קצת מהרביעית להסיר מהם הלכלוך וכל דבר שחוצץ (י), ואחר כך שופך עליהם פעם שניה, וגם אלו⁵ טור, ותוספות והרא"ש על חולין ק"ז ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

למטה לא יחזרו אליהן ויטמאו אותן, והרמת הידיים אינה עיקר בפני עצמה. (ד) להגביה ידיו – כלומר: עיקר הדין הוא ליטול עד קשרי אצבעותיו. אך אם נוטל ידיו עד לשם במים מועטים, המים היורדים מהאצבעות לכף היד נטמאים, וכשחוזרים לאצבעות שוב מטמאים את האצבעות. אבל אם נוטל את כל היד אינו צריך להגביה ידו, כי אף שהמים יורדים לזרוע, הם לא נטמאים שם, כי טומאת הידיים היא גזרת חכמים, וגזרו על כף היד, ולא על הזרוע.

(ה) ויש חולקים בזה – כי לדעה זו אף המים הנגררים על הזרוע נטמאים. וגם משום הפסוק "וַיִּנְטְלִים וַיִּנְשְׂאֵם" (ראה דברינו בס"ק ב).
(ו) להגביה ידיו – לכן הגבהת הידיים אינה נוהגת היום.
(ז) להגביה ידיו – כי מי המקווה לא נטמאים.
(ח) שלוש פעמים – כמבואר בסעיף הבא.
(ט) הקדמה לסעיף – בסעיף זה מוסבר מדוע הנוטל ידיו ברביעית מים צריך לנטלן שלוש פעמים.
(י) שחוצץ – כלומר: זו שפיכת מים שלא שייכת לחיוב הנטילה, אלא היא

המים הם טמאים (יא), ואחר כך שופך עליהם פעם שלישית לטהר המים שעל גבי הידים (יב). ואם אין בידים לכלוך ודבר החוצץ (יג), שופך על שתי ידיו רביעית בבת אחת (יד), ואין צריך מים שניים. הגה: והוא הדין אם היו לו מים רבים, רוחץ תחילה מעט כדי להסיר הלכלוך, ואחר כך שופך רביעית כאחד (טו), ואין צריך מים שלשים (טז). הנוטל ידיו

שולחן ערוך כפשוטו

הכנה לנטילה.

(יא) הם טמאים - כיוון שאין בהם רביעית.

(יב) שעל גבי הידים - והמים השלישיים מטהרים את המים השניים שנטמאו.

(יג) ודבר החוצץ - ואז אין צורך בנטילה הראשונה, שנועדה להסרת הלכלוך. **(יד) בבת אחת -** נטילה בבת אחת על שתי הידיים אפשרית רק אם אדם אחר הוא שיוצק את המים על ידיו. וכאשר נוטלים על שתי ידיו בבת אחת רביעית מים הם אינם נטמאים, ואז אין צורך בנטילה נוספת. לכן אם אדם אחד נוטל לאדם אחר ושופך רביעית בבת אחת, די בנטילה אחת; והנוטל ידיו לעצמו בפחות מרביעית מים לכל יד, עליו ליטול פעמיים: פעם ראשונה היא עיקר הנטילה, ופעם שנייה לטהר את המים שנטמאו. ובלבד שאין על הידיים חציצה.

(טו) רביעית כאחד - על כל יד.

(טז) מים שלשיים - כלומר: רחיצת הידיים נחשבת כמים ראשונים, והנטילה הראשונה עם רביעית לפחות לכל יד מספיקה, כיוון שמים מרובים אינם נטמאים. דברים אלו מוסכמים גם על המחבר. לכן כשנוטלים ביותר מרביעית לכל יד, מי שידיו אינן נקיות צריך ליטול ידיים פעמים, ומי שידיו נקיות צריך ליטול פעם אחת. בכל זאת יש נוהגים ליטול פעמיים אף כשידיו נקיות, כדי לא לשנות בין נטילה לנטילה. ויש שנוהגים ליטול שלוש פעמים, כדין הנטילה כשאין די מים (אך אין חובה ליטול לסירוגין, כנהוג בנטילת ידיים של שחרית).

צריך לשפשפם זה בזה (יז) (מיימוני פ' י"א מהלכות מקואות, וכל בו, וסמ"ג, הרא"ש פ' כל הבשר).

סעיף ג

נמל מקצת ידו (יח), וחזר וחוסף ונמל הנשאר מידו, הרי ידו טמאה כמו שהיתה, דאין נטילה לחצאין (יט). **ואם עדיין יש על מקצת היד שנמל בתחילה טופח על מנת להטפח (כ)**, הרי זו טהורה (כא). במה דברים אמורים, במים ראשונים (כב); אבל בשניים נמל מקצת ידיו וחזר ומוסיף על מקצתו (כג).

ירוש פרק קמא דידים לפירוש הרא"ש והר"ש. 'רמב"ם בפרק י"א מהלכות מקואות, מסוגיא דגיטין ט"ו ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יז) לשפשפם זה בזה - דין השפשוף מובא גם בדברי המחבר בסעיף ד'. שפשוף זה אינו מעכב, והמפרשים התקשו בשאלה מה עניינו, ואמרו שעיקרו להוציא לכלוך שאולי נשאר על הידיים. ועוד ייתכן שמטרתו לדאוג שהמים יגיעו לכל מקום ביד.

(יח) מקצת ידו - וניגבה.

(יט) דאין נטילה לחצאין - כיוון שתקנת חכמים היא ליטול את כל היד בבת אחת, בדומה לדין טבילת הגוף, שאינו נטהר אם מכניס חלק מגופו למקווה ואחר כך את שאר הגוף.

(כ) טופח על מנת להטפח - פירוש הביטוי: רטוב עד כדי שיכול להרטיב דבר אחר.

(כא) טהורה - שכך נחשב התהליך לנטילה אחת.

(כב) במים ראשונים - כשנוטל בפחות מרביעית, וצריך ליטול בשנית כדי להסיר את המים הטמאים, כפי שהתבאר בסעיף הקודם.

(כג) ומוסיף על מקצתו - כי הצורך בנטילה בפעם אחת הוא רק בנטילה העיקרית, אבל הסרת המים הטמאים יכולה להתבצע בחלק של היד ואחריו בחלק אחר.

סעיף ד

(כד) ^השפך מים על ידו אחת ושפשפה בחברתה – לא עלתה לו נטילה (כה), ^ואפילו שפך באחרונה על שתי ידיו (כו), לפי שהמים ששפך על ידו אחת נטמאו, וכששפשפה נטמאת חברתה ממנה, ואין מים שניים מטהרים אלא המים שנטמאו מחמת היד עצמה, ולא הבאים מחמת היד האחרת. הלכך השופך מהכלי על ידו אחת ושפשף בחברתה, צריך לנגב ידיו ולחזור וליטלם כראוי. לפיכך הנוטל ידיו (כז) צריך שישפוך לו אחר עליהן (כח), ואם אין לו אחר יאחוז הכלי בראשי אצבעותיו וישפוך על שתי ידיו כאחד, או ישפוך על כל אחת רביעית, ואחר כך ישפשפם (כט), שהשופך ^הבפרק ב' ידיים. ^והרא"ש שם בחולין.

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) **הקדמה לסעיף** – סעיף זה דן במי שנטל יד אחת ברביעית מצומצמת, ושפשף יד זו בחברתה כדי להרטיב גם את השנייה. גם סעיף זה, כרוב הסימן, אינו שכיח כיום.

(כה) **נטילה** – שהעיקר אינו להרטיב את הידיים, אלא ליטול כל אחת מהן מהכלי.

(כו) **על שתי ידיו** – כלומר: אפילו שפך לאחר מכן רביעית על שתי ידיו, אין רביעית זו עולה לו לנטילה שנייה, משום שהנטילה מטהרת רק את המים שנטמאו מידו זו, ולא את המים שנטמאו מכוח ידו האחרת; וגם אין זה נחשב כנטילה ראשונה, משום שידי רטובות כבר ממים טמאים, ותקנת הנטילה לא הייתה לטהר את המים, אלא לטהר את היד.

(כז) **הנוטל ידיו** – ויש לו בסך הכול רביעית מים.

(כח) **אחר עליהם** – שכך אפשר בקלות ליטול את שתי הידיים יחד.

(כט) **ישפשפם** – השפשוף אינו מעיקר הדין, וראה דברינו בסוף סעיף ב'.

רביעית כאחד אין צריך מים שניים לטהרם, שעשו רביעית בבת אחת כמו טבילה, שאינה צריך שטיפה שתי פעמים (ל). אם נגע בהם אחר שלא נטל ידיו, בעודם לחות מן המים, צריך לנגבם ולחזור וליטול, שהרי זה טימאם על ידי המים שעליהם (לא). לכך צריך ליזהר כששופך מים שלישיים, שהם שניים לבד מהראשונים, שלא יגע יד בחברתה (לב) עד שישפוך גם זה על השנייה, או שישפוך מתחילה על שתיהן כאחד. ואם נטל כל יד מרביעית אין צריך לכל זה (לג).

סעיף ה

מתוך מה שכתבנו יתבאר לך דהא דיד נטמאה בשפשוף חבירתה, דוקא בנוטל ידו אחת ואחר כך שפשפה בחברתה, אבל אם רצה ליטול בתחלה שתי ידיו כאחת – נוטל, דשתיהן נחשבות כיד אחת, ואינן מטמאות זו את זו (לד). ואפילו ארבעה או חמישה 'הר"ש והרא"ש בפרק ב' דמסכת ידים, והרמב"ם בפרק י"א מהלכות מקוואות.

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) שתי פעמים – ולכן, כפי שהסברנו בהקדמה, כל הדינים הללו שייכים רק כשיש לו מים מצומצמים.

(לא) המים שעליהם – שהאדם האחר טימא את הידיים הרטובות. והלכה זו קיימת גם אם שפך רביעית על כל יד, ולכן אין לגעת בידו של מי שנטל ידיו, עד שינגבן.

(לב) יד בחברתה – בסעיף ב' התבאר שהמים הראשונים נועדו לנקות את הידיים, המים השניים לטהרם, ואם כל יד קיבלה רק מעט מים, צריך מים שלישיים להסרת המים הטמאים. ואם בינתיים נוגעת יד אחת בשנייה, בטלה הנטילה ונטמאו שוב ידיו.

(לג) לכל זה – כי הכול נטהר, וכך אין מים טמאים כלל.

(לד) זו את זו – כלומר: נגיעת היד שלא נטל פוסלת את נטילת היד הראשונה רק אם נוטל את ידיו זו אחר זו. אבל אם נוטל שתיהן יחד (כגון על ידי אחר),

שהניחו ידיהם זה בצד זה או זה על גב זה (לה), כיד אחת חשיבי, ואינם מטמאות זו את זו.

סעיף ו

נמל שתי ידיו זו לעצמה וזו לעצמה (לו) ונמלך (לז) (פירוש: נתייעץ) – כשנמל המים השניים והגיע ידיו זו לזו (לח) ושפך על שתיהן כאחת (לט), ידיו טמאות, מפני שכשצירף ידיו זו לזו לקבל המים השניים נטמאו ידיו בנגיעתם זו לזו, דמים שעל גבי יד זו מטמאים מים שעל גבי חברתה וגם את היד (מ); וכשנמל את השניים לא טיהרו את הראשונים, כיון שנטמאת מחמת חברתה, אלא אדרבה גם השניים נטמאו בהן (מא), וצריך לנגב ידיו וליטול שתיהן³ בפרק ב' ידיים לפרוש התוספתא הביאה הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

שתי הידיים נטהרות, ואינן מטמאות זו את זו.
(לה) זה על גב זה – ואדם אחר נוטל את ידיהם.
(לו) וזו לעצמה – נטל לכל יד בפחות מרביעית, ולא חיבר שתי ידיו.
(לז) ונמלך – כלומר: וחזר בו, והחליט ליטול שתי הידיים ביחד ועל כן צירף שתי הידים.
(לח) זו לזו – כשהתכוון ליטול המים השניים צירף ידיו זו לזו לפני הנטילה השנייה.
(לט) ושפך על שתיהן כאחת – שפך את המים השניים על שתי ידיו המחוברות. ואמנם אם היה עושה כן בתחילה היתה עולה לו הנטילה, אולם עכשיו ששפך על כל יד פחות מרביעית וצירף אותן – קלקל.
(מ) את היד – השנייה. ראינו בסעיף ב' שמים פחות מרביעית מטהרים את היד, אך נטמאים בעצמם, וצריך מים שניים להסירם. ועל כן כל יד נטמאת מהמים הטמאים של חברתה.
(מא) נטמאו בהן – מפני שהמים השניים מטהרים רק את המים הראשונים שעל אותה יד שהיו עליה מראש, אבל לא את אלו המצויים על היד שנטמאת

כאחת (מב). הגה: וכל שכן שצריך ליזהר שלא יגע בידו ששפך עליה פעם אחת (מג), לידו השנית ששפך עליה שתי פעמים (מד) (מרדכי פרק אלו דברים).

סעיף ז

^זאם שפשף ידיו זו בזו (מה), יזהר שלא יגע חוץ ממקום שנפלו בו מים (מו), מפני שהן מטמאות זו את זו.
^זכל בו בשם הראב"ד.

סעיף ח

^חנטל ידו אחת (מז) ושפשפה בראשו (פירוש: כדי לנגבה (מח), ולפיכך לא נטמא ^חפרק ב ידיים, ושם בפירוש הר"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

מחברתה.

(מב) שתיהן כאחת - ולסיכום: אם לאחר שנטל (בפחות מרביעית לכל יד) נגעו ידיו זו בזו, עליו לנגב ידיו ולהתחיל בנטילה מחדש.
(מג) פעם אחת - אם נטל פחות מרביעית.
(מד) שתי פעמים - כיוון שהיד שנטל פעמיים נטהרה, ואילו היד הראשונה שלא נטל שנית רטובה ממים טמאים, המטמאים את היד הטהורה בנגיעתם. וכאמור, כל זה אינו שייך כששופכים רביעית על כל יד.
(מה) זו בזו - כדי שהמים יגיעו לכל מקום.
(מו) שנפלו בו המים - רוב הפוסקים מבארים שמדובר כאן במקרה שנטל היטב רק את אצבעותיו, כעיקר הדין (ראה בסימן הקודם סעיף ד'), ואז אם יגע בכף היד, ייטמאו אצבעותיו¹.
(מז) נטל ידו אחת - בפחות מרביעית.
(מח) לנגבה - ולא כדי להביא את המים לכל האצבעות, כפי שהסברנו למעלה

1. זו דעת רוב הראשונים המובאים בבית יוסף, וכן פירשו המשנה ברורה (ס"ק נ"ו) וכף החיים (אות כב). אולם מלשון המחבר משמע שגם אם נטל את כל כף היד ואחר כך נגע בזרוע, נטמאו ידיו. ודעה זו מובאת בבית יוסף בשם הערוך. אך כאמור, הפוסקים הסכימו להקל, שנגיעה בזרוע אינה מטמאת. ולהלכה היום אנו נוטלים את כל היד, ולכן דין זה אינו מעשי.

ידו, מה שא"כ בס"ד קס"ד סעיף ב' שחיכך בראשו) (מט) או בכותל, ואחר כך חזר ונגע באותן מים שבאו מידו על הראש ועל הכותל – טמאה, שאותם מים טמאים חזרו וטמאו את היד שנגע בהם, אף על גב דכל כמה דלא שפשף מטהרים בשפשוף, השתא דחזר ונגע, גרע (ג). וכבר נתבאר שהשופך רביעית כאחת אינו בכלל כל אלו, דאין שם מים טמאים כלל (נא).

סעיף ט

יכששופך מים ראשונים על ידיו (נב), צריך ליזהר שלא ישאיר על ידו צרור או קיסם או שום דבר אחר (נג), שאין מים מטהרים אלא מים שעל גבי היד, ולא המים שעל הצרור (נד).^פ ואם שופך יפרק ב ידים משנה ב'.^פ שם בפרוש הר"ש והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

את שפשוף הידיים זו בזו.

(מט) שחיכך בראשו – שם מבואר שהמחכך ראשו צריך לחזור וליטול ידיו. ואת פרטי דין זה נבאר במקומם.

(נ) גרע – ביאור המשפט האחרון: כעת, שחזר ונגע, קלקל. ופירוש דברי המחבר: ראינו שהנוטל ידיו בפחות מרביעית צריך מים שניים להסיר את המים הראשונים. אם בעת שידי רטובות מהמים הראשונים נגע והרטיב מקום מסוים, מקום זה יחזור ויטמא את ידיו אם יגע בו אחר כך.

(נא) כלל – כפי שראינו לאורך כל הסימן.

(נב) על ידיו – גם כאן מדובר שנטל פחות מרביעית על כל יד.

(נג) או שום דבר אחר – אף על פי שאינם דבוקים על היד, ולכן אינם חוצצים.

(נד) שעל הצרור – כלומר: המים הראשונים נטמאים; וכשישפוך את המים השניים, הללו יסירו את המים הראשונים שעל ידו, אולם ייטמאו מן המים שעל הלכלוך ויחזרו ויטמאו את היד.

רביעית מים כאחת על ידו, אין צריך ליזהר בכך (נה).

סעיף י

מי שיש לו מכה בידו ורטיה (נו) (אינגזינט"ו בלע"ז) עליה, די לו שיטול שאר היד שלא במקום הרטיה (נז); וצריך ליזהר שלא יגע ברטיה (נח), שלא יחזרו המים שעל הרטיה ויטמאו היד (נט). או ישפוך רביעית על היד כאחד, שאז לא נטמאו המים (ס). נוטלים מים ראשונים בין על גבי כלי בין על גבי קרקע (סא) (טור).
 טור בשם הרא"ש שם בחולין ק"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

- (נה) ליזהר בכך - כיוון שהמים מטהרים לגמרי, ואין כאן טומאה כלל.
 (נו) רטיה - שאינה חוצצת.²
 (נז) שלא במקום הרטיה - וחלק היד שעם הרטיה נחשב כאיננו.
 (נח) שלא יגע ברטיה - אם הרטיה נרטבה, ייזהר שלא יגע בה באצבעותיו.
 (נט) ויטמאו היד - בדומה למה שראינו בסעיף הקודם.
 (ס) לא נטמאו המים - כלומר: גם הרגיל ליטול בפחות מרביעית לכל יד, אם יש לו רטיה טוב יעשה אם יקפיד ליטול יד זו ברביעית מים בבת אחת.
 (סא) על גבי קרקע - בניגוד למים אחרונים, שצריך ליטלם לתוך כלי.³

2. התבאר בסימן קס"א סעיף א שכיוון שבגלל המכה הוא צריך את הרטיה, היא נחשבת מיעוט שאינו מקפיד עליו, ואינה חוצצת.

3. דין מים אחרונים לתוך כלי מבואר בסימן קפ"א סעיף ב. ועיין דברינו לגבי נטילת ידיים שחרית בסימן ד' ס"ק יט.

סימן קס"ג

מי שאין לו מים, והמאכיל לאחרים, ובו ב' סעיפים.

סעיף א

^אאם אין מים מצויים לפניו (א) ברחוק יותר מארבעה מילין (ב), ולאחריו (ג) מיל, יטול ידיו במפה¹ (ד) ואוכל פת או דבר שטיבולו במשקה (ה). הגה: או אוכל על ידי כף (ו).

^ארמב"ם בפרק ו' מהלכות ברכות הי"ח.

סעיף ב

^בהמאכיל לאחרים אין צריך נטילת ידיים; והאוכל, צריך נטילת יחולין ק"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) לפניו - מדובר כאן על ההולך בדרך, ו"לפניו" היינו בדרך שבה מתכוון ללכת.

(ב) מילין - מיל הוא כקילומטר.

(ג) ולאחריו - בדרך שכבר הלך, וחוזר בעבור נטילת הידיים.

(ד) במפה - כלומר: יכסה את ידיו במפה (או ילבש כפפות), כך שלא יגע באוכל.

(ה) דבר שטיבולו במשקה - שגם עליו יש ליטול ידיים (כפי שראינו בסימן קנ"ח סעיף ד).

(ו) על ידי כף - כיוון שהאוכל על ידי סכו"ם אינו נוגע באוכל, כמו האוכל על ידי מפית. אלו דברי הרמ"א, אולם המחבר אינו מתיר לאכול בכף ומזלג בלי נטילה גם כשאין מים, אלא רק על ידי מפית המכסה את ידיו. וכתב כף החיים שבשעת הדחק אפשר לסמוך על דברי הרמ"א.

1. ברמב"ם ובמהדורות ראשונות של השולחן ערוך כתוב "לט ידיו במפה".

ידים אף על פי שאחר נותן לתוך פיו ואינו נוגע במאכל (ז), וזהו הדין לאוכל במגריפה (ח) (פירוש: כלי שיש לו שינים, פירו"ן בלע"ז) שצריך נטילת ידים. הגה: ואסור להאכיל למי שלא נטל ידיו, משום 'לפני עור לא תתן מכשול' (ט) (רבנו יונה שם).

¹רבנו יונה סוף פרק ח' דברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) ואינו נוגע במאכל - כלומר: תקנת חכמים ליטול ידיים היא על האדם האוכל, ולא על הנוגע במאכל. כפי שהסברנו בתחילת הלכות נטילת ידיים, שיש בנטילה מימד של קדושת האכילה.

(ח) במגריפה - מזלג. ואף הרמ"א בסוף הסעיף הקודם לא דיבר אלא במקום שאין בו מים.

(ט) לא תתן מכשול - במילה "להאכיל" כאן אין הכוונה לתת לו אוכל, אלא לתת את האוכל לתוך פיו, כמו בתחילת הסעיף. דין זה מוסכם על המחבר, ומובא בבית יוסף.

האיסור "לפני עור לא תתן מכשול" כולל איסור לגרום לאדם לחטוא, וכשמכניס את הלחם לתוך פיו של אדם שלא נטל ידיו, נמצא גורם לו לאכול ללא נטילת ידיים. אולם אם רק מניח בפניו, אינו מונע ממנו ליטול ידיו, והנטילה באחריות המקבל, ולכן אינו עובר בכך על האיסור².

2. עיין מה שנכתוב בע"ה בסימן קס"ט סעיף ב; ועיין מה שכתבנו בספרנו "בעקבות המחבר" עמוד ק"י.

סימן קס"ד

שיכול להתנות על הנטילה, ובו ב' סעיפים.

בתחילת הסימן הקודם הביא המחבר עצה כיצד ינהג הרוצה לאכול שאין לו מים לנטילה. סימן זה פותח בגמרא המביאה עצה נוספת למצב זה, ובסעיף ב' מובאת הלכה שלמעשה מצמצמת את האפשרות לנהוג לפי עצה זו.

סעיף א

^אנוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום (א), אפילו שלא בשעת הדחק, ^בובלבד שלא יסיח דעתו מהם הגה: ולא יטנפם (ב) (טור). ^גואם מים מצויים לו, טוב שיחזור ויטול ידיו, אבל לא יברך (ג). הגה: והא דמהני תנאי, דוקא בנטילה שאינה צורך אכילה, דומיא דנטילת שחרית, אבל אם נוטל לצורך אכילה - לא מהני תנאי באותה נטילה (ד) (ב"י בשם רבנו יונה).
^אחולין ק"ו ע"ב. ^בטור בשם הרמב"ם. ^גסמ"ג.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **כל היום** - כלומר: בנטילת הבוקר, שדיניה התבארו בסימן ד', אפשר לכוון שנטילה זו תועיל לאכילת לחם במשך כל היום. וביארו הפוסקים שלכתחילה טוב לומר זאת בפירוש, ובדיעבד גם כוונה בלב מספיקה.
(ב) **ולא יטנפם** - דברי הרמ"א הם הסבר דברי המחבר: "הסחת דעת" כאן היא שייזהר שלא ללכלך את ידיו, כפי שמפורט בסעיף הבא. למעשה אין זה מצוי שאדם אינו מלכלך את ידיו כלל, ולכן אין נוהגים לסמוך על דין ההתנייה.
(ג) **אבל לא יברך** - אף על פי שהמחבר כתב למעלה שאפשר להתנות גם שלא בשעת הדחק, למעשה כשבא לאכול ויש לפניו מים, טוב לחשוש לשיטת הסוברים שהתנאי מועיל רק בשעת הדחק, וליטול שוב בלא ברכה.
(ד) **באותה נטילה** - כלומר: כשאדם נוטל ידיו מסיבה מסוימת, כמו לנטילת ידיים של שחרית, או נטילה שאחרי יציאה מהשירותים, הוא יכול להרחיב נטילה זו ולהחיל אותה גם לארוחות שיאכל בהמשך. אבל אי אפשר ליטול

סעיף ב

ימי שעומד בסעודה ונזכר שנגע בשוק וירך ומקומות המכוסים באדם, או שחיכך בראשו וכל כיוצא בזה הגה: ממקומות המטונפים שיש בהם מלמולי זיעה (תשובת [המיוחסות ל]רמב"ן שם), **צריך לחזור וליטול ידיו, ויברך 'על נטילת ידים' (ה).**

¹תשובות [הרשב"א המיוחסות ל]רמב"ן סימן קצ"ה, ותשובת הרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

ידיים בלא סיבה מוגדרת, ולכוון לארוחות שיאכל במשך היום, כי ישנו כלל שצריך להסמיק את נטילת הידיים של הסעודה לסעודה עצמה. וזו גם דעת המחבר¹. וכן אם נוטל ידיו לארוחה ואוכל מיד, יכול להתנות שהנטילה תועיל גם לארוחות הבאות.

(ה) על נטילת ידיים - כלומר: לא זו בלבד שנגיעה כזו פוסלת את הנטילה שהתנה עליה, אלא גם אם נטל ידיו קודם הסעודה ונגע במקומות המכוסים במהלכה, וקל וחומר אם יצא לשירותים - צריך ליטול ידיו שוב. בניגוד לדברי המחבר, המנהג הנפוץ הוא ליטול שנית בלי לברך, שאין לברך אלא בתחילת הארוחה, כעיקר תקנת חכמים².

1. מוסבר על פי המשנה ברורה.

2. כך הכריעו רבים מהפוסקים, ובניהם רש"ל, מג"א וט"ז, וכן כף החיים. והמשנ"ב חילק בין היוצא לשירותים, שיחזור ויברך, לבין הנוגע במקומות המכוסים, שלא יברך.

סימן קס"ה

העושה צרכיו ורוצה לאכול, ובו ב' סעיפים.

סעיף א

^אהעושה צרכיו ורוצה לאכול, יטול שתי פעמים: על הראשונה מברך 'אשר יצר', ועל השנייה מברך 'על נטילת ידים' (א). ^בואם אינו רוצה ליטול אלא פעם אחת, לאחר ששפך פעם אחת על ידיו ומשפשף (ב), יברך 'אשר יצר', ואחר כך בשעת ניגוב יברך 'על נטילת ידים' (ג).

^אטור בשם רש"י בשם ר"י בר יקר, והגהות מיימוני פרק ו' מהלכות ברכות. ^בתשובת הרא"ש כלל ד', והטור.

סעיף ב

^אאם רבים מסובין בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחילה (ד). והרא"ש ^בברכות מ"ו ע"ב [ומעשה הרא"ש מקורו בטור בסימן הבא].

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **על נטילת ידיים** - ואין חוששים לברכה לבטלה (שלכאורה כבר יצא ידי חובתו בנטילה הראשונה, ואיך יברך על הנטילה השנייה?), כיוון שהנטילה הראשונה נחשבת לרחיצת הידיים לאחר השירותים, ורק השנייה היא ממצות חכמים ליטול ידיים לפני האוכל, ונתקנה גם כשהידיים נקיות¹.

(ב) **ומשפשף** - שפשוף הידיים התבאר בכמה מקומות בסימן קס"ב, ועיקרו כדי להביא את המים לכל היד.

(ג) **על נטילת ידיים** - ואין זה בעייתי שמברך שתי ברכות על נטילה אחת.

(ד) **תחילה** - משום כבודו. המונח "גדול" כאן כולל הן את אב המשפחה או האח הגדול, והן גדול בתורה.

1. יש שכתבו שאת הנטילה הראשונה ירחץ ללא כלי, כדי שלא יצא ידי חובה כבר בברכה הראשונה. אבל מלשון המחבר נראה שאין צורך להקפיד על כך.

היה רגיל ליטול באחרונה, שלא להפסיק ושלא לדבר (ה).

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) ושלא לדבר - האיסור לדבר לאחר נטילת ידיים מפורט בסימן הבא. ומנהג זה נוגע לסדר הנטילה דווקא כשבעל הבית מוציא את המסובים בברכתו, כפי שאנו נוהגים בעיקר בשבתות ובימים טובים, שבעל הבית מוציא בהם את המסובים ידי חובת "לחם משנה". ואז לדעת הרא"ש ישנו כבוד דווקא בנטילה באחרונה, כדי שהגדול לא יצטרך להמתין².

2. [בעבר הנוהג היה ככל הנראה שבסעודות מכובדות המסובים נשארים לשבת, ומישהו מביא מים ונוטל להם ידיהם (וזהו נוסח תיאור הנטילה "מתחילין מן הגדול" בתוספתא המובאת בברכות דף מו ע"ב). ושם הדבר משמעותי יותר].

הלכות בציעת הפת

סימנים קס"ו – קס"ח

סימן קס"ו – דין הפסקה בין בציעה לנטילה, ובו סעיף אחד.

סעיף א

^איש אומרים שאין צריך לזהר מלהפסיק בין נטילה ל'המוציא' (א),
^בויש אומרים שצריך לזהר (ב), וטוב לזהר. הגה: ואם שהה כדי הלוך
 כ"ב אמה, מקרי הפסק (ג) (תוס' סוטה לט ע"א).
^אטור בשם הרי"ף והרמב"ם. ²טור מהירושלמי פרק א' דברכות (ולעניות דעתי הוא גם
 כן בבבלי [ברכות] דף נ"ב ע"ב¹).

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בין נטילה ל'המוציא' – הגמרא (ברכות מב ע"א) אומרת: "תכף לנטילת ידים ברכה". חלק מהראשונים פירשו דברים אלו כמכוונים למים אחרונים, שאין להפסיק בינם לבין ברכת המזון. לשיטה זו מותר להפסיק בין נטילת ידיים לברכת 'המוציא', אלא שמכל מקום אין להפליג ביניהם יותר מדי.
(ב) שצריך לזהר – שיטה זו מבארת שדברי הגמרא הללו מכוונים לנטילת ידיים ולברכת "המוציא", שיהיו סמוכים. ולהפסיק לצורך הברכה או הסעודה ודאי שמותר, והדבר מותר אפילו בין ברכת 'המוציא' לאכילה, כמפורש בסימן הבא בסעיף ו.

(ג) מקרי הפסק – ואם שוהה לצורך הברכה, כגון שמחכה לבעל הבית שיברך "המוציא", אין בכך הפסק אפילו לדעת הרמ"א. ועוד, שגם לדעתו דין זה הוא לכתחילה, ואם הפסיק אינו צריך לחזור וליטול ידיו. ולא הוסיף אלא שהפסק

1. [ראה דרכי משה הקצר כאן אות א'].

אינו רק בדיבור, אלא גם בשהייה².

2. מקור דין כ"ב אמה בגמרא בברכות (דף מב ע"א): "אמר רבי חייא בר אשי אמר רב: שלש תכיפות הן: תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפלה, תכף לנטילת ידים ברכה". והבינו מכך בתוספות (סוטה לט ע"א ד"ה "כל כהן") ששלושת השיעורים הללו זהים. בין סמיכת הקרבן לשחיטתו יש ללכת מהאולם למזבח, והמרחק הוא "בין האולם ולמזבח עשרים ושתיים אמה" (מידות פרק ה' משנה א), ומכאן למדו בתוספות הנ"ל שבין הסמיכה לשחיטה יש זמן הילוך כ"ב אמה, וזה גם הזמן המותר להפסיק בין נטילת ידיים לברכה (בכמה מקומות הביאו אחרונים זמן זה כזמן הפסק, בעיקר בין מים אחרונים לברכת המזון. והביאו גם משנ"ב בשעה"צ קע"ט ס"ק ג). ולגבי משך זמן זה: בקצות השולחן סי' ל"ז חישבו לפי השיטות השונות לזמן הליכת מיל, שאם זמן הליכת מיל הוא 24 דקות, הרי הילוך כ"ב אמה הוא כ-16 שניות (ואם הילוך מיל הוא 18 דקות, כ"ב אמה הם 12 שניות). אולם בצ"ח ברכות דף ט ע"א כתב ששיעור הליכת מיל הוא בפסיעות בינוניות, אך הכהנים במקדש הלכו בין הסמיכה לשחיטה עקב בצד אגודל, ועלה לו זמן הילוך כ"ב אמה 32 שניות.

סימן קס"ז

הלכות בציעת הפת, ובו כ' סעיפים.

בסימן זה אנו למדים על ברכת "המוציא לחם מן הארץ", הנאמרת לפני אכילת לחם. ברכה זו היא מ"ברכות הנהנין", הנאמרות לפני אכילה או הנאה מריח טוב. הגמרא אומרת (ברכות לה ע"א) שהעולם כולו שייך לבורא יתברך, ואין לנו ליהנות מהעולם לפני שנכיר באדנותו, שממנו כל ההנאות שבעולם. בנוסף לכך, על האכילה מברכים גם אחרי ההנאה, כהודאה על ההנאה שהותרה לנו. ועל ידי הברכה גם האוכל, שהוא צורך גופני מובהק, נכלל בעבודת השם.

סעיף א

^א **בוצע (א) בפת, במקום שנאפה היטב (ב).** הגה: ובפת דידן יש לבצוע בצד הפת, ויחתוך מעט מצד העליון והתחתון (ג) (הגהות מיימוני פ"ז מהלכות ברכות), ^ב ויחתוך פרוסת הבציעה (ד). וצריך לחתוך מעט, ^ג שאם יאחוז בפרוסה יעלה שאר כבר עמו, שאם לא כן חשוב כפרוס. ויניחנה ^א סנהדרין ק"ב ע"א. ^ב ברכות ל"ט ע"ב. ^ג הרא"ש [ברכות שם] ממשנה א' פרק ג' דטבול יום.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) בוצע - חותך.

(ב) שנאפה היטב - זהו המקום הטוב ביותר בפת, ולכן מייחדים חלק זה לברכה.

(ג) העליון והתחתון - דברים אלו אינם חלוקים על דברי המחבר, אלא מפרטים היכן מצוי מקום זה בלחם שהיה בזמנו. וכיום, הלחמים הקנויים אפויים בדרך כלל יפה בכל הצדדים, ולכן הלכה זו כמעט שאינה מעשית.

(ד) ויחתוך פרוסת הבציעה - לפני הברכה חותך קצת במקום הבציעה, כפי שמסביר והולך.

מחוברת לפת ויתחיל לברך, ¹ ואחר שסיים הברכה יפרידנה, כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלם (ה). ² ולא יבצע פרוסה קטנה, מפני שנראה כצר עין, ³ ולא פרוסה יותר מכביצה, מפני שנראה כרעבתן (ו). הגה: ובשבת לא יחתוך בכר עד אחר הברכה, כדי שיהיו הככרות שלימות (ז) (תוס' ומרדכי פ' כיצד מברכין). ומכל מקום אם שכח וחתך כמו בחול, אינו מזיק (ח) (מרדכי עירובין פרק חלון). ונראה הא דלא יבצע יותר מכביצה, ⁴ תוספות והרא"ש והמרדכי שם. הרמב"ם בפרק ז' מהלכות ברכות. ⁵ טור ממשמעות גמרא דשבת קי"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) בעוד שהפת שלם - הסבר דברי המחבר: מצד אחד יש לפרוס את הלחם לפני הברכה, משום שבציעת הלחם יוצרת מעין הפסק בין הברכה לאכילה (במיוחד בלחם בעבר, שהיה קשה, ופריסתו הייתה אורכת זמן רב יחסית), וכן משום שהחיתוך מראש מראה שהבוצע על הלחם בחר בקפידה היכן הוא פורס מן הלחם, ויש בכך כבוד לברכה. אולם מצד שני מכובד יותר לברך על פת שלמה, ולא על פת פרוסה¹. כדי לקיים את שתי הדרישות, פוסק המחבר לבצוע מעט, כך שהדבר יקל על החיתוך ויראה את מקומו, אולם לא יפריד לחלוטין את הפרוסה מהלחם.

(ו) כרעבתן - וכך מתנהג בדרך האמצע, בין צרות עין לרעבתנות. וידועים דברי הרמב"ם² שבכל המידות יש להתנהג בדרך האמצע³, שדרך האמצע היא דרך הטוב והישר.

(ז) שלימות - לגמרי, כי בשבת יש חובה לבצוע על שתי כיכרות לחם, ולכן גם זמן הבציעה אינו נחשב להפסק.

(ח) אינו מזיק - כיוון שלא הפריד את הלחם לגמרי, ועדיין יש לפניו לחם הנחשב שלם.

1. אין בכך חובה כמובן, ואם אוכל פרוסה - מברך עליה. אלא שאם מונחת לפניו פת שלימה, עדיף לבצוע עליה.

2. הלכות דעות פרק א' הלכה ה.

3. הרמב"ם מסביר שבהליכה בדרך האמצע מקיימים מצוות עשה של "והלכת בדרכיו".

היינו דוקא בחול ואוכל לבדו, אבל בשבת (ט) או שאוכל עם הרבה בני אדם וצריך ליתן מן הפרוסה לכל אחד כזית, מותר לבצוע כפי מה שצריך לו (י).
(ועיין לקמן סימן רע"ד) (יא).

סעיף ב

^איברך: 'המוציא לחם מן הארץ' (יב). הגה: ואם רבים מסובים (יג),
יכונו לבם לשמוע ברכה ויענו אמן, והמברך יכוין לאמן שאומרים (יד) (או"ז).
^חיתן ריוח בין 'לחם' ובין 'מין'.
^יברכות ל"ח ע"א. ^נטור מהירושלמי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ט) **בשבת** - שיש בה מצווה לאכול, ולכן אינו נראה כרעבתן.
(י) **מה שצריך לו** - ואף שאפשר לפרוס פרוסות נוספות למסובים, יש נתינת כבוד למסובים בכך שהם מקבלים מהפרוסה שעליה נאמרה הברכה.
(יא) **סימן רע"ד** - סעיף ב', שם כתב המחבר: "מצווה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה". ולשון "מצווה" שם פירושה מנהג טוב.
(יב) **מן הארץ** - נוסח הברכה מבוסס על פסוק במזמור "ברכי נפשי" (תהלים ק"ד, יד): "לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ". אף שהלחם אינו יוצא ישירות מהארץ, אלא הוא תוצאה של פעולת האדם, בברכה זו אנו מכירים בכך שכל השלבים בעשיית הלחם מתאפשרים רק בזכות חסדו הגדול של הקב"ה.⁴
(יג) **רבים מסובים** - ואז עדיף שאחד יברך ויוציא את הרבים, שלמדו מהפסוק "ברוב עם הדרת מלך" שיש ערך נוסף למצווה שנעשית יחד על ידי רבים.
(יד) **יכוון לאמן שאומרים** - ולא יתחיל לבצוע את הלחם עד שיסיימו לענות אמן, כיוון שבברכה שמוציאים בה אחרים על ידי חובה עניית האמן נחשבת כחלק מהברכה.⁵

4. סיבה נוספת לכך שהמחבר מביא את נוסח הברכה היא שנחלקו בגמרא (ברכות דף ל"ח ע"א) האם הנוסח הרצוי הוא "המוציא לחם" או "מוציא לחם", והכריע המחבר לומר "המוציא".

5. בדרכי משה הארוך משמע מהירושלמי שאם לא המתין לסיום עניית האמן, גם המברך עצמו לא יצא ידי חובה, כיוון שלא עשה כתקנת חכמים להמתין לשומעים. אולם הדרכי משה עצמו תמה על כך, ולהלכה יוצא בדיעבד ידי חובה, ואין כאן אלא זהירות לכתחילה.

סעיף ג

^טאין לברך קודם שיתפוס הלחם (טו).

^טרוקח.

סעיף ד

(טז) יתן שתי ידיו על הפת בשעת ברכה, שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשר מצוות התלויות בפת (יז); ולכך יש עשר תיבות בברכת המוציא, ועשר תיבות בפסוק 'מצמיח חציר לבהמה' (יח).
'טור וכל בו, והרוקח בשם הירושלמי פרק קמזא דחלה.

שולחן ערוך כפשוטו

(טו) **קודם שיתפוס הלחם** - משום שיש לברך סמוך ככל האפשר לאכילת הלחם ("עובר לעשייתן"). ואם לא תפס - יצא, ואינו חוזר ומברך.

(טז) **הקדמה לסעיף** - סעיף זה כולו הוא מלשון הטור, שדרכו להביא טעמי מצוות ומנהגים, ואף טעמים לנוסח התפילה. בדרך כלל אין המחבר מעתיק אותם, כיוון שמטרת ספרו היא להביא את ההלכה בלבד; וכאן שינה ממנהגו כדי ללמדנו על חשיבות הכוונה בברכת הפת.

(יז) **התלויות בפת** - זמנן של מצוות אלו הוא החל משלב גידול החיטה ועד להכנת הפת עצמה. הן נחלקות לאיסורים שיש להימנע מעשייתם, ולמצוות עשה שיש לקיימן. ואלו הם האיסורים: א. לא לחרוש בשור ובחמור יחדיו. ב. לא לזרוע את החיטה כלאיים. ג. לא לחסום את השור בשעת הדיש. ואלו המצוות החיוביות: ד. לקט (להשאיר לעניים את גרעיני החיטה שנופלים לארץ). ה. שכחה (השארת העומרים שנשכחו לעניים). ו. פאה (להשאיר לעניים את קצה השדה). ז. תרומה (מתן מעט מן היבול לכהן). ח. מעשר ראשון (מתן עשירית מן היבול ללוי). ט. מעשר שני (עשירית שצריך להעלות לירושלים לאכלה שם בטהרה), ובשנים אחרות מעשר עני (מתן עשירית זו לעניים). י. הפרשת חלה ונתינתה לכהן.

(יח) **מצמיח חציר לבהמה** - הפסוק השלם (תהילים ק"ד יד): "מַצְמִיחַ חֲצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם, לְהוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ". על פי פסוק זה נקבעה לשון הברכה, והוא מביע את הרעיון שכל הטבע מצוי בהשגחתו של ה'.

ועשר תיבות בפסוק 'עיני כל אליך ישברו' (יט), ועשר תיבות בפסוק 'ארץ חטה ושעורה' (כ), ועשר תיבות בפסוק 'ויתן לך' (כא).

סעיף ה

לא יבצע עד שיביאו לפניו מלח או ליפתן (פירוש: כל דבר הנאכל עם הפת) ללפת בו פרוסת הבציעה (כב). ואם היא נקייה, או שהיא מתובלת בתבלין או במלח כעין שלנו (כג), לא נתכוין לאכול ברכות מ' ע"א. רמב"ם בפרק ז' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) **ישברו** – הפסוק השלם (תהילים קמ"ה, טו): "עיני כל אליך יִשְׁבְּרוּ, וְאַתָּה נֹתֵן לָהֶם אֶת אֲכָלָם בְּעֵתוֹ". פסוק זה מביע את האמונה בהשגחה פרטית.

(כ) **ארץ חיטה ושעורה** – הפסוק בשלמותו (דברים ח', ח): "אֶרֶץ חִטָּה וּשְׁעֹרָה וְגִפְן וְתֵאֵנָה וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשָׁ", העוסק בשבח ארץ ישראל.

(כא) **ויתן לך** – הפסוק השלם (בראשית כ"ז, כח): "וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאֶרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֹשׁ". זהו הפסוק הפותח את ברכת יצחק אבינו לבנו יעקב, והוא מקשר אותנו עם האבות.

לסיכום: בהנחת הידיים על הלחם יש להשתדל לכוון שההנאה מהסעודה לא תהיה מנותקת מהמצוות, ואנו מודים לה' על השגחתו על הטבע כולו, וכן על ההשגחה הפרטית עלינו. אנו אף זוכרים את ארץ ישראל ואת האבות הקדושים.

(כב) **פרוסת הבציעה** – מפני שכבוד הברכה הוא לברך על פת טעימה, ולא על פת תפלה.

(כג) **כעין שלנו** – כלומר שהלחם טעים גם בלי תוספות.

פת חריבה (כד) – אינו צריך להמתין (כה). הגה: ומכל מקום מצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצע, כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן, ונאמר: 'על כל קרבנך תקריב מלח' (ב"י בשם שבלי הלקט). והוא מגן מן הפורעניות **(כו)** (תוס' והגהות אשרי פרק כיצד מברכין). (ועיין לקמן סוף סימן ק"ע).

סעיף ו

^טיאכל מיד, ולא ישיח בין ברכה לאכילה. ואם שח, צריך לחזור ולברך **(כז)**, אלא אם כן היתה השיחה בדברים מענין דברים שמברכין עליו **(כח)**, כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר ^טברכות מ' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) פת חריבה – שאם בכוונתו לאכול את הלחם ללא תוספות, אין פחיתות כבוד בכך שהברכה נאמרת עליו כפי שהוא.

(כה) להמתין – ובמקרים אלו מותר לכתחילה להימנע מתוספות אלו.⁶

(כו) מגן מן הפורעניות – לפי הרמ"א יש טעם נוסף להבאת מלח לשולחן, והוא כעין הציווי למלוח את הקורבנות. המלח הוא דבר שאינו מתקלקל, אלא להיפך, תכונתו היא לשמור על מאכלים שלא יתקלקלו. ויש בכך להזכיר את הנצח, בדומה לברית של עם ישראל עם הקב"ה, שהיא ברית נצחית.⁷ ובנוסף, הבאת המלח, הדומה לקרבן, מזכירה לנו את ייעודנו להעלות את העולם החומרי לעבודת ה'.

(כז) לחזור ולברך – אם שח בין ברכת "המוציא" לאכילה הוא מנתק בין הברכה לאכילה, ויש לחזור ולברך.

(כח) דברים שמברכים עליו – כלומר עניינים הקשורים לארוחה, אף אם אינם קשורים ישירות לאכילת הפת, כגון בקשה להביא צלחת.

6. המילה "להמתין" מוסבת על הרישא: אם צריך מלח או לפתו, ימתין להם (ואף אין בכך הפסק); וכשאין צריך להם – לא ימתין, אלא יאכל מיד.

7. כך כתבו הפרשנים, לאור ההשוואה בין הפסוק שמביא כאן הרמ"א בדבר המלח על הקרבנות (ויקרא ב', יג), לבין הפסוק שנאמר על מתנות הכהונה (במדבר י"ח, יט): "בְּרִית מִלַּח עִוְלָם הִוא לְפָנַי ה'".

'הביאו מלח' או ליפתן (נט), 'תנו לפלוני לאכול' (ל), 'תנו מאכל לבהמה' (לא) וכיוצא באלו, אינו צריך לברך. הגה: ומכל מקום לכתחילה לא יפסיק כלל (לב) (כל בו). והא דאם שח דברים בטלים צריך לחזור ולברך, היינו דוקא ששח קודם שאכל הבוצע (לג), אבל אחר כך לא הוי שיחה הפסק, אף על פי שעדיין לא אכלו אחרים המסובים, כבר יצאו כולם באכילת הבוצע (לד) (רוקח), כי אין צריכים כולם לאכול מן פרוסת הבוצע, רק שעושין כן לחבב המצוה (לה) (אור זרוע).

שולחן ערוך כפשוטו

(נט) מלח או ליפתן - בקשה זו היא מעין הברכה, שצריך את המלח כדי ללפת בו את הפת, כפי שראינו בסעיף הקודם.

(ל) תנו לפלוני לאכול - זו בקשה שהיא מעניין הסעודה, אף שאינה קשורה לברכה.

(לא) לבהמה - בקשה זו היא מעין הסעודה משום ש"אסור לאדם שיאכל קודם שייתן מאכל לבהמתו" (ברכות דף מ ע"א).

(לב) לא יפסיק כלל - אף לא מעניין הסעודה, אלא ידאג לכל הנצרך לפני שיברך.

(לג) קודם שאכל הבוצע - במקרה שבעל הבית מוציא ידי חובה בברכתו את כל המסובים, גם אם דיבר לאחר שהמברך אכל אין צורך לחזור ולברך, אף אם הוא עצמו עדיין לא אכל.

(לד) באכילת הבוצע - ולכן לברכה יש על מה לחול. המחבר חולק על דברים אלו, ולשיטתו אם אחד המסובים דיבר קודם שאכל - עליו לחזור ולברך. וכך נוהגים הספרדים⁸.

(לה) לחבב המצווה - לשיטה זו יוצאים כולם ידי חובת הברכה בעת שהמברך אוכל. כמובן שהם צריכים לאכול, אך אם דיברו לפני שאכלו אין בכך הפסק.

8. גם רבים מפוסקי אשכנז חולקים על הרמ"א, וסוברים שצריך לחזור ולברך. עיין בביאור הלכה, שמסקנתו להלכה שיש לחזור ולברך. ועיין ערוך השולחן, שיישב את קושיות האחרונים על הרמ"א. לכן להלכה ייזהר לכתחילה שלא לדבר לפני שיאכל; ואם שח, לפוסקים כרמ"א אין לחזור ולברך, וספק ברכות להקל.

סעיף ז

ראובן שהיה נוטל ידיו לאכילה, ויעקב היה מברך 'המוציא' ונתכוין להוציא השומעים, ואחר כך ניגב ראובן ידיו ובירך 'על נטילת ידים', לא הוי הפסק ויוצא בברכת יעקב (לו), ואינו צריך לחזור ולברך ברכת 'המוציא' (לז).

^יספר ארחות חיים.

סעיף ח

^טשכח ואכל ולא בירך 'המוציא', אם נזכר בתוך הסעודה – מברך (לח), ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו – אינו מברך (לט).

^טברכות נ"א ע"א.

סעיף ט

^עאם הוא מסופק אם בירך 'המוציא' אם לאו, אינו חוזר ומברך (מ).
^טטור וסמ"ג, ורמב"ם בפרק ד' מהלכות ברכות לפי נוסחאות שלנו.

שולחן ערוך כפשוטו

(לו) **ויוצא בברכת יעקב** – כלומר: ראובן יוצא בברכת "המוציא" של יעקב אף שבין הברכה לאכילה בירך "על נטילת ידיים".
(לז) **ברכת 'המוציא'** – כיוון שברכת "על נטילת ידיים" אינה נחשבת להפסק, שהרי היא צורך הסעודה.

(לח) **מברך** – שהלא אינו יכול להמשיך לאכול בלי ברכה.
(לט) **אינו מברך** – פשוט שלא יברך אם כבר סיים לאכול, והחידוש הוא שאין מחייבים אותו לאכול כדי להשלים את הברכה שלא אמר, משום שלברכות הנהנין אין תשלומים לאחר שאכל. וברכה אחרונה יברך כרגיל.
(מ) **אינו חוזר ומברך** – שהלא "ספק ברכות להקל", ויאכל בלי לברך. שלא אסרו

סעיף י

⁹אם במקום ברכת המוציא בירך 'שהכל נהיה בדברו', או שאמר: 'ברוך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא' (מא), יצא (מב).
⁹ברכות מ'.

סעיף יא

⁹(מג) אם היו שנים או רבים, אחד מברך לכולם (מד). ודוקא
⁹ברכות מ"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

חכמים את האכילה למי שאינו יכול לברך משום הספק.⁹ ויכול כמובן להודות לה' בלבד.

(מא) מאריה דהאי פיתא - זהו תרגום ברכת "המוציא" בארמית; ונזכרים בו הדברים המעכבים את הברכה, והם "שם ומלכות". "שם" - שמזכיר את שם ה', אפילו בשפה אחרת (כאן "רחמנא"). ו"מלכות", שה' הוא מלך (כאן "מלכא"). ואם הזכיר שם ומלכות יצא ידי חובה בדיעבד בכל שפה.

(מב) יצא - אף שלא בירך כתקנת חכמים, משום שהעיקר הוא להכיר שהכול מאת ה', והנוסח אינו מעכב בדיעבד.

(מג) הקדמה לסעיף - שלושת הסעיפים הבאים עוסקים במקרה של אחד המברך לכולם. מהפסוק במשלי "פָּרַב עִם הַדֶּרֶת מֶלֶךְ" למדו חכמים שמצווה הנעשית על ידי רבים ערכה גדול יותר ממצווה שנעשית על ידי יחיד¹⁰. וטעם הדבר: כשם שיש כבוד לאדם בכך שרבים מתאספים סביבו, כך יש נתינת כבוד לקב"ה כאשר חבורה מתקבצת יחדיו לקיים את מצוותיו. לכן כשקבוצה מתכנסת לאכול יחד, יש עדיפות שאחד יברך לכולם. ואין בכך חיוב, אלא זו

◀

9. נחלקו האחרונים האם כדאי במקרה זה לברך בארמית או בכל שפה אחרת, ומכך שהמחבר לא הביא פתרון זה, אף שכותב בסעיף הבא שהמברך בתרגום יצא, נראה שסובר להלכה שלא יברך בשפה אחרת. ועיין ביביע אומר חלק י' סימן נ"ה אות ו', שהביא את השיטות בדבר.

10. הפסוק במשלי כ"ד כח. והלימוד מצוי בברכות דף נג ע"א, לעניין ברכת האור בהבדלה: "בית הלל אומרים: אחד מברך לכולן, משום שנאמר: 'ברב עם הדרת מלך'".

הסיבו (מה), שהוא דרך קבע הגה: או בעל הבית עם בני ביתו, דהוי כהסיבו (טור), אבל אם היו יושבים בלא הסיבה, כיון שאינם נקבעים יחד, כל אחד מברך לעצמו (מו). ואם אמרו: 'נאכל כאן' או 'במקום פלוני', כיון שהכינו מקום לאכילתן, הוי קבע ואפילו בלא הסיבה (מז).⁷ והאידנא, שאין אנו רגילים בהסיבה, ישיבה דידן (מח) בשלחן אחד או בלא שלחן במפה אחת, הוי קביעות (מט); ואפילו לבני חבורה (נ) כהסיבה דידהו דמי (נא). ולדידן, אפילו קבעו מקום⁸ תוספות שם והרא"ש ורובנו יונה והרא"ה.

שולחן ערוך כפשוטו

ההנהגה הראויה. למעשה אין נוהגים כיום בהידור זה בימים רגילים, אולי משום שקשה להתרכז ולכוון לצאת ידי חובה בברכה של אחר, ומעדיפים שכל אחד יאמר את הברכה. ואשרי מי שבכל זאת מקיים הידור זה.

(מד) אחד מברך לכולם - המחבר כתב כאן "שניים או רבים" כדי להדגיש שזהו הדין אפילו בשניים, בניגוד לברכת המזון, שבה יכול יחיד להוציא את הרבים רק אם הם שלושה לפחות¹¹.

(מה) הסיבו - בזמנם רק ישיבה נוחה על מעין מיטות נחשבה לקביעת סעודה. אולם לא כיום, במבואר בהמשך הסעיף.

(מו) מברך לעצמו - כיוון שלכתחילה אחד מברך בעבור הרבים דווקא כשמתכנסים לאכול יחד, ויוצרים קבוצה אחת.

(מז) בלא הסיבה - כלומר: לקביעת קבוצה האוכלת יחד יש צורך בהסבה, שהיא מעשה המעיד על קביעות, או באמירה מפורשת שהקבוצה אוכלת יחד.

(מח) ישיבה דידן - ישיבה שלנו. הדרך שבה אנו יושבים על כיסאות.

(מט) הוי קביעות - כלומר: ההתאספות סביב לאותו שולחן מהווה סימן שאוכלים יחד.

(נ) לבני חבורה - כלומר: הישיבה סביב השולחן מהווה קביעות לא רק עבור

11. כמבואר בתחילת סימן קצ"ג. ובברכת המזון מנהגנו תמיד שכל אחד יברך לעצמו, משום שקשה בברכה ארוכה לכוון לברכה של אחר המברך.

לאכילתן, או יבעל הבית עם בני ביתו, לא מהני אלא אם כן ישבו בשלחן אחד או במפה אחת (נב).
 יבית יוסף ולדעת הטור בסימן קע"ד.

סעיף יב

שאם היו רוכבים ואמרו 'נאכל', אף על פי שכל אחד אוכל מכברו, שלא ירדו מהבהמות, מצטרפין, כיון שעמדו במקום אחד; אבל אם היו אוכלים והולכים, לא. ואם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים, אף על פי שאוכלים כולם בשעה אחת ומכבר אחד, כיון שלא קבעו מקום, ואוכלים מפוזרים, אינם מצטרפין (נג).
 שרבנו יונה שם.

סעיף יג

תהיבא דלא קבעו מקום דאמרינן שכל אחד מברך לעצמו, אם כיוון תרוקח.

שולחן ערוך כפשוטו

בני הבית, אלא עבור כל קבוצה שמתאספת לאכול יחד, כעובדים בהפסקת אוכל למשל.
(נא) כהסיבה דידהו דמי - תרגום: נחשבת כהסבה שלהם.
(נב) או במפה אחת - אמנם ראינו שקביעת מקום באמירה יכולה לשמש במקום הסבה, אולם היא אינה יכולה להיות במקום ישיבה. ואם אוכלים בלא ישיבה יחד סביב שולחן (כנהוג למשל ב"קבלת הפנים" לפני החתונה), הדבר אינו נחשב לקביעת סעודה.
(נג) אינם מצטרפין - סעיף זה מבוסס על העיקרון שראינו בסעיף הקודם, שאחד יכול לברך עבור הרבים רק אם קובעים לאכול יחד. ועצירה בדרך דומה לישיבה סביב שולחן אחד. והוא הדין במטיילים, שאחד יכול לברך לכולם רק אם מתאספים לאכול יחד.

המברך להוציאם והם נתכוונו לצאת, יצאו (נד).

סעיף יד

^אאם המסובים רבים, גדול שבכולם בוצע (נה). הגה: ואם הם שוים ואחד מהן כהן, מצוה להקדימו (נו); ואם הכהן עם הארץ, תלמיד חכם קודם לו; ואם הכהן גם כן תלמיד חכם, אלא שהוא פחות מן השני, טוב להקדימו אבל אין חיוב בדבר (נז). ועיין לקמן סי' ר"א (מרדכי פ' בני העיר). ^בואם יש עמהם בעל הבית, הוא בוצע ואפילו אם האורח גדול (נח). הגה:

והמברך יאמר תחלה: 'ברשות מורי ורבותי' (או"ז וב"י בשם שבולי לקט).
^ארחב"ם בפרק ז' מהלכות ברכות, ותוספות שם בברכות מ"ו ע"א. ^בשם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(נד) יצאו - אמנם ראינו שאחד מברך לאחרים רק אם קבעו מקום לסעוד, אולם תנאי זה קיים רק לכתחילה. ובדיעבד, גם אם לא קבעו מקום לסעוד יחד יצאו הרבים בברכת היחיד. אך זה בתנאי שהמברך אכן מכוון להוציא את הרבים, והם מכוונים לצאת ידי חובה.

(נה) גדול שבכולם בוצע - הכוונה לגדול בתורה, שזהו כבוד התורה. בהמשך הסעיף מבואר שאם יש שם בעל בית, הוא קודם.

(נו) מצווה להקדימו - שהכהן ראשון לכל דבר שבקדושה¹². אולם בניגוד לעלייה לתורה, תלמיד חכם קודם לכהן לעניין ברכות.

(נז) אין חיוב בדבר - כי לשני תלמידי החכמים יש מעלה: לאחד גדולתו בתורה, ולשני שהוא כהן. לכן טוב להקדים את הכהן, אבל אין בכך חיוב. לעתים, מטעמים חינוכיים או אחרים, טוב להקדים אדם צעיר, כדי לעודד אותו לקיום מצוות. והעיקר שהכוונה תהיה לשם שמים.

(נח) ואפילו אם האורח גדול - כי הוא בעל הסעודה, וחזקה שיחלק את הפת בעין יפה.

12. ראה דברינו בסימן קכ"ח ס"ק קל"ט.

סעיף טז

י' אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע (נט). הגה: אבל מותר לתת לכל אחד חלקו קודם שאוכל הוא, והם ימתינו עד שיאכל הוא **(ס)** (תוספת ומרדכי פרק ג' שאכלו). **י' ואם כל אחד אוכל מככרו ואין כולם זקוקים לכבר שביד הבוצע, רשאים לטעום קודם (סא);** **י' ואם הוא שבת, צריך שיהא לפני המסובים לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע, ואז יהיו רשאים לטעום קודם הבוצע (סב).**

^י ברכות מ"ז ע"א. ^{י'} ירושלמי ברכות פ"ו ה"א, וכן כתבו התוספות שם דף מ"ז, והר"ר יונה, והרא"ש. ^{י'} הרא"ש שם.

סעיף טז

י' אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים (סג).
^י ברכות מ"ז ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(נט) עד שיטעום הבוצע - משום דרך ארץ, שאין למסובים לחטוף ולאכול לפני שהמברך אוכל. ואם הבוצע מחלק לפני שאוכל בעצמו, ימתינו עד שיאכל.

(ס) עד שיאכל הוא - גם לדעת המחבר אין בכך איסור. אבל עצה טובה היא שלא לנהוג כך, ועדיף שהמברך יאכל לפני שמחלק, כדי שלא להכשיל את המקבלים שיטעו לחשוב שהם יכולים לאכול מיד כשקיבלו את הפרוסה¹³.
(סא) רשאים לטעום קודם - ואף שיצאו בברכת הבוצע, אינם צריכים להמתין, אלא יכולים לאכול מיד בתום הברכה. ואף עדיף שלא יחכו, כדי שלא להפסיק בין הברכה לאכילה.

(סב) לטעום קודם הבוצע - אך אם אין לפני כל אחד לחם משנה, צריך הציבור לאכול מהלחם שמחלק הבוצע, ולכן חייבים להמתין לו עד שיאכל.

(סג) מפי רוב העונים - שמכיוון שהתאגדו לברך יחד, חייבים השומעים

¹³ ראה משנ"ב ס"ק ע"ט.

סעיף יז

¹הבוצע פושט ידו תחלה לקערה לאכול (סד). ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול ממנו – רשאי.

¹ברכות מ"ז ע"א.

סעיף יח

²הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד (סה), והאחר נוטל פרוסה בידו, ואין הבוצע נותן ביד האוכל אלא אם כן היה אבל (סו). הגה: 'פרשה ציון בידיה' (סז), רמז לפרוסת המוציא שנותנין בידו בשעת "רחב"ם בפרק ז' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

לענות אמן. דבר זה הופך את עניית האמן שלהם לחלק מהברכה, ולכן הבוצע צריך להמתין עד שיגמרו לאמרו. ואם אחד מאריך יותר מדי – אין צורך להמתין לו, כי המאריך מתנהג שלא כשורה¹⁴.

(סד) לקערה לאכול – סעיף זה עוסק באכילת המנה המוגשת לאחר "המוציא". כיוון שהבוצע (שהוא בדרך כלל בעל הבית) הוציא את המסובים ידי חובת הברכה, יש דרך כבוד בכך שהוא ייקח ראשון מהקערה לצלחתו. וזכותו כמובן לחלוק כבוד זה למכובד אחר.

(סה) לפני כל אחד – על השולחן, ולא מיד ליד.

(סו) כן למי שאינו אבל.

(סז) פרשה ציון בידיה – על ציון האבלה לאחר החורבן כתוב במגילת באיכה (א, יז): "פִּרְשָׁה צִיּוֹן בְּיָדֶיהָ, אֵין מְנַחֵם לָהּ". כלומר: ציון היא כעני הפורש את ידיו כדי לקבל עזרה, אולם אין לה מנחם, והעזרה אינה מגיעה. מכאן למדנו שהושטת היד לפת הלחם היא כעין בקשת עזרה, ועל כן דרשו שעדיף שלא לגרום למסובים לפשוט את ידם, אלא ישים הבוצע לפני כל אחד, והסועד ייקח את הפת בעצמו.

¹⁴. בניגוד לברכת כהנים, שבה צריך להמתין לסיום עניית אמן גם של המאריכים (קכ"ח, יח), כדי שכולם יזכו לשמוע את הברכה.

אבילות (סח) (ב"י, ואבודרהם בשם רמב"ם פ"ז מהלכות ברכות, ותשובות הרשב"א).

סעיף יט

^טמי שאינו אוכל, אינו יכול לברך ברכת המוציא להוציא האוכלים (סט). 'אבל לקטנים יכול לברך אף על פי שאינו אוכל עמהם, כדי לחנכם במצות (ע).

^טראש השנה כ"ט ע"ב. 'כן דקדק הבית יוסף משם.

סעיף כ

(עא) 'אפילו בשבת, שהוא חייב לאכול פת, לא יברך לו חברו ברכת המוציא, אם אינו אוכל (עב). 'ולא שרי לברך לאחרים אף יחיד בפרק י' דפסחים. 'שם בראש השנה.

שולחן ערוך כפשוטו

(סח) בשעת אבלות - כשהסועד אבל יש לתת את האוכל ישירות בידו, כסימן שאנו מחזקים את ידיו ומנחמים אותו.

(סט) להוציא האוכלים - מי שאינו נהנה אינו יכול להוציא ידי חובה את חברו בברכות הנהנין, משום שאין הוא קשור להנאת חברו¹⁵.

(ע) לחנכם במצוות - ומכאן למדנו כמה גדולה מצוות חינוך, שלימוד ילדים לברך כדין אינו נחשב לברכה לבטלה.

(עא) הקדמה לסעיף - כבר ביארנו שבברכות הנהנין יכול אדם להוציא את חברו ידי חובה בברכתו רק אם גם הוא נהנה מהדבר, ואילו בברכת המצוות יכול המברך להוציא את חברו בברכה גם אם הוא אינו מקיים את המצווה. סעיף זה דן במקרה ביניים של ברכות הנהנין שמברכים בזמן קיום מצווה, מתי יכול אדם להוציא את חברו גם כשאינו נהנה.

(עב) אם אינו אוכל - אף על פי שאכילת לחם בשבת היא מצווה, אין אדם יכול לברך ולהוציא את חברו ידי חובה אם אינו אוכל בעצמו, כיוון שמהות

15. בניגוד לברכת המצוות, שבה יכול אדם להוציא את חברו אף אם המברך אינו מקיים כעת את המצווה, משום שהמברך שייך במצוות חברו, שהלא "כל ישראל ערבים זה בזה".

על פי שאינו טועם, אלא ברכת המוציא דמצה בליל ראשון של פסח (עג), וברכת היין דקידוש, בין של לילה בין של יום (עד). הגה: ויש לאכול הפרוסה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר, שתהא נאכלת לתאבון (אגור בשם שכולי לקט), והוא משום חבוב מצוה (כ"י).

שולחן ערוך כפשוטו

מצוות האכילה בשבת היא ההנאה, ולכן ברכת "המוציא", גם בסעודת שבת, נחשבת רק כברכת הנהנין.

(עג) בליל ראשון של פסח - כיוון שהמצווה בליל הסדר אינה ההנאה, אלא אכילת המצה. ולכן ברכת "המוציא" על מצת המצווה נחשבת גם כברכת המצוות, ויכול להוציא את חברו בברכה גם אם הוא בעצמו אינו אוכל עכשיו את המצה. וכתבו הפוסקים שהוא הדין גם בברכת "המוציא" בלילה ראשון של סוכות, וגם ברכה זו נחשבת כברכת המצוות, כיוון שיש חיוב לאכול כזית לחם בסוכה בליל הראשון, ויכול להוציא בה ידי חובה גם אם המברך אינו אוכל. אמנם לכתחילה טוב יותר שהמברך יאכל גם הוא, כפי שיוסבר בסוף הס"ק הבא.

(עד) בין של יום - ברכת "הגפן" בקידוש אינה על הנאתו מהיין, אלא על המצווה לקדש את השבת על היין, ולכן היא נחשבת כברכת המצוות. והוא הדין בכל כוס של מצווה. ומטעם זה אין מניעה שהמברך את ברכת הקידושין בחופה או את ברכת "הגפן" בשבע הברכות יוציא אחרים בברכה על היין, אף אם הוא עצמו אינו שותה (ויקפיד המברך לכוון להוציא את החתן והכלה, והם צריכים לכוון לצאת).

בקידוש של הבוקר יש החולקים על דברי המחבר, וסוברים שכיוון שיש בו רק ברכת "הגפן" אין הוא נחשב כברכת המצוות. לכן טוב להשתדל לכתחילה שבקידוש זה ישתה המקדש מהכוס.

סימן קס"ח

על איזה פת יבצע, ועל איזה פת מברכים "המוציא",

ובו י"ז סעיפים.

בסימן זה שני חלקים. בסעיפים א-ה עוסק המחבר באדם המברך "המוציא" ולפניו כמה מיני לחמים, ודן על איזה מהם עדיף שיברך. העיקרון המנחה בהלכה זו הוא שיש לברך על הכיכר החשובה יותר, ובכך לתת כבוד לברכה. המשך הסימן מבאר מהו לחם שברכתו "המוציא", ועל מה מברכים "מזונות", וכן לעניין ברכה אחרונה: על מה מברכים ברכת המזון ועל מה ברכה מעין שלוש. צורת המאכלים השתנתה הרבה מתקופות התלמוד והמחבר ועד לתקופתנו, ועלינו לדלות מתוך הפרטים את העקרונות שעליהם מבוססות הלכות סימן זה.

את הדברים נבאר במהלך הסימן, ונביא כאן את עיקריהם: מאפה מוגדר כלחם בתנאי שהוא עונה על כל התנאים הבאים: א. הוא הוכן מקמח העשוי מאחד מחמשת מיני דגן. ב. הוא הוכן מעיסה שבלילתה עבה. ג. הוא נאפה (ולא בושל או טוגן). ד. יש לו "תואר לחם", כלומר: הוא נראה כלחם, וגם נקרא כך (נראה למשל שלאטריות אין "תואר לחם").

סעיף א

(א)היו לפניו חתיכות של פת ופת שלם, הכל ממין

^אברכות ל"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) הקדמה לסעיף - ביארנו בהקדמה שאם עומדים לפני המברך מספר מיני לחם, עליו לברך "המוציא" על הלחם החשוב ביותר. הסעיפים הבאים מגדירים מה הופך פת לחשובה לצורך זה. ואלו אמות המידה לבחינת חשיבות הפת:

א. כיכר לחם שלמה חשובה יותר מפרוסה, אפילו אם הפרוסה גדולה מהכיכר השלמה.

אחד (ב), מברך על השלם¹ אפילו הוא פת קיבר (פירוש: לחם שאינו נקי) וקטן, והחתיכות פת נקיה וגדולות (ג). אבל אם השלם שעורים והחתיכות מחטים (ד), אפילו היא קטנה מניח הפרוסה תחת השלימה² ובוצע משתיהן יחד (ה). הגה: וכל זה כשרוצה לאכול משניהם, אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחד - יבצע עליו, ואין לחוש בתוספות והרא"ש והמרדכי. ירש"י ללשון שני³, והרמב"ם בפרק ז' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

- ב. לחם גדול חשוב מלחם קטן.
- ג. לחם נקי חשוב יותר מ"פת קיבר". לחם נקי עשוי מקמח קלוף ונקי, והוא דומה ללחם הלבן שלנו. "פת קיבר" עשויה מחיטה בקליפתה².
- ד. לחם חיטים חשוב מלחם שעורים, כי בשבח הארץ "חיטה" קודמת ל"שעורה".
- ה. לחם שעורים חשוב מלחם כוסמין, כי השעורה נמנית בפסוק המתאר את שבח הארץ.
- ו. "פת ישראל", שהוא לחם שנאפה על ידי יהודי, חשוב יותר מ"פת נכרי", שהוא לחם שנאפה על ידי גוי, ויש חסרון הלכתי באכילתו³.
- (ב) ממין אחד - שבעת הבציעה יש לפניו הן לחם שלם, והן פרוסות לחם מאותו הסוג.
- (ג) וגדולות - כיוון שבלחם חשיבות השלמות קודמת לחשיבות הנקיות.
- (ד) והחתיכות מחטים - ואז ההכרעה היא בין חשיבות השלמות לבין קדימות החיטה על השעורה.
- (ה) משתיהן יחד - שכיוון שקשה להכריע בין חשיבויות אלו, יברך על שני הלחמים יחד.

1. [כך כתב הרא"ש שהביא הב"י. אבל ברש"י לפנינו הוא לשון ראשון (וכ"כ הגר"א ס"ק ה)].

2. על "לחם מלא" של ימינו, ראה בהמשך ס"ק י"ג.

3. ראה בהמשך ס"ק ט"ו.

לשני, אף על פי שחשוב או חביב עליו (ו) (תה"ד סי' ל"ב).

סעיף ב

אם שתי שלמות ממין אחד, אחת גדולה ואחת קטנה, מברך על הגדולה (ז). אם יש לאדם שני חצאי לחם ואין לו לחם שלם, יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה, ודינו כדין שלם (ח); ואפילו בשבת יכול לחברם.

דמרדכי, והגהות מיימוני שם פרק ד'. הרוקח.

סעיף ג

ישני גלוסקאות הדבוקים יחד שנאפו, ונחתך מן האחת והשנייה נשארה שלמה (ט), טוב להפריד החתיכה מהשלמה כדי שתהא נראית שלימה, ממה שיניחנה דבוק בה אף על פי שנראית יותר גדולה (י). הגה: ולא יבצע ממנה במקום שהיתה דבוקה בחברתה, ששם נראית כפרוסה, רק יבצע ממקום השלם שבה (יא) (מהרי"ל).
כתבי מהר"ר ישראל סימן ק"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **חביב עליו** - כלומר: כל הדיון בסעיפים אלו הוא דיון על קדימות, שאם רוצה לאכול מכמה סוגי לחמים, יברך על החשוב. אבל אם רוצה לאכול רק מהלחם הפחות חשוב, ודאי שאינו צריך לאכול מהחשוב רק לצורך הברכה. דין זה מוסכם גם על המחבר.

(ז) **על הגדולה** - משום חשיבותה, כפי שביארנו בהקדמה.

(ח) **כדין שלם** - אך כמובן שיש עדיפות ללחם שלם באמת.

(ט) **והשניה נשארה שלימה** - וכך מונחת לפני הבוצע פת, שדבוקה בה חצי פת נוספת. אפשר לברך עליה כפי שהיא, וכך יברך על לחם גדול במיוחד, אולם הוא נראה כלחם שאינו שלם.

(י) **יותר גדולה** - משום שכפי שכבר ראינו, יש חשיבות גדולה ללחם שלם.

(יא) **ממקום השלם שבה** - כמו שהתבאר בסימן הקודם, שיש לבצוע את הפת במקום המכובד ביותר.

סעיף ד

פֶּת שְׁעוֹרִין וּפֶת כּוֹסְמִין, מְבָרֵךְ עַל שְׁעוֹרִים כִּיּוֹן שֶׁהוּא מִמִּין שְׁבַעָה, אֵף עַל פִּי שֶׁהַכּוֹסְמִין יָפִים (יב). פֶּת נִקְיָה וּפֶת קִיבֵר, מְבָרֵךְ עַל הַנִּקְיָה (יג); וְאִם שֶׁתִּיהֵן נִקְיֹת וְזוֹ לִבְנֵה יוֹתֵר מִזֹּו, מְבָרֵךְ עַל הַלִּבְנֵה יוֹתֵר.

יְרוּשָׁלַי פֶּרֶק ו' דְּבִרְכּוֹת, וּכְתוּבָה שֶׁם הַתּוֹסְפוֹת וְהַרָא"שׁ וְהַרְשֵׁב"א. "בֵּית יוֹסֵף מְדַבְּרֵי הַתּוֹסְפוֹת.

סעיף ה

פֶּת גּוֹיִם נִקְיָה וּפֶת קִיבֵר שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אִם אֵינוֹ נִזְהָר מִפֶּת גּוֹיִם מְבָרֵךְ עַל אֵיזָה מֵהֶם שִׁירְצָה (יד). וְאִם הוּא נִזְהָר מִפֶּת גּוֹיִם (טו), תּוֹסְפוֹת וְרָא"שׁ וְהַמְרַדְכִי מֵהִירוּשָׁלַי שֶׁם. תּוֹסְפוֹת בְּשֵׁם רַבֵּנוֹ שֶׁמֶשׁוֹן.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) **שֶׁהַכּוֹסְמִין יָפִים** - כְּלוּמָר: לְמִרְוֹת שֶׁלַחַם הַכּוֹסְמִין יָפֵה יוֹתֵר מִלַּחַם הַשְּׁעוֹרָה, לַחַם מִשְׁבַּעַת הַמִּינִים חֲשׁוֹב יוֹתֵר מִפֶּת שְׂאִינָה מִשְׁבַּעַת הַמִּינִים, עַל אֵף שֶׁזֶּוּ יָפֵה יוֹתֵר.

(יג) **מְבָרֵךְ עַל הַנִּקְיָה** - כִּי הַנִּקְיָה חֲשׁוּבָה יוֹתֵר. יֵשׁ לְהַעִיר שֶׁבְּעֵבֶר פֶּת הַקִּיבֵר הֵייתָה מֵאֲכָל עֲנִיִּים, אִלּוּם לְמַעֲשֵׂה הִיא דּוּמָה ל"לַחַם הַמֶּלֶא" שֶׁלָנוּ, שֶׁלְעִיתִים יָקָר יוֹתֵר, וְיֵשׁ הַמַּעֲדִיפִים דּוּקָא אוֹתוֹ מִטַּעֲמֵי בְרִיאוֹת. וְאִפְשָׁר שֶׁבִשְׁל כַּךְ הַדִּין הַיּוֹם יִשְׁתַּנֵּה⁴.

(יד) **אֵיזָה מֵהֶם שִׁירְצָה** - לְפֶת הַגּוֹיִים יִשְׁנָה מַעֲלָה שֶׁהִיא נִקְיָה, וּלְפֶת הַקִּיבֵר יִשְׁנָה מַעֲלָה שֶׁהִיא פֶת יִשְׂרָאֵל. וּמַעֲלֹת אֵלוֹ שׁוֹוֹת, לָכֵן יִבְרַךְ עַל אֵיזָה שִׁירְצָה, כְּלוּמָר עַל הַפֶּת הַחֲבִיבָה עֲלִיו⁵. וּמִסְתַּמָּא הַלַּחַם הַנִּקְיָ טַעֲמִים לוֹ יוֹתֵר, וְעֲלִיו יִבְרַךְ.

(טו) **נִזְהָר מִפֶּת גּוֹיִם** - חֲכָמִים גָּזְרוּ עַל אֲכִילַת פֶּת נִכְרִי (מִשְׁנָה עֲבוּדָה זָרָה פ"ב מ"ו).

4. וְנִרְאֶה שֶׁהַיּוֹם לַחַם מֵלֹא מְשׁוּבָח יוֹתֵר. עֲדוֹת לָכֵךְ - עֲלֻתוֹ הַגְבוּהָה. וְאִם נִפְסֹק שֶׁהַלַּחַם הַמֶּלֶא נִחְשָׁב יוֹתֵר לְמַעֲדִיפִים אוֹתוֹ, יֵשׁ לְהַסְתַּפֵּק מֵהַדִּין אִם בּוֹצֵעַ לְרַבִּים, שֶׁחֲלָקָם מַעֲדִיפִים לַחַם לָבָן.

5. וּפִירוּשׁ הַמִּשְׁפָּט: מְבָרֵךְ עַל אֵיזָה מֵהֶם שִׁירְצָה לֹאכֹל.

מסלק פת נקי של גוים מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא (טז);
 ו'אם בעל הבית אינו נזהר מפת גוים, ואין דעתו לאכול כל
 הסעודה רק פת גוים כי היא נקיה, אבל בני ביתו אכלו מפת
 שאינו נקי של ישראל, ושתי הלחם מונחים על השלחן, צריך
 לבצוע על פת נקיה של גוים, הואיל והוא הבוצע ואין דעתו
 לאכול אלא מאותו פת (יז); ו'אם בעל הבית נזהר מפת גוים,
 וישראל שאינו נזהר בכך מיסב עמו על השלחן, כיון דמצוה
 מוטלת על בעל הבית, יבצע מן היפה של גוים (יח), וכיון שהותר
 לבצוע, הותר לכל הסעודה. הגה: ודוקא שחביב עליו אותו פת, אבל אם
 תרומת הדשן. 'מרדכי בפרק ב' דעבודה זרה בשם ראבי"ה מהירושלמי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

אבל הגמרא מעידה שלא פשטה הגזירה, משום שזו הייתה גזרה שאין הציבור
 יכול לעמוד בה. בנוסף היו ראשונים שהסבירו שהגזרה היא רק על פת של
 בעל הבית, ולא על "פת של נחתום", האופה את הלחם כדי למכרו. (וראה שו"ע
 ורמ"א יו"ד קי"ב, בעיקר סעיפים ב', ח'). למעשה מותר לאכול לחם של גוים (אם
 המרכיבים כשרים), אלא שהרבה נוהגים להחמיר כעיקר הדין.
(טז) לאחר ברכת המוציא - שמא הלחם הלבן חביב עליו, ואז יש מקום
 שיברך עליו, שהלא מברכים על החביב. ויסלקנו כדי שלא להיכנס לספק זה.⁶
(יז) אלא מאותו הפת - המקרה הנדון הוא שאחד מברך ובוצע לרבים, ולפניו
 לחם נכרי לבן ופת קיבר של ישראל; הבוצע מתכוון לאכול מפת הנכרי
 הנקייה, אולם יש מהסועדים המקפידים שלא לאכול מפת נכרי, ולכן יאכלו
 מפת הקיבר. המחבר כותב שבמקרה כזה יבצע בעל הבית על הפת החשובה
 עברו, היא הפת הנקייה.⁷
(יח) היפה של גוים - שהמצווה המוטלת עליו לבצוע ולהוציא את האורח ידי

6. מוסבר על פי המשנה ברורה.

7. ובתחילת הסימן כתב שאדם המברך לעצמו בוצע במקרה כזה "על איזה מהם שירצה". וזו
 מעין ראייה לדברינו שם, שמברך על החביב עליו, כלומר על הפת הנקייה.

אינו חביב עליו, בלא איסור פת של גוים אינו צריך להקדימו (יט) (תה"ד סי' ל"ב).

סעיף ו

^פ פת הבאה בכיסנין (כ), מברך עליו 'בורא מיני מזונות' (כא), ולאחריו ^ג ברכה מעין שלש (כב). ואם אכל ממנו שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו (כג), אף על פי שהוא לא שבע ממנו, מברך ^פ ברכות מ"ב ע"א. 'הרא"ש והרשב"א.

שולחן ערוך כפשוטו

חובה דוחה את מנהגו שלא לאכול מלחם של גויים. מכאן אפשר ללמוד מוסר גדול, שגם מי שקיבל על עצמו חומרות מסוימות, אינו חייב להימנע מלאכול אצל הזולת (המקפיד על כשרות), גם אם אצל חברו הוא אינו יכול להקפיד על כל החומרות שקיבל על עצמו.

(יט) **אינו צריך להקדימו** - הרמ"א מצמצם את דברי המחבר, ולשיטתו בעל הבית צריך להתחשב באורח ולבצוע על לחם הנכרי היפה דווקא אם הוא עדיף גם על בעל הבית (אלא שנמנע מלאכול אותו מפאת החומרה ההלכתית). אבל אם פת הנכרי אינה חביבה עליו, יבצע בעל הבית על הלחם של ישראל, ואף שאינו לחם לבן.

(כ) **הבאה בכיסנין** - בהגדרת לחם זה עוסק הסעיף הבא.

(כא) **בורא מיני מזונות** - ולא "המוציא", אף על פי שהמאפה דומה ללחם. ואם טעה ובירך עליו "המוציא", יצא בדיעבד.

(כב) **ברכה מעין שלוש** - זו ברכה שמברכים לאחר אכילת מזון משבעת המינים שאינו לחם, והיא כוללת את תמציתן של שלוש הברכות שבברכת המזון: נוסח הברכה מזכיר הודאה על המזון, הודאה על ארץ ישראל והודאה על ירושלים. הלכות ברכה זו מבוארות בסימן ר"ח.

(כג) **רגילים לקבוע עליו** - שיעור "קביעת סעודה" להלכה הוא ארבע ביצים, כלומר 232 מ"ל. ואם קשה לו לשער את הנפח, יש לשער לפי משקל של 232

עליו 'המוציא' וברכת המזון (נד).⁸ וואם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט, וברך 'בורא מיני מזונות', ואחר כך אכל שיעור שאחרים קובעים עליו – יברך עליו ברכת המזון, אף על פי שלא ברך 'המוציא' תחלה (כה).⁹ וואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו, אף על פי שהוא קובע עליו (כו), אינו מברך אלא 'בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש, דבטלה דעתו אצל כל אדם (כז).¹⁰

⁸ הרא"ש לדעת הרמב"ם. ⁹ [רא"ש לדעת הרמב"ם] שם, ורבנו יונה.

שולחן ערוך כפשוטו

גרם.⁸

(נד) וברכת המזון – כשאוכל מ"פת הבאה בכסנין" כמות גדולה הוא נחשב כלחם ממש.

(כה) תחילה – כיוון שאכל שיעור גדול, והברכה הראשונה או מחשבתו הראשונה אינן קובעות לברכה האחרונה.

(כו) שהוא קובע עליו – כלומר שעבורו זו סעודה, על אף שהכמות קטנה משיעור סעודה ממוצעת (ששיעורה ארבע ביצים).

(כז) אצל כל אדם – שיעור סעודה לעניין זה אינו תלוי באדם האוכל, אלא חכמים נתנו בכך שיעור קבוע לכל האנשים.⁹

8. אומדן זה מתאים למאכלים שהמשקל הסגולי שלהם הוא 1, והדבר נכון בקרוב במאכלים רבים, אך אינו נכון במאכלים דחוסים מאוד או אווריריים מאוד. למשל: המשקל הסגולי של מצת מכונה הוא בערך 1/2, לכן כבר במשקל 130 גרם (בערך ארבע מצות מכונה) יש כבר ארבע ביצים בנפח. המגן אברהם סובר ששיעור זה נאמר דווקא אם אוכל פת הבאה בכסנין בלבד, אבל אם אוכלה בתוך ארוחה, שאר האוכל מצטרף לשיעור זה. אולם להלכה "ספק ברכות להקל".

9. עיין ביאור הלכה ד"ה "אף על פי" שמביא שיש בכך מחלוקת ראשונים, ומוסיף שלדעתו ברור שזה רק באנשים בוגרים, אך ילד או זקן, שבגילם כולם קובעים סעודה בשיעור קטן, מברכים "המוציא" וברכת המזון על השיעור הקטן. אולם דעת המחבר אינה כך, אלא נתן מידה אחידה להגדרת קביעת סעודה, ולא חילק בין גילאים שונים.

סעיף ז

⁹פת הבאה בכיסנין – יש מפרשים: פת שעשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוקר ואגוזים ושקדים ותבלין (כח), והם הנקראים רושקיליא"ש די אל חש"ו. ³ויש מפרשים שהיא עיסה שעירב בה דבש או שמן או חלב או מיני תבלין ואפאה, ⁷והוא שיהיה טעם תערובת המי פירות או התבלין ניכר בעיסה (כט). הגה: ויש אומרים שזה נקרא פת גמור, אלא אם כן יש בהם הרבה תבלין או דבש כמיני מתיקה שקורין לעקי"ך, שכמעט הדבש והתבלין הם עיקר, וכן נוהגים (ל) (רש"י וערוך, וכן יש לפרש דעת רמב"ם); ¹ויש מפרשים שהיא פת, בין מתובלת בין שאינה מתובלת, שעושים אותם כעבים יבשים וכוססין אותם (לא), והם הנקראים בישקוני"ש. והלכה כדברי כולם, ⁹פירוש רבנו חננאל והערוך והטור והרשב"א. ³רמב"ם פרק ג' מהלכות ברכות. ⁷כן דקדק בית יוסף מדבריו. ¹ערוך בשם רב האי.

שולחן ערוך כפשוטו

(כח) ושקדים ותבלין – לדעה זו "כיסנין" הוא מלשון כיס, ופת זו עשויה מעיסה רגילה, אלא שהמאפה ממולא בדברים מתוקים, והדבר גורע מהגדרתו כלחם. ואף לדעה זו מילוי הוא רק בדבר מתוק, ולא בדבר מאכל שהוא חלק מהסעודה, כמו בשר או גבינה. לכן פיצה העשויה מבצק פשוט של לחם, ברכתה "המוציא" וברכת המזון.

(כט) ניכר בעיסה – לדעה זו השינוי צריך להיות ניכר לא במילוי המאפה, אלא בעיסה עצמה, שתהיה מתוקה. על דעה זו סומכים המברכים על חלות מתוקות שלנו "מזונות", ויש אף לחמניות מתוקות הנקראות "חלת מזונות".

(ל) וכן נוהגים – לדעת הרמ"א לא די בטעם מתוק, אלא צריך שיורגש טעם המתקנות יותר מטעם הקמח. אמנם, קשה מאוד להפריד בין טעם הקמח לטעם הממתיקים. למעשה, כתב המשנה ברורה שמברכים מזונות אם הבלילה מכילה רוב מי ביצים או יין לעומת המים. וכך עושים ב"לחמניות מזונות" שבשוק.

(לא) וכוססין אותם – לדעה זו המילה "כסנין" משמעה מלשון כסיסה,

שלכל אלו הדברים נותנים להם דינים שאמרנו בפת הבאה בכסנין (לב).

סעיף ה

ש"לחמניות – אותן שבלילתן עבה שקורין אובליא"ש, לחם גמור הוא, ומברך עליו 'המוציא' וברכת המזון (לג). ¹⁰ואותן שבלילתן רכה ודקים מאוד שקורין ניבלא"ש, מברך עליהם 'בורא מיני ש"ברכות מ"ב ע"א לפירוש התוספות והרא"ש. ¹¹שם תוספות והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

וכוללת מאפים כמו מציות ו"לחמית" שלנו.

(לב) בפת הבאה בכסנין – כתב הבית יוסף על ההכרעה במחלוקת זו: "ולעניין הלכה, כיון דספיקא במידי דרבנן הוא, נקטינן כדברי כולם להקל". ונראה שכוונתו היא שבמקרה של ספק אם לברך "מזונות" או "המוציא" עדיף לברך "מזונות", שהיא ברכה הפוטרת גם את הפת. וכן בברכה אחרונה, ברכה אחת מעין שלוש כוללת בתוכה את שלוש הברכות של ברכת המזון¹⁰.

(לג) וברכת המזון – כיוון שאף שהן קטנות, הן מקיימות את התנאים להיחשב כלחם: קמח, מים, בלילה עבה ואפייה. ואין זה כפת היבשה שכוססים, שנזכרה בסעיף הקודם, כפי שכותב המשנה ברורה: "לא הוי כמו כעבים יבשים דסעיף ז', דהם יבשים מאוד ואינם עשויים לאכילה, ורק כוססים אותם לקינוח".

נחלקו הפוסקים האם מצות מכונה שלנו נכללות בהגדרה זו, וברכתן "המוציא", או שהן בגדר פת הנכססת, שהובאה בסעיף הקודם, וברכתן "מזונות". הלכה למעשה, הפוסקים האשכנזים מכריעים לברך על מצות

10. כך נראה מדברי כף החיים ס"ק ס"ג, יעוין שם. אמנם יש שהבינו מלשון המחבר שפסק להלכה שכל אחת מהגדרות של "פת הבאה בכסנין" נכונה, וההכרעה היא מדין ודאי, ולא מדין ספק. וכך כתב בביאור הלכה (ד"ה "והלכה כדברי כולם"). לשאלה זו יש נפקא מינא גם לדין "פת הבאה בכסנין" המובאת כמנה אחרונה: אם ההכרעה היא מספק, הדבר הוא ספק "המוציא", ולא יברך עליו אם אוכלו לקינוח. אבל אם הוא ודאי "מזונות", יברך עליו. וראה בכף החיים ס"ק ס"ג, שהביא דיון זה, והכריע כרשב"א שלא לברך עליו, וכן הלכה. ועיין עוד בזה בסעיף הבא.

מזונות' וברכה אחת מעין שלש (לד); ^אואם קבע סעודתו עליהם, מברך 'המוציא' וברכת המזון (לה); ואי אכיל להו בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה (לו), טעונים ברכה לפנייהם ולא לאחריהם (לז). ^באבל אותם ריקים דקים שנותנים מרקחת עליהם, הם ^אשם בגמרא. ^בבית יוסף והכל בו.

שולחן ערוך כפשוטו

"המוציא", ונטיית הפוסקים הספרדים לפסוק שברכת המצות היא "מזונות", לבד מבימי הפסח, שבהם המצות הן הלחם העיקרי, וברכתן "המוציא"¹¹.

(לד) מעין שלוש - כיוון שמאפה מבלילה רכה אינו נחשב כלחם.

(לה) וברכת המזון - כדין "פת הבאה בכסנין" שהתבאר בסעיף הקודם.

(לו) שלא מחמת הסעודה - שהן נאכלות לפני ברכת המזון, אך לא על מנת להשביע. כמו המנה האחרונה הנהוגה היום.

(לז) ולא לאחריהם - בסימן קע"ז מבואר שברכת "המוציא" פוטרת כל מאכל שהוא חלק מהסעודה (כיוון שנחשב שמלווה את הלחם), אבל אינה פוטרת דבר שאינו מעיקר הסעודה, ועליו יש לברך ברכה ראשונה. אבל אין לברך עליו ברכה אחרונה, כי ברכת המזון פוטרת כל מה שנאכל בתוך הסעודה, גם דבר שנאכל לקינוח בלבד ולא לשביעה.

להלכה: אם אוכלים מאכל שברכתו "מזונות" כמנה אחרונה, אם הוא נעשה מבלילה רכה, כמו העוגות הרגילות שלנו, יש לברך על העוגה "מזונות" אף אם היא בתוך האוכל. אך אם בלילתו של המאכל עבה אין לברך עליו, כיוון שהוא נפטר בברכת "המוציא". מוצרים שנעשים מבלילה עבה הם למשל סוגי "פת הבאה בכסנין" שראינו בסעיף הקודם, וכן עוגות ועוגיות מבצק שמרים¹².

11. ויש פוסקים שלספרדים עדיף להסתלק מן הספק, ולברך "המוציא" על מעט לחם לפני שאוכל מצה.

12. כך פסקו רובם ככולם של הפוסקים הספרדים, וביניהם כף החיים (אות סד ואות עא), הרב עובדיה יוסף, הרב משה לוי בספרו "ברכת ה'", והרב מאזוז בהערות "איש מצליח" על המשנה ברורה. אולם לאשכנזים, הביאור הלכה מביא את דעת ה"דגול מרבבה" (לנודע ביהודה) ועוד, הסוברים שאין לברך. אולם דעת הערוך השולחן לברך. והנהוג לברך יש לו על מי לסמוך.

טפילים לגבי המרקחת, וברכת המרקחת פוטרתן (לח).

סעיף ט

יפת גמור, אפילו פחות מכזית, מברך עליו 'המוציא' (לט); אבל לאחריו אינו מברך כלום כל שלא אכל כזית (מ).

י'הרשב"א לדעת הרי"ף, והרמב"ם בפרק ג' מהלכות ברכות, וטור ובית יוסף לדעת הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(לח) פוטרתן - בתחילת סימן רי"ב יתבאר: "כל שהוא עיקר ועמו טפילה - מברך על העיקר ופוטר את הטפילה". לכן עוגות שיש עליהן מרקחת, שהיא גבינה או כל סוג אחר של המתקה, והוא עיקר העוגה, והבצק לא בא אלא להחזיק את המתקה - מברכים עליהן כברכת השכבה העליונה¹³.

(לט) המוציא - לברכה ראשונה אין שיעור, אלא כל האוכל בכמות כלשהי מברך לפני אכילתו¹⁴. השיעור אינו משנה את מהות האוכל, וגם פת בכמות קטנה ברכתה "המוציא"¹⁵.

(מ) כזית - החיוב מהתורה לברך ברכת המזון הוא רק אם אכל כדי שביעה. חכמים חייבו לברך החל משיעור כזית, אבל בפחות מכך אין זו הנאה משמעותית המחייבת להודות לאחר אכילתו. לעומת זאת, בברכה ראשונה מתחייבים כאשר אוכלים בשיעור כלשהו, כיוון ש"אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה" (ברכות לה ע"א), כלומר: העולם שייך לה', ואין לנו רשות להשתמש בעולם, בין רב ובין מעט, בלי לבקש את אישורו.

13. הלכה זו נשנית בסימן רי"ב סעיף ב'.

14. אולם אינו חייב ליטול ידי; ראה סימן קנ"ח סעיפים ב-ג.

15. אמנם בב"י מובאת דעה הסוברת שהאוכל פת פחות מכזית מברך "מזונות", כיוון שאכילה כזו אינה מזינה, ודינה כקינוח. ואין הלכה כדעה זו.

סעיף י

(מא) ^יחביצא, דהיינו פירורי לחם שנדבקים יחד על ידי מרק – ^האם נתבשל, אם יש בהם כזית אף על פי שאין בו תואר לחם, מברך 'המוציא' וברכת המזון (מב); ואם אין בהם כזית, אף על פי שנראה שיש בו תואר לחם, אינו מברך אלא 'בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש (מג). ואם אינו מבושל, אלא שהוא מחובר על ידי דבש או מרק, אם יש בפרוסות כזית מברך עליו 'המוציא', אפילו אין לו תואר לחם (מד); ואם אין בהם כזית, אם יש בהם תואר לחם, דהיינו שהוא ניכר וידוע שהוא לחם, מברך עליו 'המוציא' וברכת המזון (מה); ואם אין בהם תואר לחם, מברך ^יברכות ל"ז ע"ב. ^יטור בשם רבנו יונה.

שולחן ערוך כפשוטו

(מא) **הקדמה לסעיף** – סעיף זה דן במאפה שברכתו הייתה "המוציא", אולם הכינו ממנו מאכל אחר, מתי נשמרת ברכתו ומתי ברכתו "מזונות". ויש לכך שלושה מדדים שיש לקחת בחשבון: א. האם בשינוי הלחם פוררו אותו לחתיכות קטנות מכזית. ב. האם הלחם בושל לאחר אפייתו. ג. האם עדיין ניכר בו מראה הלחם.

(מב) **וברכת המזון** – כלומר: חתיכה בגודל כזית לפחות שומרת על ברכת "המוציא", אף אם בושלה, ואף אם אין צורתה כלחם. עולה שאמנם יש צורך בצורת לחם כדי שהמאכל יתחייב בתחילה בברכת "המוציא", אך לאחר שכבר נקבעה ברכתו, אם החתיכות נשארו בגודל כזית, ברכתו אינה משתנה אף אם איבד צורת לחם.

(מג) **מעין שלוש** – כיוון שחתיכה קטנה ומבושלת מאבדת את ברכתה כלחם, אף שעדיין צורתה ניכרת.

(מד) **תואר לחם** – דין זה פשוט, שהלא ראינו שאפילו שנתבשלה החתיכה, כל שהיא גדולה מכזית נשארת ברכתה "המוציא".

(מה) **וברכת המזון** – כלומר: חתיכות קטנות מכזית שומרות על ברכתן אם

'בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש (מו). ואם אינו לא מבושל ולא מחובר, אלא מפורר דק דק, אף על פי שאין בו כזית ולא תואר לחם, מברך עליו 'המוציא' וברכת המזון (מז). (ועיין לקמן סי' קפ"ד (סעיף ו) כמה שיעור אכילה לברך עליה ברכת המזון).

סעיף יא

יש מי שאומר דפירורין שנותנין במים והמים מתלבנים מחמת הפירורין, אזיל ליה תוריתא (פירוש: כאילו אמר 'תואר יתא', כלומר: תואר הלחם) דנהמא (מח), ואין מברך עליהם אלא 'בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש (מט).

¹תוספות והמרדכי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

לא התבשלו ואם ניכרת בהן צורת לחם.

(מו) מעין שלוש - אף שלא התבשלו, כי כאמור, חתיכות הקטנות מכזית שומרות על ברכתן רק אם ניכרת בהן צורת לחם.

(מז) וברכת המזון - אף שמדובר בפרורים. שכיוון שזהו השינוי היחיד שעברו, לא איבדו את ברכת "המוציא".

לסיכום הסעיף: אם נשארת החתיכה בגודל כזית - תמיד נשארת ברכתה "המוציא".

חתיכות הקטנות מכזית, שדובקו מחדש - אם בושלו ברכתן "מזונות". ואם לא בושלו, אם יש לחתיכות תואר לחם ברכתן "המוציא", ואם לאו ברכתן "מזונות".

חתיכות שלא דובקו מחדש - ברכתן "המוציא".

(מח) תוריתא דנהמא - הוא "תואר הלחם" שנזכר בסעיף הקודם.

(מט) מעין שלוש - דין פרורים אלו אינו כפרורים שנזכרו בסוף הסעיף הקודם, כיוון שנתנתם במים וליבונם מאבד מהם את ברכתם (וכל זה בפרורים שאין בהם כזית, כפי שראינו בסעיף הקודם).

סעיף יב

יש מי שאומר שפת השרוי ביין (ג) הגה: אדום (נא), אינו מברך 'אלא בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש (גב). ונראה שאין דבריו אמורים אלא בפירורין או בפרוסות שאין בכל אחת כזית (נג).

ישם במרדכי:

שולחן ערוך כפשוטו

(ג) השרוי ביין - דין זה, ששריית לחם ביין מוציאה אותו משם לחם לעניין ברכתו, הובא בבית יוסף בשם המרדכי. הפוסקים התקשו בדין זה, מדוע ששינוי המראה ישנה את הברכה? הרמ"א מצמצם דין זה לשרייה ביין אדום, והמחבר עצמו ממקד את הדברים לפירורים הקטנים מכזית. וכתבו אחרונים¹⁶ שהמחבר מודה כאן לרמ"א.

(נא) אדום - הרמ"א הוסיף שדין זה הוא דווקא ביין אדום, כיוון שהמרדכי פירש שטעם הדין הוא שסימוק הפת גורם לו להיראות כפת הבאה בכסנין. ואם נשרה הלחם לזמן רב ואיבד את תואר הלחם, יברך "מזונות" אפילו אם שרהו ביין לבן, כפי שראינו בפת ששרה במים¹⁷.

(גב) מעין שלוש - הלכה זו כתובה בשם "יש מי שאומר", כי אין הדבר ברור כל צרכו מדוע שינוי המראה בלבד גורע מברכת הלחם. ולמעשה פוסקים כדעה זו. וכששורה את לחמו ביין אינו צריך לברך על היין.

(נג) כזית - שכפי שראינו בסעיפים י-יא, פרוורים הקטנים מכזית מאבדים את ברכתם אם עברו שינוי, ונשארים בברכתם רק אם נותרו כמות שהם. הלכה למעשה, אם החתיכות גדולות מכזית יברך עליהן "המוציא", ואם הן קטנות מכזית, אם שרה אותן ביין לבן יברך "המוציא", ואם שראן ביין אדום יברך מזונות.

16. ראה כף החיים אות צ"ו.

17. על פי הביאור הלכה.

סעיף יג

(נד) "אפילו דבר שבלילתו (פירוש: לישת הקמח במים) עבה, אם בשלה או טגנה אין מברך עליה 'המוציא', אפילו שיש עליה תוריתא דנהמא **(נה)** ואפילו נתחייבה בחלה, דברכת 'המוציא' אינו הולך אלא אחר שעת אפייה **(נו)**.¹⁷ ויש חולקים ואומרים דכל שתחילת העיסה עבה, אפילו ריככה אחר כך במים ועשאה סופגנין (פירוש: עיסה שלשה ועשאה כמין ספוג) ובשלה במים או טגנה בשמן, מברך עליהם 'המוציא' **(נז)**. הגה: ונהגו להקל **(נח)**. וירא שמים יצא ידי שניהם, ולא יאכל אלא על ידי שיברך על לחם אחר תחלה **(נט)**. הגה: וכל זה לא מיירי אלא רבנו יונה ורבנו ירוחם בשם רבי שמשון (והרמב"ם) [והרמב"ן].¹⁸ רבנו תם בפסחים ל"ז ע"ב בתוספות, ובברכות לז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(נד) הקדמה לסעיף - עוסק בברכת מאכל העשוי מבצק של לחם שלא נאפה, אלא בושל או טוגן.

(נה) תוריתא דנהמא - צורת לחם (כפי שראינו למעלה בס"ק מ"ח).

(נו) שעת האפיה - כלומר: גם אם העיסה מילאה את כל התנאים על מנת להתחייב בחלה (תנאים המבוארים ביו"ד סימן שכ"ד) אין זה אומר שברכתה תהיה "המוציא", שהגדרה כלחם לצורך הפרשת חלה תלויה בעיסה, אך ההגדרה לצורך הברכה תלויה גם באפייה.

(נז) המוציא - לדעה זו, ההגדרה של לחם לעניין חיוב הברכה היא עיסה שנחשבת כעיסת לחם, ואין זה תלוי באפייה.

(נח) להקל - כלומר לברך "מזונות".

(נט) על לחם אחר תחילה - יש בסימן זה כמה וכמה הלכות שנחלקו בהן הפוסקים, ובכולם הכריע המחבר מה לברך, מלבד במחלוקת זו¹⁸. והמנהג הן

18. אולי משום שכאן הטור הביא רק את הדעה שהברכה היא "המוציא", המבוססת על הרבה ראשונים (רבתינו בעלי התוספות, הר"ש, הרא"ש, המרדכי, הר"ן, הסמ"ג והסמ"ק), אף שמעיקר

בדאית ביה לאחר אפיה (ס) תואר לחם (לשון הטור והפוסקים), אבל אי לית ביה תואר לחם, כגון לאקש"ן שקורין בלשון אשכנז ורימזלי"ך (סא), לכולי עלמא אין מברכין עליהם המוציא ולא שלוש ברכות, דלא מיקרי לחם (סב); אבל פשטיד"א וקרעפלי"ך (סג) מקרי תואר לחם (מרדכי פרק כל שעה), ואין לאכלם אלא אם כן בירך על שאר הפת תחלה (סד). וכל זה לא מיירי אלא בעיסה שאין בה שמן ודבש וכיוצא בו, אלא שמטוגן בהן, אבל אם נילוש

שולחן ערוך כפשוטו

בקרוב הספרדים והן בקרב האשכנזים להקל כעיקר הדין ולברך "מזונות"¹⁹. ונראה שאפילו אם אכל כדי שביעה אינו מברך אלא "מזונות", היות שבישול אינו בגדר אפייה כלל. ועל כן סופגניות הנאכלות בחנוכה ברכתן "מזונות", ואף אם אוכל הרבה מהן.

(ס) אפיה - כוונתו לבישול, וכן עולה מהדוגמא שמביא - אטריות, שהן מבושלות²⁰.

(סא) לאקש"ן שקורין בלשון אשכנז ורימזלי"ך - אטריות.

(סב) דלא מיקרי לחם - כי אין להן תואר לחם כלל. ואפילו אם קובע עליהם סעודה אינו מברך אלא "מזונות".

(סג) פשטיד"א וקרעפליך - בשניהם יש בצק של לחם בתוספת בשר, והמאכל כולו מטוגן או מבושל²¹.

(סד) תחילה - שמחמירים בהם משום הספק, כפי שכתב המחבר על עיסה עבה שנתבשלה. ואם הכיסונים (קרעפלי"ך) נאפו ולא בושלו, אזי מעיקר הדין ברכתם "המוציא".

הדין פסק המחבר כפי הכלל המקובל עליו, שדעות הרי"ף והרמב"ם מכריעות, ובמיוחד שכך היא גם דעת הרמב"ן.

19. ראה "איש מצליח" בהערותיו על המשנה ברורה כאן.

20. כך הסביר המשנה ברורה.

21. המשנה ברורה מסביר שהם מבושלים ולא אפויים, וחומרא זו ליטול ידיים ולברך "המוציא" על לחם היא לירא שמים.

בהן כבר נתבאר דינו אצל פת הבאה בכיסנין (סה).

פעיף יד

חלוט (פירוש: מין פת שחולטין אותו ברותחין) **שאחר כך אפאו בתנור (סו) –**
פת גמור הוא, ומברך עליו 'המוציא' (סז) הגה: וכן דבר שביליתו רכה
 שאפאו בתנור בלא משקה - דינו כפת, ומברך עליו 'המוציא' ושלש ברכות
(סח). וכן אם אפאו באלפס בלא משקה (תוס', והרא"ש, והר"ן פרק כל שעה, ורמב"ם פ"ו
 מהל' ביכורים, ושאלתות, וטור). ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרוף
 העיסה - לא מיקרי משקה **(סט)** (הגהות מיימוני פ"ג מהל' ברכות); אבל דבר
 שביליתו רכה וטגנו במשקה, לכולי עלמא לאו לחם הוא **(ע)** (תוספות, והרא"ש,
 והר"ן ור' יונה פרק כיצד מברכין).
 'בית יוסף מסוגיא דיבמות מ' ע"א.

פעיף טו

טרוקנין, דהיינו שעושין גומא בכירה ונותנים בה קמח ומים
ברכות ל"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(סה) הבאה בכסנין - ואז ברכתם "מזונות", ובתוך הסעודה אין לברך עליהם,
 כי הם שייכים לעיקר הסעודה.
(סו) אפאו בתנור - עיסה שתחילה מבשלים אותה, ואחר אופים אותה.
(סז) המוציא - בישול הבצק אינו מבטל ממנו את האפשרות להיות כלחם,
 ואם לבסוף נאפה הרי הוא לחם גמור.
(סח) ושלש ברכות - מדובר בקמח שמעורבים בו הרבה מים, שאם הוא
 נאפה סמיכות העיסה אינה חשובה, וברכתו "המוציא". הלכה זו מוסכמת על
 המחבר. לסמיכות העיסה יש חשיבות בעיסה מטוגנת, שאם היא רכה מברך
 עליה "מזונות" לכל הדעות, כמבואר בהמשך.
(סט) לא מקרי משקה - ואין זה כטיגון אלא כאפייה, ולכן ברכתו "המוציא".
(ע) לאו לחם הוא - בניגוד לבלילה עבה שטיגנה, שראינו בסעיף הקודם
 שנחלקו בברכתה, בבלילה רכה אין מחלוקת, וכולם מסכימים שברכתה

מעורבין בה ונאפה שם (עא), מברך עליו 'בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש (עב); ואם קבע סעודתו עליו, מברך 'המוציא' וברכת המזון (עג). אבל טריתא, דהיינו שלוקחין קמח ומים ומערבים אותה ושופכים על הכירה והוא מתפשט ונאפה, אין עליו תורת לחם כלל, ואין מברכים עליו אלא 'בורא מיני מזונות' וברכה אחת מעין שלש, ואפילו קבע סעודתו עליו (עד).

סעיף טז

ל'נהמא דהנדקא, והוא לחם שאופין בשפוד ומושחין אותו בשמן או במי ביצים (עה), וכן לחם העשוי לכותח (עו) שאין אופין אותו ל'ברכות ל"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

"מזונות", ואפילו אם קובע עליה סעודה.

(עא) ונאפה שם - מדובר בתערובת נזלית הנאפית בתוך גומה ללא תבנית.

(עב) מעין שלוש - כיוון שהתערובת נזלית מאוד ואינה נחשבת בלילה כלל, ולכן אין מאפה זה חשוב לחם, אף שנאפה²².

(עג) וברכת המזון - כדין "פת הבאה בכסנין".

(עד) קבע סעודתו עליו - כיוון שהתערובת נזלית, ובנוסף המאפה דק מאוד²³. לכן אין למאפה זה שם לחם כלל, וברכתו "מזונות" אפילו אם קובע עליו סעודה.

(עה) או במי ביצים - המשיחה בשמן או בביצים נעשית במשך כל הזמן שהוא בתנור, ולכן אין זה נחשב כאפייה אלא כבישול, וברכתו "מזונות" (ואין הדבר דומה למשיחה אחת בביצים לפני האפייה, כפי שיש שעושים בחלות). ואם קבע סעודה עליו ברכתו המוציא.

(עו) לכותח - הוא מין מטבל חלבי. ומדובר כאן בלחם שאינו ראוי כל כך לאכילה בפני עצמו, אלא אם כן מטבל אותו בכותח.

22. כך ביאר המגן אברהם את ההבדל בין טרוקנין לבין הבלילה הרכה שנתבארה בסעיף הקודם.

23. ונראה שהוא הדין לפנקייק שלנו, שהוא תערובת נזלית מאוד, ואין עליו שם לחם כלל.

בתנור אלא בחמה (עז), מברך עליו 'בורא מיני מזונות'.

סעיף יז

²³פשיטא הנאפית בתנור בבשר או בדגים או בגבינה, מברך עליה 'המוציא' וברכת המזון (עח). הגה: ודוקא שאפאו בתנור בלא משקה, אבל אם אפאו במחבת במשקה, אין לברך עליו ואין לאכול רק תוך הסעודה (עט), כמו שנתבאר (דברי עצמו).
²⁴אגור ושבלי הלקט בשם רבי ישעיה.

שולחן ערוך כפשוטו

(עז) בחמה - אפייה בחמה אינה נחשבת לאפייה, ולכן ברכת מאכל זה "מזונות". ונראה שברכתו מזונות גם אם קובע עליו סעודה²⁴.
(עח) וברכת המזון - זהו מאפה העשוי מבצק כשל לחם²⁵, ואף יש לו "תואר לחם", אלא שיש עליו בשר או גבינה. ואמנם ראינו בסעיף ז' שמילוי פת הופך אותה ל"פת הבאה בכסנין", אולם זה דווקא במילוי מתוק, אך אם המילוי עצמו הוא דבר שראוי לאכול בתור עיקר הסעודה, אין הוא משנה את ברכת הבצק, ומברכים עליו "המוציא"²⁶.
(עט) רק תוך הסעודה - הדין בפשיטא שטוגנה במחבת מורכב: מצד אחד מדובר על בצק של לחם לכל דבר²⁷, ומצד שני אין כאן אפייה אלא טיגון, ולכן יש להסתפק בברכתה. וטוב לאוכלה בתוך הסעודה, ואם אוכלה לבדה יברך "מזונות". ולמחבר אין צורך להחמיר לאכול בתוך הסעודה, ויברך "מזונות".

24. כך סתם המשנה ברורה. ונראה הטעם, שאפייה בחמה אינה אפייה ממש, ושאינן לחם זה ראוי לאכילה אלא ביחד עם כותח.

25. והוא אפוי. ולא כפשיטא המובאת בדברי הרמ"א בסימן י"ג, שהיא מבושלת.

26. יש החולקים בכך על דברי המחבר. ולשיטתם כל עיסה שיש בה מילוי ברכתה "מזונות". דין פיצה התבאר בס"ק כ"ח.

27. ומדובר על בלילה עבה, שהלא בבליילה רכה ברכתו "מזונות", כפי שביאר הרמ"א בסוף סעיף י"ד.

הלכות דברים הנוהגים בסעודה

סימנים קס"ט – ק"פ

סימן קס"ט – דין שמש הסעודה, ובו ג' סעיפים.

סימן זה עוסק ביחס הנדרש אל שמש הסעודה, הלא הוא המלצר, הן בעניין החיוב לתת לו אוכל, והן בעניין הדאגה שיברך כדין.

סעיף א

(א) ^אכל דבר שמביאין לפני האדם שיש לו ריח והאדם תאב לו, צריך ליתן ממנו לשמש מיד (ב). ומדת חסידות הוא ליתן לו מיד מכל מין ומין (ג). ^בולא יתן לו (ד) כל זמן שהכוס בידו (ה) או ביד ^אכתובות ס"א ע"א. ^בחולין ק"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **הקדמה לסעיף** – העיקרון בסעיף זה הוא שלא ייתכן שאדם ישרת אחרים, ולא יוכל בעצמו ליהנות ממה שהוא מחלק. מכאן למדנו את הרגישות שיש לחז"ל כלפי כל אדם. כיום אין זה מקובל שהמלצר יאכל בזמן עבודתו, ולכן כיום יש להקפיד שלפני תחילת השירות יקבל המלצר מהאוכל שמגיש. אנו נסביר את הסעיף לפי המציאות של אז.

(ב) **מיד** – הגמרא מסבירה שבמאכל שיש לו ריח, ישנה מעין סכנה אם לא נותנים לו ממנו. ואף שעניינו הרואות שאדם אינו נעשה חולה מכך שלא קיבל מאכל מסוים, ודאי שיש לו צער בכך, וחכמינו ז"ל תרגמו זאת כסכנה.

(ג) **מכל מין ומין** – לא משום סכנה, אלא משום כבוד הבריות.

(ד) **ולא יתן לו** – משפט זה מוסב על אחד מהמסובים שנותן את האוכל לשמש. ומכאן למדנו שגם למסובים מותר לתת אוכל למלצר.

(ה) **בידו** – שמא יישפך מהיין שביד השמש.

בעל הבית (ו). הגה: ודווקא לשמש, אבל לאחר שבסעודה מותר ליתן בכי האי גוונא (ז) (רבנו יונה סוף פרק אלו דברים).¹ ואסור ליתן לו פרוסת פת, אלא אם כן יודע בו שנמל ידיו (ח).
שם.

סעיף ב

לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך (ט). ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה (י) (רבנו יונה סוף פרק אלו דברים).
¹רבנו יונה בסוף פרק ח' דברכות בשם יש אומרים.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **ביד בעל הבית** - שמא ידאג בעל הבית שלא יישאר מספיק אוכל, ויכעס על הנותן, ומתוך כעס זה תישפך כוס היין שביד בעל הבית.
(ז) **בכי האי גוונא** - כלומר: האורחים יכולים להעביר אוכל זה לזה גם כשהכוס ביד בעל הבית, ואין בכך חשש שיקפיד, שהלא הזמין את המסובים כדי שיאכלו. וכמובן שהמוזמנים צריכים להתנהג בדרך ארץ, ולא להפוך עצמם לבעלי הבית. והכול במידה ובטעם טוב.
(ח) **שנמל ידיו** - נתינת לחם לשמש שלא נטל ידיו יש בה איסור של "לפני עיוור לא תתן מכשול". בגמרא כתוב שהאיסור הוא לתת "לתוך פיו", שזהו איסור חמור יותר; אולם המחבר אסר גם לתת לידו, כיוון שהנתינה היא על מנת לאכול מיד, ובלא נתינה זו ייתכן שלא היה עובר על האיסור הזה כעת.
(ט) **שיודע בו שיברך** - בברכה, בניגוד לנטילת ידיים, אין עוברים על איסור "לפני עיוור", משום שאין הוא מונע מהמקבל לברך. ובכל זאת אין לתת אוכל למי שלא יברך, כי מסייע בידו ואף נראה כאילו מסכים עם דרכו, ומזלזל בכך בה'. ולפי שאין כאן איסור ממש, לא כתב המחבר לשון "אסור ליתן" כפי שכתב בסעיף א'.
(י) **בתורת צדקה** - כיוון שאם נותן כצדקה, אין זה נראה שמזלזל בקב"ה, אלא דווקא שרוצה לקיים את מצוותו לתת צדקה. על דרך זו כתבו הפוסקים שהיום אין להימנע מלתת אוכל למי שאינו מברך, כי הדבר יגרום לשנאה.

סעיף ג.

הַשֶּׁמֶשׁ מְבָרֵךְ 'בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן' עַל כָּל כּוֹס וְכוּס שִׁיתָנוּ לוֹ, לְפִי שֶׁהוּא כְּנִמְלֵךְ (יֵא), וּבִרְכָּה אַחֲרֹנָה אֵינוֹ מְבָרֵךְ אֶלָּא לְבִסּוּף. וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל כָּל פְּרוּסָה וּפְרוּסָה אִם יֵשׁ אָדָם חָשׁוּב בַּסְּעוּדָה, שִׁיּוּדַע שִׁיתָנוּ לוֹ כָּל צָרְכּוֹ מִפֶּת; וְאִם אֵין אָדָם חָשׁוּב בַּסְּעוּדָה, צָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל כָּל פְּרוּסָה וּפְרוּסָה, כְּמוֹ בֵּינָן (יב). הִגָּה: שְׁנַיִם שֶׁהִיוּ אוֹכְלִין בִּיחָד, הַשֶּׁמֶשׁ אוֹכֵל עִמָּהֶם בְּלֹא נְטִילַת רִשּׁוֹת, כְּדֵי שִׁיִּצְטָרְפוּ לְזִמּוֹן. וְעֵינָן לְעֵיל סִי' ק"ע סְעִיף כֹּא.

^החולין ק"ז ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

וְעֵינָן בַּסִּפְרִי "בְּעֻקְבוֹת הַמַּחֲבֵר" בַּפֶּרֶק "נִתְיַנֵּת אוֹכֵל לַחִילוּנִי" (מַעֲמֹד ק"י), שֶׁבּוֹ אֲנִי מְבִיא אֶסְמַכְתָּאוֹת רַבּוֹת לְדַעַת הַמַּקְלִים.

(יֵא) **כְּנִמְלֵךְ** - 'נִמְלֵךְ' הֵינּוּ מִתְחַרְט. הַהִלְכָה הִיא שְׁמִי שֶׁבִּירֵךְ "הַגֶּפֶן" פֶּטֶר בְּבִרְכָּה זֹאת גַּם אֶת הַכּוֹסוֹת שִׁישְׁתָּהּ בַּהֲמִשָּׁךְ, אֶלָּא אִם כֵּן הִיא בְּדַעַתוֹ לְשִׁתּוֹת רַק כּוֹס אַחַת, וְאַחֲרַיִךְ כֵּךְ שִׁינָה אֶת דַּעַתוֹ וְהַחֲלִיט לְשִׁתּוֹת עוֹד (קע"ד, ה); וְהַשֶּׁמֶשׁ לֹא יָדַע כְּשֶׁבִירֵךְ שִׁיבִיאוֹ לוֹ עוֹד (וְאִם מִצָּפָה מֵרֹאשׁ שִׁיִּתָּנוּ לוֹ עוֹד כּוֹסוֹת, אֵינוֹ צָרִיךְ לַחֲזוֹר וּלְבָרֵךְ).

(יב) **כְּמוֹ בֵּינָן** - הַכּוֹל עַל פִּי הַכֹּלֵל שֶׁאִם הוּא מִצָּפָה מֵרֹאשׁ שִׁיִּתָּנוּ לוֹ הוּא מְבָרֵךְ עַל הַכּוֹל, וְאִם לֹא - הַבִּרְכָּה הִיא עַל הַפְּרוּסָה הָרִאשׁוֹנָה בַּלְבָּד.

סימן ק"ע

דברי מוסר שינהג אדם בסעודה, ובו כ"ב סעיפים.

בסימן זה הביא המחבר הנהגות הקשורות בדרך ארץ ובחובה לאכול בנימוס ולכבד את שאר הסועדים. עם שינויי דפוסי החיים, חלק מהתיאורים אינם מתאימים לתקופתנו, אולם העקרונות שרירים וקיימים.

סעיף א

^אאין משיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט (א); ^בואפילו מי שנתעטש בסעודה, אסור לומר לו 'אסותא' (ב). ^גהיו מסובין בסעודה ויצא אחד להטיל מים, נוטל ידו אחת ושפשף בה (ג); ^דתענית ה' ע"ב. ^הירושלמי פרק ו' דברכות. ^ויומא ל' ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **קנה לושט** - מכאן עולה שמסוכן לדבר בזמן האכילה. בפתחי תשובה מובא שהכוונה אינה לשתוק במשך כל הארוחה, אלא לא לדבר בזמן האכילה ממש, אבל בעת שאינו אוכל מותר לדבר. וראה לדבר, שבפרקי אבות (פ"ג מ"ג) נאמר: "שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים". וכן יש לנהוג. לכתחילה עדיף לא להסתפק במזמור או בברכת המזון, אלא לעסוק בתורה ממש. במיוחד כשיושבים זמן רב בסעודה, ואין מסתפקים באכילה עצמה, אלא יושבים ומשוחחים, יש להקפיד לעסוק גם בדברי תורה.

(ב) **אסותא** - ובלשוננו: "לבריאות". ואף שאמירה זו היא מכללי דרך ארץ, סכנת הדיבור בשעת הסעודה קודמת. וכיון שזה הדין, אין מקום שהמתעטש ייעלב.

(ג) **שפשף בה** - כלומר: נוטל את היד שניקה בה את עצמו מטיפות מי הרגלים¹. ונטילה זו חייבים בה גם שלא בזמן ארוחה. ואם לא שפשף, אין

1. ראה למשל שו"ע או"ח מ"ג, א: "שצריך לשפשף בידו ניצוצות שברגליו".

ואינו נוטל אלא בפני כולם, שלא יחשדוהו שלא נטל (ד). הגה: ואם לא שפשף אינו נוטל כלל אם לא נגע במקום *טנופת; אבל אם עשה צרכיו, ודאי צריך נטילה (ה) (הגהות אשירי פ"ב דברכות). והני מילי לשתות, אבל לאכול – נוטל אפילו בחוץ, דמידע ידעי דאנינא דעתיה (פירוש: שמתטרפת ומתבלבלת דעתו), ולא אכל בלא נטילה (ו). ואם דבר עם חבירו והפליג, נוטל שתי ידיו, כיון שהסיח דעתו (ז). הגה: והא דבעינן נטילה לשתיה, היינו בתוך הסעודה, דחיישין שמא יאכל, אבל בלאו הכי *נראה לעניות דעתי דכאן איירי ביושב לבדו בסעודה, וכן משמע לשון הגהת אשרי. ואם כן לא שייך לומר שיטול משום חשדא.

שולחן ערוך כפשוטו

חובה לרחוץ את היד².

(ד) **שלא נטל** – הלכה זו נאמרה בימיהם, שהטלת המים נעשתה בחוץ. והיום, שליד השירותים יש כוור, אין לחשוש לכך.

(ה) **צריך נטילה** – הרמ"א מזכיר שאם עשה צרכיו צריך לרחוץ ידיו. פרטי דין זה נלמדו בסימן ד³. ולשיטת המחבר צריך במקרה זה לחזור ולברך "על נטילת ידיים"⁴, אך למעשה נהגו ליטול בלי ברכה.

(ו) **ולא אכל בלא נטילה** – כלומר: ההלכה שנאמרה למעלה, שיש ליטול ידיו בנוכחות המסובים, היא רק אם חוזר לשתות בלבד. אבל אם חוזר גם לאכול, יכול ליטול ידיו בחוץ, כיוון שאנשים אינם נחשדים בכך שאוכלים לאחר עשיית הצרכים בלי ליטול ידיהם.

(ז) **שהסיח דעתו** – הכוונה ליוצא מהסעודה כדי לשוחח עם חבירו, שאנו חוששים שלכלך ידיו, ולכן בחזרתו יטול ידיו שנית בלא ברכה⁵.

2. סימן ז' סעיף ב, עיין שם בפרטי הדין.

3. סעיף י"ח.

4. כפי שהתבאר בסוף סימן קס"ד.

5. כך הכריע ערוך השולחן, והמשנה ברורה כתב שיברך; ונראה שהמנהג הוא שלא לברך.

אין צריך נטילה לשתייה (ח) (ר' יונה סוף פ"ב דברכות, ורש"י יומא דף ל' ע"א).

סעיף ב

^ישנים ממתנינים זה את זה בקערה (ט), שכשהאחד מסלק ידו מן הקערה לשתות, חבירו מפסיק מלאכול עד שיגמור השתייה (י). אבל אם הם שלשה, אין השנים פוסקין בשביל האחד (יא).
^יברכות מ"ו ע"א.

סעיף ג

^המשיירין פאה בקערה, כל אחד מהאוכלים, והוא מאכל השמש (יב). אבל כשהשמש מערה מן האלפס לתוך הקערה (יג) אין דרך ^הערובין נ"ג ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ח) **נטילה לשתייה** - הוקשה לרמ"א מדוע שייטול ידיו כשמתכוון רק לשתות, הלוא אין צורך ליטול ידיים לפני ששותים. ומסביר הרמ"א שבמקרה זה חייבו ליטול שמא ישנה דעתו ויאכל עוד לחם.

(ט) **בקערה** - הקערה כאן היא צלחת מרכזית, ששני הסועדים אוכלים ממנה. כאשר האחד מפסיק לאכול מסיבה מסוימת, על השני לנהוג בו כבוד, להפסיק אף הוא מאכילתו ולהמתין לחברו.

(י) **עד שיגמור השתייה** - אם האחד הפסיק לאכול משום שהוא שותה, ימתין לו חברו מהאכילה מהקערה המשותפת. דין זה פחות נוהג כיום, כשיש צלחת לפני כל אחד.

(יא) **בשביל האחד** - משום שהשניים הם הרוב, ואין זה מכבוד הסעודה שהם יצטרכו להמתין לאחד. מכאן למדנו שגם בדרך ארץ אין להקצין, ולא תמיד כבוד האחד מצדיק את טרחת הרבים.

(יב) **השמש** - הוא המלצר, שדיני אכילתו התבארו בסימן הקודם. גם ההלכה להשאיר לו בקערה אינה שייכת כיום, כשכל אחד אוכל מצלחת אישית משלו.

(יג) **מן האלפס לתוך הקערה** - כלומר: מהסיר לצלחת המרכזית.

להניח באלפס כלום לצרכו (יד).

מע"ף ד

י' אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו, שלא לביישו (טו).

י'רמב"ם בפרק ז' מהלכות ברכות.

מע"ף ה

י'הנכנס לבית, כל מה שיאמר לו בעל הבית יעשה (טז).

י'מסכת דרך ארץ רבה פרק ו'.

מע"ף ו

י'לא יהא אדם קפדן (פירוש: כעסן או רגזן) בסעודתו (יז).

י'שם במסכת דרך ארץ.

מע"ף ז

י'לא יאכל אדם פרוסה* כביצה, ואם אכל הרי זה גרגרן (יח).

י'שם במסכת דרך ארץ. *פירוש: לא יאחז פרוסה כביצה בידו.

מע"ף ח

י'לא ישתה כוסו בבת אחת, ואם שתה הרי זה גרגרן; שנים – דרך

י'שם במסכת דרך ארץ, ובפסחים פ"ו ע"ב וביצה כ"ה ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(יד) כלום לצרכו – כיוון שהסועדים הם שצריכים להשאיר לשמש, ולא שהשמש ישאיר לעצמו.

(טו) שלא לביישו – שמא יחשוב שמסתכלים בו משום שלקח יותר מדי, או משום שאינו אוכל לפי הכללים המקובלים.

(טז) יעשה – כלומר שיכבד את בעל הבית ויתנהג כאורח, ולא כבעל המקום.

(יז) קפדן בסעודתו – כגון שלא יקפיד אם לדעתו האורח לקח יותר מדי.

(יח) גרגרן – גרגרן הוא אדם שאינו שולט על תאוות האכילה שלו.

ארץ; שלשה – הרי זה מגסי הרוח (יט). הגה: מיהו כוס קטן מאוד, מותר לשתותו בבת אחת (כ"י); וכן גדול מאוד, בשלשה או ארבעה פעמים (כ) (דברי עצמו).

סעיף ט

לא יאכל שום או בצל מראשו, אלא מעליו; ואם אכל, הרי זה רעבתן (כא). הגה: ולא יאכל דרך רעבתנות, ולא יאחוז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השנית (כב) (טור).
ביצה שם, ומסכת דרך ארץ רבה פרק ו'.

סעיף י

לא ישוך פרוסה ויניחנה על גבי השלחן (כג).
למסכת דרך ארץ רבה פ"ט.

סעיף יא

לא ישתה אדם שני כוסות בבת אחת בתוך סעודתו ויברך ברכת
למסכת דרך ארץ רבה פ"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

(יט) מגסי הרוח – שגם שתייה איטית מדי אינה מנומסת, אלא ישתה לא מהר מדי ולא לאט מדי.

(כ) או ארבעה פעמים – הרמ"א מבאר שהמספר אינו מוחלט, והכול לפי המציאות. כשאין הוא שותה מחמת צימאון, אלא להנאתו, יכול לשתות לאט ואין בכך חיסרון דרך ארץ. ולמדנו מסעיף זה שני כללים: א. שלא להתנפל על האוכל. ב. שלא לאכול בגאווה מוגזמת, אלא הכול יהיה בענווה.

(כא) רעבתן – הנוהג המקובל הוא לאחוז בראש הבצל ולאכול תחילה את העלים, ואחר כך לאכול את הבצל עצמו. ומי שמשנה את הסדר ההדרגתי הזה נראה כשבוי בתאוות האכילה.

(כב) בידו השנית – גם זה נראה דרך רעבתנות.

(כג) על גבי השולחן – משום שהפת הנגוסה מאוסה בעיני המסובים.

המזון, מפני שנראה כגרגרן (כד).

סעיף יב

ישנים שיושבין על השלחן, הגדול פושט ידו תחלה (כה); והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו, הרי זה גרגרן.

^ימסכת דרך ארץ רבה פ"ז.

סעיף יג

^סהנכנס לבית, לא יאמר תנו לי לאכול, עד שיאמרו הם (כו). הגה: לא יאמר אדם לחבירו: בא ואכול עמי מה שהאכלתני, דהוי כפורע לו חובו ונראה כאילו הלוי לו, ויש לחוש שיאכילוהו יותר ואית ביה (כז) משום רבית (כח); אבל מותר לומר לו: בא ואכול עמי ואאכול עמך בפעם אחרת, ומותר ^סמסכת דרך ארץ רבה פ"ח.

שולחן ערוך כפשוטו

(כד) **שנראה כגרגרן** - כך כתוב במסכת דרך ארץ, שהיא מקורם של סעיפים אלו. אמנם קשה להבין מה החיסרון בשתיית שתי כוסות בסיום הסעודה. יש שפירשו שהדבר קשור להקפדה שהייתה נהוגה להימנע ממספרים זוגיים, ולפי פירוש זה אין צורך להקפיד על כך כיום⁶.

(כה) **פושט ידו תחילה** - מגיש לעצמו ראשון.

(כו) **עד שיאמרו הם** - שאין לאורח לדבר אל בעל הבית באופן שנראה כנתינת הוראות. ואם הוא רעב, יכול לשאול בלשון בקשה.

(כז) **ואית ביה** - תרגום: ויש בו.

(כח) **משום רבית** - התורה אסרה להלוות כסף על מנת לקבל תמורתו סכום גבוה יותר. ואסרו זאת חכמים בכל החזרת חוב, שלא יחזיר הלווה יותר ממה שקיבל, גם אם עושה זאת מיזמתו. האיסור הוא רק כשיש הלוואה, אולם אם

6. שכשם שאין חוששים היום לשדים, אין חוששים לזוגות. בספר נחלת יעקב (פירוש על מסכת דרך ארץ רבה, שממנה מקור סעיף זה) מסביר כי בזמן שנמנעו מלשתות זוגות, אם אדם היה שותה שתי כוסות לפני ברכת המזון, נראה היה שהוא גרגרן, שתאוות השתייה שלו מביאה אותו לזלזל בסכנה.

לאכול עמו אחר כך אפילו בסעודה יותר גדולה **(כט)** (דברי עצמו לפי הטור).

סעיף יד

^טלא יפרוס אדם פרוסה על גבי הקערה (ל), אבל מקנה הקערה בפרוסה (לא).

^טמסכת דרך ארץ רבה פ"ט.

סעיף טו

^פלא ילקט פירורין ויניח על גבי השלחן, מפני שהוא ממחה (פירוש: מטריד) דעתו של חברו (לב). ולא ישוך פרוסה ויתננה לפני חברו או לתוך הקערה, לפי שאין דעת כל הבריות שזה (לג).
^פשם במסכת דרך ארץ.

שולחן ערוך כפשוטו

נותן אדם מתנה לחברו, אין למקבל איסור לתת גם הוא מתנה בהזדמנות אחרת, ומותר לתת אפילו מתנה יקרה יותר. אבל כשנותן מתנה לאחר שקיבל דבר מחברו, לא יזכיר שהוא מחזיר מתנה, כדי שלא יראה כאילו מה שקיבל היה הלוואה (ואז אסור לו להחזיר מתנה גדולה יותר), אלא ייתן בלי להזכיר את מה שקיבל.

(כט) יותר גדולה - כל עוד שבעת שהשני מזמין אינו מזכיר את מה שקיבל.
(ל) על גבי הקערה - כלומר: אין לפרוס לחם מעל הצלחת הכללית. וטעם הדבר, שמא תיפול חתיכה מהלחם בתוך המאכל, והוא ימאס.⁷
(לא) בפרוסה - כלומר: לאחר שסיימו המסובים לקחת את האוכל מהקערה, מותר "לנגב" את הנותר בפרוסת לחם. ובלבד שעושה זאת על מנת לאכול את הפרוסה, כפי שיבואר בתחילת הסימן הבא.
(לב) דעתו של חברו - וכן יש להימנע מלהתנהג בסעודה בכל מיני התנהגויות מוזרות.

(לג) דעת כל הבריות שווה - כלומר: גם אם בעיניו אין בכך פסול, אפשר שחברו נגעל מכך.

7. על פי פירושו השני של הב"ח.

סעיף טז

^זלא ישתה מהכוס ויתן לחבירו, מפני סכנת נפשות (לד).

^זשם במסכת דרך ארץ.

סעיף יז

^קלא ישתה כוסו ויניחנו על השלחן, אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו (לה).

^קשם במסכת דרך ארץ.

סעיף יח

^יהנכנס לסעודה לא יקח חלקו ויתננו לשמש (לו), שמא יארע דבר קלקול בסעודה (לז), אלא יקחנו ויניחנו ואחר כך יתננו לו (לח).

^ישם במסכת דרך ארץ.

סעיף יט

^שאורחים הנכנסין אצל בעל הבית אינם רשאים ליטול מלפניהם

^ששם במסכת דרך ארץ, וחולין צ"ד ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(לד) סכנת נפשות - שמא יש לו זיהום או וירוס כלשהו, ויעבור מהמשקה לחברו.

(לה) ויתננו לו - נהגו בימיהם שכשנגמרת הכוס בא השמש וממלא אותה. ולא היה זה מדרך ארץ להניח את הכוס הריקה על השולחן, אלא היה להחזיקה בידו עד שיקחנה השמש. דין זה אינו שייך בימינו.

(לו) ויתננו לשמש - אם רוצה אדם לתת את המנה שלו לשמש, לא יעשה זאת מיד כאשר מחלקים את המנות.

(לז) דבר קלקול בסעודה - ויחסרו מנות ויתבייש בעל הבית.

(לח) יתננו לו - כלומר: לאחר שכל המסובים קיבלו את מנותיהם, יכול אותו סועד לתת לשמש את מנתו. גם דין זה אינו שייך בימינו.

וליתן לבנו או לעבדו של בעל הבית (לט), אלא אם כן נמלו רשות מבעל הבית.

סעיף ב

תנקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא אם כן יודעים מי מיסב עמהם, מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם לישוב אצל עם הארץ בסעודה (מ).
 תסנהדרין כ"ג ע"א.

סעיף בא

השמש שהיה משמש על שנים, הרי זה אוכל עמהם אף על פי שלא נתנו לו רשות (מא). היה משמש על שלשה, אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות.
 רברכות מ"ה ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(לט) של מבעל הבית - על האורח לזכור שהוא אינו בעל הבית, ולכן אין זה מנומס שייתן ממנתו למי שהוא חפץ. ואין הדבר דומה לנתינה לשמש (שדיניה התבארו בסימן הקודם), כיוון שבימיהם הנוהג היה שגם האורחים נותנים לשמש⁸.

(מ) בסעודה - סעודת עמי הארץ היא סעודה שבה אנשים מאבדים את זמנם בדיבורים שאינם ראויים. משמעות הלכה זו לימינו הוא שצריך להיזהר ולברור את הסעודות והמפגשים שבהם אנו משתתפים. וכמובן, אם בזכות השתתפות התלמיד חכם יהיו המפגש והסעודה באווירה ראויה, מצווה להשתתף.
 (מא) רשות - בדרך כלל אין לשמש להצטרף ללא רשות; אולם כששניים סועדים, אנו משערים שרצונם שיהיה להם זימון לברכת המזון. נראה שגם דין זה אינו שייך היום, ושני אנשים שנפגשים לאכול יחד אינם מעוניינים לצרף שלישי רק לצורך זימון. אך יש ללמוד מהלכה זו עד כמה חשוב להשתדל לזמן

8. העבד כאן אינו המשרת בסעודה, שהלא העבד המשרת הוא השמש, ומותר לתת לו אוכל.

סעיף כב

^באחר ששתית ונשאר יין בכוס לשתיית חבירך, קנח מקום נשיקת הפה משום מיאוס (מב), ולא תשפוך, משום בל תשחית. אבל אחר שתיית מים, שפוך מהם דרך שם (מג). הגה: אחר כל אכילתך אכול מלח, ואחר כל שתייתך שתה מים (מד) (ברכות מ' ע"א), וכמו שיתבאר לקמן סי' קע"ט (מה). ונראה לי דוקא שלא היה מלח בפת או במאכלים שאכל, וכן שלא שתה משקה שיש בו מים, אבל בלאו הכי ליכא למיחש (מו). וכן נוהגין שלא ליזהר באכילת מלח ושתיית מים אחר הסעודה, מטעם שנתבאר.

^בארחות חיים מגמרא דמסכת תמיד [כז ע"ב].

שולחן ערוך כפשוטו

כאשר זה ניתן.

(מב) משום מיאוס - וגם משום סכנה, כפי שראינו למעלה.

(מג) דרך שם - דרך מקום השתייה. משום שאין למים ערך רב.

(מד) שתה מים - אלו הערות של בריאות.

(מה) סימן קע"ט - בסופו, שם הביא המחבר הערות אלו. וראה דברינו שם, וכן בסוף סימן קע"ז.

(מו) ליכא למיחש - כלומר: אם הלחם עצמו מכיל מלח (כמו בלחמים שלנו), והמשקה מכיל מים, אין לחשוש לדברי הגמרא הללו. אגב הערות אלו בענייני בריאות, מביא כאן המשנה ברורה את דברי השל"ה שאדם צריך להיזהר לאכול אוכל בריא, ולהימנע מדברים המזיקים לבריאות, וכך כל אכילתו נחשבת כחלק מעבודת הבורא. וקדמו הרמב"ם שכתב (הלכות דעות ד', טו): "ורוב החלאים שבאים על האדם, אינם אלא או מפני מאכלים רעים, או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה".

סימן קע"א

שלא לנהוג בזיון באוכלין, ובו ח' סעיפים.

בסימן זה אנו למדים על היחס הראוי לאוכל. מחד גיסא אסור לאבד אוכל, כלומר לגרום להפסדו, משום "בל תשחית". מאידך גיסא האוכל אינו קדוש, ומותר להשתמש בו אם יש בו צורך, ובלבד שהאוכל אינו נמאס. סימן זה מיישם כללים אלו.

סעיף א

^אעושה אדם צרכיו בפת (א); והני מילי דלא ממאים ביה (ב), אבל מידי דממאים ביה, לא (ג). הילכך אין מניחין עליו בשר חי; ואין מעבירין עליו כוס מלא (ד); ואין סומכין בו הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת ימאס; ואין נוטלין הידים ביין, בין חי בין מזוג, אפילו נטילה שאינה צורך אכילה (ה); ואין זורקין הפת ^אברכות נ' ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **צרכיו בפת** - שאין בפת קדושה, כפי שביארנו בהקדמה לסימן.
(ב) **דלא ממאים ביה** - תרגום: הלכה זו (שמותר להשתמש בלחם) היא כשהשימוש אינו גורם ללחם להימאס. לכן שימוש כגון להשעין חפץ על הלחם, מותר.
(ג) **דממאים ביה לא** - תרגום: אבל דבר שגורם ללחם להימאס, אסור.
(ד) **כוס מלא** - שמא יישפך המשקה על הלחם, והלחם יימאס.
(ה) **שאינה צורך אכילה** - הנושא כאן אינו מהלכות נטילת ידיים¹, אלא מהלכות איבוד אוכלים. האיסור כאן הוא רק כשיש אפשרות ליטול במים, אבל אם אין אפשרות כזו, ייטול ידיו אפילו ביין, וכבוד האדם חשוב יותר

1. השאלה האם מותר לקיים מצוות נטילת ידיים ביין התבארה בסימן ק"ס סעיף יב. ושם התבאר שלכתחילה יש ליטול ידיים במים, ובשעת הדחק מותר ליטול במי פירות, ואפילו ביין.

משום בזיון אוכלים (ו). וכשם שאין זורקין את הפת, כך אין זורקין אוכלין הנמאסים על ידי זריקה; אבל מידי דלא ממאים, כגון אגוזים ורימונים וחבושים, שרי (ז).

מע"ף ב

ב' לא ישב אדם על קופה מלאה תאנים וגרוגרות, אבל יושב הוא על עיגול של דבילה או על קופה מלאה קטנית (ח).
 ב' טור בשם מסכת סופרים.

מע"ף ג

ג' מותר לאכול דייסא (פירוש: החטה הנקלפת מבושלת) בפת במקום כף, והוא שיאכל הפת אחר כך (ט). וזהמדקדים אוכלים בכל פעם שמכניסים לתוך פיהם מעט מן הפת עם הדייסא (י). הגה: והנשאר מן הפת אחר כך, אוכלים אותו (יא) (כ").
 ג' תוספות בברכות נ' ע"ב, והרא"ש שם. ג' תוספות שם, והטור בשם אביו הרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

מכבוד האוכל.

(ו) **בזיון אוכלים** - כלומר: אסור לזרקו על הרצפה, אף אם אינו נמאס. כיוון שהלחם הוא האוכל העיקרי, אין לזלזל בו.
 (ז) **שרי** - מותר לזרקם על הארץ. וכאמור, בלחם החמירו אף כשאינו נמאס בזריקה.
 (ח) **מלאה קטנית** - הכלל הוא כמו בסוף הסעיף הקודם: אין לשבת על האוכל אם כתוצאה משיבתו האוכל נמאס, ומותר לעשות כן באוכל שאינו נמאס.
 (ט) **אחר כך** - שאם אוכל בסוף את הלחם הרי שלא הפסידו, ומותר.
 (י) **מעם הדייסא** - המדקדים חוששים שהדבר נחשב כממאס את הלחם, ולכן הופכים את הדייסה לדבר הבא ללפת את הפת.
 (יא) **אוכלים אותו** - וכך לא הפסידו את הלחם. משפט זה הוא הסבר דברי המחבר.

סעיף ד

הממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה (יב), והוא שיקבלנו בכלי בפי הצנור (יג); וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה, שאינם נמאסים, אבל לא בימות הגשמים, מפני שנמאסים (יד); אבל לא גלוסקאות לעולם (טו).

ה' ברכות נ' ע"ב.

סעיף ה

הזורקים חטים לפני חתנים, צריך ליזהר שלא יזרקו אלא במקום נקי, וגם יכבדו (טז) אותו משם, כדי שלא ידרסו עליהם (יז).
 'תוספות שם, והגהות מיימוני פרק ז' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) לפני חתן וכלה - כך היה מנהגם, להרבות שמחה.
 (יג) בכלי בפי הצנור - שמנהג זה, אף שהוא לצורך מצוות שמחת חתן וכלה, מותר רק אם היין לא יימאס.
 (יד) מפני שנמאסים - כי בימות הגשמים האדמה הרטובה מקלקלת את האוכלים.
 (טו) גלוסקאות לעולם - גלוסקא היא לחם (עשוי סולת). ואין לזרוק לחם אף אם אינו נמאס (כפי שראינו בסוף סעיף א').
 (טז) יכבדו - כלומר: יטאטאו.
 (יז) עליהם - כדי שלא יימאסו. ומנהגנו לזרוק סוכריות ומיני מתיקה, והדבר מותר כל עוד נזהרים שלא יגיעו לידי מיאוס.

סימן קע"ב

מי שהכניס אוכלין ומשקין לפיו בלא ברכה, ובו ב' סעיפים.

אדם ששכח לברך ונזכר לאחר שאכל אינו יכול לתקן זאת. סימן זה דן בשאלה כיצד ינהג אדם שבעת שהאוכל עדיין בתוך פיו נזכר שלא בירך.

סעיף א

^אשכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה – בולען, ^בואינו מברך עליהם ברכה ראשונה (א). הגה: ויש אומרים דמברך עליהם (ב) (הרשב"א בשם הראב"ד והרא"ש פרק שלשה שאכלו, וכן נראה דברי הרמב"ם פ"ח מהל' ברכות), וכן נראה עיקר.

^אברכות נ' ע"ב. ^ברש"י, ור"ח, והרמב"ם פרק ח' מהלכות ברכות לדעת הבית יוסף.

סעיף ב

^אשכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו – יפלטנו ויברך עליו (ג); ואם הוא דבר שנמאס ^אישם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ברכה ראשונה – כי משקה, בניגוד למאכל, אי אפשר לפלוט ולשתות מחדש, וכן אי אפשר לברך כשהמשקה עדיין בפיו.

(ב) דמברך עליהם – אחרי ששתה. ואמנם אין לברך ברכה ראשונה לאחר שסיים ליהנות, אך כאן בשעה שנזכר רצה לברך, אלא שנמנע ממנו, ולכן כשמברך מיד לאחר ששתה הוא נחשב כמברך לפני השתייה. והלכה למעשה כתב המשנה ברורה שאין מברכים במקרה זה, ככל ספק בברכות.

(ג) ויברך עליו – הואיל ואין זה מכבוד הברכה לברך כשהפה מלא אוכל. וסמכו חכמים את הדבר לפסוק 'יִמְלֵא פִי תְהִלָּתְךָ' (תהלים ע"א, ח): כשמהללים את ה' יש לעשות זאת בפה מלא, ללא אוכל.

– מסלקו לצד אחר ומברך (ד).

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) ומברך – במקרה זה אי אפשר לברך ללא אוכל בפה כלל, ולכן לכל הפחות יסלקנו לצד אחד של פיו.

סימן קע"ג

דין מים אמצעיים, ובו ג' סעיפים.

סימן זה עוסק בנטילת ידיים בין מנה בשורית למנה חלבית בסעודה. להבנת הסימן ניזכר בכמה דינים הקשורים לאיסור בשר בחלב: מהתורה אסור לאכול בשר וחלב שנתבשלו ביחד; מדרבנן אסור לאכול אותם יחד אפילו אם לא נתבשלו, ולא זו בלבד, אלא שאחרי אכילת בשר צריך להמתין עד הסעודה הבאה (לרוב הפוסקים יש להמתין שש שעות¹). אחרי אכילת חלב או גבינה אין צריך להמתין לפני אכילת בשר, אולם יש לקנח את הפה וליטול ידיים (י"ד פ"ט, ב).

ההלכה מבחינה בין אכילת בשר ממש ובין אכילת תבשיל בשרי (כגון מרק בשרי שאין בו בשר בעין): מעיקר הדין, לאחר תבשיל בשרי אין צורך להמתין לפני שתיית חלב או אכילת תבשיל חלבי, ורק אם לאחר התבשיל הבשרי אוכל גבינה ממש, חייב ליטול ידיו. וכן במקרה ההפוך: אם אכל תבשיל חלבי או שתה חלב אין צורך ליטול ידיו לאחר אכילתם, אך אם אכל גבינה – צריך ליטול ידיו לפני שיאכל בשר.

סעיף א

^אמים אמצעים רשות (א). והני מילי בין תבשיל לתבשיל (ב), אבל ^אחולין קה ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) רשות – זו לשון הבריתא במסכת חולין. ופירושה: נטילת הידיים הנהוגה בין המנות אינה מטעם הלכת, אלא היא נימוס בלבד. אך בהמשך מסבירה הגמרא שזה הדין בין סתם שתי מנות, אך בין תבשיל בשר לגבינה חובה ליטול, כפי שמביא המחבר בהמשך המשפט.

1. ויש בכך חילופי מנהגים: בין האשכנזים יש גם הממתינים שעה, ויש הממתינים שלש שעות. ובין הספרדים מקובל להמתין שש שעות, אלא שיש הממתינים שש שעות שלמות, ויש ממתינים חמש שעות ורוב שעה שישית, ויש הממתינים חמש שעות וקצת משעה שישית.

בין תבשיל לגבינה (ג) – חובה. הגה: ועיין ביו"ד סימן פ"ט (ד).

סעיף ב

^ב בין בשר לדגים חובה ליטול, משום דקשה לדבר אחר (ה).

^ג טור בשם הרא"ש, מגמרא דפסחים ע"ו.

שולחן ערוך כפשוטו

(ב) בין תבשיל לתבשיל – בבית יוסף מבאר שמשפט זה כוונתו שלא רק שאין חובה ליטול ידיו בין מנה בשרית (או סתמית) למנה בשרית אחרת, אלא גם שיש היתר שלא ליטול ידיים בין תבשיל של בשר לתבשיל של גבינה. אין צורך בהמתנת שעות כדי לאכול גבינה אחרי תבשיל של בשר, ולכן כאשר אוכל הגבינה סמוך לבשר יש טעם ליטול ביניהם ידיו, אך מלמד אותנו המחבר שנטילה זו אינה חובה אלא כשאוכל גבינה ממש, אבל לא כשאוכל תבשיל חלבי.

(ג) בין תבשיל לגבינה – כלומר: בין תבשיל בשרי לגבינה ממש, וכן כשאוכל בשר אחרי גבינה.

(ד) סימן פ"ט – בסעיף ג, שבו אוסר הרמ"א לאכול גבינה או אפילו תבשיל חלבי אחרי תבשיל של בשר. כיום הן אשכנזים והן ספרדים נוהגים להמתין שש שעות אחרי תבשיל של בשר כמו אחרי בשר ממש, כדברי הרמ"א; וממילא דברי המחבר ליטול ביניהם ידיים אינם הלכה למעשה, אלא בשעת הצורך, כגון חולה שיכול לסמוך על עיקר הדין.

(ה) לדבר אחר – "דבר אחר" הוא מחלת הצרעת. הגמרא אומרת שאכילת בשר ודגים יחד עלולה לגרום לצרעת, וכן פסק המחבר². כיום לא ידוע לנו שאכילת בשר ודגים יחדיו גורמת למחלת הצרעת, ולכן כתב המגן אברהם שיש מקום להקל בדין זה בזמננו. אבל נראה שהמנהג להפריד באכילה בין בשר לדגים נשאר עד היום.

2. הגמרא בפסחים דף ע"ו ע"ב; המחבר ביו"ד קט"ז, ב.

וחמירא סכנתא מאיסורא (ו). הגה: ועיין יו"ד סימן קט"ז (ז).

סעיף ג

(ח) כל הדברים הנוהגים באחרונים נוהגים באמצעים, בין להקל

(ט) בין להחמיר (י); חוץ מהיסח הדעת (יא), שפוסל באמצעים,

י' ארחות חיים בשם הראב"ד.

שולחן ערוך כפשוטו

(ו) **וחמירא סכנתא מאיסורא** - תרגום: וחמורה סכנה מאיסור; לכן בענייני סכנה צריך להחמיר בספקות, ואילו באיסורים יש הקלות מסוימות בספקות. מהלכה זו אנו למדים שיש איסור גמור לעשות דברים שיש בהם סכנה, כגון לעשן, לאכול מאכלים לא בריאים או לאכול יותר מדי, שהרי דברים אלו מסוכנים יותר מהחשש שהיה באכילת בשר ודגים יחד.

(ז) **סימן קט"ז** - בסעיף ג'. שם הביא המחבר חובה זו ליטול ידיו בין בשר לדגים, וכתב הרמ"א שם שנוהגים להתיר לאכלם זה אחר זה בלי רחיצת הפה והידיים ביניהם.

(ח) **הקדמה לסעיף** - בסימן קפ"א מבוארות הלכות "מים אחרונים", היינו נטילת הידיים שלפני ברכת המזון, והן דומות ברובן להלכות המים האמצעיים שבין הגבינה לבשר בסעודה. בהלכות מים אחרונים נבאר הלכות אלו בפירוט, וכאן נסביר בקצרה את דברי המחבר, המבאר במה דומים מים אמצעיים למים אחרונים, ובאלו מקרים מסוימים הם דומים דווקא ל"מים ראשונים", היינו לנטילת הידיים שלפני הסעודה.

(ט) **בין להקל** - בחלק מהדברים המים האחרונים קלים ממים ראשונים, כגון שאין צורך ליטול את כל היד, אלא רק עד הפרק שני של האצבעות, ושאין מברכים עליהם. לדעת המחבר אף מותר ליטול בכל מיני משקים, אלא שבכך הרמ"א מחמיר, כפי שמפורש בסוף הסעיף.

(י) **בין להחמיר** - כגון שאין ליטול במים חמים מאוד או על הקרקע.

(יא) **מהיסח הדעת** - במים ראשונים, אם הסיח דעתו בין הנטילה לאכילה

מפני שעדיין רוצה לאכול וידיו צריכים שימור (יב); וחויץ מניגוב הידים, שאמצעים צריכים ניגוב כראשונים (יג). הגה: ויש שאמרו שאמצעיים צריכים דווקא מים, מה שאין כן באחרונים (כ"י בשם אורחות חיים), כדלקמן סימן קפ"א (סעיף ט).

שולחן ערוך כפשוטו

צריך לחזור וליטול בלי ברכה³. ובמים אחרונים אין צריך לחזור וליטול אפילו אם לא בירך ברכת המזון מיד (אולם אסור לאכול עד שיברך ברכה ראשונה) ובאמצעיים צריך לחזור וליטול.

(יב) צריכים שימור – כלומר: במים אמצעיים, אם הסיח דעתו מידיו עליו לנטלם שוב קודם שיאכל בשר, כבמים ראשונים. השמירה היא הזהירות שלא ללכלך שוב את הידיים בנגיעה באוכלים.

(יג) כראשונים – מים ראשונים יש לנגב לאחר הנטילה, ומים אחרונים לא⁴. גם במים אמצעיים צריך לנגב, כיוון שלאכול כשהידיים רטובות נחשב לדבר מאוס⁵. אמנם מעיקר הדין ראינו⁶ שמי שנטל במים מרובים או שטבל ידיו אינו חייב בניגוב מים ראשונים⁷.

3. כפי שהתבאר בסימן ק"ע סעיף א.

4. דין ניגוב מים ראשונים בסימן קנ"ח סעיף יב; ודין מים אחרונים בסימן קפ"א סעיף ח בדעה הראשונה.

5. בעוד שבמים ראשונים הטעם הוא משום טומאת הידיים. מג"א כאן ס"ק ג'.

6. סימן קנ"ח ס"ק מ'.

7. ואין חוששים בהן למיאוס, כי ידיו נקיות; אבל במים אמצעיים ידיו מלוכלכות, ולכן חוששים למיאוס (כך הסביר בהגהות איש מצליח). לכן ייתכן שגם במים אמצעיים אין צריך לנגב אם ממש רוחץ ידיו, ולא רק מעביר עליהן קצת מים כמו במים אחרונים.

סימן קע"ד

דין ברכת היין בסעודה, ובו ח' פעיפים.

סימן זה דן בשתי הלכות שעניינן שתיית יין בסעודה: מתי יש לברך על היין שבתוך הסעודה ומתי ברכה על היין פוטר מלברך על משקים אחרים. הלכות אלו מצביעות על חשיבות היין: היין הוא משקה חשוב, והוא המשקה היחיד שיש לו ברכה משלו. היין אף מעניק חשיבות למצוות רבות ש"נתקנו על הכוס", כקידוש, הבדלה, וברכות הנישואין והמילה.

פעיף א

^איין שבתוך הסעודה מברך עליו בורא פרי הגפן, ואין הפת פוטר

(א).

^אברכות מ"א ע"ב.

פעיף ב

^ביין פוטר כל מיני משקין (ב). הגה: אפילו מברכה ראשונה (ג) (ר' יונה פרק

כיצד מברכין, וב"י בשם הפוסקים).

^בברכות מ"א ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) ואין הפת פוטר - אף על פי שברכת הלחם פוטר את כל המאכלים והמשקים שהם חלק מהסעודה, אין היא פוטר את היין, כיוון שהוא חשוב בפני עצמו, ואינו טפל ללחם.

(ב) כל מיני משקין - כלומר: אדם שבירך על היין (שלא בתוך סעודה), ואחר כך שותה משקאות נוספים שהיו לפניו (או שציפה להם) בזמן הברכה, לא יברך על המשקאות הנוספים; שמפני חשיבות היין המשקאות האחרים

סעיף ג

י'אם אין לו אלא כוס אחד, מניחו עד לאחר המזון ומברך עליו (ד).
יברכות נ"א ע"ב.

סעיף ד

י'אם קבע לשתות לפני המזון, אין צריך לברך על יין שבתוך
יברכות מ"ב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

טפלים לו¹.

(ג) מברכה ראשונה - היין פוטר בוודאי את שאר המשקים מברכה אחרונה, כי ברכה מעין שלש היא כללית יותר משאר ברכות; אולם לברכת "בורא פרי הגפן" אין לכאורה קשר לברכת שאר המשקים, ולכן מדגיש הרמ"א שדין זה קיים גם בברכה ראשונה.

(ד) ומברך עליו - בתחילת סימן קפ"ב נלמד על החובה "לברך על הכוס", היינו למזוג כוס יין לפני ברכת המזון ולברך עליה את ברכת המזון, כפי שנוהגים בקידוש. אולם להלכה, המחבר פסק שם כדעה האחרונה שהביא: "ויש אומרים שאינה טעונה כוס". כאן מלמדנו המחבר שהכרעה זו היא דווקא כשאין יין על השולחן, או כשאין מתכוונים לשתות יין, אבל אם שותים יין בסעודה - יש לברך על כוס. לכן אם יש רק כוס אחת, ואם ישתה אותה בתוך הארוחה לא יוכל לברך ברכת המזון על היין, יניח את הכוס לברכת המזון. שמעתי מאמו"ר זצ"ל ששמע מפי סבו הסבר לדין זה: כשיש יין בשולחן חייבים לברך ברכת המזון על הכוס, כדי שלא יהיה שולחןך מלא ושולחן רבך ריקם².

1. המחבר לא חילק בין שתייה מרובה למעטה, אולם יש שכתבו שרק שיעור של מלוא לוגמיו (44 מ"ל) פוטר משקים אחרים. לכן ראוי לכתחילה לשתות שיעור זה (כך מסקנת האחרונים; והחיי אדם סובר שרק קביעות לשתיית יין פוטרת שאר משקים, אך להלכה גם בשתיית יין ללא קביעות לא יברך על שאר משקים).

2. ביטוי זה נזכר בחז"ל בדרך כלל בנושא הקרבנות בחג. ראו למשל תוספתא חגיגה פ"ב ה"י; ביצה דף כ ע"ב; ועוד.

המזון, דיינן שלפני המזון פוטרו (ה). וכן דיינן של קידוש פוטרו יין שבתוך המזון (ו). וכן המבדיל על השלחן, פוטרו היין שבתוך המזון; ויש אומרים שאין ברכת יין הבדלה פוטרו (ז), אלא אם כן נטל ידיו קודם הבדלה (ח), והילכך המבדיל קודם נטילה יכולין שלא להוציא יין שבתוך הסעודה (וע"ל סי' רצ"ט סעיף ז) ; ובדיעבד שלא כוון כך, פטר יין שבתוך הסעודה, דמפק ברכות דרבנן להקל (ט).
 ה"ה רא"ש שם. תוספות שם. בית יוסף.

סעיף ה

(י) כל מה ששותה בתוך הסעודה די לו בברכה אחת (יא), אלא
 פסחים ק"ג ע"ב. שם בפסחים וכאמימר.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) פוטרו - ברכת "המוציא" אינה יוצרת הפסק, והיין שבסעודה נחשב המשך לשתייה שלפני הסעודה.
 (ו) שבתוך המזון - ואין אנו אומרים שברכת היין שבקידוש באה לצורך המצווה בלבד.
 (ז) פוטרו - לשיטה זו הבדלה אינה דומה לקידוש, כיוון שהקידוש והסעודה הם מכלול אחד ("אין קידוש אלא במקום סעודה"), אולם ההבדלה אינה קשורה לסעודה שאחריה.
 (ח) קודם הבדלה - ומבדילים בתחילת סעודת "מלווה מלכה", דבר שאינו נהוג כיום.
 (ט) דרבנן להקל - בכלל זה אנו משתמשים הרבה, וכאן הביאו המחבר³.
 (י) הקדמה לסעיף - סעיף זה עוסק במברך "בורא פרי הגפן" בסעודה על הכוס ורוצה אחר כך להוסיף ולשתות, ודן האם הוא צריך לברך שנית. העיקרון הוא שכל כוס שבעת הברכה היה בדעתו לשתות, יצא בה ידי חובתו בברכה. ואם שינה דעתו והחליט לשתות יותר, הכוסות הנוספות אינן נכללות

3. כלל זה מובא בדברי המחבר גם בסימן רס"ג, ח; וברמ"א בסימן י"ח א; ר"י ב.

אם כן כשבירך לא היה דעתו לשתות אלא אותו הכוס ונמלך לשתות אחר (יב). הגה: וכן מי שבא לסעודה ומושיטין לו הרבה כוסות, מברך על כל אחד ואחד דהוי נמלך (יג) (כל בו), ועיין לקמן סי' קע"ט (סעיף ג). וכן מי שבירך על כוס ברכת נישואין ואינו יודע להיכן יגיע הכוס, כל אחד צריך לברך, דמקרי נמלך (יד) (אגודה פרק ערבי פסחים), ועיין לקמן סימן ק"צ (סעיף ה).

סעיף ו

'אין לברך אחר היין שבסעודה, דברכת המזון פוטרתו (טו). וכן פוטרת יין שלפני המזון, ואפילו לא היה לו יין בתוך המזון (טז) (ועיין לקמן סוף סימן רע"ב, ולענין יין של הבדלה שלפני המזון ועיין לקמן סימן רצ"ט סעיף ח'). פסחים ק"ג ע"ב. 'הרא"ש בפרק י' דפסחים.

שולחן ערוך כפשוטו

בברכתו, וצריך לחזור ולברך עליהן.
(יא) בברכה אחת - כיוון שאנו מניחים שהברכה שבירך תחילה הייתה על כל היין שיבוא בארוחה.
(יב) אחר - ואז הכוס הנוספת אינה כלולה בברכתו הראשונה, ויחזור ויברך "הגפן".
(יג) דהוי כנמלך - כיוון שלא ידע בכל פעם שייתנו לו כוס נוספת.
(יד) דמקרי נמלך - כשעוברת "כוס של ברכה" והמסובים שותים ממנה, המברך אמנם התכוון מן הסתם להוציא ידי חובה את מי שישתה; אולם גם השותה צריך להתכוון לצאת, ולכן מי שלא ידע שהכוס תגיע אליו לא יצא בברכת המברך, וצריך לברך לפני ששותה.
(טו) פוטרתו - כיוון שהיין הוא חלק מהסעודה, וחייב בברכה ראשונה רק מפאת חשיבותו.
(טז) בתוך המזון - היין שלפני המזון נועד לפתוח את התיאבון, ולכן נחשב כחלק מן הסעודה. לגבי שאר משקים שלפני המזון רבו המחלוקות בין הפוסקים; והכלל העולה מדבריהם למעשה הוא שאם השתייה היא מעין הקדמה לארוחה, לא יברך ברכה אחרונה; ואם שותה מחמת צימאון, בלא

סעיף ז

לאם אין לו יין ושותה מים או שאר משקה, אין לברך עליהם, דחשיבי כבאים מחמת הסעודה, לפי שאין דרך לאכול בלא שתייה (יז). ואף יין לא היה צריך ברכה לפניו, אלא מפני שהוא חשוב קובע ברכה לעצמו (יח), אבל מים או שאר משקים לא חשיבי (יט), ואינם טעונים ברכה. ^פואפילו אם היה צמא קודם סעודה, כיון שלא רצה לשתות אז, כדי שלא יזיקו לו המים, נמצא כי שתיית המים בסבת הפת היא, ופת פוטרם. ^{יז}ויש אומרים לברך על המים שבסעודה (כ); ויש מחמירין עוד לברך עליהם בכל פעם, דסתמא נמלך הוא בכל פעם (כא). ^פוהרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם נטילה במקום סעודתו, ויברך על דעת לשתות בתוך סעודתו (כב).

לברכות מ"א ע"ב לדעת רש"י ורבנו תם וגדולי הצרפתים. ^פרבנו יונה. ^יהרשב"א בשם הראב"ד לדעת יש מפרשים. ^פהרא"ש שם ובתשובות כלל ד', והגהות מימוני פרק ד' מהלכות ברכות.

שולחן ערוך כפשוטו

קשר לארוחה - יברך ברכה אחרונה⁴.

(יז) **בלא שתייה** - שהלא הברכה על הלחם כוללת את כל הסעודה.

(יח) **קובע ברכה לעצמו** - כפי שהסברנו בהקדמה.

(יט) **לא חשיבי** - כדי לקבוע ברכה לעצמם, והם טפלים לארוחה.

(כ) **על המים שבסעודה** - לדעה זו שתייה אינה נחשבת כמלווה את הלחם, ואינה נכללת בברכת "המוציא".

(כא) **בכל פעם** - שהלא שותה את המים מחמת צימאון, ואינו יודע כאשר הוא שותה שיהיה צמא שוב.

(כב) **בתוך סעודתו** - וכך על המים שלפני הסעודה יברך בוודאי, וברכה זו תפטור את המים שבתוך הסעודה.

4. עיין ביאור הלכה ד"ה "ואפילו", כף החיים אות מז, "הליכות עולם" חלק ב פרשת נשא אות ב.

הגה: והמנהג כסברא הראשונה (כג).

סעיף ח

על יין שבתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו, אפילו הסיבו יחד (כד). הגה: דלא יכולין לענות אמן (כה) (טור), משום דחיישינן שמא יקדים קנה לוושט (כו). הגה: ויש אומרים דאם אמר להם 'סברי רבותי' (כז), וישמעו ויכונונו לברכה ולא יאכלו אז ויענו אמן, אחד מברך לכולם (כח), וכן נוהגין (הגהת מיימוניות פ"ז מהלכות ברכות, ומדכי סוף פרק כיצד מברכין, וטור בשם רש"י). ויאמר: 'סברי רבותי', רוצה לומר: סוברים אתם לצאת בברכה זו, ולא יאמר 'ברשות רבותי' (כט), וכן כל מקום שמברכין על היין, משום ברכת היין בברכות מ"ב ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(כג) **כסברא הראשונה** - שאין לברך על שאר המשקים שבסעודה. וכן נוהגים גם הספרדים.

(כד) **הסיבו יחד** - ולא כבברכת "המוציא", שבה ראינו שכשהסבו יחד טוב מעיקר הדין שאחד יברך לכולם.

(כה) **לענות אמן** - הרמ"א מסביר את דברי המחבר.

(כו) **קנה לוושט** - כפי שהתבאר בתחילת סימן ק"ע.

(כז) **סברי רבותי** - הרמ"א מביא בהמשך את משמעות מלים אלו.

(כח) **אחד מברך לכולם** - כיוון שכך אין חשש של הקדמת קנה לוושט.

(כט) **ברשות רבותי** - כפי שנוהגים לומר בעת הזימון⁵; כי במילה "ברשות" רק מבקש את רשותם לברך, ואילו האמירה "סברי" נאמרת כשרוצים להוציא את הנוכחים ידי חובה. והלכה למעשה יש בכך מנהגים שונים, וכל אחד ינהג כמנהגו.

5. ראה למשל בדברי הרמ"א קס"ז, יד.

שבתוך הסעודה אין אומרים 'ברשות' אלא סברי, מטעם שנתבאר (ל) (בית יוסף סימן קס"ז בשם שבולי הלקט).

שולחן ערוך כפשוטו

(ל) **מטעם שנתבאר** - כדי להדגיש שכוונתו להוציאם ידי חובה. למעשה נוהגים היום שכל אחד מברך לעצמו תמיד, וכל שכן בתוך הסעודה.

סימן קע"ה

דיני ברכת 'הטוב והמטיב' על היין, ובו ו' סעיפים.

בתחילת סימן רכ"ב מבואר: "על שמועות שהם טובות לו לבדו, מברך 'שהחיינו'; ואם הן טובות לו ולאחרים, מברך 'הטוב והמטיב'". בסימן זה נלמד על ברכת 'הטוב והמטיב' שנאמרת בסעודה לכבוד השמחה על שתיית יין חדש. זהו דין מפתיע, והוא מלמד אותנו שהנאות העולם לא נאסרו, אלא יש להודות לה' על ריבוי הנאות, ושתיית יין היא מההנאות החשובות לבני אדם.

סעיף א

^אהביאו להם יין אחר, אינו מברך 'בורא פרי הגפן' (א), אבל מברך עליו 'הטוב והמטיב' (ב). הגה: אף על גב שאין לו עוד מן הראשון (ג) (ב"י). ולא דוקא הביאו להם מחדש, אלא הוא הדין אם היה להם מתחלה שתי יינות, מברכין על השני 'הטוב והמטיב' (ד). הגה: ודווקא שלא היו לפניו יחד כשבירך 'בורא פרי הגפן', אבל היו ביחד - אין ברכות נ"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **בורא פרי הגפן** - כיוון שהברכה על הכוס הראשונה פוטרת את כל היין שישתה בזמן הארוחה.

(ב) **הטוב והמטיב** - הודאה לה' שנתן לו סוג נוסף של יין.

(ג) **מן הראשון** - היינו יכולים לחשוב שהברכה היא רק כשעומדים לפניו כמה סוגי יין ויכול לבחור ביניהם, ולא כשמחליף יין משום שהראשון נגמר. אך להלכה מברכים על עצם השוני בסוג היין.

(ד) **הטוב והמטיב** - ברכות הנהנין עולות על מה שמונח לפני המברך, או מה שבדעתו לאכול בעת הברכה. אך ברכת "הטוב והמטיב" אינה "ברכת הנהנין", אלא ברכת הודאה, ואינה נכללת בברכת הגפן. לכן יש לברכה גם אם שני הבקבוקים היו מונחים על השולחן בזמן שבירך "הגפן". דין זה נאמר כששני

צריך לברך אלא 'בורא פרי הגפן' (ה), כמו שיתבאר [בסעיף ג'] (דברי עצמו, להשוות הטור עם מרדכי פ' הרואה).

סעיף ב

¹מברכין 'הטוב והמטיב' על כל שינוי יין מן הסתם, אפילו אינו יודע שהשני משובח מהראשון, כל שאינו יודע שהוא גרוע ממנו (ו). הגה: ואין חילוק בין שניהם חדשים, או אחד חדש ואחד ישן (ז) (ב"י בשם תוס' פרק הרואה, וטור), ואפילו שתה ממנו תוך שלשים יום (ח) (תרומת הדשן סי' ל"ד).³ שם בתוספות.

שולחן ערוך כפשוטו

היינות טובים אבל שונים, אבל אם יין אחד טוב והשני פחות טוב, דינו מבואר בסעיף ג'.

(ה) **בורא פרי הגפן** - נראה מדברי הרמ"א שאם שני היינות היו מונחים יחד לפניו אין לברך ברכת "הטוב והמטיב"¹ (אפילו אם אין אחד טוב ואחד גרוע, אלא אלו שני מיני יין שונים). אולם רוב המפרשים לא מסבירים כך את דברי הרמ"א, אלא לדעתם הרמ"א מסכים עם המחבר שעליו לברך במקרה זה "הטוב והמטיב", וכוונתו להסביר את המחבר, שאם יין אחד משובח מחברו, יברך על המשובח, ולא יברך "הטוב והמטיב" על השני הגרוע ממנו כפי שמסביר המחבר בסעיף ג'².

(ו) **גרוע ממנו** - כי להלכה עיקר הברכה הוא על ריבוי היין.

(ז) **ואחד ישן** - היין הישן משובח יותר. ומברך לא רק על השינוי לטובה מחדש לישן, אלא אפילו אם שניהם חדשים, שכאמור, עיקר הברכה הוא על ריבוי היין.

(ח) **שלושים יום** - כלומר: אפילו כבר שתה מהיין השני תוך שלושים יום, אנו

1. וכן פירש הלבוש.

2. פירוש זה לא מתאים ללשון הרמ"א, ולפיו הדברים נראים מיותרים כאן, כיוון שמפורשים בסעיף ג'. אבל מהעיון במקור הדברים בדרכי משה עולה שזו אכן כוונת הרמ"א, וצריך לומר שהקדים לבאר את דברים בסעיף זה כדי שלא יטעו בהבנת דברי המחבר.

יש אומרים דאם שתה תחילה יין אדום והביאו לו יין לבן, אף על פי שהוא יותר גרוע, מברך 'הטוב והמטיב' לפי שהוא בריא לגוף יותר מן האדום (ט) (מרדכי פרק ערבי פסחים).

סעיף ג

¹הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד, יברך מיד 'בורא פרי הגפן' על הטוב, ופוסט את הרע. ולא יברך על הרע תחלה 'בורא פרי הגפן' כדי לברך אחריו 'הטוב והמטיב', כי לעולם יש לברך על העיקר ועל החביב תחילה (י).
²מרדכי שם בשם אבי העזרי.

סעיף ד

³אין לברך 'הטוב והמטיב' אלא אם כן יש אחר עמו (יא), דהכי
⁴ברכות נ"ט ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

לא אומרים שהברכה היא על חידוש היין³, ומברך שוב "הטוב והמטיב".
(ט) **יותר מן האדום** - ואין הלכה כדעה זו, כיוון שיש חולקים, ו"ספק ברכות להקל".

(י) **החביב תחילה** - סעיף זה משלים את סעיף א', שם התבאר שגם אם שתי היינות היו לפניו בשעת הברכה, יברך "הטוב והמטיב". כאן מגביל המחבר את הדין, ואומר שיש לברך רק אם שתי היינות טובים באותה מידה ושונים; אולם אם אחד משובח מחברו, יברך "הגפן" על המשובח, ולא יברך אחר כך "הטוב והמטיב". כיוון שהכלל הוא שמכבוד הברכה לברך ברכה ראשונה על החביב עליו.

(יא) **אחר עמו** - והאחרים שותים עימו אף הם⁴.

3 כמו למשל ברכת "שהחיינו" על חברו שחביב עליו הרבה שלא ראה שלושים יום (שו"ע תחילת סימן רכ"ה).

4. כך כתבו כאן המפרשים. וראה מג"א ס"ק ד', ומשנ"ב ס"ק ט"ו.

משמע: הטוב לו והמטיב לחבירו, ^הוהוא הדין אם אשתו ובניו עמו, אבל אם הוא יחידי, לא (יב).

^ההתוספות שם, והרשב"א.

סעיף ה

אם רבים מסובים בסעודה, ^יכל אחד מברך לעצמו 'הטוב והמטיב' (יג); ולא יברך אחד לכולם, דחיישינן שמא יקדימו קנה לושט כשיענו אמן. הגה: אבל היו מסובים לשתות בלא אכילה, אחד מברך לכולם (יד) (טור) (ועיין לעיל סוף סימן קע"ד).

^יטור ורא"ש והמרדכי שם.

סעיף ו

^יזין של שתי חביות והכל ממין אחד, אם בתוך ארבעים יום לבצירתם שמוהו בשני כלים, חשיבי כשני מינים ומברכין עליו ^ירבינו פרץ בשם רבותיו.

שולחן ערוך כפשוטו

(יב) **יחידי לא** - ברכת "שהחיינו" נאמרת על שמחה אישית, וברכת "הטוב והמטיב" נאמרת כשאחרים שמחים עימך.⁵ חכמים לא תיקנו ברכה מיוחדת לאדם ששותה לבדו יין.

(יג) **הטוב והמטיב** - למרות שראינו שפירוש הברכה הוא הטוב לי ומטיב לאחרים, כל אחד מברך אותה לעצמה.

(יד) **לכולם** - גם המחבר מסכים לדין זה. אולם היום לא נהוג להתאסף כדי לשתות יין, ואם בכל זאת מתאספים לצורך שתייה, הדבר נעשה על מנת להשתכר, ויש בכך איסור גמור, כפי שמובא בבית יוסף בהלכות סעודת

5. כדברי המחבר בתחילת סימן רכ"ב: "על שמועות שהם טובות לו לבדו, מברך 'שהחיינו'; ואם הן טובות לו ולאחרים, מברך 'הטוב והמטיב'".

'הטוב והמטיב' (טו); ואם לאחר ארבעים יום חלקוהו, אין מברכין עליו, הואיל והכל ממין אחד (טז).

שולחן ערוך כפשוטו

פורים⁶.

(טו) **הטוב והמטיב** - כי כל יין התפתח בצורה שונה מעט, וטעמם שונה, ונחשבים כשני מינים.

(טז) **ממין אחד** - וביינות קנויים של היום, אם היינות מאותו הסוג לא מברכים על השני "הטוב והמטיב".

לסיכום ברכה זו: על מין שני של יין יברך "הטוב והמטיב", בתנאי שהשני טוב לפחות כמו הראשון, ובתנאי שלא נהנה ממנו לבדו

6. בסימן תרצ"ה: "שהשיכרות איסור גמור, ואין לך עבירה גדולה מזו, שהוא גורם לגילוי עריות ושפיכות דמים וכמה עבירות זולתן".

סימן קע"ו

שהפת פוטר את הפרפרת, ובו סעיף אחד.

סעיף א

^א בריך על הפת – פוטר את הפרפרת (א), דהיינו: ^ב פירורי פת דק דק שדיבקם עם מרק או דבש (ב). ^ג בריך על הפרפרת – לא פטר את הפת (ג). הגה: בריך על הפרפרת, פוטר מעשה קדרה, שהוא דייסא ^א ברכות מ"ב ע"א. ^ב רבינו יונה. ^ג שם בגמרא.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) פוטר את הפרפרת – זו לשון המשנה. וממשיך המחבר ומסביר מהי הפרפרת.

(ב) או דבש – הברכה על הפרפרת היא "בורא מיני מזונות"¹. ואף שהיא מתוקה, היא אינה מנה אחרונה, אלא חלק מהסעודה. ולכן הברכה על לחם פוטר אותה, כפי שפוטרת את כל המאכלים הבאים בתוך הסעודה.

(ג) את הפת – שהלא ברכת "מזונות" אינה פוטרת את הלחם. ואם בריך "מזונות" ורוצה לאכול לחם, יברך "על המחיה", ולאחר מכן ייטול ידיו ויברך על הלחם. ואם לא עשה כך, ויברך "המוציא" ולא בריך "על המחיה", ייצא ידי חובת ברכה אחרונה בברכת המזון. ואם אכל את הפרפרת סמוך לסעודה וניכר שהדבר חלק מהסעודה, לא יברך ברכה אחרונה².

פירות הנאכלים לפני הסעודה כדי להגביר את התיאבון נחשבים לחלק מהסעודה, ולא יברך אחריהם ברכת אחרונה. ואם אכל אותם בלי קשר

1. זו החביצא שדינה התבאר בסימן קס"ח סעיף י.

2. בדין זה רבו הדעות והמחלוקות. היחווה דעת (ח"א סימן פב) פסק שלא יברך ברכה אחרונה על "מזונות" שאכל לפני הסעודה, ואילו כף החיים (סימן קע"ד סעיף לה) כתב שיברך. ונראה שגם הרב עובדיה יוסף מודה שיברך ברכה אחרונה לפני שייטול ידיו במקרה שאכילה זו אינה סמוכה לארוחה. ומהמשנה ברורה כאן משמע כמו שכתבנו. ויש שכתבו שטוב להימנע מלהיכנס לספק זה, והציעו שלא לאכול לפני הסעודה.

וכיוצא בו (ד); וכן אם בירך על מעשה קדרה, פוטר את הפרפרת (ה) (גמרא פרק כיצד מברכין, ורמב"ם בפירוש המשנה).

שולחן ערוך כפשוטו

לסעודה, יברך ברכה אחרונה לפני שנוטל ידיים. ואם שכח לברך, יברך בתוך הסעודה³. וגם בירקות שאינם באים לעורר את התיאבון, יברך ברכה אחרונה. הכלל הוא שעל אכילה שהיא הקדמה לסעודה לא יברך ברכה אחרונה לפני שנוטל ידיו, ועל אכילה שאין לה קשר לסעודה יברך. וכך הדין במשקים, כפי שביארנו בסימן קע"ד סעיף ו' ס"ק טז.

(ד) וכיוצא בו - אם בירך "מזונות" על הפרפרת שלא בסעודה, פטר שאר מיני מזונות.

(ה) פוטר את הפרפרת - בכל ההלכות של מאכל הפוטר בברכתו את חברו, מדובר שבעת הברכה הראשונה גם המאכל השני היה לפניו, או שהיה בדעתו מראש לאכול אותו.

3. מה שאין כן במאכלים שברכתם "מזונות", שאם שכח לברך עליהם לפני שנוטל ידיו - יסמוך על ברכת המזון. ותמרים דינם כ"מזונות", שהם באים לזון.

סימן קע"ז

דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה, ובו ה' סעיפים.

סימן זה מבוסס על ההבנה שברכת "המוציא" אינה על הלחם לבדו, והיא כוללת את כל מה שבא מחמת הסעודה. בסימן זה נלמד בצורה מפורטת אלו מאכלים נכללים בעיקר הסעודה, ואלו אינם כלולים בה.

סעיף א

^אדברים הבאים בתוך הסעודה (א) – אם הם דברים הבאים מחמת הסעודה (ב), דהיינו דברים שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת, כגון: בשר, ודגים, וביצים, וירקות, וגבינה, ודייסא ומיני מלוחים, אפילו אוכלם בלא פת, אין טעונין ברכה לפנייהם, דברכת 'המוציא' פוטרתן (ג); ולא לאחריהם, דברכת המזון פוטרתן. ואם הם דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, דהיינו שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת (ד), כגון: תאנים וענבים וכל ברכות מ"א ע"ב לפרוש התוספות והרא"ש, וכן לבעל הלכות גדולות.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **דברים הבאים בתוך הסעודה** – ביטוי זה מקורו בגמרא. בעבר לאחר סיום הארוחה היו מורידים את המגשים, פעולה שנקראה "עקירת השולחן", ולעתים הביאו לאחריה מאכל נוסף, לפני ברכת המזון. בסעיף ב' כותב המחבר שדין זה "אינו מצוי בינינו", וכל המאכלים שאנו אוכלים לפני ברכת המזון נחשבים כאכילה שבתוך הסעודה.

(ב) **דברים הבאים מחמת הסעודה** – כל דבר שהוא מעיקר הסעודה, ובא כדי להשביע.

(ג) **דברכת 'המוציא' פוטרתן** – היות שהברכה על הלחם כוללת את כל עיקר הסעודה.

(ד) **ללפת בהם את הפת** – פירוש הביטוי הוא 'ללוות את הלחם'. 'דברים שאין

מיני פירות (ה) (ועיין לעיל סימן קס"ח סעיף ח') (ו), אם אוכל אותם בלא פת (ז), טעונין ברכה לפניהם, דברכת 'המוציא' אינה פוטרתן, דלאו מעיקר סעודה הם; ואינם טעונים ברכה לאחריהם, דכיון שבאו בתוך הסעודה ברכת המזון פוטרתם (ח).¹ וְאִם בתחלת אכילתו אכל הפירות (הגה: עם הפת), ובסוף אכל עמהם פת, אפילו אם בינתיים אכל מהם בלא פת, אינם טעונים ברכה אף לפניהם (ט).

¹הרא"ש¹ לדעת הירושלמי שם.

שולחן ערוך כפשוטו

מלפתים בהם את הפת' הוא כינוי לדברים שאינם מעיקר הסעודה.
(ה) וכל מיני פירות - אלו דוגמאות של דברים הבאים שלא מחמת הסעודה. ואין זה משנה אם ברכתם "בורא פרי העץ" (פירות), "בורא פרי אדמה" (מלון ואבטיח למשל), או "שהכול" (כגון שוקולד). נחלקו הפוסקים האם לברך על גלידה; ולהלכה נראה שיש להבחין בין גלידה פשוטה, שהיא למעשה מעין מים קפואים, ועליה מנהג האשכנזים לברך ומנהג הספרדים שלא לברך (כדין משקה, שאין מברכים עליו), לבין גלידה העשויה גם מביצים, פירות וכדומה, שעליה יש לברך, כי נחשבת למנה אחרונה חשובה.²
(ו) קס"ח סעיף ח' - שם דן המחבר במאכל שברכתו "מזונות" שנאכל שלא מחמת הסעודה. וראה גם דברינו שם.
(ז) בלא פת - כלומר שאינו אוכל את הפירות יחד עם הלחם, אלא כקינוח.
(ח) ברכת המזון פוטרתם - כיוון שברכת המזון היא ברכה כללית, ואינה דווקא על מאכלים הבאים מחמת הסעודה.
(ט) אף לפניהם - שכיוון שאכל פירות אלו עם הפת הם נחשבים כחלק

1. [עיקר דין זה אינו מדברי הרא"ש, אלא מרבינו יונה, כמו שכתב כאן המג"א ס"ק ק"ג].

2. הבחנה זו בין סוגי הגלידה הובאה ב"אור לציון" לרב אבא שאול בן ציון, תשובות כרך ב' פרק י"ב אות י"ב (מעמ' ק"ג). וראה באריכות בדין ברכת הגלידה בסעודה ב"הלכה ברורה" לרב דוד יוסף ח"ט, על סעיף זה, מעמ' קצ"ג.

סעיף ב

יודברים הבאים לאחר סעודה קודם ברכת המזון, שהיה מנהג בימי חכמי הגמרא שבסוף הסעודה היו מושכים ידיהם מן הפת ומסירים אותו וקובעים עצמם לאכול פירות ולשתות, כל מה שמביאים אז לפניהם, בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים שלא מחמת הסעודה, טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, ד'המוציא' וברכת המזון אין פוטריין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה. ודין זה האחרון אינו מצוי בינינו, לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון (י).

¹ ברכות מ"א ע"ב לפרוש התוספות והרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

מהסעודה, אף אם אכל מהם לבדם. ובדומה לכך, אם אכל פירות אלו עם מאכל אחר, כגון פירות המלווים את הבשר, הרי הם כחלק מהסעודה, ולא יברך עליהם.

(י) **עד ברכת המזון** – המילים "למשוך ידינו מן הפת" מכוונות לפעולת עקירת השולחן שהזכרנו בס"ק א'. עקירה זו מראה שהסעודה הסתיימה, ואם אוכלים לאחריה יש לברך הן ברכה ראשונה והן ברכה אחרונה. ונחלקו האחרונים לגבי מאכלים המוגשים כיום לאחר סיום המנה העיקרית: יש אומרים שדינם כדין הגמרא, כיוון שאינם באים מחמת הסעודה; ויש אומרים שכיוון שאין בזמננו "עקירת שולחן", הם נחשבים לחלק מהסעודה³. להלכה נראה שאם מורידים את כל הכלים מהשולחן ואף מסירים את המפה, לדברי הכול תמה הסעודה, ואם מגישים דברים נוספים (כגון קפה ועוגה), יש לברך עליהם ברכה ראשונה ואחרונה.

3. ראה בה"ל ד"ה "שאיין אנו רגילין".

סעיף ג

וְאִם קוֹבֵעַ לִיפְתֹּן סְעוּדָתוֹ עַל הַפִּירֹת (יא), הוּא לִיהַּ הַפִּירֹת כְּדִבְרֵי הַבָּאִים מִחֲמַת הַסְּעוּדָה; וְאִפִּילוּ אִם אוֹכַל מִהַפִּירֹת בְּתַחֲלַת סְעוּדָתוֹ בְּלֹא פֶת, אֵינוֹ מְבָרֵךְ לֹא לִפְנֵיהֶם וְלֹא לְאַחֲרֵיהֶם (יב); ^הוִישׁ חוֹלְקִין (יג). וְלִכֵּן טוֹב שִׂיאָכַל בְּתַחֲלָה מִהַפִּירֹת עִם פֶּת, וְאִזּוֹ אִפִּילוּ אִם אַחֲרַיִךְ כֵּךְ יֹאכַל מֵהֶם בְּלֹא פֶת אֵינֶם טְעוֹנִים בְּרָכָה כָּלֹל (יד). הִגָּה: וְאִם עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר לְבִסּוֹף לֵאכּוֹל עִמָּהֶם פֶּת, מֵאַחֲרֵי שֶׁעִיקֵר קְבִיעוֹת הִיָּה עֲלֵיהֶם (טו) (ב"י בִּשְׁם ר' יוֹנָה).

^טטוֹר בִּשְׁם הָרַא"ש. ^ה(סמ"ג וְהִגָּה מִיִּמּוֹנִי) [רִבִּינוּ יוֹנָה כֵּט ע"ב].

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) על הפירות - כלומר שבסעודה זו אוכל רק פת ופירות.

(יב) לא לפניהם ולא לאחריהם - כיוון שהם נחשבים כעת כבאים מחמת הסעודה.

(יג) ויש חולקים - לדעה זו הולכים אחר רוב בני האדם, שאינם אוכלים פירות כעיקר הסעודה. ועל כן יש לברך על הפירות גם כאשר אוכלם כעיקר הסעודה, אם אין אוכלים מהם עם לחם בתחילת הסעודה.

(יד) אינם טעונים ברכה כלל - שכפי שהתבאר בסוף סעיף א', אם אוכלים פירות עם פת אין מברכים עליהם בסעודה זו. ואם אוכל פירות כעיקר הסעודה בלא פת, להלכה לא יברך עליהם, כדעה ראשונה, משום "ספק ברכות להקל".

(טו) היה עליהם - דעת הרמ"א כשיטה השנייה, שאף אם קובע סעודתו על פירות יש לברך עליהם ברכה ראשונה, אלא אם כן אוכלם בתחילה עם לחם. אולם אף שראינו בסוף סעיף א' שצריך לאכול את הפרי עם הלחם תחילה וסוף, זה דווקא כשהפירות אינם עיקר הסעודה; אבל כשהפירות הם העיקר, די באכילה עם הלחם בתחילת הסעודה.

סעיף ד

יאף על פי שלא היו הפירות לפניו בשעה שבירך על הפת, כיון דללפת את הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל (טז).

¹הרשב"א בשם הר"ר זרחיהו.

סעיף ה

אם אחר שבירך על הפת שלחו לו [דורון] מבית אחרים שאינו סמוך עליהם, ולא היה דעתו על הדורון, אפילו מדברים שדרכן לבא ללפת את הפת – צריך לברך עליהן, כדין נמלך (יז). הגה: ולא ראיתי נזהרים בזה, ואפשר דטעמא דסתם דעת האדם על כל מה שמביאין לו בסעודה (יח) ועיין לקמן סימן ר"ו (סעיף ה).

¹בית יוסף, וכן מצא בספר הפרדס.

שולחן ערוך כפשוטו

(טז) **אינם טעונים ברכה כלל** – מדובר כאן על פירות הפטורים מברכה ראשונה משום שאוכל אותם עם הלחם (כפי שהתבאר בסעיף א'). ומבאר המחבר שאין צורך שיהיו לפניו בשעת ברכת "המוציא", ובכל מקרה הם נכללים בברכת הפת.

(יז) **כדין נמלך** – כיוון שכשבירך לא ידע על המאכל הזה⁴.

(יח) **שמביאין לו בסעודה** – שבברכת "המוציא" כוונת המברך על כל המאכלים העתידים לבוא בסעודה, ולכן אין לברך שנית אפילו על מה שלא היה בביתו בשעת הברכה. למעשה אף הספרדים אינם נוהגים לברך על אוכל בתוך הסעודה, ו"ספק ברכות להקל".

4. דין 'נמלך' התבאר כבר כמה פעמים. ראה למשל דברינו בסימן קס"ט ס"ק ג.

סימן קע"ח

איזה דברים קרויים הפסק בסעודה, ובו ז' סעיפים.

למדנו שאסור ליהנות מן העולם בלא ברכה, ולכן תיקנו חכמים ברכה לפני האכילה. הברכה כוללת את האכילה כולה, אלא אם כן ישנו הפסק (=הפסקה) המבטל את חלות הברכה. הדיון העיקרי הוא האם שינוי מקום נחשב להפסק כזה, ובנוסף תידון השאלה האם תפילה או שְׁנֵה יוצרות הפסק.

סעיף א

(א) ^אהיה אוכל בבית זה ופסק סעודתו והלך לבית אחר, או ^בשהיה אוכל וקראו חבריו לדבר עמו ויצא לו לפתח ביתו וחזר – הואיל ושינה מקומו, צריך לברך למפרע על מה שאכל (ב); וחוזר ומברך בתחלה 'המוציא' (ג), ואחר כך יגמור סעודתו. ^אאבל אם דיבר עמו ^אפסחים ק"א ע"ב. ^בלשון הרמב"ם בפרק ד' מהלכות ברכות. ^גבית יוסף מלשון הרמב"ם.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **הקדמה לסעיף** – בסעיף זה ובסעיף הבא אנו למדים ששינוי מקום במהלך האוכל נחשב במקרים מסוימים לסיום ולגמר הסעודה, ויש לברך שוב על האכילה במקום החדש. עוד מבואר שאם אדם אכל בחבורה, יציאה ממקום האוכל לא תיחשב תמיד כסיום הסעודה, כיוון שהוא עתיד לחזור לחבורה האוכלת. בדינים אלו יש בגמרא שתי שיטות עיקריות, וכפי שנראה, המחבר פסק בהם כשיטה אחת והרמ"א הכריע כשיטה השנייה. חשוב לציין שגם הספרדים נוהגים בכך כרמ"א, ושיטתו היא המכרעת בסימן זה. בסעיף א' ובתחילת סעיף ב' מובאת שיטת המחבר, והרמ"א מתייחס בסוף סעיף ב' לכל דברי המחבר.

(ב) **על מה שאכל** – כלומר: לברך ברכת המזון.

(ג) **ומברך בתחילה 'המוציא'** – משום ששינוי המקום נחשב כשינוי הסעודה.

בתוך הבית, אף על פי ששינה מקומו מפינה לפינה, אין צריך לברך (ד). הגה: ועיין לקמן סימן רע"ג (ה) אם היה דעתו לאכול במקום אחר לא מיקרי שנוי מקום (והוא שיהיו שני המקומות בבית אחד (ו). ועיין לקמן סימן קפ"ד (ז).

סעיף ב

¹חברים שהיו יושבים לאכול ויצאו לקראת חתן או לקראת כלה – אם הניחו שם מקצתן, חוזרים למקומם וגומרין סעודתן, ואינם צריכין לברך שנייה (ח); ואם לא הניחו שם אדם, כשהם יוצאים ¹פסחים ק"א ע"ב, ולשון הרמב"ם שם.

שולחן ערוך כפשוטו

(ד) **אין צריך לברך** – מפני שמעבר מקום בתוך החדר אינו נחשב כשינוי מקום. על פי המחבר, מעבר מחדר לחדר באותו הבית נחשב כשינוי מקום, אולם פוסקים רבים חולקים עליו בכך. הלכה למעשה, איננו מברכים על שינוי מקום באותה דירה; אבל יציאה מהבית, אפילו לחדר המדרגות, נחשבת לשינוי מקום.

(ה) **סימן רע"ג** – הנושא שם הוא 'קידוש במקום סעודה'. בסעיף א' שם מביא המחבר כמה דעות המרחיבות את ההגדרה 'מקום', ומביא דעה שאם בזמן הקידוש הוא מתכוון לאכול בחדר אחר באותו בית – הדבר נחשב לקידוש במקום סעודה, וכך מכריע שם הרמ"א.

(ו) **בבית אחד** – ראינו שלדעת המחבר מעבר מחדר לחדר נחשב כשינוי מקום. ומעיר הרמ"א שאם כיוון בעת הברכה לאכול בשני המקומות, גם לדעת המחבר אין בכך שינוי מקום.

(ז) **סימן קפ"ד** – בתחילת הסימן, שם מבואר שברכת המזון צריכה להיות במקום האכילה, ומבואר מה דינו של המברך שלא במקום אכילתו.

(ח) **לברך שנייה** – בסעיף הקודם למדנו שהפסק מקום באמצע הסעודה מצריך לברך הן ברכה אחרונה על מה שאכל, והן ברכה ראשונה על מה שיאכל כשיחזור. כאן מתבאר שזהו הדין דווקא לאוכל לבדו, אבל אם אכל בחבורה שנשארו ממנה אפילו מקצת האנשים, כששב למקומו נחשב הדבר

צריכים ברכה למפרע, וכשהם חוזרים צריכים ברכה לכתחלה (ט); וכן אם היו מסובין לשתייה או לאכול פירות (י), שכל המשנה מקומו הרי פסק אכילתו, ולפיכך מברך למפרע על מה שאכל, וחוזר ומברך שנית על מה שהוא צריך לאכול (יא). והמשנה מקומו מפינה לפינה בבית אחד, אינו צריך לחזור ולברך (יב). האכל במזרחתה של תאנה זו ובא לאכול במערבה, *צריך לברך (יג). הגה: ויש חולקים בכל מה שכתוב בסימן זה (יד), רק סוברים ששני מקום י"רמב"ם] שם, והוא מהירושלמי. *והוא שלא היה דעתו מתחילה לכך (הראב"ד, וכדלקמן סעיף ג').

שולחן ערוך כפשוטו

כהמשך הסעודה, ואין בכך הפסק.

(ט) צריכים ברכה לכתחילה - ה"ברכה למפרע" היא ברכת המזון, וה"ברכה לכתחילה" היא ברכה ראשונה, כפי שלמדנו בסעיף הקודם.

(י) לאכול פירות - גם בשתייה ובפירות, אם יצאו ממקומם חייבים לברך ברכה אחרונה לפני היציאה וברכה ראשונה כשחוזרים. ונראה שבאכילת פירות אפילו אם השאיר מקצת חברים במקום הסעודה חייב לברך¹.

(יא) צריך לאכול - וכאמור, כל זה לדעת המחבר, אולם בהמשך יתבאר שאין נוהגים כך.

(יב) אינו צריך לחזור ולברך - כפי שראינו בסעיף א'.

(יג) צריך לברך - כיוון שדווקא בתוך הבית מעבר אינו נחשב לשינוי מקום, אולם בחוץ שני צדי העץ נחשבים כשני מקומות.

(יד) שכתוב בסימן זה - הרמ"א חולק על המחבר בשתי נקודות עיקריות: א. שינוי מקום אינו מחייב לברך ברכה אחרונה לפני שישנה את מקומו, אלא רק ברכה ראשונה לפני שימשיך לאכול. ב. לשיטת הרמ"א, שינוי מקום

1. כך פירש הב"ח, ולפי זה יש הבדל בין לחם לפירות. כך מובן מדוע המחבר הפריד כאן בין שני הדינים, וגם מתורץ מדוע מובאת בסימן זה (סעיף ה') הגדרת דברים שצריכים ברכה לאחריהם במקומם. ויש המפרשים את המחבר אחרת; אולם אין הבדל להלכה, כי כאמור המנהג כרמ"א.

אינו אלא כהיסח הדעת (טו), ולכן אם שינה מקומו למקום אחר אין צריך לברך אלא לפני מה שרוצה לאכול, אבל לא על מה שכבר אכל (טז) (תוספות ורשב"ם והרא"ש ומרדכי פרק ערבי פסחים וטור). ודוקא שלא הניח מקצת חברים בסעודה ואכל מדברים שאינן צריכין ברכה במקומם (יז), אבל אם הניח

שולחן ערוך כפשוטו

באכילת לחם אינו מצריך לשוב ולברך "המוציא"², ודין עקירת מקום בסעודה נאמר רק באכילת פירות ובשתייה. בשתי נקודות אלה גם הספרדים נוהגים כרמ"א.

(טו) כהיסח הדעת - כלומר: הדבר אינו נחשב כסיום הסעודה, שמחייב לברך ברכה אחרונה, אלא רק כהפסקה המחייבת לברך שוב את הברכה הראשונה. **(טז) על מה שכבר אכל** - זו נקודת המחלוקת הראשונה על המחבר: לשיטת הרמ"א ברכה אחרונה אינה נצרכת אפילו כאשר יצטרכו לברך שוב ברכה ראשונה, והברכה האחרונה שתיאמר בסוף הארוחה תפטור גם את מה שנאכל לפני ההפסק.

(יז) ברכה במקומם - זו המחלוקת השנייה. לדעת הרמ"א, אם אכל לחם או כל דבר שמחייב לברך במקומו אינו צריך לברך אפילו ברכה ראשונה כשחוזר. הרמ"א מסכם שישנם שני תנאים, שרק אם התמלאו שניהם נחשב הדבר כשינוי מקום. הראשון: שאכל דברים ש"אין קובעים מקום לסעודה", כלומר דברים שאין צריך לחזור למקום האכילה כדי לברך עליהם ברכה אחרונה, והם פרות וירקות ודברים שברכתם "שהכול"³. התנאי השני הוא שלא נותרו סועדים במקום הראשון, אולם אם נותרו שם אנשים אין זה שינוי מקום, כפי שראינו בתחילת הסעיף. לשיטת הרמ"א, אם בירך על תפוח בביתו כשהוא לבדו ואז יצא החוצה - אם רוצה להמשיך באכילת התפוח עליו לשוב ולברך "בורא פרי העץ", בין אם ימשיך באכילה בחוץ ובין אם יחזור לביתו. וכשיסיים אכילתו יברך ברכה אחרונה, וברכתו תכלול גם את מה שאכל לפני

2. שהואיל ובאכילת לחם חייבים לחזור למקום שאכל בתחילה כדי לברך ברכת המזון, אין היציאה ממקומו נחשבת עקירת מקום.

3. כפי שיתבאר בסעיף ה'.

מקצת חברים (יח), או אפילו לא הניח ואכל דברים שצריכין ברכה במקומם (יט), אפילו מה שרוצה לאכול אחר כך אין צריך לברך. ולכן מי שפסק סעודתו והלך לבית אחר, או שהיה אוכל וקראו חברו לדבר עמו אפילו לפתח ביתו או למקום אחר, כשחוזר לסעודה אין צריך לברך כלל, דהא פת צריך ברכה במקומו לכולי עלמא (כ) (סמ"ק ואו"ז). מיהו אם הסיח דעתו (כא), כשחוזר ודאי צריך לברך על מה שרוצה לאכול אחר כך (ב"י ורשב"א). ואין חילוק בין חזר למקום שאכל כבר, ובין סיים סעודתו במקום אחר (כב) (רמב"ם פ"ד ור"ן), וכן נוהגין במדינות אלו (כג). מכל מקום לכתחלה לא יעקור ממקומו

שולחן ערוך כפשוטו

שיצא. ואם אכל לחם, אפילו אם אוכל לבדו אינו צריך לברך אפילו ברכה ראשונה כשחוזר.

(יח) הניח מקצת חברים - כמובן שכוונת הדברים שהוא עתיד לחזור למקום החברים; ואם אינו חוזר, צריך לברך שנית. ונראה לי שגם אם לא השאיר חברים, אבל יצא לצורך מסוים כשברור שעתיד לחזור, כגון אם יצא להביא לעצמו עוד אוכל, או קפץ לרגע להביא ספר כי הוא באמצע לימודו, שגם אז אינו צריך לברך⁴.

(יט) שצריכין ברכה במקומם - כלומר מאכלים שהברכה האחרונה עליהם צריכה להיות במקום האכילה, כמו לחם, שברכת המזון עליו צריכה להיאמר במקום האכילה. בסעיף ה' יפורטו מהם הדברים שצריכים ברכה במקומם.

(כ) לכולי עלמא - תרגום: לכל הדעות. בהמשך הסימן יתבאר שיש מחלוקת האם חובה לברך ברכה מעין שלוש במקום האכילה, ומשמיענו הרמ"א שבברכת המזון אין מחלוקת, ולכל הדעות עליו לברך במקום שאכל.

(כא) הסיח דעתו - כלומר: גמר בדעתו להפסיק לאכול.

(כב) במקום אחר - שאם המשיך לאכול במקום השני ולא הסיח דעתו אינו צריך לחזור על הברכה הראשונה, ויברך ברכת המזון במקום השני.

(כג) במדינות אלו - וכאמור, גם מנהג הספרדים שלא לברך ברכה אחרונה

4. כשמשיא חברים אינו צריך לברך, משום שעתיד לחזור אליהם ולכן יציאתו אינה סיום הסעודה. ובדומה לכך מי שיוצא לצורך פועלו.

בלא ברכה, דחיישין שמא ישכח מלחזור ולאכול (הר"ר מנוח ור"ן⁵); מיהו לצורך מצוה עוברת, כגון שהגיע זמן תפלה, מותר (כד) (כל בו הל' פסח) ועיין סימן קפ"ד (כה).

סעיף ג

יש מי שאומר שאם היה בגן ורוצה לאכול מפירות כל אילן ואילן, כיון שברך על אילן אחד אין צריך לברך על האחרים (כו), והוא שבשעה שברך היה דעתו לאכול מאותם האחרים. אבל מגן לגן צריך לברך, אפילו אם הם סמוכים, ואפילו אם כשבירך תחלה היה דעתו על הכל (כז).

¹ארחות חיים.

שולחן ערוך כפשוטו

לפני שעוקר מקום, אלא רק לברך שוב ברכה ראשונה. וגם על הברכה הראשונה אינו חוזר באכילת לחם.

(כד) מותר - מותר לכתחילה להפסיק סעודתו. אבל אם יוצא לדבר הרשות, אף שמתכוון לחזור כדי לברך, אין זה נכון לעשות כן. ואם מתכוון להמשיך לאכול, כגון שלא הספיק לסיים את סעודתו ונאלץ לצאת, עדיף שלא יברך כדי שלא להרבות בברכות.

(כה) סימן קפ"ד - ההפניה מוסבת על דבריו הקודמים, שלכתחילה לא יעקור ממקומו בלי לברך, שכלל זה נידון בדברי המחבר בתחילת סימן קפ"ד.

(כו) על האחרים - אף שראינו בסעיף א' שהליכה מצד אחד של האילן לצדו האחר נחשבת עקירת מקום, זהו הדין דווקא כשלא כיוון לכך בעת הברכה; אבל אם התכוון מראש לאכול בכל הגן, אינו צריך לחזור ולברך, מפני שכוונתו בעת הברכה הופכת את הגן למקום אחד⁶.

(כז) דעתו על הכל - שכוונה מועילה לפטור מברכה רק כשעוקרים מחדר

5. [לעניין דעת הר"ן בכך, יעויין בהגהות רעק"א כאן, ובבה"ל ד"ה "בלא ברכה"]

6. כך באר המשנ"ב בביאורו השני, והסכים עם פירוש זה ה"איש מצליח". ובלשון המחבר פירוש זה מסתבר יותר מאשר הצעת המפרשים שמדובר כאן בגן המוקף גדר.

סעיף ד

'אם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל במקום אחר (נח), אינו מברך ברכת המזון אלא במקום השני (כט), כמו שנהגו הולכי דרכים, שאוכלים דרך הילוכם ויושבים ומברכין במקום סיום אכילתם (ל).

[הגהות] סמ"ק בסימן קנ"א.

שולחן ערוך כפשוטו

לחדר באותו בית, אולם אינה מועילה לעקירה ממקום למקום. וכן ראינו לעיל בסעיף א'.

(נח) במקום אחר - מעשה שאינו כדין לדעת המחבר, כיוון שהיה עליו לברך ברכת המזון במקומו הראשון לפני שאכל במקום השני⁷.

(כט) במקום השני - גם לדעת המחבר אין צורך במקרה כזה לברך פעמיים ברכת המזון, ולכן לא יחזור למקום הראשון כדי לברך גם על אכילתו הראשונה. ובסימן קפ"ד נראה שאם אינו אוכל במקום השני - חייב לחזור למקום הראשון לברך. ושם יבוארו פרטי דין זה.

(ל) במקום סיום אכילתם - דרך אגב משמיע לנו המחבר כאן את דין הולכי דרכים. ומכאן למדנו שהאיסור לצאת ממקומו בלי לברך קיים רק כשקבע עצמו לאכול במקום מסוים; אבל אם בזמן הברכה הראשונה לא קבע מקום, אלא אכל בהליכה, שינוי המקום לא ייחשב כעקירת מקום לעניין חיוב ברכות. דין זה מצוי בטיולים, שאם חונים לצורך אכילה ושתיה צריך לברך ברכה אחרונה בסוף האכילה והשתיה, ובעצירה הבאה יש לשוב ולברך ברכה ראשונה וברכה אחרונה; אולם אם אוכלים או שותים בדרך בלי לעצור ממש, שינוי המקום אינו נחשב להפסק. וכל זה בהליכה ברגל, אולם אדם שאוכל במכונית, באוטובוס או ברכבת, מקום אכילתו הוא הרכב, והנסיעה אינה נחשבת כשינוי מקום.

7. על פי כף החיים אות ל"ב.

סעיף ה

נ(לא) יש אומרים ששבעת המינים (לב) טעונים ברכה לאחרים במקומם, ויש אומרים דדוקא מיני דגן (לג). הגה: ויש אומרים דוקא פת לבד (לד) (הגהות מיימוני פ"ד⁸).

^נהרמב"ם בפרק ד', וכדעת הרשב"ם. ^טהרא"ש.

שולחן ערוך כפשוטו

(לא) הקדמה לסעיף - סימן קפ"ד עוסק בחובה לברך ברכה אחרונה במקום הסעודה; ונחלקו שם הדעות אם החיוב הוא דווקא בלחם, גם בעוגה, או אפילו בכל שבעת המינים. סעיף זה מובא כאן משום שמחלוקת זו קשורה גם לדין עקירת מקום בסעודה, שהרי ראינו שמאכלים שיש לברך עליהם במקומם דינם שונה מאלו שניתן לברך עליהם בכל מקום⁹.

(לב) ששבעת המינים - הכוונה כאן לפרות שבעת המינים: ענבים, תאנים, רימונים, זיתים ותמרים.

(לג) מיני דגן - מאכלים המופקים מחמשת מיני דגן וברכתם "בורא מיני מזונות", כגון עוגות או אטריות.

(לד) פת לבד - לדעה זו רק באכילת לחם יציאה ממקום הסעודה אינה נחשבת לעקירת מקום. הלכה למעשה מקלים כדעה הראשונה, שאפילו בשבעת המינים אין היציאה נחשבת כעקירת מקום, ואפילו כשאוכל לבד, כיוון ששבעת המינים דינם כלחם. וכך נוהגים גם הספרדים, כיוון שספק ברכות להקל¹⁰. ולעניין ברכה במקום שאכל, לכתחילה יש להחמיר ולברך במקום שאכל גם בשבעת המינים; ואם יצא בלי לברך, חייב לחזור למקומו רק

8. [על ציון זה ראה בשו"ע השלם הערה כ"ג].

9. לרמ"א ההבדל גדול, שהלא לשיטתו בדברים שצריכים ברכה במקומם היציאה אינה נחשבת הפסקת הסעודה. אולם גם למחבר יש הבדל, בדין האוכל בחבורה, שדווקא בדברים הצריכים ברכה במקומם אינו חייב לברך בזכות החבורה, מה שאין כן בדברים שאינם צריכים ברכה במקומם, כפי שראינו בסעיף קטן י' ובהערה 2.

10. כף החיים אות ל"ד.

סעיף ו

'מי שנזכר בתוך הסעודה שלא התפלל ועמד והתפלל (לה), אפילו אם אין שהות לגמור סעודתו ולהתפלל (לו), שחייב להפסיק ואי אפשר לו לאכול עד שיתפלל, עם כל זה לא הוי הפסק (לז).

'התוספות והרא"ש שם ובפרק כסוי הדם.

סעיף ז

'אדם שישן בתוך סעודתו שינת עראי, לא הוי הפסק (לח). הגה: וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות, כגון שהוצרך לנקביו (לט) וכיוצא בזה. 'הרא"ש בפרק קמא דתענית (בשם הראב"ד).

שולחן ערוך כפשוטו

אם אכל לחם¹¹, כפי שנראה בע"ה בסימן קפ"ד.

(לה) ועמד והתפלל - במקומו, שלדעת המחבר עדיף במקרה כזה שלא יעקור ממקומו. ולהלכה אין צריך לחזור ולברך אפילו אם עקר ממקומו לצורך התפילה, ולרמ"א אף מותר לכתחילה לצאת לבית הכנסת באמצע הסעודה. **(לו) ולהתפלל** - ההלכה שתתבאר בהמשך, שהתפילה אינה נחשבת הפסקה, נכונה אפילו במקרה שחייב להתפלל כדי שלא יעבור זמן תפילה. ואף על פי שהיה מקום לומר שהחובה להתפלל כעת נחשבת להפסקה, אין הלכה כד, ולא יחזור ויברך¹².

(לז) לא הוי הפסק - משום שכוונתו הייתה להמשיך לאכול אחר התפילה.

(לח) לא הוי הפסק - כיוון שלא התכוון לסיים את הסעודה, אלא נאנס ונרדם.

(לט) שהוצרך לנקביו - כלומר: יציאה לשירותים אינה הפסקה, וכשחוזר ממשיך לאכול בלי ברכה. זהו הדין בארוחה שבירכו בה "המוציא", אולם על שאר מאכלים כתבו הפוסקים שיציאה לשירותים היא כיציאה מהבית, ויש לברך עליה שנית ברכה ראשונה. ואמנם זו הייתה ההלכה בימיהם,

11. מ"ב ס"ק מה.

12. לשיטת המחבר זהו הדין בתנאי שלא יצא מהבית להתפלל.

שהשירותים היו מחוץ לבית, אולם שירותים שבתוך הבית הרי הם כיציאה מחדר לחדר, שלמעשה אינה נחשבת לשינוי מקום. ונראה שאכן המנהג שאם נפנה לשירותים לא יחזור ויברך אף על פירות ומזונות.

סימן קע"ט

היסח הדעת בסעודה, ובו ו' פעיפים.

הברכה הראשונה על מאכלים חלה רק כל עוד נמשכת הסעודה. סימן זה דן בהגדרת סיום הסעודה, כלומר באלו מקרים יצטרכו הסועדים שהחליטו לסיים את הסעודה אך התחרטו, לשוב ולברך ברכה ראשונה.

פעיף א

^אגמר סעודתו ונטל ידיו מים אחרונים, אינו יכול לאכול ולא לשתות עד שיברך ברכת המזון (א). ^בואם אמר 'הב לן ונברך' (ב) הוי היסח הדעת, ואסור לו לשתות אלא אם כן יברך עליו תחלה. ואכילה דינה כשתיה להרא"ש (ג); אבל להר"ר יונה וחר"ן אכילה ^אברכות מ"ב ע"ב. ^בפסחים ק"ג ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **ברכת המזון** - מים אחרונים הם הכנה לברכת המזון, ומשום כך נטילתם מחייבת לברך, שאין זה מן הראוי שאדם שמתכוון למצווה יעזוב אותה. פוסקים רבים חולקים על דין זה, ורואים את נטילת מים אחרונים כשאר מעשים המסיחים את הדעת מהסעודה; ולכן מותר לאכול אחריהם, ובלבד שיחזור ויברך ברכה ראשונה לפני האכילה, ויחזור וייטול מים אחרונים אחריה. ואם אין צורך גדול, נכון לנהוג לכתחילה כדברי המחבר.

(ב) **'הב לן ונברך'** - תרגום: תן לנו [יין] ונברך. זוהי קריאה להתכוון לברכת הזימון, ואין בה הכנה לברכת המזון כמו נטילת מים אחרונים, אבל יש בה משום גילוי דעתו שכבר אינו מתכוון להמשיך לאכול ולשתות. לכן אינו חייב לברך ברכת המזון לאחריה, אולם אינו יכול לאכול או לשתות בלי לברך ברכה ראשונה.

(ג) **להרא"ש** - שכיוון שמראה שכוונתו לפרוש מהסעודה, אסור לו לשתות ולאכול בלי שיברך. דין זה מובא בגמרא לגבי שתיית יין; ומבין הרא"ש שזו

שאני, שאף על פי שמילק ידו מלאכול, ואפילו סלקו השלחן, אם רצה לחזור לאכילתו אין צריך לברך פעם אחרת, שכל שלא נטל ידיו לא נסתלק לגמרי מאכילה (ד).

סעיף ב

ימי שסומך על שלחן אחרים (ה), אפילו אמר 'הב לך ונברך' לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעל הבית (ו).
יתוספות בברכות שם.

סעיף ג

אם לא אמר 'הב לך ונברך' וגם לא נטל ידיו, משנמל הכוס לברך¹ בית יוסף מדברי רבנו ירחם.

שולחן ערוך כפשוטו

דוגמא בלבד, ואין סיבה להבדיל בין יין לאוכל, כי כשגילה דעתו שסיים את הסעודה, היא הסתיימה הן לגבי האכילה והן לגבי השתייה.
(ד) **לגמרי מאכילה** - לדעת ראשונים אלו גילוי הדעת לברך ברכת המזון מחייב ברכה ראשונה נוספת רק לשתיית יין. ראשונים אלו מבחינים בין מים אחרונים, שנטילתם מציינת במובהק את סוף הסעודה, לבין אמירת "הב לך ונברך", שמבטאת קריאה לברכת המזון, אך אין בה החלטה סופית לברך. וכיוון שהקביעות לאכילה היא קביעות חזקה יותר, היא אינה מתבטלת באמירת "הב לך ונברך", ובעצם אינה מתבטלת עד שיתכוננו לברכת המזון בכך שייטלו ידיים. למעשה כתבו הפוסקים שנכון לחשוש לדעת הרא"ש, ואם גילה דעתו שרוצה לברך לא יאכל עד שיברך ברכת המזון¹.
(ה) **על שולחן אחרים** - כלומר אורח.
(ו) **עד שיאמר בעל הבית** - כיוון שדעת האורח על כל מה שיביאו לפניו. ולכן אף אם אמר "הב לך", אם מביאים לו עוד יין הוא אינו צריך לברך.

1. אולם גם לא יחזור ויברך ברכה ראשונה ויאכל, כי אם הלכה כרבנו יונה והר"ן נמצאה ברכתו לבטלה.

הוי היסח הדעת (ז).

סעיף ד

כשאדם נכנס לבית חבירו, ויש שם חבורות הרבה שאוכלים וכל אחד מושיט לו כוס, ^היש מי שאומר שמברך על כל אחד 'בורא פרי הגפן', כי בכל פעם הוא נמלך (ח).

^הכל בו בשם הר"מ.

סעיף ה

^אהקרואים בבית בעל הבית לאכול מיני פירות, ומביאין להם בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על הראשון (ט).
^אבית יוסף בשם רבנו פרץ.

שולחן ערוך כפשוטו

(ז) **הוי היסח הדעת** - ואם התחרט ורוצה להמשיך לאכול, עליו לברך שוב ברכה ראשונה. וברכת המזון די לו שיברך פעם אחת, כשיסיים לאכול באופן סו

(ח) **נמלך** - כלומר שהוא משנה דעתו בכל פעם שמקבל כוס, מפני שלאחר השתייה הקודמת לא ציפה שיתנו לו עוד כוס². ואף שההלכה כתובה בשם "יש מי שאומר", הלכה כדעה זו.
פי.

(ט) **על הראשון** - כיוון שברכתם בתחילה היא על דעת כל מה שיגיש להם בעל הבית; בשונה מהסעיף הקודם, שבו אלו שמגישים עוד כוסות יין אינם בעלי הבית.

2. את עיקר דין "נמלך" ראינו בסימן קע"ד סעיף ה.

סעיף ו

(י) **אכל כל מאכל ולא אכל מלח (יא)**, שתה כל משקה ולא שתה מים (יב), ביום ידאג מפני ריח הפה, ובלילה מפני ריח הפה ומפני אסכרה (פירוש: חולי חונק).¹ וזהאוכל מלח אחר אכילתו לא יאכל בגודל (גודל הוא אצבע הגס; אצבע הוא קרוב לגס; אמה הארוך; קמיצה הוא הסמוך לקטן; זרת הוא הקטן). דקשה לקבור בנים (יג); ולא בזרת, דקשה לעניות; ולא באצבע, דקשה לש"ד (יד), אלא באמה ובקמיצה (טו). הגה: ועיין לעיל סי' ק"ע בברכות מ' ע"א. "שבלי הלקט".

שולחן ערוך כפשוטו

(י) **הקדמה לסעיף** - בסעיף זה ישנן הוראות בריאותיות והוראות מיסטיות. דברים אלו קשים להבנה, וכתבו כמה פוסקים שאינם נוהגים כיום.

(יא) **ולא אכל מלח** - המלח, ובעיקר הנתרן שבו, הוא מינרל חיוני לשמירה על מאזן תקין של נוזלי הגוף. היום רבים מזהירים שלא לאכול מלח, אולם כוונתם היא לצריכה מוגזמת, והימנעות ממלח מסוכנת לבריאות. אדם מבוגר צריך לצרוך בערך ארבעה גרם מלח ביום.

(יב) **מים** - שתיית נוזלים חיונית לתפקוד הגוף. ולעומת המים, משקאות אחרים מכילים לעתים כמויות גדולות של סוכר, שאסור להפריז בצריכתו.

(יג) **דקשה לקבור בנים** - כלומר: עלול לגרום לאדם לקבור את בנו.

(יד) **לש"ד** - ראשי תיבות של 'שפיכות דמים'. ויש גורסים באות ר' - ש"ר, ראשי תיבות של 'שם רע' או 'שחין רע'.³

(טו) **באמה ובקמיצה** - שייקח את המלח עם האצבעות השלישית והרביעית. מקור סוף הסעיף הוא בדברי שבולי הלקט, ואין לו מקור בגמרא, והוא עניין סגולי שלא נודע לנו טעמו. כיום אין נוהגים על פיו, ובפרט שקשה מאוד לקחת את המלח על ידי אצבעות אלו⁴ (על פי רוב לוקחים את המלח בעזרת האגודל והאמה). ואכן, רוב ספרי קיצורי ההלכות לא הביאו דברים אלו

3. בשו"ע השלם כתבו בפנים "שם רע", על פי המקור בשיבולי הלקט. וראה שם הערה י"ח.

4. בלבוש הבין שהכוונה כאן לקחת את המלח באמה או בקמיצה.

(סעיף כב) למה אין אנו נוהגין באכילת מלח ושתיית מים (טז).

שולחן ערוך כפשוטו

בהלכותיהם. וראה במשנה ברורה שכתב שכל דברי הסעיף אינם שייכים
לזמננו, כי נשתנו הטבעים.
(טז) ושתיית מים - ראה שם בדברינו.

סימן ק"פ

הלכות שאריות הפת, ובו ה' סעיפים.

סעיף א

^אאין להסיר המפה והלחם עד אחר ברכת המזון (א).

^אהרא"ש והמרדכי בברכות פ"ו.

סעיף ב

^בכל מי שאינו משייר פת על שלחנו, אינו רואה סימן ברכה לעולם
(ב). אבל לא יביא פת שלימה ויתננה על השלחן (ג), ואם עשה כן
מחזי דלשם עבודת כוכבים עבד, שנאמר: 'הַעֲרֹכִים לִגְדֹל שְׁלָחָן'
(ד).

^בסנהדרין צ"ב ע"א.

שולחן ערוך כפשוטו

(א) **אחר ברכת המזון** - הואיל וכך ניכר שברכת המזון היא סיומה של הסעודה. דין זה הוא כמובן רק לכתחילה, וגם אם הוסרו המפה והלחם אפשר לברך.
(ב) **לעולם** - יש כאן סיבה נוספת להשאיר לחם על השולחן: להעיד על שפע ברכת ה', שאכלנו לשובע והותרנו. והמסלק את השולחן כאילו כופר בשפע.
(ג) **ויתננה על השולחן** - אין להוריד את הלחם שנותר לפני ברכת המזון, אבל גם אין להביא לחם חדש במיוחד עבור ברכת המזון.
(ד) **'העורכים לגד שולחן'** - פסוק בישעיהו ס"ה, ו"גד" הוא שם עבודה זרה. ולומדים מן הפסוק שאם מניח כיכר לחם על השולחן לאחר האוכל נראה הדבר כאילו מניחו לצורך הקרבה לעבודה זרה. ומשמעות הדבר, שאצל עובדי עבודה זרה הלחם הוא מטרת החיים, ואצלנו הוא אמצעי בלבד.

סעיף ג

יְקוּדָם שִׁטּוֹל יָדָיו יִכְבֵּד (ה) הַבֵּית, שֶׁלֹּא יִשְׁאָרוּ שֵׁם פִּירוּרִין וַיִּמָּאֶסוּ
בָּמִים שֶׁל נְטִילָה (ו), אַף עַל פִּי שְׁמוֹתָר לֹאבֵד פִּירוּרִין שְׁאִין בָּהֶם
כֹּזִית (ז), שֶׁמָּא יִהְיֶה הַשֶּׁמֶשׁ עִם הָאָרֶץ, שְׁמוֹתָר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּשֶּׁמֶשׁ
עִם הָאָרֶץ, וַיִּנִּיחַ גַּם פִּירוּרִין שִׁישׁ בָּהֶם כֹּזִית שְׁאִסּוּר לֹאבֵדֵן בֵּיד,
לַכֵּךְ יִכְבֵּד תַּחֲלָה. יִזְעַכְשׁוּ אִין אֲנֹנוּ הַנְּהָגִים כֵּךְ, מִפְּנֵי שְׁאִין אֲנֹנוּ
מִסְלִקִין הַשְּׁלַחָן, וְאֲנֹנוּ נוֹטְלִין חֵידִים חוּץ לְשִׁלְחָן בַּמָּקוֹם שְׁאִין שֵׁם
פִּירוּרִים (ח), וְלִיכָא לְמִיחָשׁ לְמִידֵי (ט).

יְבָרְכֻת נ"א ע"ב ונ"ב ע"ב. יְרַבְנוּ יוֹנָה שֵׁם.

סעיף ד

הָאֵף עַל פִּי שְׁמוֹתָר לֹאבֵד פִּירוּרִין שְׁאִין בָּהֶם כֹּזִית, מִכָּל מָקוֹם קִשָּׁה
לְעִנְיֹת (י).

יְתוֹסְפוֹת בְּבִרְכּוֹת נב ע"ב וּבַחֲוִלִין ק"ה ע"ב.

שולחן ערוך כפשוטו

(ה) **יכבד** - כלומר: יטאטא.

(ו) **במים של נטילה** - בזמנם נטלו ידיים על הרצפה, ועלולים להיות שם פירוורי לחם.

(ז) **שאין בהם כזית** - כיוון שאין עוברים על איסור "בל תשחית" בדברים שערכם מועט מאוד.

(ח) **שאין שם פירוורים** - וכבר אין שופכים את מי הנטילה על הרצפה.

(ט) **וליכא למיחש למידי** - תרגום: אין לחשוש לכולם.

(י) **קשה לעניות** - כיוון שמזלזל בברכת ה' שנתן לו לחם. לכן כדאי שלא לקנות לחם בכמות מוגזמת, אלא יקנה כפי הצורך, וכך לא יבוא לזרוק כמות גדולה של אוכל. עוד למדנו מכאן שיש להיזהר שלא לאבד דברים הראויים לשימוש, ואם אין לאדם שימוש בדבר מסוים, ישתדל שלא לזרוק, ועדיף שיתנהו למי שיש לו שימוש בדבר זה. ואם יש אפשרות לזרוק במקום הדואג למיחזור, כך ראוי ונכון לעשות.

סעיף ה

ינוהגים לכסות הסכין בשעת ברכת המזון (יא), ונהגו שלא לכסותו בשבת ויום טוב (יב).

¹רוקח והר"ד אבודרהם ושבלי הלקט [ודין שבת הוא תוספת הב"י].

שולחן ערוך כפשוטו

(יא) בשעת ברכת המזון – התורה מצווה על אבני המזבח: "ולא תניף עליהם ברזל"¹; ומסבירים חז"ל שהסכין בא לקצר חייו של אדם ואילו המזבח בא להאריך חייו של אדם, ואין ראוי להניף המקצר על המאריך. ושולחן האוכל נחשב כמזבח לעניין זה.

(יב) בשבת ויום טוב – על עשיו נאמר "על חרבך תחיה"; מכאן שהחרב והסכין רומזים למתנכלים לישראל². וביום השבת, מפאת קדושת היום אין לנו לחשוש כלל מהמתנכלים לנו. במילים אחרות: היכן שיש קדושה, גם הסכין והחרב משמשים לייעוד נעלה.

1. פסוק זה (מדברים כ"ז, ה), המובא כאן בב"י בשם הרוקח, נאמר על המזבח בהר עיבל. ולשון הכתוב על המזבח לדורות שונה אך במעט: "ולא תבנה אתהן גזית, כי חרבך הנפת עליה" (שמות כ' כב).

2. על פי ערוך השולחן.

נספח

גזרת הנכנסים והיוצאים

שתי התקנות

מצאנו בגמרא שתי תקנות שטעמן "גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין", כלומר למנוע טעות הן מאנשים המגיעים באיחור לבית הכנסת ונכנסים באמצע קריאת התורה, והן מהיוצאים לפני סוף הקריאה. התקנה הראשונה היא לעניין ברכת העולים לתורה: מעיקר הדין, העולה הראשון מברך ברכה ראשונה, העולה האחרון מברך ברכה אחרונה ושאר העולים אינם מברכים כלל. ותיקנו חכמים שכל עולה ועולה יברך לפני עלייתו ובסוף עלייתו, כדי שהנכנסים באיחור, שלא שמעו את הברכה הראשונה, לא יחשבו שמותר לקרוא בתורה בלי ברכה לפני; וכדי שהיוצאים מוקדם לא יחשבו שאין חובה לברך לאחר הקריאה¹.

התקנה השנייה נוגעת למקום שמסיים בו העולה קריאתו, ביחס לרווח המסמן בתורה את חלוקת הפרשייה. התקנה היא שסיום קטע העלייה של כל עולה יהיה רחוק שלושה פסוקים מתחילת פרשייה ומסופה. ההרחקה מסוף הפרשייה היא כדי שהיוצא מוקדם לא יחשוב שהקורא הבא יקרא רק עד סוף הפרשייה, וכך יקרא שני פסוקים בלבד, דבר שאסור על פי ההלכה. וההרחקה מתחילת הפרשייה היא כדי שהנכנס כעת לא יחשוב שהקורא הקודם קרא מתחילת הפרשייה, וכך קרא רק שני פסוקים.

המציאות בשעת התקנה

להבנת גזירה זו עלינו לדעת שבניגוד להיום, בעבר לא הייתה מסורת היכן מפסיק כל עולה, ואף טרם נהגה חובת קריאת "פרשת השבוע" כפי שהיא היום. הנוהג היה שעלו לתורה מספר עולים על פי חובת היום, וכל עולה קרא

1. לשון הגמרא (מגילה דף כא ע"ב): "תנא: הפותח מברך לפניו, והחותם מברך לאחריו. והאידנא דכולהו מברכי לפניו ולאחריו – היינו טעמא דתקינן רבנן: גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין". ובשו"ע התבאר בסימן קל"ט, ד.

לפחות שלושה פסוקים, ועצר היכן שרצה. כך מספר הפסוקים היה בשבת לפחות 21 פסוקים, ובחול לא פחתו מעשרה פסוקים. גזרות אלו אינן שייכות כיום, כיוון שבימינו ברור לכל מה קורא כל עולה, וכפי שלימדו אותנו בעלי התוספות בעניין זה (מגילה כב ע"א ד"ה "אין"), אין חוששים לטעויות כאלו בדברים שידועים לכל.

הקושי בהבנת תקנות אלה

אמנם, תקנות "הנכנסים והיוצאים" קשות להבנה גם בזמן חז"ל, שהלא חוששים כאן לדברים הנראים רחוקים. הנכנסים והיוצאים נמצאים בבית הכנסת בימים אחרים, וכן בקריאה זו בשאר העליות, ויכולים לשים לב שתמיד הראשון והאחרון מברכים, וכן שקראו לכל אחד לכל הפחות שלושה פסוקים. מדוע שיעלה על דעתם שבזמן שהם אינם נמצאים עשו באופן אחר? גזירות אלו נראות רחוקות מאוד.

שתי הקדמות

להסביר את העניין אזכיר מה שכתב אמו"ר בכמה מקומות, שצריך לרדת לעומקן של גזירות חכמים, ואין להיות אדוק רק למשפט הכתוב, אלא להתעמק ולהבין מה מסתתר מאחורי המילים שנאמרו בצורה קצרה. ויש להוסיף ולהסביר את עניין "מראית העין", שהוא דבר שאין בו עצמו איסור ובכל זאת אסרו לעשותו, שמא יחשבו הרואים שהמעשה אינו כהוגן². וקשה, שהלא על הרואה לדון את חברו לכף זכות, ולא לתלות בו אשמה, ובכל זאת אנו חוששים לאנשים שיעברו על כך, ויחשבו שחברם עבר עברה. נראה להסביר שאין אנו חוששים רק ל"מה יגידו", אלא שמעשה שנראה לא טוב יש בו משהו שלילי בעצמו. למשל: אסור לתלות כביסה בשבת משום "מראית העין", שמא יחשבו שהוא כיבס בשבת³. ואמנם על הרואים לדון אותו לכף זכות, שכיבס לפני שבת, אולם סיבת האיסור היא שעצם תליית הכביסה פוגעת בשבת, אף שלא עשה מלאכה, בכך שלא התנתק ממלאכת הכביסה.

2. ראה על כך בהרחבה בספרי "בעקבות המחבר", בפרק הדן בכך, החל מעמוד קל"ג.

3. שו"ע או"ח ש"א, מה.

מטעם זה הדברים שנאסרו משום מראית העין אסורים גם כשאף אחד אינו רואה.

התקנה הראשונה: מי מהעולים מברך

השאלה הראשונה שעמדה בפני חז"ל הייתה מי מהעולים יברך. עלינו להבין שהברכות לפני ואחרי הקריאה חשובות מאוד. הברכה הראשונה מדגישה שהעיסוק בתורה נובע מכך שה' בחר בנו ונתן לנו את התורה, ולכן הקריאה והלימוד בתורה שונים מכל לימוד אחר שמטרתו לקנות ידיעות: לימוד תורה הוא עבודת ה', והברכה שאחרי הקריאה היא הודאה על מתנה זו, שנותנת לנו חיים אמתיים.

בתחילה חשבו שדי שהראשון יברך ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה, כי קריאת התורה היא מכלול אחד, ויש לברך לפני ולאחריה. אבל במציאות שבה אין כל אחד שומע את חברו, הקריאה בלי ברכה בתחילה ובסוף ממעיטה בעיניו את חשיבות הברכה. למעשה לא כל העולים מרגישים את הקשר שלהם לתורה. במציאות זו ראו חכמים לנכון שכל עולה יברך, ובכך תודגש חשיבות ברכות אלה, וניסחו זאת בכך שהבעיה היא שהנכנסים והיוצאים לא ישמעו את הברכות. לפי ראייה זו, עצם העלייה בלי ברכה יכולה להמעיט את חשיבות הברכות. העובדה שתיקנו שכל עולה יברך מפאת החשש שמא יחשוב משהו שאין ברכה, מעידה עד כמה הברכה חשובה.

התקנה השנייה: היכן לעצור

כדי להבין את התקנה בדבר מקום הפסקת העולה, כדאי לעיין בדברי הרשב"א על סיבת התקנה⁴.

4. בגמרא שם ד"ה "ליקרי תרי מהא וחד מאידך, אין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים". וזו לשונו: "פירוש: כיש אומרים דלקמן, גזרה משום הנכנסין, שמא יכנסו בשעה שמתחיל הרביעי ויאמרו: 'כיון שזה מתחיל בפסוק שני של תחלת הפרשה, ש"מ שהפסוק הראשון לבדו קרא הקורא שלפניו, שאלמלא כן מפני מה לא סיים הקורא הראשון בסוף הפרשה שלמעלה? ולמה לו להתחיל בפסוק אחד של פרשה זו?'. וה"ה והוא הטעם לנכנסין בשעה שיקרא השלישי אותו פסוק ראשון של פרשה זו, שיאמרו כן".

הרשב"א מתאר את מחשבת הנכנס או היוצא, התמה על מקום העצירה: מדוע סיים העולה סמוך לסיום הפרשייה, ולא בסיום עצמו? מכאן יש ללמוד שהעיקר הוא שלא להפסיק סמוך לסיום פרשייה. ראינו שחכמים תיקנו שלא יפחתו לקורא פחות משלושה פסוקים; הטעם לכך הוא שקריאה של פחות משלושה פסוקים יש בה זלזול בתורה. הדבר נרמז בדברי הגמרא⁵ שמספר זה כנגד תורה נביאים וכתובים, כלומר שהוא מייצג מכלול שלם⁶. וכשם שבקריאת פסוק אחד או שניים יש זלזול בתורה, כך גם בעצירה פסוק או שניים סמוך להפסק הפרשייה. לכן תיקנו חכמים לעצור בסוף עניין, או לכל הפחות להשאיר מספר פסוקים שראוי להתכבד בהם, כלומר שלושה פסוקים, שמספיקים לקורא אחר.

ולשון חכמים "גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין", עיקרו הוא מפאת האמת שבמחשבת הנכנסים והיוצאים, מפני שאין זה מכבוד התורה להשאיר פסוק או שניים בתחילת הפרשייה או בסופה, אלא יש לסיים את העלייה בסיום העניין.

ובאמת תקנה זו הגיונית ביותר: יש לעצור בין הפרשיות, או במרחק עניין שלם מהפסק הפרשייה. לכן פרשה של חמישה פסוקים תיקרא על ידי עולה אחד, משום שאין בה מספיק פסוקים לחלקה לשני עולים, ולכן יש לגמור את הפרשה ואז לעצור. וראיה לפירוש זה היא ההלכה שכשיש פרשייה שאורכה שני פסוקים, מותר לעצור בתחילתה או בסופה, ואין חוששים בה לנכנסים וליוצאים, כיוון שסוף העניין הוא מקום ראוי לעצירה.

5. מגילה כד ע"א.

6. הדבר קשור לראיית המספר שלוש כקביעות, כבחזקה ובמקומות נוספים.

קיצור ההלכות המעשיות שבשו"ע וברמ"א

בסוגריים מרובעים מובאות ההפניות לשו"ע.
בדרך כלל מובאת הפניה לסעיף בלבד, כשהסימן הוא הסימן המובא בכותרת למשל: [א].
כשהפניה לסימן אחר, יצוין הסימן עם גרש, והסעיף ללא גרש למשל: [א',א].
הפניה לסעיף כוללת את דברי המחבר והרמ"א, ואף את דברינו בפירושם.
הפניה לדברינו בס"ק מצויינת בסוגריים עגולים למשל: [(א)]. מספר בסוגריים מצוין הערה באותו סימן, והציון [הק] מפנה להקדמתנו לסימן.

1. הלכות נשיאת כפים (סימנים קב"ח-ק"ל)

א. דיני נשיאת כפים (סימן קכ"ח)

מצוות עשה על הכהנים לברך את ישראל, ותיקנו חכמים לקיים מצווה זו בחזרת הש"ץ [הק].

1. אין נשיאת כפיים בפחות מעשרה, וכהנים מהמניין [א].
2. כהן מתחייב במצווה זו כאשר קוראים "כהנים". ואם שמע קריאה זו ביום שטרם עלה בו לברך, ובכל זאת אינו עולה - ביטל מצוות עשה [ב-ג].
3. כהן שאינו עולה לברך צריך לצאת מבית הכנסת קודם קריאת "כהנים". ונהגו שאינו חוזר עד לאחר ברכת הכהנים [ד].
4. כהן שנשא כפיו במניין אחד יכול לשאת כפיו שוב במניין אחר [כח].
5. הכהנים נוטלים ידיהם לפני שנושאים כפיהם, בלי ברכה. ונוהגים שהלויים נוטלים להם את ידיהם [ו-ז]. אם אין שם לוי, ייטול בעצמו. ובמקצת מקומות נהגו שבכור ייטול לו ידיו [(טו)].
6. לא יעלו הכהנים לדוכן בנעליים או בסנדלים. אבל בגרביים מותר [ה].
7. על הכהנים להתחיל ללכת לכיוון הדוכן כששליח הציבור אומר "רצה". כהן שלא התחיל ללכת קודם שסיים הש"ץ את ברכת העבודה, לא יעלה לברך [ח].

8. כשהגיע הכהן למקומו בדוכן, יעמוד כשפניו להיכל וגבו לעם עד שיגיע זמן הברכה [י], ואומר תפילה הפותחת במילים "יהי רצון" [ט].
9. אם הכהנים הם שניים או יותר, קוראים להם "כהנים" קודם שיברכו [י].
10. קודם שמברכים הכהנים את העם, הם מברכים על מצווה זו ברכה הפותחת במילים "אשר קידשנו בקדושתו של אהרון" [יא].
11. פניהם של הכהנים המברכים את העם צריכים להיות כלפי העם [י]. יש המסתובבים קודם ברכת "אשר קידשנו בקדושתו של אהרון", יש המסתובבים באמצעה, כשאומרים "וציוונו", ויש המסתובבים בסופה [(לא)].
12. לא יפשטו הכהנים את כפות ידיהם עד שיברכו את העם [י]. ובזמן הברכה, מגביהים את ידיהם לגובה הכתפיים, ואת יד ימין יגביהו מעט יותר; ופושטים ידיהם כך שישנו רווח רק בין האגודל לאצבע ובין האמה לקמיצה [יב].
13. שליח הציבור מקריא לכהנים את מילות הברכה מילה במילה. ויש הנוהגים שאינו מקריא את המילה הראשונה [יג].
14. בסוף כל פסוק משלושת פסוקי הברכה עונים הציבור "אמן" [יג]. ויש הנוהגים לענות גם "ברוך הוא וברוך שמו" לאחר הזכרת שם ה' [(מא)].
15. הן הכהנים והן העם צריכים לכוון למילותיה של ברכת הכהנים, ולא להסיח דעתם [כג, כו].
16. בשבע תיבות נוהגים הכהנים להניע ידיהם לצדדים. ואלו הן: 'ברוך', 'וישמרך', 'אליך' 'ויחונך', 'אליך', 'לך', 'שלום' [מח].
17. בשעת ברכת הכהנים אין לציבור לעמוד מאחוריהם [כד].
18. על הכהנים להישאר בדוכן עד לאחר עניית ה"אמן" שלאחר "המברך את עמו ישראל בשלום" [טז]. ובינתיים הם אומרים ברכה הפותחת במילים "ריבון העולמים" [טו].
19. כהן שהוא שליח ציבור: אם יש שם כהנים אחרים, ואפילו אם אין כהנים אחרים, אבל חושש שלא יידע לחזור לתפילתו - לא יישא

- כפיו. ואם הוא הכהן היחיד, ומובטח לו שיחזור לתפילתו - יישא כפיו, ואחד מהציבור יקריא את מילות הברכה [כ].
20. יש הנוהגים שבחוץ לארץ הכהנים נושאים כפיהם רק במוסף של ימים טובים [מד].
21. **הכהנים הפטורים:** כהן שיש לו מום הניכר לעין, ונמצא במקום שאין רגילים לו ולמומו - לא יישא כפיו [ל-לא].
22. אדם שמבטא דיבורו שונה מאד מהרגיל במקום שבו הוא נמצא - לא יישא כפיו [לג].
23. קטן אינו נושא כפיו לבדו, אבל מגיל חינוך יכול לשאת כפיו עם כהנים אחרים [לד].
24. כהן שהרג את הנפש, אפילו בשגגה - אינו נושא את כפיו. ואם עשה תשובה - למחבר אינו נושא כפיו, ולרמ"א נושא [לה]. ואם הרג באונס - נושא כפיו [קו].
25. מומר שלא עשה תשובה - אינו נושא את כפיו [לז].
26. מי ששתה רביעית יין אינו נושא את כפיו [לח].
27. כהן שנשא גרושה אינו נושא את כפיו, ואפילו אם גירשה או מתה, עד שיידור הנאה מהנשים שהוא אסור בהן [מ]. וכן הדין בכהן שאינו מקפיד שלא להיטמא למתים, שיכול לעלות לדוכן רק אם עשה תשובה [מא].
28. החלל, הוא הנולד מנישואי כהן עם גרושה, אינו נחשב ככהן [מב].
29. אבל תוך שבעה אינו נושא את כפיו, ובשלושים וי"ב חודש נושא [מג].

ב. התפילות שנושאים בהן כפיים (סימן קכ"ט)

1. הכהנים נושאים כפיהם בחזרת הש"ץ בשחרית, במוסף, בנעילה ובתפילת מנחה בתענית ציבור.
2. במנחה של יום הכיפורים הכהנים אינם נושאים כפיהם, ונהגו האשכנזים ששליח הציבור אומר בתפילה זו "אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ" וכו'.

ג. תפילה להטבת חלום בשעת נשיאת כפים (סימן ק"ל)

1. הרוצה להטיב חלום, יאמר בזמן ברכת כהנים תפילה זו: "רבונו של עולם, אני שְׁלָךְ וְחִלּוּמוֹתַי שְׁלָךְ. חֲלוֹם חֲלַמְתִּי וְאֵינִי יוֹדֵעַ מָה הוּא. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי, שְׁיִהְיוּ כָּל חֲלוּמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה, בֵּין שְׁחַלְמְתִי עַל עַצְמִי וּבֵין שְׁחַלְמְתִי עַל אֲחֵרִים, וּבֵין שְׁחַלְמוֹ אֲחֵרִים עָלַי. אִם טוֹבִים הֵם - חֲזַקְם וְאִמְצֵם, וְיִתְקַיְמוּ בִּי וּבָהֶם כְּחִלּוּמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק. וְאִם צָרִיכִים רְפוּאָה - רְפְּאֵם כְּחִזְקָהּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מַחְלִיו, וְכַמְרִים הַנְּבִיאָה מְצַרְעָתָהּ, וְכַנְעֲמָן מְצַרְעָתוֹ, וְכַמִּי מָרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבְּנוֹ, וְכַמִּי יֶרְחוֹ עַל יְדֵי אֱלִישֶׁע. וְכַשֵּׁם שֶׁהִפְכָּתָ אֶת קִלְלַת בַּלְעָם הַרְשָׁע מְקַלְלָה לְבִרְכָּה, כֵּן תִּהְפּוֹךְ כָּל חֲלוּמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה, וְתִשְׁמְרֵנִי וְתִחַנְּנֵנִי וְתִרְצֵנִי" [ק"ל, א].

2. הלכות סוף התפילה וקריאת ספר תורה (סימנים קל"א-קמ"ט)

ד. נפילת אפיים (סימן קל"א)

1. בעבר, נהגו לאחר תפילת העמידה להשתטח אפיים ארצה. בהמשך בטל מנהג זה, וכיום האשכנזים יושבים בזמן "נפילת אפיים" ונוטים על צידם; והספרדים מסתפקים בישיבה, אולם זו ישיבה שיש בה הכנעה [הק].
2. כאשר יושב בהטיה הנהוגה כיום, כותב הרמ"א שבשחרית כשלוש בתפילין יטה על יד ימין, ובמנחה יטה על יד שמאל [א].
3. אין נופלים על פניהם אלא במקום שיש בו ספר תורה [ב], אלא יאמר תחנון ללא נפילה [יד].
4. אין לומר תחנון בלילה [ג].
5. ימים שנוהגים שלא לומר בהם תחנון: ראש חודש, ערב ראש השנה, מערב יום הכיפורים עד ראש חודש חשוון, חנוכה, ט"ו בשבט, פורים (י"ד-ט"ו בשני האדרים), כל חודש ניסן, יום העצמאות, פסח שני, ל"ג בעומר, יום ירושלים, מראש חודש סיוון ועד י"ב בסיוון, ט' באב וט"ו באב [ז-ו].

6. מנהג הספרדים שלא לומר "למנצח" ביום שאין אומרים בו תחנון [י]. ולמנהג האשכנזים הימים שאין אומרים בהם "למנצח" הם: ראש חודש, ערב יום הכיפורים, חנוכה, פורים (י"ד-ט"ו בשני האדרים), ערב פסח, איסרו חג, יום העצמאות ויום ירושלים [א].
7. נהגו שלא ליפול על פניהם בבית האבל, ולא בבית הכנסת שיש בו חתן בשבעת ימי המשתה או שיש בו ברית מילה או שנמצא שם אב המל את בנו באותו יום [ד].

ה. קדיש ו"ברכו" בסיום התפילה (סימנים קל"ב-קל"ג)

1. כתב הרמ"א שמשום אלו שלא שמעו קדיש וברכו, נוהגים להוסיף אמירת קדיש וברכו בסוף התפילה [ס"ט, א]. נוהגים שאומרו מי שנמצא בשנת אבל על אביו או על אימו. ולא יאמר קדיש זה מי שהוריו בחיים, אלא אם הם אינם מקפידים [קל"ב, ב]. מהאחרונים עולה שמנהגם היה שרק אבל אחד אומר את הקדיש, אולם המנהג הרווח כיום הוא שאם יש יותר מאבל אחד בבית הכנסת, האבלים אומרים יחד את הקדיש [קל"ב, ח].
2. השו"ע והרמ"א כתבו שאין להוסיף "ברכו" לאחר התפילה בשבת וביום טוב [קל"ג, א]. אולם יש מקומות שנהגו להוסיפו גם בשבת וביו"ט [קל"ג, ג].

ו. תחנונים וקריאת התורה בימי שני וחמישי (סימנים קל"ד-קל"ה)

1. בימי שני וחמישי מוסיפים תחנונים הפותחים במילים "והוא רחום". ויש לאמרם מעומד. מנהג המחבר לאמרם בקול רם, ומנהג הרמ"א לאמרם בלחש [קל"ד, א].
2. עוד מימות משה נוהגים ישראל לקרוא בתורה בימי שני וחמישי, כדי שלא יהיו ישראל שלושה ימים ללא קריאה בתורה. ועזרא הסופר תיקן ששלושה יעלו לתורה בימים אלו [קל"ה, ה].
3. בימים אלו, בניגוד לקריאה בשבת, אין להוסיף עולים ואין להפטיר בנביא [קל"ה, א].
4. קוראים בהם בתורה מהמקום שבו הפסיקו בשבת, דהיינו את תחילת הפרשה הבאה [ב].

5. עולים בהם לתורה על פי הסדר: כהן, לוי וישראל [ג]. ואפילו כהן עם הארץ קודם לתלמיד חכם ישראל [ד].
6. אם אין כהן בבית הכנסת, קוראים ראשון לישראל או ללוי, ובשאר העליות לישראלים. וכשקוראים למי שאינו כהן לעלייה ראשונה יוסיפו בקריאתו את המילים "במקום כהן" [ו].
7. כהן הנמצא בקריאת שמע וברכותיה - אין לו להפסיק לעלייה לתורה. ואפילו אם אין שם כהן אלא הוא - יקראו לישראל במקומו [ה].
8. אם קראו לישראל במקום כהן, וכבר התחיל לברך את ברכות התורה - לא יפסיק גם אם נכנס כהן לבית הכנסת. ואם עוד לא התחיל בברכות עצמן, ואפילו כבר אמר "ברכו" - יברך הכהן במקומו, והישראל ימתין ליד הבימה עד עליית שלישי, ואז יעלה [ו].
9. אם אין לוי בבית הכנסת, הכהן שעלה ראשון עולה גם לשני [ח].
10. אם הכהן התחיל לברך גם במקום הלוי, משום שחשב בטעות שאין לוי בבית הכנסת - אין מפסיקים אותו לאחר שהתחיל הברכה [ז].
11. אם קראו בטעות לכהן או ללוי שאינם נמצאים, לא יקראו לאחר בשמו, אלא כהן או לוי אחר יעלה מעצמו, בלי שיקראו לו [יא].
12. לא יעלו שני לויים זה אחר זה [ט].
13. לדברי השולחן ערוך מותר בשבת ובחג לקרוא לכהן נוסף לאחר שעלו כהן ולוי וישראל, ולדעת הרמ"א יכול כהן נוסף לעלות רק למפטיר [י]. ויש מהספרדים שנוהגים בכך כרמ"א [(כח)].
14. המחבר אוסר להוציא ספר תורה מבית הכנסת בעבור אנשים שאינם יכולים לבוא לשם, כגון אסירים או אבלים. והרמ"א מתיר אם יכולים להביא את הספר יום קודם, וכן אם יש שם אדם חשוב [יד]. ובדעת המחבר יש שהתירו אם יש ספר תורה שנועד לטלטול, ויש שהתירו אם יש שם עשרה שאנוסים מלבוא לבית הכנסת [(לד)]. ויש פוסקים ספרדים שמקלים כדברי הרמ"א [(לה)].

ז. העליות לתורה (סימנים קל"ו-קל"ח)

1. רצוי להקדים לעלייה לתורה את רבני הציבור ופרנסיו [קל"ו, א], אולם חלילה לריב סביב נושא זה. [ג]. עוד כתבו האחרונים שיש להקדים בעלייה לתורה גם אדם המציין אירוע מיוחד, כגון חתן, בעל ברית מילה או מי שיש אזכרה לקרובו שנפטר [ו].
2. אורכה של קריאת התורה יהיה עשרה פסוקים לפחות (מלבד ביום הפורים, שקוראים בו תשעה פסוקים) [קל"ז, א]. אם טעו וקראו תשעה פסוקים - יצאו בדיעבד, ואם פחות מכך - לא יצאו, ויחזרו ויקראו שלושה עולים [קל"ז, ד].
3. בפרשת "פרה" אין די בעשרה פסוקים, אלא יש לקרוא את הפרשייה כולה. קראו פחות מכך - חוזרים וקוראים את כולה [קל"ז, ה].
4. הקריאה לכל עולה לתורה לא תפחת משלושה פסוקים [ב]. ואם קרא עולה אחד שני פסוקים - לא יצא, וצריך לחזור [ד].
5. העולה צריך לקרוא פסוקים חדשים, שלא קראם העולה שלפניו. ואם חזר וקרא פסוקים שכבר נקראו, יוסיף עליהם שלשה פסוקים חדשים. אם הוסיף רק שני פסוקים יצא בדיעבד, ואם לא - אין קריאתו עולה למניין הקוראים [ו].
6. בראש חודש אין די פסוקים "חדשים" לכל ארבעת העולים, לכן נהגו שהעולה השני חוזר על פסוק שכבר קראו הראשון [כא]. ובחול-המועד סוכות כל העולים קוראים את אותם שלושת הפסוקים, של קרבנות אותו היום [י].
7. אם דילגו בשחרית בשבת על פסוק, או אפילו על מילה אחת - יש לחזור על אותו פסוק. אם שמו לב לכך במהלך הקריאה - יש לחזור לאותו פסוק; ואם לאחר שהסתיימה הקריאה - יחזרו ויקראו את אותו הפסוק, יחד עם שני פסוקים אחרים [ג]. אם הדילוג היה על פסוק שלם - הקריאה החוזרת תהיה בברכה, ואם על מילה - יקראו ללא ברכה [יב].

8. בשאר הקריאות (בשני ובחמישי, בשבת במנחה ובמועדים), אם דילג הקורא, אפילו על פסוק שלם - אין חוזרים [ג]. ובמועדים, אם דילג על עיקר עניין המועד שבקריאה - חוזר [יד].
9. בחלוקת העליות אנו סומכים על החלוקה המקובלת בקהילות ישראל [קל"ח (ה)]. כאשר מוסיפים עליות, יש לשים לב לשני דברים:
10. א. אין לסיים עלייה בשני הפסוקים הראשונים של הפרשייה, ולא בשני הפסוקים האחרונים בה.
11. ב. יש לסיים במקום שבו הן הסיום והן הפתיחה של הקטע הבא הם בדבר טוב [קל"ח, א].

ח. סדר קריאת התורה וברכותיה (סימן קל"ט)

1. בעבר המנהג היה שהעולה לתורה היה הקורא. וכיום המנהג ברוב המקומות הוא שיש "בעל קריאה" הקורא לכולם, והעולה רק מברך [א].
2. הקורא צריך להכין את הקריאה, כדי שיידע לקרוא ללא טעויות. ובמקום שנהגו שהעולה קורא, לא יעלה מי שלא התכוון כראוי [א]. ובמקום כזה, אם אין שם כהן היודע לקרוא, יעלה כהן שאינו יודע, ויקראו לו מילה במילה [ב].
3. מנהג האשכנזים לקרוא לעולה "יעמוד פלוני בן אלמוני" [ג], ומנהג הספרדים לקרוא רק "יעמוד השלישי" וכיוצא בזה [י].
4. כיוון שצריך לקרוא בתורה מהכתב, לא יעלה עיוור לתורה במקום שהעולה הוא הקורא. ובמקום שהעולה רק מברך, רבים מתירים [ג].
5. כל עולה מברך לפני קריאת התורה ואחריה [ד]. לפני הברכה הראשונה מקדים העולה קריאה לציבור "ברכו את ה' המבורך", והם עונים "ברוך ה' המבורך לעולם ועד", והוא חוזר על דבריהם [ז].
6. יש לברך את ברכות התורה בקול. אם בירך בלחש ולא שמעו עשרה את ברכתו, יש אומרים שצריך לחזור ולברך, והמנהג שלא לחזור [ו].

7. בזמן שמברך יש לאחוז את ספר התורה [יא].
8. מנהג האשכנזים שבזמן הברכה הראשונה ספר התורה פתוח, והמברך הופך פניו שלא יראה כקורא את הברכות מהספר [ד]. ומנהג רוב הספרדים לסגור את הספר או לשים עליו מטפחת בזמן הברכה [(כב)].
9. בברכה שלאחר הקריאה, יש לגלול את הספר קודם שיברך [ד].
10. מנהג הספרדים לכסות את הספר במטפחת בין גברא לגברא, ומנהג אשכנז אף לגלול אותו [ה].
11. מי שנקרא לעלות לתורה מיד כשסיים לברך את ברכות התורה שבברכות השחר, יחזור ויברך את הברכות כרגיל כשעולה לקרוא [ח].
12. מי שעלה לתורה קודם שבירך לעצמו את ברכות התורה שבברכות השחר - יצא ידי חובת ברכות התורה, ולא יחזור ויברך [ט].
13. בסיום כל חומש נוהגים האשכנזים לקרוא "חזק" [יא].
14. בימי התלמוד נהגו להוסיף לקריאת התורה גם את קריאת התרגום הארמי [קמ"ה, א]. אולם כיום אין נוהגים בכך ברוב המקומות, משום שאיננו מבינים ארמית [קמ"ה, ג]. ולמדנו ממנהג זה שיש לדאוג שהציבור יבין את קריאת התורה [(ח)].

ט. דיני הפסק בברכת התורה (סימן ק"מ)

1. אם הקורא הפסיק באמצע הקריאה ואינו מצליח להמשיך, יחליפו אחר, ויתחיל מתחילת העלייה. ויש לחזור על הברכה [א].
2. אם הקורא או העולה לתורה הפסיקו בדיבור באמצע הקריאה - ימשיך בקריאתו, ויברך בסוף כרגיל [ב].
3. אם לאחר שבירך את הברכה שלפני הקריאה התברר למברך שיש לקרוא במקום אחר, לספרדים לא יברך שנית, אלא יתחילו לקרוא מהמקום הנכון; ולאשכנזים, אם הספר פתוח במקום הנכון לא יחזור על הברכה, אולם אם הספר פתוח במקום הלא נכון - לאחר הגלילה למקום הנכון, יחזור ויברך [ג].

י. דיני קורא והמקריא (סימנים קמ"א-קמ"ב)

1. העולה והקורא צריכים לעמוד, וטוב שאף לא יישענו [א]. והקהל יכול לשבת בשעת הקריאה [(א)].
2. העולה צריך גם הוא לקרוא את הפסוקים, כדי שברכתו לא תהיה לבטלה. אולם אסור ששניים יקראו יחד, לכן יקרא העולה בלחש עם הקורא [ב].
3. מכבוד התורה שיהיו לפחות שניים ליד ספר התורה בזמן הקריאה בו [ד]. ולמנהג אשכנז שלושה [(יב)].
4. יש להקפיד שהציבור יענה אמן רק כשהמברך סיים לברך, ושהקורא יתחיל לקרוא רק כשהציבור סיים לענות אמן [ה].
5. מעיקר הדין מותר לשני אחים או לאב ולבנו לעלות ברצף, אולם נהגו שלא לעשות כן, "בשביל עין הרע", כלומר משום קנאה וצניעות [ו].
6. העולה יעלה לתורה בדרך הקצרה ביותר, וישוב למקומו בדרך אחרת, ארוכה יותר [ז].
7. העולה לא ישוב למקומו עד שהגיע העולה שאחריו [ז], והמנהג הוא להמתין עד סוף העלייה שלאחריו [(כא)].
8. יש להקפיד שתיבות שעל פי המסורה יש בהן "קרי וכתוב", שייקראו על פי הקרי, ולא כפי שהן כתובות [ח].
9. אם הקורא טעה בקריאתו, מנהג הספרדים לתקן ולהחזיר על כל טעות, ומנהג האשכנזים להחזיר רק על טעות שיש בה שינוי משמעות. ואין בכך הבדל בין טעות באותיות לטעות בניקוד ובטעמים [קמ"ב, א]. ויש להקפיד שהתיקון יהיה ללא הלבנת פני הקורא [(ג)].
10. במקום שאין מי שיודע לקרוא כהלכתה, קורא אחד המתפללים לפי מיטב כוחו, ומברכים על קריאה זו. ויש מי שהציע שיעמוד לידו אדם עם חומש ויסייע לקריאתו [קמ"ב, ב].

יא. הקריאה במניין ומספר כשר (סימן קמ"ג)

1. אין לקרוא אלא בפני עשרה גברים גדולים. ואם התחילו לקרוא במניין, מותר להשלים את הקריאה והקדיש גם אם יצאו מקצתם וכבר אין מניין [א].
2. אין קוראים אלא מספר תורה כשר ושלם. ואין קוראים לא מספר מודפס, ולא ממגילה שכתוב בה רק אחד החומשים [ב].
3. במקום שאין ספר תורה כשר, קוראים מחומש בלי ברכה [ג]. ואם הטעות היא בחומש אחד, לאשכנזים אפשר לקרוא בחומשים האחרים אם אין ברירה, ולשיטת הספרדים אין לנהוג כך [ד].

יב. דיני טעות בספר שנמצאה בזמן הקריאה (סימן קמ"ג)

1. כשיש בבית הכנסת ספר נוסף והוא כשר: אם הטעות נתגלתה בין גברא לגברא, מוציאים ספר כשר, וממשיכים מהמקום שבו נמצאה הטעות, והקריאה והעולים בספר הפסול נחשבים [ד].
2. אם נתגלתה הטעות באמצע עלייה: לספרדים ממשיכים לקרוא בספר השני מאותה נקודה, והעולה מברך בסוף. לאשכנזים יברך העולה ברכה אחרונה כשמוציאים את הטעות, וימשיך העולה הבא מהמקום שבו הפסיקו [ד].
3. אם אין ספר נוסף כשר: אם הטעות נתגלתה בין גברא לגברא, ימשיכו את הקריאה ללא ברכה. ואם הטעות נמצאה באמצע עלייה, הספרדים נוהגים להמשיך את הקריאה ללא ברכה, והמנהג הרווח אצל האשכנזים הוא להמשיך לקרוא לאותו עולה עד סוף הקריאה, ויברך בסוף [(טז)].
4. ספר תורה שנמצא בו פסול בחסרות ויתרות באמצע הקריאה, לספרדים הרי הוא כשאר טעויות, ולאשכנזים ימשיכו לקרוא בו כרגיל [ד].

יג. דילוג בקריאה ובהפטרה (סימן קמ"ד)

1. בקריאת התורה יש לקרוא ברצף, ולא לדלג, אלא אם כן מדלגים בעניין אחד ובמקום קרוב [א], כפי שימנהגנו כיום בתענית ציבור. [(ה)].

2. בהפטרה מותר לדלג, אולם לא מספר אחד לספר אחר [א]. ולדעת המחבר אף זה מותר כאשר ראש חודש חל בשבת ובראשון, וכן לנוהגים להוסיף בהפטרה פסוקים לכבוד חתן [ב].
3. אין לקרוא בעל-פה אפילו אות אחת, אלא תמיד יש לגלול את הספר למקום שבו קוראים [א].
4. יש להכין את הספר לפני הקריאה, ובמקום שאפשר אין לגלול בזמן שהציבור ממתין [ג].

יד. שלא להפסיק בשעת קריאת התורה (סימן קמ"ו)

1. אין לצאת באמצע קריאת התורה. ומי שנאלץ לצאת, ייצא בין גברא לגברא [א].
2. אין לדבר, ואף לא ללמוד, בזמן קריאת התורה [ב] ובזמן ההפטרה [ג]. ומותר בזמן הקריאה ללמוד שניים מקרא ואחד תרגום [ב].
3. אין חובה לעמוד בזמן קריאת התורה [ד].

טו. הגבהת וגלילת ספר התורה (סימן קמ"ז)

1. יש להגביה את ספר התורה ולהראות את הכתוב לעם. מנהג הספרדים לעשות זאת לפני קריאת התורה, ומנהג האשכנזים לאחר הקריאה [קל"ד, ב].
2. ישנם מנהגים שונים בדבר הפסוקים שיש לומר בזמן הוצאת ספר התורה ובזמן ההגבהה; ותנהג כל עדה כמנהגה [קל"ד, ב].
3. גלילת ספר התורה היא מצווה חשובה, ובמקום שנוהגים לקנות את המצוות, ראוי לקנותה ביוקר [א].
4. אין לאחוז ישירות את קלף ספר התורה, ואפילו אם נטל ידיו [א].
5. בספרים אשכנזיים יש לגלול את הספר כאשר התפר באמצע [ג].
6. יש להמתין עם קריאת ההפטרה עד שהגולל יסיים לגלול [ז].
7. כשמוציאים שני ספרי תורה, מוציאים אותם יחד. בספר אשכנזי יש לשבת עם הספר השני עד סיום קריאת הראשון, ובספרדי מניחים אותו על הבמה.

8. אין להוריד את הספר הראשון מהבמה עד שיביאו את השני. והאשכנזים, הנוהגים לומר קדיש אחד על שתי הקריאות, אומרים את הקדיש בעוד שני הספרים מונחים על הבמה.
9. בעת החזרת ספר התורה לארון, יש לנהוג בו כבוד וללוות אותו בהליכתו, בין כשהארון באולם בית הכנסת ובין כשהארון באולם אחר [קמ"ט].

3. הלכות בית הכנסת (סימנים ק"נ–קנ"ו)

טז. לאחר התפילה (סימנים קנ"ה–קנ"ו)

1. לאחר תפילת שחרית, קודם שייצא האדם לענייני יומו, יש לקבוע זמן ללימוד תורה. ולמשך זמן הלימוד אין שיעור, אלא כל אחד על פי יכולתו [קנ"ה, א].
2. כתבו הפוסקים שיש להקפיד על פת שחרית [קנ"ה, ב], ומכאן למדנו על חובת האדם לשמור על בריאותו [(ה)].
3. לאחר הלימוד ילך לעסקיו. והשילוב הנכון הוא הן לעסוק בתורה והן לעשות מלאכה, והתורה היא העיקר מבחינת החשיבות [קנ"ו].
4. בעשיית מלאכתו יש להקפיד לעשותה באמונה וביושר רב, ולא יעכב תשלום למגיע לו [קנ"ו].
5. בזמן עשיית עסקיו יזהר שלא להזכיר שם שמים לבטלה, ולא ישבע אפילו שבועת אמת.
6. אסור להיות שותף בעסקים עם גוי העובד עבודה זרה, אולם הגויים בזמן הזה אינם עובדי עבודה זרה ואינם כלולים באיסור.

יז. בנין בית הכנסת (סימן ק"ג)

1. יש חובה לבנות בית כנסת בכל מקום שגרים בו עשרה יהודים. ובני העיר כופים זה את זה להשתתף בעלות הבנייה.
2. מתפללי בית הכנסת מחויבים לשלם עבור ספר תורה וציוד תפילה הכרחי [א], ובכלל זה ספריה תורנית [(ב)].

3. יש לבנות את בית הכנסת "בגובהה של עיר" [ב]. אולם אם הדבר מפריע לנגישותו של בית הכנסת לקהל המתפללים, יש לבנותו במקום מכובד ומרכזי שהגישה אליו נוחה [ד].
4. מעיקר הדין יש להקפיד שלא יהיו מבני מגורים הגבוהים מבית הכנסת [ב], וכיום מקיימים הלכה זו בכך שמשתדלים לבנות את בית התפילה באולם גבוה ומכובד [ה].
5. אם ממקמים בית כנסת בבניין רב קומות, טוב למקמו בקומה העליונה. ולכל הפחות יש להקפיד שבקומה שמעליו לא יהיה שימוש מגונה. וגם כאן עדיף שMIקום התפילה יהיה נגיש לרבים [ט-י].
6. פתח בית הכנסת צריך להיות בגב המתפללים [ח].
7. ארון הקודש צריך להיות בקיר הקדמי. ובימת הקריאה בתורה תהיה במרכז האולם, כל עוד הדבר אפשרי [ח].

יח. דיני קדושת בית הכנסת (סימן קנ"א)

1. אין לנהוג קלות ראש בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואין לנהל בהם שיחה בטלה. וכן אין להשתמש במבניהם לצורכי חולין, כגון מחסה מגשם, חישוב חשבונות שאינם של מצווה או הספד לאדם שאינו גדול בתורה [א].
2. אם צריך להיכנס לבית הכנסת לצורך שאינו של מצווה (כמו לקרוא למישהו), יאמר פסוק כשנכנס לבית הכנסת, או יישב בו זמן קצר [א]. אולם כניסה לצורך בית הכנסת (כגון לנקותו), או לצורך מצווה אחרת, מותרת [ד].
3. אין לאכול ולשתות בבית הכנסת ובבית המדרש. אולם לתלמידי חכמים מותר לאכול בשעת הדחק בבית הכנסת, ושלא בשעת הדחק בבית המדרש [א]. וכשאין מקום אחר מותר לערוך בבית הכנסת סעודת מצווה [ה, ד].
4. אין לישון כלל בבית הכנסת, ובבית המדרש אסורה שנת קבע ומותרת שנת ארעי [ג].

5. איסורים אלו חלים רק בבית מדרש של רבים, ולא במקום לימוד קבוע שאדם קובע לו בביתו [ב].
6. אין לעשות את בית הכנסת קיצור דרך. אבל אם נכנס בהיתר, מותר לצאת מפתח אחר אם לא התכוון לכך מראש; ואם נכנס כדי להתפלל, מותר לצאת מפתח אחר אפילו אם התכוון לכך מראש [ה].
7. מותר להיכנס לבית הכנסת עם תיק [ו].
8. יש לדאוג לניקיון בית הכנסת [ט].
9. יש לנהוג כבוד במקומו של בית הכנסת גם לאחר שחרב [י], ואסור להשתמש בו שימוש אחר. ובחוק לארץ, אם התנו על כך בשעת הבנייה, מותר להשתמש בו לשימוש שאינו מגונה לאחר שחרב [יא].
10. אין לסתור בית כנסת כדי לבנות אחר במקומו, אלא יש לבנות את החדש תחילה. ומותר לסתור תחילה את הישן כאשר יסודותיו רעועים, או אם אין בו שימוש כלל [קנ"ב, א].

יט. דיני הפקעת קדושת בניין בית הכנסת (סימן קנ"ג)

1. מותר לשנות ייעוד של חפץ לשימוש שקדושתו גבוהה יותר, ולא לכזה שקדושתו נמוכה יותר. לכן מבנה המשמש כבית כנסת מותר לשנות את ייעודו לבית מדרש, אבל בית מדרש אסור לשנותו לבית כנסת [א].
2. וכן כשמוכרים תשמיש קדושה, מותר לקנות בדמיו רק דבר הקדוש ממנו, ולא דבר הקדוש פחות. וכך הוא סדר הקדושה, מן הקדושה הקלה עד לחמורה: (1) בית כנסת (2) בימה וארון קודש (3) מטפחת של ספר תורה (4) מגילות של נביאים וכתובים, וספר תורה שנמצאה בו טעות. (5) ספר תורה [ב-ג].
3. יש המתירים לקנות בדמים חפץ שקדושתו שווה לחפץ הנמכר [ד], וכן הלכה [(יג)].

4. דין זה קיים גם במעות שנגבו: אם נגבו מעות לקניית חפץ מסוים, אין לקנות במעות חפץ שקדושתו פחותה (ובעודף מותר לקנות כל צורך ציבורי) [ה].
5. מותר להוציא מעות שנגבו בעבור בנין בית כנסת לצורך דחוף של צדקה [יג].
6. בין יחיד ובין ציבור אין להם למכור ספר תורה. ומותר למכרו כדי לספק צורכי לומדי תורה, וכן כדי להשיא יתומים [ו, י].
7. קדושת בית כנסת לצורך מכירתו אינה חלה עד שיתפללו בו, ואפילו אם המבנה נבנה מראש לשם בית כנסת [ח].
8. אדם שתרם ספרים לבית הכנסת או שתרם לבניית בית הכנסת אינו יכול לאסור על מי מהציבור ליהנות מתרומתו [טו].
9. כלי כסף שנתרמו בסתם הרי הם של הציבור, ואפילו אם התורם נהג להביאם לבית הכנסת בחגים ולהחזירם אחריהם לביתו [יח]. אבל ספר תורה, אפילו הכניסו התורם לבית הכנסת בסתם, אנו משערים שניתן כפיקדון, ולאחר מות התורם הוא שייך ליורשיו [כ].

כ. דיני "תשמיש קדושה" בבית הכנסת (סימן קנ"ד)

1. מקום שמתפללים בו באופן ארעי, כגון בחצר בית הכנסת, אין צורך לנהוג בו הלכות בית הכנסת בזמן שאין מתפללים בו [א].
2. חפצים שנועדו לשימוש ספר התורה ונוגעים בו, כמו מעילים וחגורות לספרי התורה האשכנזיים, תיקי התורה הספרדיים וכן מפת הבימה, אין לזרקם אף לאחר שבלו, אלא יש לגונזם [ג].
3. חפצים שנועדו לצורך התורה ובית הכנסת, אולם אינם נוגעים ישירות בספר התורה, כגון הפרוכת - אינם אלא תשמיש דתשמיש, ואין בהם קדושה. ובתום השימוש בהם לקדושה אפשר להשתמש בהם לכל דבר [ג].
4. קדושתם של תשמישי הקדושה אינה חלה עליהם אם מתנים קודם שימושם שרוצים להשתמש בהם גם לדברי חולין [ח].

5. כאשר נהגו להשתמש שימושי חולין בתשמישי קדושה באותם עניינים שלא ניתן להיזהר מהם, נחשב הדבר כאילו התנו על כך, ומותר [ח].

4. הלכות נטילת ידיים – סימנים קנ"ז-קס"ה

כא. הלכות נטילת ידיים לסעודה (סימן קנ"ח)

1. לפני אכילת לחם שברכתו "המוציא" ייטול ידיו, ויברך "על נטילת ידיים" [א].
2. אם אוכל פחות מכביצה (נפח של 58 מ"ל) - ייטול בלא ברכה [ב]. ואם אוכל פחות מכזית אינו חייב ליטול ידיו [ג].
3. האוכל מאכל רטוב, כתב המחבר שייטול ידיו בלא ברכה [ד]. ומנהג הרבה מהאשכנזים שלא ליטול [יד].
4. אין ליטול ידיים לשם מצווה על דבר הפטור מנטילה [ה].
5. יש להקפיד מאוד על הלכות נטילת ידיים [ט]. אולם מי שאין לו מים - פטור, ויאכל בלי נטילה על ידי מפית או כפפה [ח].
6. שיעור המים המינימלי לנטילת ידיים הוא רביעית מים (86 מ"ל) לשתי הידיים. אולם טוב ליטול ידיים בשפע של מים [י].
7. המנהג הרווח, הן לאשכנזים והן לספרדים, הוא לברך על נטילת הידיים בין הנטילה לניגוב [(לט)]. ואם לא בירך לפני הניגוב, לדעת הרמ"א יברך לאחריו, ולדעת המחבר לא יברך [יא].
8. הנוטל ידיו בפחות מרביעית מים לכל יד צריך לנגבן קודם שיאכל [יב]. ואם נטל יותר מרביעית - מעיקר הדין אינו חייב לנגבן [יג], אולם המנהג לנגבן, משום מיאוס [(מד)].

כב. כיצד נוטלים ידיים (סימן קנ"ט)

1. כלי. יש ליטול ידיים מכלי. כלי זה צריך שיכיל לפחות שיעור "רביעית" (כ-86 מ"ל), ואסור שיהיה בו נקב. לכן אין ליטול מכלי סדוק או פגום [א].
2. כוח נותן. צריך ששפיכת המים מהכלי תיעשה על ידי אדם, ולא מאליה. ואם שופך את המים לצינור או לאמת מים, נחשבים המים

- כבאים מכוח הנותן רק קרוב למקום שבו שפך אותם, ולא בהמשך הצינור [ז].
3. כלי מים גדול, כגון חבית: אם מטה אותה והמים ניגרים ממנה מכוח הטייתו - נחשב "כוח נותן" [ט-י].
4. פתיחת ברז נחשבת "כוח נותן" במים הבאים מכוח הפתיחה בתחילה, אך לא במים הזורמים ממנו לאחר זמן [ט].
5. הנטילה נחשבת כ"כוח נותן" גם אם הנותן הוא גוי או שאינו בן דעת [יא]. ובקטן מתחת גיל שש, לפוסקים כמחבר מותר שייטול ידיים לגדול, ולפוסקים כרמ"א הדבר מותר רק בשעת הדחק [[סג]].
6. לכתחילה יש להקפיד שנטילת הידיים תהיה בכוונה לשם מצווה. ובדיעבד עלתה נטילה גם ללא כוונה [יג].
7. **טבילת ידיים:** במקום ליטול ידיים על ידי עירוי מכלי, אפשר לטבול את הידיים במקום הכשר לטבילה, שהוא מעיין, או במקווה מים שאינם שאובים ויש בהם ארבעים סאה [יד].
8. בכמה דינים שאנו מחמירים להלכה בהלכות טבילת הגוף מהתורה, יש המקלים בטבילת ידיים, שהיא מדרבנן. ובכולם פסק המחבר להקל, והרמ"א הכריע שאפשר להקל רק בשעת הדחק, כגון: מקווה שאין בו ארבעים סאה [יד]; מי גשמים זורמים [טו]; ארבעים סאה שאובים בקרקע [טז].
9. לא יערה מים מהנהר או מהמקווה ביד אחת על ידו השנייה [יז].
10. מותר ליטול יד אחת ולטבול את השנייה [יח].
11. בטבילת ידיים אין צורך לטבול פעמיים, לנגבם או להגביה ידיו [יט].
12. גם הטובל ידיו מברך "על נטילת ידיים" [כ].

כג. המים הכשרים לנטילת ידיים (סימן ק"ס)

1. שלושה דברים פוסלים מים שאובים לנטילת ידיים: אם השתנה מראם, אם נעשתה בהם מלאכה או אם הם סרוחים [הק].
2. כל שימוש במים, כגון צינון בקבוק בתוכם, נחשב כעשיית מלאכה הפוסלת אותם לנטילה [ב].
3. חימום המים אינו פוסל אותם לנטילה [ו].

4. מים סרוחים הפסולים לנטילה הם מים שאינם ראויים לשתיית כלב [ט].
5. כל ספק בדיני נטילת ידיים הרי הוא ספק דרבנן, ומקלים בו [יא].
6. אפשר ליטול ידיים על ידי טבילתם בשלג [(מב)].
7. כשאין מים, אפשר ליטול במי פירות, ואפילו ביין [יב].
8. שיעור המים שצריך להיות בכלי בזמן נטילת ידיים הוא "רביעית", כ-86 מ"ל [יג-יד], בין ליד גדולה ובין ליד קטנה [טו].
9. כשנוטלים רביעית בקילוח אחד אפשר ליטול לכמה אנשים, בתנאי שהמים ירטיבו את כל הידיים, ושהידיים לא יגעו זו בזו [יג].

כד. דיני חציצה בנטילה (סימן קס"א)

1. "חציצה" היא כל דבר הנמצא על ידי האדם ומונע מהמים להרטיב אותו.
2. חציצה פוסלת אם מתקיים בה אחד משני תנאים: אם היא על רוב היד, או אם האדם מקפיד על כך שלא תהיה על בשרו [הק].
3. לכלוך תחת הציפורן: שלא כנגד הבשר נחשב כחציצה, משום שדרך בני אדם לנקותו; וכנגד הבשר אינו נחשב לחציצה, אלא אם הוא דבר שדרך בני אדם להקפיד עליו, כגון בצק [א].
4. דבר שהאדם אינו מקפיד עליו, אף אם שאר בני אדם מקפידים עליו – אינו חוצץ [ב].
5. גלד על המכה אינו חוצץ [ב].
6. יש להסיר טבעת שעל ידו לפני נטילת ידיים, אף שמעיקר הדין אם היא רפויה אינה חוצצת. ומי שמשאיר את הטבעת גם כשעושה מלאכה, כלישת בצק, אינו צריך להסירה [ג].
7. יש ליטול את כל כף היד, אף שמעיקר הדין הלכה כסוברים שהנטילה היא על האצבעות בלבד [ד].

כה. טהרת מי נטילת ידיים (סימן קס"ב)

1. מעיקר הדין די ברביעית מים אחת לשתי הידיים. אולם אם נוטל ידיו בפחות מרביעית מים לכל יד – מי הנטילה מטהרים את ידיו, אך נטמאים בעצמם. מכאן נובעות הלכות סימן זה. אולם בזמן

- הזה, שאנו נוהגים ליטול לכל יד ברביעית לפחות, הלכות אלו אינן נוהגות [הק].
2. הנוטל ידו בפחות מרביעית, צריך להגביה אצבעותיו כלפי מעלה [א].
3. הנוטל ידו בפחות מרביעית, צריך ליטלה שלוש פעמים. ואם נוטל ידו ביותר מרביעית, די בפעם אחת [ב], אולם יש שנהגו ליטול פעמיים, ויש שנהגו שלוש פעמים [טז].
4. בזמן שידו רטובה מהנטילה, אסור שתיגע בו יד חברו או יד השנייה שטרם נטל. ואם נגע בעודה רטובה - ינגב ויחזור ויטול. ודין זה שייך גם כאשר נטל את ידו ברביעית מים [ד].

כו. נטילת ידיים למי שאינו נוגע באוכל (סימן קס"ג)

1. החייב בנטילת ידיים הוא האדם האוכל, ולא האדם שנוגע באוכל. לכן כשאדם מאכיל מישהו אחר, המאכיל פטור מנטילה והאוכל חייב. וכן האוכל לחם בעזרת סכו"ם ואינו נוגע באוכל - חייב בנטילה [ב].
2. דברים אלו לכתחילה. אבל הפטור מנטילת ידיים כיוון שאין לו מים - יאכל בלי לגעת באוכל בידיו. לדעת המחבר יש לכסות את ידיו במפית, ולדעת הרמ"א אם אינו נוגע בלחם אפשר גם ללא כיסוי הידיים, כגון לאוכלו במזלג [א].
3. מי שאין לו מים לנטילת ידיים, חייב ללכת עבורם במיוחד עד קילומטר. ואם נמצא בדרך, ויש מים בהמשך דרכו - צריך להמתין עם אכילתו עד ארבעה קילומטרים [א].
4. אסור לתת לחם לתוך פיו של אדם שלא נטל ידיים, משום שגורם לו לחטוא [ב]. אבל מותר להניח לפניו את הלחם [י].

כז. נטילה על תנאי, ונגיעה במקומות המכוסים (סימן קס"ד)

1. מעיקר הדין אפשר להתנות בנטילת ידיים בשחרית שנטילה זו תועיל גם לסעודה [א], אולי למעשה תנאי זה קשה ליישום, ולא נהגו בו [ג].

2. מי שבזמן הסעודה נגע במקומות המכוסים או עשה צרכיו, צריך ליטול ידיו שנית [ב]. והמנהג הנפוץ הוא ליטול ללא ברכה [(ה)].

כח. העושה צרכיו ורוצה לאכול (סימן קס"ה)

1. העושה צרכיו ומיד אחר כך רוצה לאכול, עומדות לפניו שתי אפשרויות. האחת: ליטול ידיו פעמיים; לאחר הנטילה הראשונה יברך "אשר יצר", ולאחר השנייה יברך "על נטילת ידיים". האפשרות השנייה היא ליטול פעם אחת, לברך תחילה "אשר יצר", ובעת ניגוב הידיים לברך "על נטילת ידיים" [א].
2. אם רבים מסובים בסעודה, הגדול נוטל ידיו תחילה. אולם אם זו סעודה שאחד מהמסובים בוצע לחם לכולם, יש נוהגים שהגדול ייטול ידיו דווקא אחרון, כדי שלא יצטרך להמתין לברכת "המוציא" [ב].

5. הלכות בציעת הפת (סימנים קס"ו-קס"ח)

כט. דין הפסקה בין בציעה לנטילה (סימן קס"ו)

1. אין להפסיק בין נטילת ידיים לברכת "המוציא" בדברים שאינם לצורך הסעודה. עבר והפסיק - אינו צריך לחזור וליטול ידיו [קס"ו, א].

ל. הלכות בציעת הפת (סימן קס"ז)

1. מעיקר הדין יש לבצוע את הפת במקום המשובח ביותר [א]. וכיום רוב כיכרות הלחם אפויים בצורה שווה בכל צדיהם [ג].
2. אין לבצוע חתיכה גדולה מדי, ולא קטנה מדי, אלא בינונית [א].
3. בזמן הברכה יש להחזיק את הלחם [ג] בשתי ידיו [ד].
4. יש לטבול במלח את הפת שמברך עליה. ויש המקלים בכך בפת המכילה מלח [ה].
5. אין להפסיק בין הברכה לאכילה; ובדיעבד, אם דיבר מעניין הברכה אינו חוזר ומברך, ואם דיבר בעניין אחר - חוזר ומברך [ו].
6. אם שכח ולא בירך "המוציא", ונזכר קודם שסיים אכילתו - יברך בעת שנזכר [ח].

7. אם מסופק אם בירך - ימשיך לאכול, ולא יברך [ט].
8. אם בירך על הפת "שהכול" - יצא בדיעבד.
9. אם לא בירך בנוסח שתיקנו חז"ל, אלא אמר בניסוח אחר או בשפה אחרת, אם הזכיר שם ומלכות - יצא בדיעבד [י].
10. אם אוכלים יחד - טוב שאחד יברך לכולם [יא]. וכיום אין נוהגים בהידור זה בימי החול [(מג)].
11. כדי שאחד יוציא את הרבים בברכת "המוציא" יש צורך שיקבעו סעודה יחד. וכיום הדבר נעשה על ידי ישיבה יחד סביב שולחן [יא].
12. המברך ורוצה להוציא אחרים ידי חובה צריך לכוון להוציאם, והם צריכים לכוון לצאת [יג].
13. בעל הבית מברך; ואם אין שם בעל בית, הגדול בתורה שבכולם מברך. ויאמר תחילה "ברשות מורי ורבותיי" [יד].
14. בימות החול, אם כל אחד אוכל מכיכרו, יכול לטעום מיד לאחר ששומע את הברכה; ואם אוכל מכיכר המברך, לא יאכל עד שיטעם המברך. ובשבת לא יאכל מכיכרו אלא מי שיש לפניו לחם משנה [טו].
15. המברך ימתין בבציעת הלחם עד שרוב השומעים יענו אמן [טז].
16. את הלחם לא יתן הבוצע ביד המסובים, אלא יניח לפניהם על השולחן. ואין לתת פת ביד אלא לאבל [יח].
17. את המנה הראשונה יגישו תחילה למי שבירך על הפת [יז].
18. מי שאינו נהנה אינו יכול להוציא את חברו ידי חובה בברכות הנהנין [יט], מלבד בברכה שהיא חלק מקיום מצווה, כגון ברכת היין בקידוש [כ].

לא. ברכת "המוציא" ו"מזונות" (סימן קס"ח)

1. אם מונחים לפני המברך מספר לחמים, עליו לברך "המוציא" על הלחם החשוב יותר. ואלו המאפיינים העיקרים שעל פיהם נקבע מהו לחם חשוב:
 - א. לחם שלם חשוב יותר מפרוסה, אפילו אם הפרוסה גדולה מהלחם השלם.

- ב. לחם גדול חשוב מלחם קטן.
- ג. לחם נקי חשוב יותר מ"פת קיבר". אולם כיום יש שיעדיפו לחם מלא על לחם לבן.
- ד. "פת ישראל", שהיא לחם שנאפה על ידי יהודי, חשובה יותר מ"פת נכרי", שהיא לחם שנאפה על ידי גוי, ויש חסרון הלכתי באכילתו [א-ה].
2. "פת הבאה בכסנין" הוא מאפה העשוי מבצק של לחם, שמתקיים בו אחד מהתנאים הבאים:
- א. המאפה ממולא במיני מתיקה.
- ב. בבצק עצמו מעורב דבר שממתיק את המאפה. לשו"ע די בהמתקה שניכרת בעיסה, ולרמ"א יש צורך שהממתיק יהיה עיקר התערובת.
- ג. זהו מאפה יבש, שכוססים אותו [ז].
3. "פת הבאה בכסנין" ברכתו "מזונות", ולאחריו יברך ברכה אחת מעין שלוש. אולם אם אכל ממנו 230 מ"ל, יברך "המוציא" לפניו וברכת המזון לאחריו [ו].
4. נחלקו הפוסקים על ברכתן של מצות. לדעת הפוסקים האשכנזים ברכתן "המוציא", ולדעת רוב הפוסקים הספרדים ברכתן "מזונות", ובפסח ברכתן המוציא [(לא)].
5. האוכל מאפה שברכתו "מזונות" כמנה אחרונה: אם נעשה מבלילה רכה, כמו העוגות הרגילות שלנו, יש לברך על העוגה "מזונות". אך אם נעשה מבלילה עבה אין לברך עליו, כיוון שנפטר בברכת "המוציא" [ח].
6. מאפה שברכתו הייתה "המוציא", אולם הכינו ממנו מאכל אחר: אם נשאר בגודל כזית - ברכתו נשארת "המוציא".
- חתיכות הקטנות מכזית, שדובקו מחדש - אם בושלו ברכתן "מזונות"; ואם לא בושלו, אם יש לחתיכות תואר לחם ברכתן "המוציא", ואם לאו - ברכתן "מזונות".
- חתיכות שלא דובקו מחדש - ברכתן "המוציא" [י].

7. בצק של לחם שלא נאפה, אלא בושל או טוגן, הכרעת הרמ"א לברך עליו מזונות [יג], וכך נוהגים למעשה גם הספרדים [(נט)].
8. פשטידה או כיסנים (קרעפלע"ך) העשויים מבצק של לחם הממולא בבשר וכדומה שנאפו, ברכתן "המוציא". ואם טוגנו, לדעת המחבר יברך "מזונות", ולמנהג האשכנזים טוב לאכלם רק בתוך הסעודה, ואם אוכלם בנפרד יברך "מזונות". [יג].

6. הלכות דברים הנוהגים בפעודה (סימנים קס"ט-ק"פ)

לב. דין שמש הסעודה (סימן קס"ט)

1. חכמינו הקפידו שהשמש (הוא מלצר הסעודה) יקבל מהאוכל שהוא מגיש. כיום אין זה מקובל שהמלצר יאכל תוך כדי הסעודה, ולכן יש להקפיד שהמלצר יקבל קודם תחילת העבודה מהאוכל שהוא עתיד להגיש [קס"ט (הק)].
2. לא ייתן פת למלצר שלא נטל ידיו [א]. וכן נכון להימנע מלתת אוכל למי שידוע שלא יברך, והרמ"א מתיר אם נותן לו בתורת צדקה [ב]. ובזמן הזה, שהדבר עלול לגרום לשנאה, רבים מקלים [(י)].
3. אם בירך ברכה ראשונה, וחשב שלא יאכל עוד: אם משנה את דעתו ורוצה להמשיך לאכול, צריך לחזור ולברך. ואם אוכל אצל אחרים, מקובל לומר שמסתמא דעתו הייתה מראש על כל מה שיביאו לו [קס"ט, ג].

לג. נימוסים בשעת הסעודה (סימן ק"ע)

1. אין לדבר בזמן האכילה ממש [א]; אולם במהלך הסעודה יש לדבר בדברי תורה [(א)].
2. אין להסתכל בצלחת חברו בזמן שאוכל [ד].
3. על האורח לכבד את בעל הבית [ה], ובעל הבית לא יקפיד על אורחיו [ו].
4. אורח לא ידרוש אוכל ממארחיו [יג].
5. אין לאכול מהר מדי, אלא יש לאכול בנחת [ז-ט].

6. אין לנהוג בסעודה באופן המאוס בעיני הסועדים [י, יד-טו], והכול לפי הזמן והמקום.
7. המזמין את חברו לסעוד ומתכנן שגם חברו יזמין אותו בעתיד, לא יאמר זאת בלשון תנאי, משום חשש ריבית, אלא יאמר זאת בלשון הזמנה [יג].
8. אין לשתות מכוס חברו, מחשש למחלות מדבקות [טז].
9. נקיי הדעת לא ישבו בסעודה בחברה שאינה ראויה [כ], אלא אם כן האווירה תתעלה בזכות ישיבתם שם [(מ)].

לד. שלא לנהוג בזיון באוכלין (סימן קע"א)

1. מותר להשתמש בלחם ובשאר מאכלים גם לצרכים שאינם אכילה, כל עוד אינם נמאסים מאכילה בעקבות השימוש [א]. ולכן מותר, למשל, להשתמש בלחם ככף לאכילת דייסה, אם אוכל אחר כך את הלחם [ג].
2. מותר לזרוק על הארץ מאכלים שונים בתנאי שאינם נמאסים; אבל אין לזרוק לחם על הארץ, אף אם אינו נמאס מזריקתו [ב].
3. לכן מותר לזרוק סוכריות ומיני מתיקה בעת שמחות, כל עוד האוכל אינו נמאס [ד-ה].

לה. מי שהכניס אוכל לפיו בלא ברכה (סימן קע"ב)

1. מי שהתחיל בטעות לאכול ללא ברכה, ונזכר כשהאוכל בפיו: אם הוא דבר שאפשר לפלוט ואחר כך להחזירו לפיו - יפלטנו ויברך, ואם לאו - מסלקו לצדי פיו ומברך [ב].
2. ואם מדובר בשתייה, יבלע את המשקה ולא יברך [א].

לו. דין מים אמצעיים (סימן קע"ג)

1. בין מנה ראשונה למנה שנייה נטילת הידיים היא רשות; אולם בין מנה חלבית למנה בשרית, וכן בין תבשיל בשרי למאכל חלבי כשמותר לאכול אחריו - חובה ליטול ידיים [א].
2. בין בשר לדגים אין צורך ליטול ידיים [(ה), (ז)].

3. הלכות מים אמצעיים דומות להלכות מים אחרונים, כגון שאין צורך ליטול את כל היד, ושלא מברכים עליהם. מלבד עניין היסח הדעת, שפוסל באמצעיים; ומלבד שמים אמצעיים יש לנגב לאחר הנטילה, ומים אחרונים לא [ג].

לז. ברכת היין בסעודה (סימן קע"ד)

1. ברכת הפת אינה פוטרת את היין, ולכן השותה יין בסעודה צריך לברך עליו "הגפן" [א], אולם לא יברך בסעודה על שאר משקים [ז].
2. אם בירך "הגפן" לפני הסעודה, כגון בקידוש, או ששתה יין לפני הסעודה - לא יברך שוב אם שותה בתוך הסעודה [ד].
3. במקרה ששתה משקים לפני הארוחה: אם השתייה היא הקדמה לארוחה - למשל כדי לפתוח את התיאבון, או שהיא סמוכה מאוד לארוחה וניכר שהיא חלק מהארוחה, אינו מברך ברכה אחרונה. ואם לאו - מברך.
4. כשבירך "הגפן" בסעודה בלא כוונה מיוחדת, פטר את כל היין שישתה באותה סעודה. אבל אם כשבירך דעתו הייתה לשתות כוס אחת בלבד, ואחר כך חזר בו ורוצה לשתות עוד - יברך שנית [ה].
5. כשמברך "הגפן" שלא בתוך סעודה, פוטרת ברכה זו את שאר המשקאות שישתה אחריה [ב].
6. מי שאין לו אלא כוס יין אחת לא ישתה אותה בסעודה, אלא ישמרה לברכת המזון [ג].
7. ברכת המזון נחשבת גם כברכה אחרונה עבור יין ששתה בסעודה או לפנייה. אולם אם שתה לפני הסעודה שאר משקים בלא קשר לסעודה, הם אינם נפטרים בברכת המזון, ויברך עליהם ברכה אחרונה [ו].
8. גם כשמוזגים יין לסועדים רבים יחד, כל אחד יברך "הגפן" לעצמו [ח].

לח. ברכת 'הטוב והמטיב' על היין (סימן קע"ה)

1. הביאו לפניו בסעודה סוג יין נוסף, לא יברך עליו "בורא פרי הגפן", שכבר נפטר בברכת הראשון, אלא יברך ברכת "הטוב והמטיב", הנאמרת על ריבוי היין [א].
2. הברכה אינה נאמרת רק על יין משובח במיוחד, אלא על עצם ריבוי היין, כל עוד היין השני אינו גרוע מהראשון [ב].
3. היו לפניו מראש שני סוגי יינות, שהאחד טוב מחברו - צריך לברך על היין הטוב יותר, לכן אינו מברך "הטוב והמטיב" [ג]. ואם שניהם שווים בטיבם, יברך על הראשון "הגפן" ועל השני "הטוב והמטיב", [א].
4. ברכת "הטוב והמטיב" נאמרת רק עם יש אחרים שנהנים עימו מהיין [ד], וכל אחד יברך אותה לעצמו [ה].

לט. הפת והפרפרת (סימן קע"ו)

1. ברכת "המוציא" פוטרת את כל הנאכל בסעודה, כולל דברי מזונות [א].
2. כאשר אוכלים דבר מה לפני הסעודה, יש לברך ברכה אחרונה לפני שייטול ידיו, ובלבד שאין מדובר בהקדמה לסעודה (אך אם לא בירך ברכה אחרונה, יצא בברכת המזון שבירך בסוף הסעודה). ואם אותו המאכל בא לעורר את התיאבון, או שנאכל כהקדמה לסעודה, לא יברך אחריו ברכה אחרונה [ג].

מ. דברים הבאים בתוך הסעודה (סימן קע"ז)

1. ברכת "המוציא" פוטרת כל דבר שהוא חלק מהסעודה ובא כדי להשביע, ואינה פוטרת דברים שאינם באים כדי להשביע, כמו פירות ומנה אחרונה [א]. אולם אם עיקר הסעודה הוא הפירות או המנה האחרונה, לא יברך עליהם, ויאכל בתחילה את הפירות עם מעט לחם [ג].
2. מיני מאכל המוגשים לאחר שפינו את השולחן והורידו את המפה, אינם נחשבים כחלק מהסעודה, ויש לברך עליהם ברכה ראשונה וברכה אחרונה [ב].

3. ברכת "המוציא" פוטרת מאכלים הבאים במהלך הסעודה, אף אם אינם לפניו בשעת הברכה [ד], ואף אם אינם בביתו כשמברך [ה].

מא. שינוי מקום בסעודה (סימן קע"ח)

1. לכתחילה לא יעקור מקומו באמצע הסעודה, מלבד לדבר מצווה [ב].
2. מי ששותה או אוכל פירות וירקות, ויצא חוץ לביתו - כשימשיך באכילתו עליו לחזור ולברך ברכה ראשונה [א]. אבל אם אכל יחד עם חברים וכוונתו לחזור אליהם, אינו חוזר ומברך כשיחזור [ב].
3. מי שקבע סעודה על לחם, ובאמצע הסעודה יצא חוץ לביתו - אינו חייב לחזור ולברך "המוציא", בין אם ממשיך לאכול במקום אחר, ובין אם אחר כך חוזר לביתו [א].
4. מעבר בתוך הבית, אפילו מחדר לחדר, אינו נחשב כשינוי מקום [ג]. וכן אם בירך בגן אילנות על מנת להסתובב בו ולאכול מכמה אילנות [ג].
5. אכילה בדרך: אם אכל במקום אחד, בעת שהפסיק מדרכו - יש בכך קביעות מקום, ויש לברך לפני שממשיך ללכת. אולם אם האכילה נעשית בזמן ההליכה, שינוי המקום אינו נחשב להפסק [ל].
6. הפסקת האכילה בעודו בבית, לצורך תפילה, הליכה לשירותים או לנמנום במהלך האוכל, אינה נחשבת להפסק מקום [ו-ז].

מב. היסח הדעת בסעודה (סימן קע"ט)

1. לאחר נטילת מים אחרונים אין לאכול כלל [א], אלא במקום צורך גדול, ואז יש לברך לפני אכילתו ברכה ראשונה [א].
2. ברכה ראשונה כוללת כל מה שהיה בדעתו לאכול בזמן הברכה. לכן אם בירך על כוסית שתייה שהציעו לו, ואחר כך הציעו לו עוד כוסית - עליו לשוב ולברך [ד]; אולם אורח שבעל הבית הוא שמציע לו מאכל או משקה נוספים - אינו צריך לחזור ולברך [ה].
3. יש להקפיד על מזונות המספקים לאדם את צרכי גופו, ולהימנע ממזונות מזיקים [ו].

מג. הלכות שאריות הפת (סימן ק"פ)

1. לכתחילה לא יסיר את המפה ואת הלחם שנשאר מהסעודה עד לאחר ברכת המזון [א], אולם אין להביא כיכר חדש לצורך הברכה [ב].
2. אין לזרוק לחם, ובכלל צריך לדאוג שלא להשחית דבר שיכול להועיל למישהו [(י)].
3. בברכת המזון שבימי חול נוהגים שלא להשאיר על השולחן סכין מתכת מגולה [ה].

מפתח כרך ג' - הלכות נשיאת כפיים - הלכות הסעודה

סימנים קב"ח - ק"פ

אות מודגשת ועם גרש מפנה לסימן, אות ללא גרש וללא סוגריים מפנה לסעיף בדברי המחבר והרמ"א, ואות בסוגרים מפנה לס"ק בפרושנו.
מספר בסוגריים מפנה להערה. הציון (הק) מפנה להקדמה לסעיף.
הפניה לסעיף כוללת את הס"ק שעליו, והפניה לס"ק - אף את ההערות שעליו.
הפניה לסימן בלבד פירושה שהערך מופיע לאורך הסימן.
הפניה ל"השלמה" מפנה להשלמה שבסוף הספר, "גזרת הנכנסים והיוצאים".

א. אישה, נשים - קב"ח (עו), כה, מ, מד.
קל"ד ב. קנ"ג י, (עט). קס"א ב.
"א-להינו וא-להי אבותינו" - קב"ח (א), י, (קכז), מד. קב"ט ב.
אמונה - קל"א (יח). קל"ב (א). קל"ז (ב). קנ"ה (הק). קנ"ו א. קס"ז (יט).
אמן - קב"ח ט, יג, טו-טז, יח-יט, כה.
ק"ל א. קל"ט ו. קמ"א ה. קס"ז ב, טז.
קע"ד ח. קע"ה ה.
אסופי - קל"ט ג.
אצבעות - קב"ח י, יב, טז, כג, ל. קס"א ג-ד. קס"ב א, ד, ז-ח. קס"ז ד. קע"ג ט.
קע"ט ו.
אקראי - קב"ח ל, לד. קנ"ד א.
ארבע פרשיות - קמ"ו ב. קמ"ז (יט)
ארבעים סאה - קנ"ט (כ), (כב), (כח), (לג), (5), (מא), יד-טז. ק"ס ז.
ארון הקודש - קב"ח י, טו, (לא), (עה), (סו). קל"א ב. קל"ה (לד). קמ"ט א. ק"נ ח. קנ"ג ב, (לד). קנ"ד ג, ו-ח.
ארמית - קל"ב א. קמ"ה. קס"ז (9), י.
וראה עוד תרגום התורה.
ארעי - ראה עראי.

אבל, אבלות - קב"ח מג. קל"א (7), ד.
קל"ב ב. קל"ה (לד-לה). קס"ז יח.
אבן משכית - קל"א (2), ח.
אבן, אבנים - קל"א (ג), ח. קנ"ב א.
קנ"ג ה, יא.
אגדה - קל"ב (ד). קנ"ה (הק).
אגוזים - קנ"ח א. קס"ח ז. קע"א א, ד.
אגם - קנ"ט (עב), (עה). ק"ס (יח).
"אדיר במרום" - קב"ח טו. ק"ל א.
אונאה - קנ"ג ז. קנ"ו (ג).
אונן - קב"ח (קכז).
אונס, אנוס - קב"ח כד, (פ), (קו), (קז), לז.
קל"ה (ב), (לד). קנ"ב א. קנ"ג כב.
קנ"ה (ב). קע"ח (לח).
אורח - קנ"ח ח. קס"ז יד. קס"ח ה.
קס"ט א. ק"ע ה, (יז), יג, יח-יט. קע"ט ב.
אחים - קמ"א (ו).
אטריות - קס"ח (הק), יג.
"אין עושים מצוות חבילות חבילות" - קמ"ז (10).
איסלם - קנ"ז (ו-ז).

ארץ ישראל - קב"ח (פד), (קכח), (קלב)
 ק"ל (ו). קל"א (כז). קל"ב (טו). קנ"א
 יא. קס"ז (כ-כא), (סז). קס"ח (א),
 (כב).
 "אשרי" - קל"א א. קל"ב (הק). קנ"א א.
 אתנן - קנ"ג כא.

ב

בהמה - קנ"ג (עה). ק"ס ד. קס"ז ד, ו,
 יב.
 בושא, לבייש - קב"ח (קכד). קל"ה (יד).
 קל"ט ג. קמ"ב (ג). ק"ע (ד).
 ביזוי אוכלים - קע"א.
 ביזוי מצווה - קנ"א (ג). קנ"ד (נה), (נז)-
 (נח).
 בימה - קב"ח (סז). קמ"א (ז), ז. קמ"ח
 (א). ק"נ ה. קנ"ב (לד). קנ"ד ג, ז.
 ביצים (למאכל) - קס"ח (ל), טז. קע"ז
 א.
 בית האסורין - קל"ה יד.
 בית הכנסת - קב"ח ב, ד, ח, (נז), (סו),
 כד-כה, כח, (קו), מג-מד. קל"א (יב), ב,
 ד. קל"ב ב. קל"ג א. קל"ה (הק), (א), ה-
 ח, (כב), (לד). קל"ו ו. קל"ז (ב). קל"ח
 א. קל"ט (לב). קמ"א (יח). קמ"ג ה.
 קמ"ד (יז). קמ"ז (יא), (יג). קמ"ח א.
 קמ"ט-קנ"ה. קע"ח (לה). השלמה.
 בית המדרש - קב"ח (לג). ק"נ (הק).
 קנ"א (הק), א, ג. קנ"ג א, ה. קנ"ה.
 בית המקדש - קב"ח (הק), ב, (י), (יד-
 טו), (22), (מג), (נב), (29-30), (קט),
 (קיד), (41), (קכא), (קלט). קל"א (ג),
 (כח), (לט). קל"ב ב. קמ"א (כא). קמ"ד
 א. קנ"א (הק), (כט). קנ"ב (ז). קנ"ט

(מה). ק"ס (הק), (כט). קס"ו (4).
 בכור - קב"ח (טו).
 "בל תוסיף" - קב"ח (ב), כז.
 "בל תשחית" - ק"ס (מה). ק"ע כב.
 קע"א (הק). ק"פ (ז).
 בָּלִילָה - ראה ענינה.
 בעל הבית - קנ"ג (סט). קס"ה (ה).
 קס"ו (ג). קס"ז (לג), יא, יד, (סד). קס"ח
 ה. קס"ט א. ק"ע ה, (כו), (לז), יט. קע"ט
 ב, ה.
 בעל פה - קב"ח (נז), (סא). קל"ב ב.
 קל"ט (ה). קמ"א (כד). קמ"ב (ה). קמ"ג
 ב. קמ"ד א. וראה עוד תורה שבכתב
 ושבעל-פה.
 בצל - ק"ע ט.
 בצק - ק"ס ב. קס"א א, (כ). קס"ח
 (כח), (לז-לח), (נד), (סג), (סז), (עח-
 עט).
 בר מצווה - קל"ו (ו).
 "ברוב עם הדרת מלך" - קס"ז (יג),
 (מג).
 "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" - קס"ז
 (ו-ז).
 ברז - קנ"ט ה, ז, ט, (נה).
 ברזל - קב"ח כד. ק"ס ג. ק"פ (יא).
 בריאות - קנ"ה (ה). קנ"ז (הק), (ג).
 קס"ח (יג). ק"ע (מד), (מו). קע"ט (י-
 יא).
 ברית מילה - קב"ח לו. קל"א (יב), ד-ה.
 קנ"א (ה). קע"ד (הק).
 ברכה לבטלה - קב"ח (ג). קל"ה (יג).
 קמ"א ב. קמ"ג (יז). קס"ה (א). קס"ז
 (ע). קע"ט (1).
 ברכה מעין שלוש - קס"ח (הק), ו, (לב),

ח, י-יב, טו. קס"ט ג. קע"ד ג. קע"ו (ג).
 קע"ח ה, (כ).
 ברכו" - קל"ב (ח). קל"ג. קל"ה ו, (יט).
 קל"ט ו-ז. ק"מ (ה), (ז).
 ברכות המצוות - קל"ט (8-9). קס"ז
 (15), (עא-עד).
 ברכות הנהנין - קס"ז (הק), (לט), יט-
 כ. קע"ה (ד).
 ברכות התורה - קל"ה ו-ז. קל"ז (יב).
 קל"ט ד-יא. ק"מ. השלמה.
 ברכת "אהבה רבה" - קס"ז ט.
 ברכת "אשר בחר בנו" - קס"ז ח-ט.
 וראה עוד ברכות התורה.
 ברכת "אשר יצר" - קס"ה א.
 ברכת "אשר נתן לנו תורת אמת" -
 קס"ז י. וראה עוד ברכות התורה.
 ברכת "אשר קדשנו בקדושתו של
 אהרון" - קכ"ח (ג), יא, יח.
 ברכת "בורא מיני מזונות" - קס"ח
 (הק), ו-ז. קע"ו. קע"ז (ו). קע"ח (לג),
 (לט)
 ברכת "בורא פרי הגפן" - קס"ז (עד).
 קס"ט ג. קע"ד. קע"ה א, ג. קע"ט ד.
 ברכת "הגומל" - קל"ו (ו).
 ברכת "הטוב והמטיב" - קע"ה.
 ברכת "המוציא לחם" - קנ"ח א. קס"ו-
 קסח. קע"ד (ה), (כ), (כד). קע"ו-קע"ז.
 קע"ח א-ב, (לט).
 ברכת "על טבילת ידיים" - קנ"ט כ.
 ברכת "על נטילת ידיים" - קכ"ח ז.
 קנ"ח א. קנ"ט כ. קס"ד ב. קס"ה א.
 קס"ז ז. ק"ע (ה).
 ברכת "רצה" - ראה ברכת העבודה.
 ברכת "שהחיינו" - קע"ה (הק), (3),

(יב).
 ברכת "שהכול נהיה בדברו" - קס"ז י.
 קע"ז (ה). קע"ח (ז).
 ברכת "שים שלום" - קכ"ח טו-טז, (נו),
 כ. ק"ל א.
 ברכת הבנים - קכ"ח (ב).
 ברכת ההודאה ("מודים") - קכ"ח (יט),
 ט-י, יח.
 ברכת המזון - קס"ו (א), (2). קס"ז
 (מד). קס"ח (הק), ו, (כח), (לב), ח-י,
 יד-טו, יז. ק"ע (א), יא, (מא). קע"ג (ח),
 (יא). קע"ד ג, ו. קע"ו (ג), (3). קע"ז א-
 ב. קע"ח א-ב, ד. קע"ט א, ג. ק"פ (א),
 (ג), ה.
 ברכת הנישואין - קע"ד (הק), ה.
 ברכת העבודה - קכ"ח ח, כ, (45).
 ברכת כהנים - ראה: נשיאת כפיים.
 בשר (למאכל) - קנ"ח ה. קס"ח (כח),
 (סג), יז. קע"א א. קע"ג (הק), א-ב, (ח),
 (יב). קע"ז א.
 בת כהן - קכ"ח מא.

ג

גאוה - קל"א (ד). קל"ט (ח). קנ"ח
 (יז). ק"ע (כ).
 גבהה של עיר - ק"נ ב.
 גבינה - קס"ח (כח), (לח), יז. קע"ג
 (הק), א, (ח). קעז א.
 גדול בתורה, תלמיד חכם - קל"א (מא).
 קל"ה ד, (לו). קל"ו (הק), א. קנ"א א.
 קנ"ג ו. קנ"ד ה. קנ"ז א. קס"ה (ד).
 קס"ז יד. ק"ע כ.
 גוי - קנ"ג יד. קנ"ד יא. קנ"ו א. קנ"ט
 יא. קס"ח (א), ה.

גוערים בו - קמ"ב א.

גזרת הנכנסים והיוצאים - קל"ח א.

השלמה.

גלוסקא - ק"ס ב. קס"ח ג. קע"א ד.

גלידה - קע"ז (ה).

גניזה - קנ"ד ד.

גסי הרוח - קנ"ח ה. ק"ע ח.

גרביים - קב"ח ה.

גרגון - ק"ע ז-ח, יא-יב.

גרושה - קב"ח (ט), (11), מ, (קכב),

(קכה).

גרושה - קב"ח (ט), (11), מ, (קכב),

(קכה).

גשם, גשמים - קב"ט (ג). קנ"ג (לט).

קנ"א א, (14), לו. קנ"ג (מ). קנ"ט טו,

(10). קע"א ד.

ד

דבר שבקדושה - קב"ח (א), (קלט).

קל"ה (ח). קנ"ג ב-ז, (מ), (נו).

דבר שטיבולו במשקה - קנ"ח ד, ז.

קס"ג א.

"דברים המעכבים" בכוהן - קב"ח ב, ל-

מד. וראה עוד פגם כהן.

דבש - קנ"ח ד. ק"ס יב. קס"ז (כ).

קס"ח ז, י, יג. קע"ו א.

דג - ק"ס י. קס"ח יז. קע"ג ב. קע"ז א.

דורון - ראה מִתְנָה.

דייסה - קע"א ג. קע"ו א. קע"ז א.

דקדוק אות - קל"ז (4). קמ"ב א-ב.

דרום - קב"ח מה.

דרך ארץ - קנ"ו א. קס"ז נט. קס"ט (ז).

ק"ע. קע"ג (א).

דרך האמצע - קס"ז (ו).

דרך ימין - קב"ח יז. קמ"א ז.

דרך קצרה - קמ"א ז. וראה עוד קיצור

777.

דש בעירו - קב"ח ל, לב.

ה

"הב לן ונברך" - קע"ט א-ג.

הבדלה - קס"ז (10). קע"ד (הק), ד, ו.

הגבהת התורה - קל"ג (הק), ב. קל"ה

(4). קמ"ז (הק), א, ד, (כ-כא). קמ"ט א.

הולכי דרכים - ראה עובדי דרכים.

הונאה - ראה אונאה.

הזוהר - ראה ספר הזוהר.

"הזמנה לאו מילתא היא" - קנ"ב (3),

(מ-מא).

היכל - ראה ארון הקודש.

הכרזה - קנ"ג ז.

הלכה למשה מסיני - קמ"א ח.

הלל - קל"א (ל), (לג).

המשכה - קנ"ט ז, טז.

הנאה - קב"ח מ. קנ"ג יא. קנ"ד ח.

קס"ז (הק), (כא), (עב-עג). קס"ח (מ).

קע"ה (הק). וראה עוד ברכות הנהנין.

הסחת דעת - קב"ח (מה), כג, (פט),

(צג), (צה). קמ"ז ח. קנ"ח ז. קס"ד א.

ק"ע א. קע"ג ג. קע"ח ב. קע"ט.

הספד - קנ"א א.

הפטרה בנביא - קל"ה א. קל"ז ג. קמ"ב

ג. קמ"ד (הק), א-ב. קמ"ו ג. קמ"ז ז.

ק"נ (ב).

הפסק - קב"ח (כד), (קלח). ק"ל (ב).

קל"ה (7). ק"מ. קס"ו. קס"ז (ה), (ז), ו-

ז. קע"ד (ה). קע"ח.

הר סיני - קל"א (מ). קל"ט (לה). קמ"א

חול המועד - קל"ז (א), (כד).
 חומש - קל"ז (הק), קל"ח (2), (ה).
 קמ"ב (ג), (ה). קמ"ג ב, ד. קנ"ג ב-ג.
 קנ"ד ג, (יז), ו.
 חופן - קנ"ח י. קנ"ט ו. ק"ס ב.
 חוץ לארץ - קכ"ח (פד), (קכח), (קלב),
 (קלז). קכ"ט (ו). ק"ל (ה-ו). קנ"א יא.
 "חזק חזק ונתחזק" - קס"ז יא.
 חזקה - קנ"ו (8). ק"ס (לז).
 חזרת הש"ץ - קכ"ח-ק"ל. קל"ב (הק).
 חטא העגל - קל"ד (הק).
 חיבוב מצווה - קמ"ז א. קס"ז ו.
 חיטה - קנ"ח ה. קס"ז ד. קס"ח א.
 קע"א ה.
 חיילים - קל"ד (ז). קל"ה (ב).
 חילוני - קנ"ד (נד). קס"ט ב. וראה עוד
 מחלל שבת.
 חינוך - קכ"ח לד, (קכד). קמ"ט א.
 קס"ז (נז), יט.
 חלב - קנ"ח ד. קס"ח ז, (עו). קע"ג
 (הק).
 חלה מתוקה - קס"ח (כט-ל).
 חלום - ק"ל א.
 חלל (בכהונה) - קכ"ח (קיט), מב.
 חמי טבריה - ק"ס ז-ח.
 חנוכה - קל"א א, ו. קל"ז (א). קמ"ח
 (יט). קנ"ד (נו).
 חסד (מידה) - קכ"ח (לה), (נב). קמ"א
 (כא).
 חסידות - קל"ד ד. קנ"א (כד). קס"ט א.
 חסרות ויתרות - קמ"ג ד.
 חציצה - קמ"ז (א). קס"א. קס"ב ב, ט-
 י.
 חרש - קנ"ט יא.

(הק). קמ"ו (ג), (טז).
 השאלה - קל"א (13). קנ"ג (8), יב, טז,
 כ.
 השגחה - קס"ז (יח-יט), (כא). קל"ב
 (א).
 השכרת בית הכנסת - קנ"ג יא. קנ"ד ב.
 השתחויה - קל"א (הק), (ג), (ח), (יג),
 (מב).

ו

"ואנחנו לא נדע" - קל"א א.
 "ובא לציון" - קל"א (י). קל"ב.
 "והוא רחום" - קל"א ה. קל"ד א.
 וידוי - קל"א (הק), ה. קל"ד (א).
 וילון - ראה פרוכת.
 ושט - ק"ע א. קע"ד ח. קע"ה ה.

ז

זוהר - קכ"ח (טו), (לד). קמ"א (ח-ט)
 זוחלין - קנ"ט (כ), (4), (לז), טו.
 זימון - קס"ט ג. ק"ע (מא). קע"ד (כט).
 קע"ט א.
 זיתים - קנ"ח (ו), (י). קס"ז (כ). וראה
 עוד כזית.
 זקן - קכ"ח ל, לד.
 זקן - קמ"א (ד). ק"נ (ט), ה. קנ"ה (הק).
 קס"ח (9).
 זר - קכ"ח א.

ח

חביב (לעניין ברכות) - קס"ח א, ה.
 קע"ה (3), ג.
 חביצא - קס"ח י. קע"ו (1).
 חבית - קנ"ז (ג). קנ"ט ג. ט-י.

חשבונות - קנ"א א, יא.

חשמל - קנ"ד (נט), קנ"ח (מג).

חתן - קל"א (יב), ד, (כג). קל"ה א,

(כה). קל"ו (ו). קמ"ד ב. קנ"ד י. קס"ז

(עד). קע"א ד-ה. קע"ח ב.

ט

ט"ו באב - קל"א (יב), ו.

ט"ו בשבט - קל"א (יב), ו.

טאטוא - קנ"א י. קע"א ה. ק"פ ג.

טבילת הגוף - קנ"ח (15), (לה). קנ"ט ז,

(סו), (עא), (עד), (עו). ק"ס (הק), ט.

קס"א (הק), א, (יא), (יג). קס"ב (יט).

טבילת ידיים - קנ"ח יג. קנ"ט (הק), ז-

ח, יד-כ. ק"ס (הק), ב, ז, יב. קס"ב א.

טבעת - קס"א ג.

טהור, טהרה - קכ"ח (טז-יז), (קכא).

קל"ב (טז). קל"ז (יח), (כ). קמ"ו (יא).

קנ"ח (הק), (א), (ח), (כט), (מ). קנ"ט

(הק), ו-ז, (נח), (סד), (סח), (עא), יח.

ק"ס (הק), (ל), יא, יג, טו. קס"ב (הק),

ב-ד, (לד), ו, ח-ט. קס"ז (יז).

טומאה - ראה טמא.

טופח על מנת להטפוח - קס"ב ג.

טורח הציבור - קכ"ח (נא). קל"ט (כא).

קמ"ד א. קמ"ז (יח). קמ"ח א. ק"ע (יא).

טיבולו במשקה - ראה דבר שטיבולו

במשקה.

טיגון - קס"ח (הק), יג-יד.

טיול - קל"א (יד). קנ"א א. קע"ח (ל).

ק"ס (7). קס"ז (נג). וראה עוד עובדי

דרכים.

טיט - קנ"א ח. ק"ס ט. קס"א א.

טירוף הדעת - קכ"ח כ-כא.

טלית - קכ"ח כג, (פח), לא. קמ"ז (א).

טמא, טומאה - קכ"ח מא, קל"ב (טז).

קל"ז ה. קנ"ד (14). קנ"ח (הק), א, (ה),

(ח), (יב), יב, (מב-מג). קנ"ט (כ), (נח),

(סד), (סו-סח), (פ). ק"ס יא, יג-יד.

קס"א (הק). קס"ב. קע"ג (5)

טעות בקריאת התורה - קל"ז ג-ו.

קל"ט (ב). קמ"ב.

טעמי המקרא - קל"ב (ב). קל"ט א.

קמ"ב א-ב.

טף - קכ"ח כה. וראה ילדים.

טרדה, טרוד - קכ"ח כד, מד. ק"ל (א).

קמ"ז ז. ק"ס (3). קס"ט (טו).

טרחא דציבורא - ראה טורח הציבור.

י

י"ג מידות - קל"א (הק). קל"ד (א).

יד אחת - קכ"ח (לה). קנ"ח ו, (16), (מ),

יג. קנ"ט ו, יז-יח. ק"ס טו. קס"ב ד-ה,

ט. ק"ע א, ט.

יהושע בן נון - קל"א ח. קל"ב ו. קל"ט

(לז). קנ"ט יא.

יום הכיפורים - קכ"ח מד. קכ"ט א-ב.

קל"א א, (13). קל"ו א. קמ"ד א. קנ"ד

א.

יום העצמאות - קל"א (לח).

יום טוב - קכ"ח (פד), (קכח), מד, (קלז).

קכ"ט (ו). קל"א (יב), (לח). קל"ג א.

קל"ד ב. קל"ה א. קל"ו א. קל"ז (א), (8).

קמ"ג (יד). קס"ה (ה).

יום ירושלים - קל"א (לח).

יחיד, יחידי - קכ"ח י. קל"א ב. קל"ב א,

(ד). קל"ה (הק), (לד). קמ"ו (הק). קמ"ט

א. קנ"א ב. קנ"ג ז, י-יא. קס"ז (מג-

מזית - קנ"ח ג. קס"ז (עג). קס"ח ט-יב.
ק"פ ג-ד.

כיבוד הבית - ראה טאטוא.
כיור (במקדש) - קב"ח (יד). קנ"ט (מה).
ק"ס (הק), (כט).
כלב - קנ"ג כא. ק"ס ד, ח-ט.
כלי חרס - קנ"ד ה.
כף היד - קב"ח י, יב. קס"א ד. קס"ב א,
(מב).
כפר - קמ"ג ג. קנ"ג ז, ט.
כתר לספר תורה - קנ"ד י.

ל

ל"ג בעומר - קל"א ו.
להשתמש בכוהן - קב"ח מה.
לוויים - קב"ח ו. קל"ב ב. קל"ה ג, ו-יב.
קל"ו א. קל"ט ב. קס"ז (יז).
לולב - קנ"א (הק). קנ"ד (הק), ד.
לחם מלא - קס"ח (2), יג.
לחם משנה - קס"ה (ה). קס"ז טו.
לחמניות - קנ"ח א. קס"ח (כט-ל), ח.
לחש - קב"ח י, (מא). קל"ב (ג). קל"ד
א. קל"ה (י). קל"ט (ג), ו. קמ"א ב. קמ"ג
(ו). קמ"ו ב.
ליל הסדר - קנ"ח (יד). קס"ז (עג).
וראה עוד מצה.
לילה - קל"א ג. קנ"ב א. קנ"ה (הק),
(ב). קס"ז ב.
לימוד תורה - קל"ב (ד), (טז). קל"ז (ב).
קל"ט (לב). קמ"ה (הק). קמ"ו ב. קמ"ז
(ג). ק"נ (הק), (ב). קנ"א א, (יב), (טו),
(לד). קנ"ג (א), (כ), י. קנ"ד (ב), ה, יג.
קנ"ה (הק), א, (ה). קנ"ז א. השלמה.
ליפתן - קס"ז ה-ו. קע"ז ג.

מד), (נד). קע"ה ד.

יחף - קב"ח (י), (יג).

יין - קב"ח לח. קב"ט א-ב. קנ"ח ד.
ק"ס ב, (יז-יט), יב. קס"ז כ. קס"ח (ל),
יב. קס"ט א, ג. ק"ע כב. קע"א א, ד.
קע"ד-קע"ה. קע"ט (ב-ד), (ו).
ילדים - קב"ח לד, (קכד). קל"ה יג.
קמ"ה ב. קמ"ט א. קנ"א א. קנ"ה (הק),
(ה). קנ"ט יא. ק"ס טו. קס"ז יט. קס"ח
(9).

ימין - קב"ח (לב), יז, (קלה). קל"א א.
קל"ד ב. קל"ט (כג). קמ"א ז.
ינאי המלך - קנ"ו א.

ירושלים - קב"ח (קלה). קל"א (13).
ק"נ (טו). קס"ז (יז). קס"ח (כב). ק"ע כ.
ירק - קנ"ח ד. קע"ו ג. קע"ז א. קע"ח
(יז).
"יש אומרים ויש אומרים" - ק"מ (ז).
קנ"ג (12).

יתום - קל"ב (ב). קנ"ב ו.

כ

כבוד הבריות - קס"ט (ג).
כבוד הציבור - קב"ח (י), (ק-קב). קמ"ד
ג.
כביצה - קנ"ח ב, (ו), י. קס"ז א. ק"ע ז.
כהן גדול - קמ"ד א.
כהנים - קב"ח-ק"ל. קל"ה (ה), ג-יג.
קל"ו (הק), (א). קל"ז (6). קל"ט ב.
קמ"א (יב). קנ"ח (הק), (א). קס"ו (4).
קס"ז (יז), יד, (14).
"כוח גברא" - קנ"ט (הק), ז, ט, (נה),
(נח), (ס-סא).
כוסמין - קס"ח (א), ד.

מִים סְרוּחִים - ק"ס (הק), (כח), ט.
 מִים שְׁאוּבִים - קנ"ט ז, (מד), טז. ק"ס
 ה.
 מִים שֶׁנִּשְׁתַּנָּה מֵרֵאִיהֶן - ק"ס א-ג, (לד),
 יב.
 מִלַּח - ק"ס (יב). קס"ז ה-ו. ק"ע כב.
 קע"ט ו.
 מִלַּחֲמָה - קב"ח (קו).
 מִלֶּךְ, מִלְכוּת - ק"ל (ב). קל"א (ד). קל"ב
 (א), (ו). קל"ו (ה). ק"נ ב. קנ"א (כז).
 קנ"ד ז. קנ"ו א. קס"ז (יג), י, (מג). קל"ו
 (א), (ה). קע"ד (ח).
 מִנָּה אַחֲרֹנָה, קִינוּחַ - קס"ח (10), (לג),
 (לז). קע"ו (ב). קע"ז (ה), (ז), (י).
 מִנְחָה - ראה תפילת מנחה.
 מִנִּיין עֶשְׂרֵה - קב"ח א, כה. קל"ה (הק),
 (לד-לה). קל"ט (כו-כח). קמ"ג א. קמ"ו
 ב. ק"נ (הק).
 מִנְעֵלִים - ראה נעליים.
 מִסּוּרָה - קמ"א ח. קמ"ב (טו). קמ"ג ד.
 מַעֲוֹמֵד - קב"ח יד. קל"א (ח), ב. קל"ב
 ב. קל"ד א. קמ"א א. קמ"ו ד.
 מַעֲיִין - קנ"ט (כ), יד, (עא). ק"ס (כד).
 מַעִיל - ראה מפה.
 מַעִילָה, מוֹעֵל - קב"ח מה.
 "מַעֲיִין שְׁלוֹשׁ" - ראה ברכה מעין שלוש.
 מַעֲמֵד אֲנָשִׁי הָעִיר - קנ"ג ז, ט-יא, (נח),
 יד. קנ"ד (ט)
 מִפָּה (שַׁעַל הַבִּימָה או סֵפֶר הַתּוֹרָה),
 מַעִיל וּמִטְפַּחַת לְסֵפֶר הַתּוֹרָה - קמ"א
 (ד). קמ"ז א-ב, (יד), ד-ה, (יז), ח.
 קמ"ח. קנ"א (הק). קנ"ג ב, ה, (לד), כא.
 קנ"ד (הק), ג-ד, ו, ח-ט.
 מַפְטִיר (הַעוֹלָה הָאֲחֵרוֹן) - קל"ה י.

לְכַלּוֹךְ - קב"ח (צה). קנ"א ח. קנ"ח
 (11), (לו). ק"ס (נח). קס"א (הק), א.
 קס"ב ב, (ג).
 "לִמְנַצַּח" - קל"א א. קל"ב (הק).
 "לִפְנֵי עִוּוֹר לֹא תִיתֵן מִכְשׁוֹל" - קנ"ו א.
 קס"ג ב. קס"ט (ח-ט).
 לְשׁוֹן הַקּוֹדֵשׁ - קב"ח יד. וראה עוד
 עֵבְרִית.

מ

מ' סָאָה - ראה ארבעים סָאָה.
 מַגִּילָה - קל"א (לג). קמ"ד (ז-ח). קנ"ד
 (כה).
 מַדְבֵּר - קל"א (כו). קל"ה (הק). קנ"ח
 ח.
 מִדְקָדֵק בַּמִּצְוֹת - קב"ח לט. קע"א ג.
 "מוֹדִים" - ראה ברכה הַהוּדָאָה.
 מוֹם - קב"ח ל-לא.
 מוֹמֵר - קב"ח לה, לז. קל"ט ג. קנ"ד יא.
 מוֹסֵף - ראה תפילת מוסף.
 מוֹסֵר - קנ"ה (הק). ק"ס (לז). קס"ח
 (יח). ק"ע.
 מִזְבֵּחַ - קל"א (לז). קנ"ב (4). קס"ו (2).
 קס"ז ה.
 מַחֲלֵל שֶׁבֶת - קב"ח (קט). וראה עוד
 חִילוּנִי. וראה עוד מוֹמֵר.
 מִטְפַּחַת - ראה מפה.
 מִי פִירוֹת, מִיץ פִירוֹת - קב"ח (קטז).
 ק"ס (ב), יב. קס"ח ז. קע"א (1).
 מִיּוֹשֵׁב - קל"א א-ב. קמ"א (א). ק"נ ה.
 קס"ז יא.
 מִים אַחֲרֹנִים - קס"ב (ז). קס"ו (א).
 קע"ג ג. קע"ט א.
 מִים אֲמֻצְעִיִּים - קע"ג.

קל"ו ו. קל"ז (א), (8). קמ"א ו. קמ"ג
(יד). קמ"ד (יח). קמ"ז (יט).
מצה - קנ"ח (ו). קס"ז (כ). קס"ח (לג).
מצות עשה - קב"ח (הק), ב, (ז), (קיז),
(קלא). קמ"ג (2). קמ"ו (יב). קס"ז (3).
מקדש - ראה בית המקדש.
מקווה - קנ"ח (מא). קנ"ט (הק), (א), ז,
(מד), יד-טז. ק"ס ה, ז, ט, (מג). קס"ב
(ז), (יט).
מקומות המכוסים - קנ"ח ז. קס"ד ב.
מקל (הליכה) - קנ"א ו, (כה).
מרננים אחריו - קב"ח לו, לט.
משא ומתן - קנ"ו.
משה רבנו - ק"ל (ב). קל"ד (הק). קל"ה
(ה). קל"ז (ג), (יד). קמ"א (הק), (א),
(יב).
מת מצווה - קב"ח מא. קנ"ד ד.
מתנה - קנ"ג (כה), (10), יא, כא. ק"ע
(כח).
מתנה - קנ"ג ז, יא, כא. ק"ע (כח). קע"ז
ה.

נ

נדר - קב"ח מ. קנ"ג יד-טו, (עה).
נוי מצווה - קמ"ז (י).
נוכרי - ראה גוי.
נחל, נהר - קנ"ח (מא). קנ"ט יז, (עה).
נחתום - ק"ס ב. קס"ח (טו).
נטילת ידיים - קב"ח ב, ו-ז, יז, כ, מד.
קמ"ז א. קנ"ז-קס"ו. קס"ז ז. קס"ח
(14). קס"ט א, (ט). ק"ע א. קע"א א.
קע"ג. קע"ד ד, ז. קע"ו (ג). קע"ט א.
ק"פ ג.

ס

"סברי רבותי" - קע"ד ח.
סוכות - קל"א (יב), ז. קל"ה (ה). קל"ז
ו. קס"ז (עג).
סומא - קב"ח ל. קל"ה יג. קל"ט ג.
קמ"ו (2). קנ"ו א. קס"ג ב. קס"ט (ח-
ט).
סידור תפילה - קב"ח (נז), (סב). קל"ב
(טז). קמ"א (ז). קנ"ד (יז).
סכין - קנ"א ו. ק"פ ה.

סכנה - קב"ח (יב). קנ"ח ח. קס"ט (ב-ג). ק"ע א, (6), טז, (מב). קע"ג ב. קע"ט (יא).

סליחות - קל"א (טז), ה.

סנדק - קל"א (כא). קל"ו (ו).

סעודה - קנ"א (ה). קנ"ז-ק"פ.

ספק ברכות להקל - קב"ח (יח). ק"מ (3), (5), ז. קנ"ט (מט). קס"ח (8). קע"ב (ב). קע"ד ד. קע"ה (ט). קע"ז (יד), (יח). קע"ח (לד).

ספק דרבנן - קנ"ט (סא-סב), (סו), (ע), (עא). ק"ס (לה), (לז), (נו). קע"ד ד.

ספר הזוהר - קב"ח (טו). קל"ה (לד). קמ"א (ח-ט).

ספר תורה - קל"א ב. קל"ד ב. קל"ה-קמ"ט. ק"נ א. קנ"א (הק). קנ"ג ב-ו, (8), י-יא, (נח), כ-כא. קנ"ד (הק), ג-ו, ח-י, טו.

ספר תורה פסול - קמ"ג.

סתירת בית-כנסת - קנ"ב.

ע

עבודה זרה - קב"ח (קט), (קיב), (קיח). קל"ב (ו). קל"ט ג. קנ"ב (4). קנ"ד יא. קנ"ו א. ק"פ ב.

עברית - קל"ב (א). קמ"ה (ח). וראה עוד לשון הקודש.

עובר לעשייתו - קנ"ח יא. קס"ז (טו).

עוברי דרכים - קל"ו (ו). קנ"ט ד. קע"ח ד.

עוגה - קס"ח (לז-לח). קע"ז (י). קע"ח (לא), (לג).

עולם הבא - קס"ז (לד).

עוסק במצווה - קב"ח (נז), (27), (קז),

(קלח).

עור - קב"ח ה. קנ"ג (מו). קנ"ט ד.

עזרא הסופר - קל"ה (הק). קמ"ד (הק).

עטרה לספר תורה - קנ"ד י.

עיוור - ראה סומא.

עין הרע - קמ"א (ו).

עיסה - קס"ח (הק), ז, יג-יד, 26.

עיר שכולה כוהנים - קל"ה יב.

עישון - קנ"א (ה). קנ"ה (ה). קע"ג (ו).

עכבר - קנ"ד יב.

"על המחיה" - ראה ברכה מעין שלוש.

"על טבילת ידיים" - ראה ברכת "על טבילת ידיים".

"על נטילת ידיים" - ראה ברכת "על נטילת ידיים".

על פה - ראה בעל פה.

"עלינו לשבח" - קל"ב ב.

עם הארץ - קב"ח ד. קל"ב (א). קל"ט ג.

קס"ז יד. ק"ע כ. ק"פ ג.

עם שבשדות - קב"ח כד-כה.

עמלק - קל"ז א, ד. קמ"ו (י), (יב).

ענבים - קס"ז (כ). קע"ז א. קע"ח (לב).

ענווה - קל"ט (ז). קמ"א (יב). ק"ע (כ).

עני, עוני - קמ"ז (יא). ק"נ (א). קנ"ג

(נה), כב. קנ"ה (הק). קנ"ו א. קנ"ח ח.

קס"ז (יז), (סז). קס"ח (יג). קס"ט ב.

קע"ט ו. ק"פ ד.

עניית אמן - ראה אמן.

"עץ חיים" (בספר תורה) - קמ"ז (א), (יד).

עצים - קנ"ב ה, יא.

עקירת השולחן - קע"ז (א), (י).

עקירת מקום - קע"ח א-ה.

עקירת רגליים - קב"ח ח-ט, כ.

עראי - קנ"א ג. קנ"ג (מג). קנ"ד א.
קנ"ו א. קע"ח ז.
ערווה, עריות - קב"ח (8), (קבג). קנ"ג
כא. קע"ה (6).

פ

פגם כהן - קב"ח ד, (י). קמ"ט ב. קל"ה
ה-יב. וראה עוד "דברים המעכבים"
בכהן.

פדיון שבויים - קנ"א א. קנ"ג יג.
פורים - קל"א א, ו. קל"ז (א), (ה), ד,
(יח). קמ"ו (י-יא). קע"ה (יד).
"פורס על שמע" - קל"ב (2). קל"ג (א).
פורץ גדר - קל"ד א.
"פיטום הקטורת" - קל"ב ב.
פיצה קס"ח (כח), (26).
פירורים - קס"ח י-יב. ק"ע טו. קע"ו א.
ק"פ ג-ד.
פירות - קנ"ח ה. קע"ו (ג). קע"ז א-ד.
קע"ח ב-ג, (לט). קס"ט ה.
פנוי - ראה דווק.
פסול כהן - ראה פגם כהן.

פסוקי דזמרא - קל"ב (הק). קל"ה (יא).
פסח - קל"א א, ז. קל"ה ה. קל"ז (יח).
קמ"ד ב. קמ"ו (יא). קס"ז כ. קס"ח (לג).
פרה אדומה - קל"ז ה. קמ"ו ב. קמ"ט
(כ).

פרוכת - קנ"ד ג, ו.
פרפרת הפת - קע"ו.
פרשיה פתוחה וסתומה - קל"ח (הק),
א.

פרשת "זכור" - קמ"ו ב. וראה עוד
עמלק.
פרשת עמלק - ראה עמלק.

פרשת פרה - קל"ז ה. קמ"ו ב.
פשטידה - קס"ח יג, יז.
פת גויים - ראה פת נוכרי.
פת הבאה בכיסנין - קנ"ח א. קס"ח (8),
ו-ח, (נא), יג, (עג), (עח).
פת נוכרי - קס"ח (א), ה.
פת קיבר - קס"ח א, ד-ה.

צ

צבע - קב"ח לב. ק"ס א. קס"א ב.
צדקה - קמ"א (ז). קנ"א א. קנ"ג יג-יד.
קנ"ד (ז). קס"ט ב.
צום - ראה תענית.
צינור - קב"ח (מו). קנ"ט ז, (נה). קע"א
ד.
ציפורניים - קס"א א, (טז).
ציצית - קנ"א (הק). קנ"ד (הק). קנ"ח
(18).
צפון - קב"ח מה.
צר עין - קס"ז א.
צרעת - ק"ל (ב). קע"ג (ה).

ק

קביעת סעודה - קנ"ז א. קנ"ח א. קס"ז
יא. קס"ח ו, ח, (סב), (ע), טו, (עה), (עז).
קע"ד ז. קע"ז ג. קע"ח (ל). קע"ט (ד).
קבלה - קל"א (ז), (לד). וראה עוד זוהר.
קבר, קבורה - קב"ח (קכד), (קכז). קנ"ד
(טו-טז), ה. קע"ט ו.
קדושה דסידרא - קל"ב.
קדושת בית הכנסת - קנ"א-קנ"ד.
קדיש - חצי קדיש: קל"א א. קל"ז ג.
קמ"א (יז). קמ"ג (א), (7). קמ"ז (יט),
(כא). קדיש שלם: ("תתקבל") - קל"ב

ר

ראש השנה - קל"א (ד), (טז), ו. קל"ה יד.

ראש חודש - קל"א א, ו, (לח), (מ). קל"ז (א), (יח), (כא). קמ"ד ב, ד. קמ"ז (יט).

רביעית (שיעור) - קכ"ח לח. קכ"ט (ב). קנ"ח י, (16), (מ), יג. קנ"ט א-ג, ו, (כ).

ק"ס יג-טו. קס"א (2). קס"ב.

רווק - קכ"ח (קכח-קכט).

רטייה - קס"א א. קס"ב י.

"ריבון העולמים" - קכ"ח טו, יח, (49).

"ריבוןנו של עולם" - קכ"ח (קלז). ק"ל.

ריבית - ק"ע יג.

ריח - קנ"ג (מו-מז). קס"ז (הק). קס"ט א. קע"ח ו.

רימון (מאכל) - קס"ז (כ). קע"א א. קע"ח (לב).

רכב - קכ"ח (קו). קע"ח (ל).

רעבתן - קס"ז א. ק"ע ט.

"רצה" - ראה ברכת "רצה".

רצח - קכ"ח לה-לו, (קי).

ש

"שב ואל תעשה עדיף" - קל"ה (7), (10).

שבועה - קנ"ו א.

שבע ברכות - קס"ז (עד).

שבעה טובי העיר - קנ"ג ז, ט-יא, (נח), יד. קנ"ד (ט).

שבעת המינים - קס"ד ד. קס"ח ד, (כב).

קע"ח ה.

שבעת המשקין - קנ"ח ד, (יט).

שבעת הקרובים - קכ"ח מא.

(ד-ה). קל"ג (ב). קדיש יתום ("יהא שלמא"): קל"ב ב. קל"ג א. קדיש דרבנן ("על ישראל"): קל"ב (ד).

קול רם - קכ"ח י, יד. קל"ב א. קל"ד א. קל"ט א, ו. קמ"א ב, (יד).

קוף - קנ"ט יא-יב.

קופת צדקה - קמ"א (ז). קנ"א א. קנ"ד (ז). וראה עוד צדקה.

קורבן - תמיד: קכ"ח (הק). קל"ב (יד).

מוסף: קל"א (כח). פסח: קל"ז (יח).

קמ"ו (יא). כלל: קנ"ג (עה-עז). קנ"ד

(נד). קנ"ז ה. קס"ו (2).

קטן - ראה ילדים.

קידוש - קס"ז ב. קע"ד (הק), (ד), ד. קע"ח (ה).

קינוח - ראה מנה אחרונה.

קיצור דרך - קנ"א ה. וראה עוד 777 קצרה.

קלות ראש - קנ"א א, (14).

קלף (של ספר תורה) - קמ"ז א, ג-ד. קנ"ד (ה-ו), (כא).

קמח - קס"ח (הק), (א), (ל), (לג), יג, (סח), טו.

קנה - ק"ע א. קע"ד ח. קע"ה ה.

קנה של זרוע - ראה כף היד.

קפה - קע"ז (י).

קרי וכתוב - קמ"א ח.

קריאת "כהנים" - קכ"ח (הק), ב, ד, י, יח, כ, כב, (קו), מג-מד.

קריאת התורה - קל"ג (ג). קל"ד (הק),

ב. קל"ה-קמ"ט. ק"נ (ב). קנ"ג (יא).

קריאת שמע וברכותיה - קל"ב (הק).

קל"ג (ג). קל"ה ה. קנ"ה (ב).

(לט), כא. ק"פ ג.
 שני ספרי תורה - קמ"ד (7), ד. קמ"ז ח.
 "שניים מקרא ואחד תרגום" - קמ"ה
 (א). קמ"ו (הק), ב.
 שעורה - קס"ז ד. קס"ח א, ד.
 שעת הדחק - קל"ה (3), י. קמ"ג (ז), ד.
 ק"נ ב. קנ"א א. קנ"ב א. קנ"ג (פב).
 קנ"ח ח, (כט). קנ"ט ד, ח, (סג). ק"ס יב,
 (נו). קס"ג (ו). קס"ד א. קע"א (1).
 שפיכות דמים - קכ"ח (18), לה-לו.
 קע"ד (6). קע"ט (יד).
 שפשוף ידיים - קנ"ח יא. קס"ב ב, ד-ה,
 ז-ח. קס"ה א. ק"ע א.
 שקדים - קנ"ח א. קס"ח ז.
 שקיעת החמה - קכ"ט א.
 שתוקי - קל"ט ג.
 שתי שערות - קכ"ח לד.

ת

תאנה - קס"ז (כ). קע"א ב. קע"ז א.
 קע"ח ב, (לב).
 תבלין - קס"ז ה. קס"ח ז.
 תואר לחם - קס"ח (הק), י-יג, (עח).
 תורה שבכתב ושבעל-פה - קס"ז י.
 קנ"ה (הק)
 תורתו אומנותו - קמ"ו ב.
 תחנון - קל"א. קל"ב (הק). קל"ד (הק),
 א.
 "תכף לנטילת ידיים ברכה" - קס"ו (א),
 (2).
 תכריכים - קנ"ד ד.
 תלמיד חכם - ראה גדול בתורה.
 תמר - קס"ז (כ). קע"ו (2). קע"ח (לב).
 תנ"ך - ק"נ א. קנ"ג ב. קנ"ה (הק).

שבת - קכ"ח (קט), מד. קל"ג. קל"ד ב.
 קל"ה (הק), א-ב, ד. קל"ו. קל"ז (א), ג,
 (8). קמ"ג (יד). קמ"ד א-ב. קמ"ו (י-
 יא). קמ"ז (יט). קס"ה (ה). קס"ז א, טו,
 כ. קס"ח ב. ק"פ ה.
 שוגג - קכ"ח לה.
 שוטה - קנ"ט יא, (ס).
 שחיטה - קנ"א (כג). קס"ו (2).
 שיירי טהרה - ק"ס יג.
 שיכרות - קכ"ח לח. קכ"ט א-ב. קנ"ה
 (ה). קע"ה (יד).
 "שים שלום" - ראה ברכת "שים שלום".
 שימוש בכוהן - ראה להשתמש בכוהן.
 שינה - קנ"א ג-ד. קע"ח (הק), ז.
 שיר של יום - קל"ב ב.
 שירותים, צרכים - קנ"ט (סד). קס"ד
 (ד), (ה). קס"ה. ק"ע א. קע"ח ז.
 שכינה - קכ"ח (א), (לג-לד), (30),
 קל"א (ד). קל"ט (כג). ק"נ (הק).
 שכר הליכה - קנ"ה א.
 "שלא לנעול דלת" - קכ"ח לה.
 שלג - ק"ס י, יב.
 שלולית - קנ"ט (עב). ק"ס (יח).
 שם ה' - קכ"ח (מא), (מג). קל"ד (ג).
 קס"ז (מא). קמ"ז (ב). קנ"ד (ד), (יז).
 שמאל - קכ"ח יב, (נב), (קלה). קל"א א.
 קל"ד ב. קל"ט ד.
 שמחה - קכ"ח (קכז-קכח), מד. קל"א
 (יב), (יט-כ), (כו-לג), (לז). קל"ב (טז).
 קמ"ט T (5). קמ"ד (יב). קנ"א (יט). קנ"ה
 (ה). קע"א (יב-יג). קע"ה (הק), (יב).
 שָׁמֶן - קנ"ד יב. קנ"ח ד. קס"ז (כ).
 קס"ח ז, יג, טז.
 שָׁמֶשׁ - קנ"ד יא. קס"ט. ק"ע ג, יז-יח,

השלמה.

תנאי - קנ"א יא. קנ"ג ה, (לב), יב, טז.
 קנ"ד (ז), ח-ט, (מו-מז), טו. קס"א
 (כה). קס"ד.
 תענית - קכ"ט א. קל"א ה. קל"ה ה.
 קל"ז (א). קמ"ד (ה). קנ"ד א.
 תפילה לשלום המדינה - קל"ד (ז).
 תפילה קודם הלימוד - קל"ב (טו).
 תפילין - קכ"ח (ז). קל"א א. קנ"ד ג.
 תפילת מוסף - קכ"ח מד. קכ"ט א. ק"ל
 (ה). קל"א (יב), (כח). קל"ג (ב). קל"ז ג.
 תפילת מנחה - קכ"ט א-ב. קל"א (ו-ז),
 (יד), ד, (12), ו, (לח). קל"ב (ו), (יב).
 קל"ה א-ב. קל"ז (א), ג.
 תפילת נעילה - קכ"ח מד. קכ"ט א.

תקנות רבן יוחנן בן זכאי - קכ"ח (י).
 תרגום התורה - קמ"ה. קמ"ו (הק), ב.
 תרומה גדולה - קנ"ח (הק), (א), (4).
 קס"ז (יז).
 תרי עשר - קמ"ד א.
 תרמיל - קנ"א ו, (כה).
 תרנגול - ק"ס ד.
 תשובה - קכ"ח לה, לז, מ. קל"א (הק),
 ג. קנ"ד (15).
 תשמיש מגונה - ק"נ (י). קנ"א יא-יב.
 קנ"ג ט.
 תשמישי קדושה ותשמיש מצווה -
 קמ"א (ד). קנ"א (הק), (כט), (14), (לד),
 (לח). קנ"ג (ד-ז), (יח), (לד), כא. קנ"ד.
 תשעה באב - קל"א א, ז. קס"ד (כד).